

EVANGÉLIKUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
ÚJSZÖVETSÉGI TANSZÉK

BÁCSKAI KÁROLY

BOLDOGOK A KICSINYEK

AZ EVANGÉLIUMI KICSINYSÉG VIZSGÁLATA
A SZINOPTIKUSOKBAN, TEKINTETTEL ANNAK
KRISZTOLÓGIAI, EKKLEZIOLÓGIAI ÉS SZOCIÁLIS
ASPEKTUSAIRA

Ph. D. értekezés

TÉMAVEZETŐ:
DR. FABINY TAMÁS
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST, 2006.

Édesapám emlékének

*„Luthernek egyik legmélyebb felismerése az volt,
hogy Isten értünk a Krisztusban kicsivé tette magát.
Miközben ezt tette, meghagyta szabadságunkat és
emberségünket. Megmutatta nekünk a szívét, hogy így a mi
szívünket megnyerhesse...”*

Paul Tillich

*„Benne csúcsosodik lemondássá a
kibontakozás.”*

Pierre Teilhard de Chardin

Tartalom

Rövidítések jegyzéke	10
Bevezetés	11
Problémafelvetés	12
1. A kicsinység fogalmának ószövetségi előfordulásai	14
1. 1. Fogalmi megalapozás	14
1. 1. 1. A maszoréta szöveg és a Septuaginta	14
1. 1. 2. A kicsinység fogalmának általános használata az Ószövetségben	15
1. 1. 3. A kicsinység fogalmának vallásos tartalma az Ószövetségben	22
1. 1. 4. Összefoglalás	22
1. 2. Kicsinység a történeti könyvekben	23
1. 2. 1. A legkisebbek vagytok valamennyi nép közt – Izráel kicsinysége	23
1. 2. 2. A legkisebb vagyok atyám házában – Gedeon kicsinysége	26
1. 2. 3. Tekints nyomorúságomra! – Anna Sámuel édesanyja kicsinysége	27
1. 2. 4. Kicsiny voltál a magad szemében – Saul kicsinysége	28
1. 2. 5. Isai fiai közül a legkisebb – Dávid kicsinysége	29
1. 2. 6. Még egészen fiatal vagyok – Salamon kicsinysége	30
1. 3. Kicsinység a bölcsességirodalomban és a zsoltárokbán	31
1. 3. 1. Jób kicsinysége	31
1. 3. 2. A gyermekek és csecsemők ajka által – 8. zsoltár	33
1. 3. 3. Az elnyomottak menedéke az Úr – 9. 10. zsoltár	34
1. 3. 4. Az Istenre utalt ember kiáltása – 22. 69. 71. 86. 116. zsoltár	35
1. 3. 5. Kicsinység a mélységben – 88. 130. zsoltár	36
1. 3. 6. Isten áldása a kicsinyeké is – 103. 66. 113. 115. 138. zsoltár	36
1. 3. 7. A gyermeki szív ragaszkodása Istenhez – 119. 131. zsoltár	37

1. 3. 8. Kicsinység és bölcsesség – Péld 11. Péld 29.	38
1. 3. 9. A sebzett lelkűeket Isten megsegíti – 34. zsoltár	38
1. 4. Kicsinység a prófétáknál	39
1. 4. 1. Ézsaiás	39
1. 4. 1. 1. Férgeske Jákób, maroknyi Izráel	39
1. 4. 1. 2. A kicsiny hatalmas néppé nő	40
1. 4. 2. Ámós – Könyörgés a kicsiny népért	41
1. 4. 3. Abdiás és Jeremiás – Kicsinnyé teszlek a népek között	42
1. 4. 4. Mikeás – Ígéret a Messiásról	42
1. 4. 5. Zakariás – Kezemet a kicsinyek ellen fordítom	43
1. 5. A kicsinység ószövetségi előfordulásainak tanulságai	44
1. 6. Összefoglalás	47
2. Kicsinység a rabbinikus tanításban	47
2. 1. Rabbi Jose ben Jehuda	48
2. 2. Rabbi Abba	48
2. 3. Egyéb gyűjtemények	49
2. 4. Összefoglalás	51
3. Kicsinység az Újszövetségben	52
3. 1. A kicsinységre vonatkozó fogalmak háttere és használata	52
3. 1. 1. A πτωχός a πένης és a πρᾶς kifejezések és használatuk	52
3. 1. 2. A ταπεινός és a ταπείνωσις fogalmak használata	53
3. 1. 3. A μικρός fogalma és jellemző előfordulásai	54
3. 2. Kicsinyek a szinoptikus evangéliumokban	55

3. 2. 1. Mária kicsinysége a Magnificatban	55
3. 2. 1. 1. Mária éneke irodalmi nézőpontból	55
3. 2. 1. 2. Ószövetségi analógiák a Magnificatban	59
3. 2. 1. 3. Mária karakterének ószövetségi modellje	62
3. 2. 1. 4. Egyéb szövegtani hasonlóságok	63
3. 2. 1. 5. Mária kiválasztásának isteni szempontja	65
3. 2. 1. 6. Mária kicsinységének társadalmi szempontjai	67
3. 2. 1. 7. Messiási program a Magnificatban	69
3. 2. 1. 8. Az alázatos Mária	71
3. 2. 1. 9. Mária kicsinységének kettős természete	74
3. 2. 1. 10. Mária és a nép kicsinységének színopszisa	76
3. 2. 1. 11. Mária kicsinységének egyes hatástörténeti vonatkozásai	79
3. 2. 1. 11. 1. Mária kicsinységének hatása a liturgia egyes elemeire	79
3. 2. 1. 11. 2. A kicsinység, mint szerzetesi eszmény	80
3. 2. 1. 11. 3. Mária kicsinysége Luther Magnificat-értelmezésében	83
3. 2. 1. 11. 4. Az alázatos Mária Kálvin magyarázatában	85
3. 2. 1. 11. 5. A Magnificat és Mária kicsinysége zenei feldolgozásai	85
3. 2. 1. 11. 6. Mária kicsinységének egyes szépművészeti vonatkozásai	86
3. 2. 2. Kicsinység és nagyság kérdése az ösgyülekezetben	87
3. 2. 2. 1. Asztali illetan a gyülekezetben	88
3. 2. 2. 2. Megaláztatás és felmagasztaltatás	89
3. 2. 2. 3. Szövegtani jellegzetességek	91
3. 2. 2. 4. Aki nagyá akar lenni köztetek, az legyen a szolgátok!	94
3. 2. 2. 5. A διάκονος és a δοῦλος fogalmak a kicsinység összefüggésében	98
3. 2. 2. 6. A jézusi sorrend	100
3. 2. 2. 7. A gyülekezet rendje és Jézus szolgálata	101
3. 2. 2. 8. Rabszolgaság mások érdekében	102
3. 2. 2. 9. A kicsinység, mint a hit következménye és tartalma	103
3. 2. 2. 10. A kicsinység, mint életgyakorlat	105
3. 2. 2. 11. A kicsinység, mint Krisztus és a gyülekezet szolgálatának szinonimája	106
3. 2. 3. A kicsinység dicsérete	107
3. 2. 3. 1. Ó- és újszövetségi analógiák és hasonlóságok	109
3. 2. 3. 2. Ne félj, te kicsiny nyáj!	114

3. 2. 3. 3.	A kicsinység, mint negatív és pozitív tulajdonság	116
3. 2. 3. 4.	A kicsinység és az Isten országa	117
3. 2. 3. 5.	A tanítványság, mint a gyülekezethez tartozás szinonimája	119
3. 2. 3. 6.	A kicsiny nyáj, mint megdicsőült gyülekezet	119
3. 2. 3. 7.	Összefoglalás	121
3. 2. 5.	A tizenkét tanítvány kiküldése	122
3. 2. 5. 1.	A tanítványok jutalma	122
3. 2. 5. 2.	Tanítványság és gyermekség	124
3. 2. 6.	A kisgyermek példája – óvás a botránkoztatástól	125
3. 2. 6. 1.	Az isteni kinyilatkoztatás iránya	125
3. 2. 6. 2.	Kis gyülekezeti katechizmus	126
3. 2. 6. 3.	A kicsinyek és a gyengék védelme	128
3. 2. 6. 4.	Gyermekek vagy tanítványok?	128
3. 2. 7.	Összefoglalás	131
3. 2. 8.	Kicsinység a példázatokban	134
3. 2. 8. 1.	Az elveszett juh	134
3. 2. 8. 1. 1.	A példázat kontextusa	135
3. 2. 8. 1. 2.	Szeretet az elveszett iránt	135
3. 2. 8. 1. 3.	A kicsinység, mint missziói kihívás	136
3. 2. 8. 1. 4.	A példázat krisztológiai mondanivalója	137
3. 2. 8. 1. 5.	Isten és ember egymásra találása	139
3. 2. 8. 2.	Az elveszett drachma	140
3. 2. 8. 2. 1.	A hiány, mint az Istenre utaltság motívuma	141
3. 2. 8. 2. 2.	A keresés ésszerűtlensége	141
3. 2. 8. 2. 3.	Eschatológiai távlatok	142
3. 2. 8. 3.	A mustármag és a kovász	143
3. 2. 8. 3. 1.	Mihez hasonló az Isten országa?	144
3. 2. 8. 3. 2.	A példázat ószövetségi háttere	145
3. 2. 8. 3. 3.	A mustármag a rabbinikus hagyományban	146
3. 2. 8. 3. 4.	Csekély kezdet – bőséges végeredmény	147
3. 2. 8. 3. 5.	A kicsiny és a nagy ellentéte	148
3. 2. 8. 4.	Az utolsó ítéletről	149
3. 2. 8. 4. 1.	Ószövetségi gyökerek	150

3. 2. 8. 4. 2. Jézus, embertárs, tanítvány	151
3. 2. 8. 4. 3. A legkisebb is nagyobb nála	152
3. 2. 8. 4. 4. Az utolsó ítélet mértéke	153
3. 2. 8. 4. 5. A példázat hatástörténeti szempontjai	154
3. 2. 8. 4. 5. 1. Az egyházatyák kora	155
3. 2. 8. 4. 5. 2. Középkor	156
3. 2. 8. 4. 5. 3. A reneszánsz és a reformáció kora	156
3. 2. 8. 4. 5. 4. Az újabb és a legújabb kor	157
3. 2. 8. 4. 6. „Ezek a legkisebbek”	158
3. 2. 8. 5. Összefoglalás	159
3. 2. 9. A társadalom számkivetettjei	160
3. 2. 9. 1. Fizikai és lelki szegénység	160
3. 2. 9. 2. Közösség a szegényekkel	162
3. 2. 9. 3. Szegénység az Isten előtt	162
3. 2. 9. 4. Szegények, alázatosak, kicsinyek	164
3. 2. 9. 5. Isten országának titka	164
3. 2. 9. 6. Kicsinység és μετάνοια	165
3. 2. 9. 7. Az alázat, mint a szegénység lelke	166
3. 2. 9. 8. Ekkleziológiai és diakóniai tanulságok	168
3. 2. 9. 9. Isten kicsinysége az egyház szolgálatában	169
3. 3. Jézus kicsinysége	171
3. 3. 1. A kicsinység, mint Isten jellemzője	172
3. 3. 2. Az isteni kicsinység értelmezése Fil 2,5-8 alapján	174
3. 3. 3. A kenózis	174
3. 3. 4. Az alázatos Krisztus, mint őskép	175
3. 3. 5. Isten szenvedő szolgálója	178
3. 3. 6. A kereszt mélyisége	179
3. 3. 7. A kicsinység újszövetségi paradigmája	181
3. 3. 8. Az isteni kicsinység Szent Efrém és Aranyszájú Szent János tanításában	184

4. Összegzés – Jézus kicsinyei	187
4. 1. Általános szempontok	187
4. 2. Kicsinység és alázat	189
4. 3. Krisztológiai szempont	190
4. 4. Ekkleziológiai és liturgikai szempont	192
4. 5. Szociális és diakóniai szempont	194
4. 6. Eschatológiai szempont	195
4. 7. A kicsinység, mint metafora	196
Összefoglalás	197
Zusammenfassung – Német nyelvű összefoglalás	199
Summary – Angol nyelvű összefoglalás	201
Felhasznált irodalom	203
Bibliák	213
Szótárak, lexikonok	216
Kommentárok	218
Folyóiratok, cikkek, tanulmányok	221
Egyéb irodalom	223
Index – Bibliai helyek mutatója	226

Rövidítések jegyzéke

AncB	Anchor Bible
Bib.	Biblica.Roma
Bill.	Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch
BS	Bibliotheca sacra
EKK	Evangelisch-katholischer Kommentar zum Neuen Testament
HC	Hand-Commentar zum Neuen Testament
HNT	Handbuch zum Neuen Testament
ICC	International critical commentary
JBL	Journal of biblical literature
JSNT	Journal for the study of the New Testament
JThS	Journal of theological studies
KBL	Lexicon in Veteris Testamenti libros. Ludwig Köhler / Walter Baumgartner
Lp	Lelkipásztor
MarSt	Marian studies
NCB.NT	New Clarendon Bible – New Testament
NT	Novum Testamentum. Leiden
RNT	Regensburger Neues Testament
SBL.	Society of Biblical Literature
TBLNT	Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament
ThHK	Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament
ThStKr	Theologische Studien und Kritiken
ThWNT	Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament

Bevezetés

Idestova tizenöt esztendeje annak, hogy dr. Cserháti Sándor professzor úr, az Evangélikus Hittudományi Egyetem újszövetségi tanszékének akkori vezetője, felkeltette érdeklődésemet Jézus kicsinyei iránt. Régtől fogva vonzott a Szentírás, azon belül az Újszövetség szövege, annak megértése és magyarázata. Egyetemi tanulmányaim során ez az érdeklődés még inkább magával ragadott. A megfelelő stúdiumok, valamint az ókori nyelvek, így az újszövetségi görög nyelv tanulmányozása segítségével mélyebb bepillantást nyerhettem az evangéliumok és az apostoli levelek gazdag világába. Kézenfekvő volt, hogy a diplomamunkámat is e trágycorból írjam, felhasználni igyekezve az évek során megszerzett nyelvi, szövegtani és exegetikai ismereteket. A megadott témák közül a „Jézus kicsinyei a szinoptikus evangéliumokban” címűt választottam. A feladat megoldása az érdeklődési körömbé tartozó szakmai kihívást jelentett. További motivációt adott, hogy az evangéliumi kicsinység tárgykörében hosszabb monográfiák alig jelentek meg. Ez utóbbi tény ugyanakkor a téma feldolgozhatóságát meg is nehezítette. A kutatás akadályai azonban eltörpültek a megannyi újabb, napvilágra került szempont mellett: Kik lehettek azok, akiket Jézus a szinoptikus evangéliumok tanúsága szerint kicsinyeknek nevezett, és mit jelenthet általában a kicsinység evangéliumi értelme.

A jelen dolgozat ezekre a kérdésekre keresi a választ. Célom, hogy a téma viszonylagos kidolgozatlanságát és a vonatkozó tanulmányok szűkösségét ellensúlyozandó, a lehető legtöbb részletre és összefüggésre való tekintettel állítsam reflektorfénybe a kicsinység problematikáját a Biblia, azon belül az Újszövetség és még szűkebben a szinoptikus evangéliumok kontextusában.

A vizsgálat természete megkívánja a különböző bibliafordítások, esetenként csupán egy-egy kiemelt kifejezés összehasonlítását. Ennek során, az idézett részleteket a fontosságuktól függően az adott nyelven, ill. nyelveken, vagy a főszövegben, vagy a lábjegyzetben tüntettem fel. Az értekezéshez a jobb áttekinthetőség érdekében csatoltam a munka során használt kézikönyvek, szótárak, lexikonok, kommentárok, tanulmányok, folyóiratok és bibliafordítások listáját, valamint a rövidítések és az idézett bibliai helyek mutatóját is.

Problémafelvetés

A szinoptikus evangéliumokat figyelmesen tanulmányozóknak minden bizonnyal feltűnnek azok a szövegrészletek, amelyekben Jézus „e kicsinyeket” említi. Ezek a részletek nem a gyakoriságuk miatt szembeötlők – az átlagos bibliaolvasó akár tovább is lapoz anélkül, hogy kérdést feltételezne egy ritkábban használt fogalom mögött. A szövegek mélyebb összefüggéseire kíváncsi, kutató teológus érdeklődését azonban felkelti, hogy a „kicsinyek” kiléte voltaképpen homályban marad. Valójában kik lehettek ők? A Jézus által kicsinynek nevezettek, más szóval Jézus „kicsinyei”.

Ezeknek az egyszerű kérdéseknek alapján indulunk el a teológiai kutatásra. Vajon mely névtelenek személyét őrizte meg a számunkra és az Újszövetséget olvasó nemzedékek számára a szinoptikus hagyomány abba a néhány igeversbe rejtve, amelyekben a „kicsinyek” kifejezés felbukkan? Kisgyermekekre vonatkozik, amint azt első olvasásra feltételezzük? Netán a tanítványokra, hiszen a szöveg alapján ez is elmondható. Ha ez utóbbi az igaz, kérdés marad azonban, hogy vajon Jézus minden tanítványára egyformán érvényes-e ez a megkülönböztető megszólítás, vagy csupán egynémely kiválasztottra. Nem utal-e a kifejezés és annak használata egy, a tanítványi körre érvényes rangsorra? Vagy egy későbbi, az ösgyülekezetre jellemző fogalommal találkozunk, amely szerint a „kicsinyek” a kevés hittapasztalattal rendelkező, hitükben gyenge és bizonytalan krisztus-követők lehettek.

Az sem zárható ki, hogy a „kicsinyek” kifejezésben a Jézusnak a szűkebb vagy tágabb értelemben vett követői iránt táplált érzelmei szólalnak meg. E becéző kedvességen túl azonban, vajon miért pozicionálja őket így, megfogalmazva mintegy a világban elfoglalt helyükre vonatkozó igényét? Egyáltalán, autentikusan jézusinak tekinthető-e a kifejezés, vagy ő csupán átvette és alkalmazta ezt a megjelölést, amelynek forrására szintén nem találunk utalást az evangéliumokban. Talán a korabeli rabbinikus iskolák szóhasználatából kölcsönözte Jézus az utalást, és a „kicsinyek” kifejezés nem más, mint az így megnevezettekre vonatkozó hebraizmus?

Végül egy szociológiai szempontú megközelítés is elképzelhető. Nem lehet, hogy Jézus azért nevezett egyeseket – talán éppen a tanítványait – kicsinyeknek, mert a társadalom legalacsonyabb, legkevesebb kiváltsággal rendelkező rétegéből jöttek? Esetleg éppen a Jézushoz való hűségük miatt lettek megvetettek és lenézettek?

Miközben a fentiekre keressük a választ, egyúttal kísérletet teszünk annak a megfejtésére is, hogy Jézus „e kicsinyei” milyen tulajdonságokkal és jellemvonásokkal rendelkezettek, ill. fordítva: Mit jelent a kicsinység, mint jellemvonás, tulajdonság vagy adottság. Vajon a Jézus által így nevezettekkel kezdődik, vagy előzménye is van a Bibliában? Más fogalmakkal is ki lehet fejezni, vagy kizárólag a szó szerint így említettek tekinthetők kicsinyeknek? Lehetséges-e úgy extrapolálni a kicsinyek személyét, vagy a kicsinység fogalmát, hogy ezzel általános értelemben vehető tanulságok birtokába jutunk? Beszélhetünk-e ebben a szélesebb értelemben evangéliumi vagy bibliai kicsinységről, és ha igen ennek mely aspektusait lehet felsorolni?

Megannyi kérdés, feltételezés, lehetséges magyarázat, amelyek a keresett válasz reményében megkívánják az alpos vizsgálatot: Kiket nevez Jézus az ő kicsinyeinek. Kikről olvasunk e megnevezés alatt a szinoptikus evangéliumokban? Milyen összefüggései lehetnek a „kicsinységnek” bibliai, ill. evangéliumi értelemben?

A dolgozatban ezt igyekszünk feltárni. Elsőként az Ószövetséget vizsgáljuk, vajon ismert volt-e már Jézus előtt is a kifejezés. Ha igen, kiket és hogyan nevez az Ószövetség „kicsinyeknek”? A fogalmi tisztázás okán a héber mellett felidézzük az Ószövetség görög és latin szövegét, valamint más szövegfordításokat is. Itt jegyezzük meg, hogy a dolgozat egészére érvényes módon, az ó- és az újszövetségi idézetek vizsgálatánál és összehasonlításánál az alapot a Magyar Bibliatanács által 1983-ban kiadott és 1990-ben revideált, ún. protestáns új fordítású Biblia jelenti.

Ezt követően egyes korabeli rabbinikus iskolák tanításában keressük meg a vonatkozó részeket. A kicsinységet kifejező újszövetségi görög terminusok és használatuk vizsgálata után, ezek jellemző előfordulásainak magyarázata és értelmezése következik a szinoptikus evangéliumokban. Amennyiben a megfelelő fogalmak értelmezése újabb kontextust eredményez, ezt is az elemzés tárgyává tesszük.

Az előzőekből kitűnik, hogy a dolgozat egészére jellemző az exegetikai irányultság. A feladat megoldása szempontjából a téma írásmagyarázat útján történő megközelítése és analizálása bizonyult a legcélravezetőbbnek. Ennek a módszernek a jegyében kezdjük a kutatómunkát, megvizsgálva a kicsinység fogalmának ószövetségi előfordulásait.

1. A kicsinység fogalmának ószövetségi előfordulásai

1.1. Fogalmi megalapozás

1.1.1. A maszoréta szöveg és a Septuaginta

Az Ószövetségben a kicsinyek megjelölésére a leggyakrabban a קָטָן, a זָעִיר, a זָעִיר, és a קָטָן szavakat találjuk kicsiny, jelentéktelen, kevés, egyszerű, szerény, fiatal, gyenge jelentéssel.¹ A קָטָן ige qal alakja is ide tartozik, kicsinynek, elesettnek lenni értelemben.² A LXX ezeket adja vissza a μικρός-szal, ill. a hasonló értelmű, fokozott változattal (ἐλάχιστος), az ifjú, fiatal, tapasztalatlan jelentésű νέος melléknévvel, ill. annak szintén a fokozott alakjával (νεώτερος), valamint a bibliai összefüggésben a csak a LXX-ra jellemző ὀλιγοστος szóval. A קָטָן שָׁרָן szókapcsolat kicsiny, földön élő lényeket jelöl.³ A μικρός a görög nyelvben Homérosz óta (Kr. e. kb. 8. század) ismert kifejezés.⁴ Jelentése kicsiny, kis, kevés, csekély, rövid, jelentéktelen. Valláserkölcsi vonatkozásban annak az embernek a megjelölése, aki megalázza magát, és Istenhez viszonyítva ismeri a saját kicsinységét és jelentéktelenségét. Ebben az értelemben hasonló a μικρός-hoz a gyermek, vagy a lelki szegény, lélekben szegény kifejezés.⁵ A μικρός jelenthet továbbá kicsinységet a méret és a mennyiség, rövidséget az idő (kis idő múlva, kicsivel, kevéssel, röviddel később), és fiatalságot az életkor szempontjából. Előfordul határozói értelemben és prepozíciókkal is.⁶

¹ A felsoroláshoz tartozik még a קָטָן vagy מוֹדָן szó is, a מוֹדָן, ill. מִכְדָּן, elszegényedni, szegénynek lenni tőből, a szegénységre, alázatosságra utaló jelentéssel, csak az apokrif Sir 12,5-ben: „εὖ ποιήσουσιν ταπεινῶ (l. ott!), Azzal tégy jót, aki *alázatos*...”, valamint a אָרָם (arám) kifejezés, igei jelentését tekintve: megalázni, meghajolni. Melléknévként és főnévként: alacsony, kicsiny (mélyedéstről v. térségről szólva), csekély, igénytelen, alázatos, meghajolt, megaláztatás. Leivestad, NT, 1966. 40. és 45. old., ThWNT VIII. 6-15. old., Pollák Kaim, 1983. 74-75., 185., 317., 385. old., KBL, 209-210., 185., 808., 1134. old.

² KBL, 840. old.

³ KBL, 835. old.

⁴ Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch, Berlin, 1952. 945. old.

⁵ Kiss Jenő, [én.], 112. old.

⁶ Liddell-Scott, A Greek-English Lexicon, Oxford, 1951. 1133. old.

1.1.2. A kicsinység fogalmának általános használata az Ószövetségben

A méretre, tömegre és térfogatra vonatkozó használatra példa Ezékiel 17,6, 5 Mózés 25,13 és Ezékiel 43,14⁷:

Ez 17,6

Kihajtott, és lett belőle terebélyes, de *alacsony növésű* szőlőtőke,

5Móz 25,13

Ne legyen tarsolyodban kétféle súlymérték, nagyobb és *kisebb*.

Ez 43,14

A *kisebb* tömbtől a nagyobb tömbig...

Az életkor kifejezésére példa 1Mózés 9,24⁸:

Amikor Nóé kijózanodott mámorából, és megtudta, hogy mit tett vele a *kisebbik* fia...,

⁷ A jobb összehasonlíthatóság érdekében indokolt esetben a dolgozat főszövegében, egyébként pedig a lábjegyzetben feltüntetjük a téma szempontjából fontosabbnak ítélt, megemlített igék héber és görög, valamint néhány más nyelvű (magyar, német, angol) szövegét.

Ez 17,6

וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגִפְנֵי בְרֵחַת
וַיִּשְׁלַח קוֹמָה לְפָנוֹת הַלְּיוֹתָיו
καὶ ἀνέτειλεν καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθενοῦσαν καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει
τοῦ ἐπιφαίνεσθαι αὐτήν·

5Móz 25,13

לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסֶּךָ אֶבֶן
וְאֶבֶן אֲדוּמָה וְקַטְמָה:
Οὐκ ἔσται ἐν τῷ μαρσίππῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν·

Ez 43,14

וּמִהַעֲזָרָה הַקְּטָנָה עַד־הַעֲזָרָה
הַגְּדוּלָּה
καὶ ἀπὸ τοῦ ἱλαστηρίου τοῦ μικροῦ ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον τὸ μέγα

Gesenius, Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch, 1954.

⁸ 1Móz 9,24

וַיִּקְרַן נֹחַ מַיִינוּ וַיִּדַע אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה־לּוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן:
ἐξένηψεν δὲ Νωε ἀπὸ τοῦ οἴνου καὶ ἔγνω ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ
ὁ νεώτερος,

Hám, Nóé kisebbik fia, Kánaán ösatyja meglátja apja szemérmét, míg az, bortól megrészegevedve alszik a sátorban. Értesülve az esetről, Hám testvérei, Sém és Jáfet, fogják apjuk ruháját, és háttal bemenne a sátorba, arcukat elfordítva, betakarják annak szemérmét. Mivel a meztelenség becstelenségnek számított, a két testvér, fiúi kötelességét teljesítve igyekezett megmenteni apja becsületét. Nóé később, mámorából kijózanodva, megátkozza a kisebbik fiút, Hámot, amiért az jellemtelenül viselkedett, és ahelyett, hogy maga megtette volna fiúi kötelességét, a testvéreinek számolt be apjuk állapotáról. A családi jelenet mögött a népek sorsa sejlik föl: Sém Izráelt képviseli, a „kisebbik”, Hám pedig Kánaánt, amelynek lakó meg kell hogy hátráljanak Izráel elől, olyannyira, hogy a megerősödő Izráel később majd még robotmunkára is fogja őket (Bír 1,28). Nem válik világossá azonban, hogy a harmadik testvér, Jáfet kiket jelképez.

A מִקְטָנִים melléknév utalhat még a jelentéktelenségre, az apróságra, valaminek vagy valakinek az elhanyagolt voltára, ahogyan azt Ézsaiás 36,9-ben⁹ (...az én uram **legkisebb** szolgálói) illetve Zakariás 4,10-ben¹⁰ (Mert akik gúnyolódtak a **kicsiny** kezdet napján...), olvassuk.

Gyakori még a kicsinyek és a nagyok egymás mellé állítása a teljesség, „minden” vagy „mindenki” körülírására, mint Jeremiás 6,13-ban: „...מִקְטָנִים וְעַד־גְּדֹלָה...”, „...ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν καὶ ἕως μεγάλου...”, „...**apraja-nagyja**...”.

Az ószövetségi iratokban is megjelenő, a kicsinyekre vonatkozó szinonim kifejezések még a közel azonos tartalmú, ugyanabból a tőből származó héber מְעִי, ill. annak későbbi mellékalakja, az מְעִי névszók, szelíd, alázatos, szerény, jelentéktelen, nyomorult, szerencsétlen jelentéssel.¹¹ Ezeket a LXX a leggyakrabban a

⁹ Ézs 36,9

...εἰς πρόσωπον τοπάρχου ἑνὸς οἰκέται εἰσὶν οἱ πεποιθότες...

עַבְדֵי אֲדֹנָי הַקְטָנִים

¹⁰ Zak 4,10

διότι τίς ἐξουδένωσεν εἰς ἡμέρας μικράς

כִּי מִי בּוֹ לְיוֹם קְטָנִים

¹¹ Mindkét kifejezés az מְעִי szótóból származik, melynek igei jelentése: *I.* valakit fölszólítani, felelni, énekelni, kiáltani, gondoskodni, foglalkozni, *II.* szerencsétlenné lenni, szenvedni, bátoratlanná lenni, megalázní, megaláztatni, elnyomni, megkínózni, gyöngíteni, megszeplősíteni, bajba keverni, bőjtölni, megbüntetve, megtörve lenni, szenvedni, túrni. Ebből מְעִי: Szegény, szűkölködő, szorult, alázatos, szerény, szelíd, kegyes, szenvedő, elnyomott. Egészen világi, testi értelemben is: szerencsétlen, nyomorult, megkínzott, szegény, A főnévi alakok itt: nyomorúság, szenvedés, kínzás, nyomorgatás, zsarolás, fáradozás, (inkább lelki értelemben) a nyomorultak és megtört szívűek. מְעִי: Gyámoltalan, segélytelen (segítségre szoruló), szenvedő, szerencsétlen, (főként Istennel szemben)

ταπεινωσις¹², a ταπεινός¹³, és a ταπεινοφρων¹⁴ kifejezésekkel reprodukálja. Amint az a szótó alapjelentéséből következik, a fenti kifejezésekben, elvont értelemben a válaszadás (kényszer)helyzete, ill. a válaszadásra való készség, készenlét a hangsúlyos.¹⁵ Mindez függő viszonyt feltételez. Magában hordozza a választ váró, kérő, esetleg követelő általános, elvi értelemben vett fölényét és a válaszolónak a helyzetéből adódó kiszolgáltatottságát vagy alárendeltségét. A későbbi jelentésárnyalatok, közöttük a társadalmi-szociális szempontúak is ebből, a mindenkori függőséget feltételező alapjelentésből születtek és fejlődtek tovább. A korabeli Palesztinában, Izrael népe körében a jobbagysors, a szegénység és a nincstelenség a sajátos egyistenhitből fakadóan nem csupán társadalmi, erkölcsi-etikai, de egyben teológiai kérdést is jelentett. Isten az embernek méltóságot adott, amikor a saját képére és hasonlatosságára teremtette őt. Ennek a méltóságnak megfelelően, vajon miért nem élhet szociális, közösségi és vagyoni értelemben is teljes életet az ember? Vajon oka lehet-e ez az önhibáján kívüli helyzet¹⁶ annak, hogy ezért őt emberi, teremtményi méltóságában megalázzák, és kizsákmányolják? (Vö. Ézs 23,7; Zsolt 37,14: a nyomorultak és a szegények

alázatos, szerény. Főnévként: jámbor, szenvedő, tűrő. A fizikai, testi értelemben vehető „szükségállapot”, elnyomottság és száználtság valamint a lelki „szegénység”, alázat, jámborság különbsége, ha árnyaltan is, de mégis megjelenik a két kifejezésben. Pollák Kaim, 1983. 282. old., ThWNT VIII. 6-7. old., KBL, 719-721. old.

¹² A ταπεινώω /le/ alacsonyít, alacsonyvá, kisebbé tesz, elnyom, fizikai értelemben alacsonyvá válik, alászáll, böjtöl, képletesen pedig megaláz, megszégyenít ige főnévi alakjaként: Megalázás, megaláztatás, megalázottság, alázat, alázatosság, alacsony állapot, kicsinység, alacsonyság.

¹³ A ταπεινός, a ταπεινός melléknévi alakjaként gazdag kifejezés-tartalommal bír: Alacsony fekvésű, lapályos, kicsiny, jelentéktelen, szegény, gyenge, nyomorult, közönséges, hitvány, alázatos (főnévként is, lelkiállapotról vagy gondolkodásmódról, hozzáállásról szólva), szerény, egyszerű. A ταπεινός τῆ καρδία kifejezésben (a πτωχοὶ τῷ πνεύματι-hoz hasonló hebraizmusként, szintén dativus respectivussal), a keresztény alázattal, mint a gög, a fölényeskedés vagy a hatalmaskodás ellentétével kapcsolatba hozható, kedvező jelentéssel: szívében, szíve szerint alázatos (Mt 11,29). Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch, Berlin, 1952. 1591-1593. old., Liddell&Scott, i.m. 792. old. Györkösy-Kapitánffy-Tegyey, 1990. 1053. old., Balázs, 1998. 565. old., Varga Zs. 1992. 921. oszl., ThWNT VIII. 1-27. old.

¹⁴ A ταπεινός és a φρονέω összekapcsolásával, bizonyos hebraizmusok (l. ott!) analógiájára képzett kifejezés. A LXX-ban (Zsolt 130,2: εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν; Péld 29,23: τοὺς δὲ ταπεινοφροῦνας) és az Újszövetségben (1Pt 3,8: Τὸ δὲ τέλος πάντες ... ταπεινοφρονες, hapax legomenon), általában pozitív jelentéssel: Alázatos szívű és gondolkodású, kegyes, ill. alázat(osság), alázatos szív, lélek vagy gondolkodás, (vallásos) kegyesség. Elmarasztaló értelemben: alázatoskodás. A későbbi (az Újszövetség kora, ill. az apostoli kor) keresztény szóhasználatban a ταπεινοφροσύνη lett az alázat(osság)nak, mint vallási/erkölcsi erénynek a „szakkifejezése”. Varga Zs., 1992. 922. oszl., Balázs, 1998. 565. old. „Dieses Wort (ταπεινόφρων) □ wird der eigentliche technische Terminus für den christlichen Begriff „demütig”, oder noch richtiger: das von diesem Wort abgeleitete Nomen ταπεινοφροσύνη wird die technische Benennung der religiös-ethischen Tugend „Demut”. Leivestad, NT, 1966. 45. old., ThWNT VIII. 15-24. old.

¹⁵ Leivestad, NT, 1966. 36-48. old. A kifejezéseket Forestell is elemzi tanulmányában, Forestell, MarSt, 1961. 230-232. old.

¹⁶ Társadalmi szempontból a szegénységre és a nincstelenségre való tudatos törekvés képtelenségnek számított.

/עֲנִי וְאֶרְיִן/, πτωχοὶ¹⁷ καὶ πένητες¹⁸;/ Jób 24,4: ὁμοθυμαδὸν ἐκρύβησαν πραεῖς γῆς¹⁹). A két kifejezés, főképpen a korábbi עֲנִי, ezeket a kérdéseket is tükrözve vonatkozott általában az alacsony sorsúakra, a védtelenekre és a jogfosztottakra.²⁰ Ezen semmibe vett rétegeket azonban a társadalmi visszásságokra érzékeny próféták igehirdetésükben felkarolták és a védelmükre keltek, jóllehet nem a társadalmi igazság, hanem az Isten igazsága nevében.²¹

¹⁷ A πτωχός névszó, (lehet akár főnév, akár melléknév), mintha a fent említett ószövetségi עֲנִי igének éppen az alacsony (társadalmi) helyzetre, nincstelenségre, és az ebből következő alázat(osság)ra utaló, megfelelő jelentéstartalmát visszhangozná. A πτώσσω vagy πτήσσω (félelmében elbújik, összehúzza magát, meglapul, kóborol, koldul, meghajlik, görnyed), igéből származhat, koldus, szegény ember, nyomorult, kedvezőtlen társadalmi viszonyok közt élő, tehetetlen, szociális értelemben teljesen rászoruló, az, akinek egyáltalán semmije sincs, egy elnyomott, megszállt ország szegényei közé tartozó jelentéssel. Hebraizmus részeként a spirituális értelemben vehető, azaz a lélek szerinti szegénységet is kifejezheti: (Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, "Boldogok a lelki szegények", Mt 5,3). Györkösy-Kapitánffy-Tegyey, 1990. 932. old., Varga Zs. 1992. 842. oszl. Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch, Berlin, 1952.. 1444. old., Liddell-Scott, A Greek-English Lexicon, Oxford, 1951. 709. old. A tekintethatározót kifejező dativus respectivus. Jelentése: valaminek tekintetében, valamire nézve, valami szerint. Lásd Szabó M. 1997. 81-82. old. Varga Zs. 1992. 842. oszl., Balázs, 1998. 518. old., Bauer, i.m. 1444. old., Liddel-Scott, i.m. 709. old.

¹⁸ A πένης□□ a πένομαι (igyekeznek, fárad, gyöttrődik, serénykedik, szegényen él, nyomorog, hiányt szenved valamiben) ige származékaként a munkájából élő szegény, nincstelen emberre, zsellérré utal. A szegénység gyötrelmét, terhét a gyakoribb πτωχός-szal szemben, annál hangsúlyosabban jeleníti meg. (Lásd a hasonló tövű πόνος = gyötrellem, baj, teher főnevet is). Ugyanakkor, az újszövetségi szóhasználatban, nem csupán a jelentésbeli különbség miatt, de inkább teológiai megfontolásból a πτωχός szinte teljesen kizorította a πένης-t. Nem csupán az ember társadalmi helyzetét, teljes nincstelenségét, alamizsnára szorultságát vagy alantának számító kétékezi munkára utaltságát és abból való mindennapi tengődését, ill. a kettő, két helyzet közötti különbséget vette figyelembe, de az ember Isten előtti helyzetét, állapotát is. Ennek kifejezésére pedig a πτωχός alkalmasabbnak bizonyult, magában hordozva a teljes nincstelenséget, tehetetlenséget, kiszolgáltatottságot, a πένης-nél jóval erősebb kontrasztját adva Isten és ember különbségének. Bauer, i.m. 1274. old., Liddell&Scott, i.m. 619. old. Györkösy-Kapitánffy-Tegyey, 1990. 816., ill. 870. old., Varga Zs. 1992. 762., ill. 808. oszl., TBLNT, 38. old., Balázs, 1998. 471. old.: Nehéz, alantás – a Bibliában szereplő szolgálatok közül a legalacsonyabb fokon álló - munkát végző, mindenek szolga. Olyan személy, akinek semmi feleslege, tartaléka nem volt. A gazdag ellentéte. TBLNT, 39. old.

¹⁹ A πραύς (vagy πρᾶος) melléknév, ill. a πραύτης főnév elsősorban érzület tükrözését szolgálja, szelíd, jóindulatú, barátságos, higgadt, nyugodt, kegyes, készséges, örvendező jelentéssel. A LXX fordítási gyakorlatában jelentése olykor – a szövegösszefüggésből is következően - beleérthető a ταπεινός kifejezésbe. Más helyeken azonban, ahol az „alázat” egyéb, inkább a πραύς-re jellemző elvont, erkölcsi-spirituális hangsúlyt kapott, a testi, fizikai értelemben vett kicsinységet, alacsnyságot, alázatot megjelenítő ταπεινός elégtelennek bizonyult. Ebből következően a mondanivaló súlyát, prózai vagy költői gazdagságát bizonyos esetekben a két kifejezés csak egymás mellett tudta visszaadni, jóllehet, éppen a jelentésárnyalataik különbözőségéből fakadóan szinonimákként általában nem, vagy csak idiomatizmusokban (l. ott!) alkalmazhatók. Györkösy-Kapitánffy-Tegyey, 1990. 877. old., Varga Zs. 1992. 814. oszl., Balázs, 1998. 502. old., TBLNT, 174. old. Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch, Berlin, 1952. 1386. old., Liddell&Scott, i.m. 666. old., Leivestad, NT, 1966. 42. old.

²⁰ Olyan megvetett és kizsákmányolt társadalmi rétegekről van szó, melyeket a munkájukból élők akár meg is átkoztak (lásd Zsolt 9 és 10).

²¹ „An attack upon the poor is a violation of Yahweh's lordship over Israel.” Ehhez, ill. a társadalmi különbségek kialakulásához lásd bővebben – Forestell, MarSt, 1961. 227-228. old.

Ézs 3,14; 10,2

...**szegényektől** (πτωχοί) rabolt holmi van a házatokban!

...elnyújtják a **nincstelenek** (πτωχοί) perét, megfosztják jogaiktól népem **nyomorultjait** (πένητες).

Ám 2,7; 8,4

Azt kívánják, hogy a **nincstelenek** (πτωχοί) a föld porát szórják fejükre, és elutasítják a **nyomorultak** (ταπεινοί) ügyét.

Halljátok meg ezt ti, akik a **szegények** (πένητες) vesztét kívánjátok...

Zak 7,10

... a **nyomorultat** (πένης) ne zsákmányoljátok ki...,
A bölcsességirodalom is szolidáris módon tett említést róluk:

Péld 14,21; 22,22; 31,9.20

Aki megveti **felebarátját**, vétkezik, de aki az **alázatosokon** könyörül, boldog lesz.

ὁ ἀτιμάζων **πένητας** ἀμαρτάνει, ἐλεῶν δὲ **πτωχούς** μακαριστός.

Ne rabold ki a **szegényt**, mivel **szegény** ő, és ne tipord el a **nyomorultat** a kapuban!

Μὴ ἀποβιάζου **πένητα**, **πτωχὸς** γάρ ἐστιν, καὶ μὴ ἀτιμάσης **ἀσθενῆ**²² ἐν πύλαις.

...ítéld meg a **nyomorultnak** és **szegénynek** a jogát!

διάκρινε δὲ **πένητα** καὶ **ἀσθενῆ**.

Tenyere nyitva van a **nyomorult** előtt, kezét nyújtja a **szegénynek**.

χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξεν **πένητι**, καρπὸν δὲ ἐξέτεινεν **πτωχῶ**.

A Tóra pedig a velük való isteni közösségvállalásról tanúskodik. 2Móz 22,24 szegény emberét (ὁ ἀδελφός ὁ πειλιχρός²³) a rá kivetendő uzsorától védi a törvény. 5Móz 24,14kk értelmében Isten még az idegen napszámost is oltalmába veszi:

²² A nyomorúság, a tehetetlenség, a gyengeség állapotának kifejezésére itt a σθένος, „erő” főnévből, fosztóképzővel alkotott ἀσθενής melléknév szerepel, erőtlen, gyenge, beteg, nyomorúságos, tehetetlen, jelentéktelen, elhanyagolható jelentéssel. In Varga Zs. 1992. 114. oszl.

²³ πειλιχρός, á, óν (πένης), szegény jelentéssel. Az Úsz-ben hapax legomenon, csak Lk 21,2-ben fordul elő. Varga Zs. 1992. 761. oszl.

5Móz 24,14-15

Ne zsákmányold ki a nyomorult és *szegény* (πένης) napszámost...,
Még aznap add meg a bérét, mielőtt lemegy a nap, mert *nyomorult* (πένης)
ő...

Vigasztaló bizonyossága volt az Ószövetség népének, hogy Isten az
alázatosak és az elnyomottak Istene:

Zsolt 25,9; 34,3; 149,4

Az *alázatosakat* (πραῖς) igazságosan vezeti, és az ő útjára tanítja az
alázatosakat (πραῖς).

Az Úrral dicsekszik lelkem. Hallják ezt az *alázatosak* (πραῖς), és
örülnek.

Mert gyönyörködik népében az Úr, győzelemmel ékesíti fel az
elnyomottakat (πραῖς)

Meghallgatja és megvigasztalja azokat, akik mástól hiába várnak könyörületet,

Ézs 29,19

Újra örömeiket lelik az *alázatosak* (πτωχοί) az Úrban, vígadnak a
szegény emberek (οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων²⁴) Izráel Szentje előtt

Jób 36,15

A *nyomorultat* (ἀσθενής) a nyomorúság által menti meg...,

és sorsukat jóra fordítja. Isten a bűnösöket porig alázza (ταπεινώ!), az alázatosakat
(πραῖς) azonban támogatja (Zsolt 147,6). Letaszítja a magasból az ott lakókat, a
jelképes értelmű megerősített várost földig rombolja, és porrá zúzza. Lábbal tapossák
majd azt, mégpedig nem a katonáknak, hanem a társadalom számkivetettjeinek, a
nyomorultaknak (πραῖς) lábai és a nincsteleneknek (ταπεινοί) a léptei (Ézs 26,6²⁵).

²⁴ Szó szerinti értelemben az alázatosak a szegények (πτωχοί), a szegény emberek pedig a kétségesskedők, a reményüket veszítették. Megfigyelhető itt a szegények kifejezésnek az alapjelentéstől eltérő, az alázatosakra, a kicsinyekre vonatkozó különleges használata.

²⁵ Ézs 26,6

תַּרְמִסְנָה הַגֵּל הַגֵּל עָנִי פְּעָמָי דְּלִים:

πατήσουσιν αὐτοὺς πόδες πραέων καὶ ταπεινῶν.

Conculcabit eam pes pedes *pauperis* gressus *egenorum*...

Lábbal tapossák majd: a *nyomorultak* lábai, a *nincstelenek* léptei.

Láb tapodja azt, a *szegény* lábai, a *gyöngék* talpai!

Most láb tiporja, a *szegények* lába, a *szűkölködők* talpa.

A kicsinyek, az alázatosak, a gyengék és a szűkölködők (נְלִיִּים, עַנְיִים, πραεῖς, ταπεινοί) egyedül az Úr nevében reménykednek (Zof 3,12²⁶). Ők lesznek azok, akik a földet öröklék, és teljes békességet élveznek majd (Zsolt 37,11²⁷).

Mit Füßen wird sie zertreten, ja, mit den Füßen der *Armen*, mit den Tritten der *Geringen*.
The foot shall tread it down, even the feet of the *poor*, and the steps of the *needy*.

A נְלִיִּים, akasztani, lógni, szerencsétlenné lenni, tönkre jutni, elveszni, alásüllyedni tőből származó נָלַךְ jelentése gyenge, csekély, sovány, szegény, nyomorult, szerencsétlen. A נָלַךְ mellett, annak szinonimájaként szereplő עָנַיִ כifejezést a LXX itt a *πραύς*-szel adja vissza. A latin fordítás (Vulgata, 1983.) is két szinonim kifejezést használ, a *pauper*-t (szegény, vagyontalan, szűkölködő) és az *egenus*-t (szűkölködő, hiányt szenvedő, szegényes). A különböző magyar (Biblia – Magyar Bibliatanács, 1990., Károli [én.] és Biblia – Szent István Társulat, 1976.), valamint a német és az angol fordítások (Biblia 5.0), ezeket adják vissza a fenti kifejezésekkel. Ezek közül a német *r/e Geringe*, szűkebb értelemben is a kicsinységre vonatkozik.

²⁶ Zof 3,12

וְהִשְׁתַּחֲוִיתִי בְקַרְבָּךְ עִם עַנְיֵי נְלִיִּים וְחִסֵּי בְשֵׁם יְהוָה:
καὶ ὑπολείψομαι ἐν σοὶ λαὸν πραῦν καὶ ταπεινόν, καὶ εὐλαβηθήσονται
ἀπὸ τοῦ ὀνόματος κυρίου

Et derelinquam in medio tui populum *pauperem* et *egenum* et sperabunt in nomine Domini...

De meghagyom közöttetek maradékul a *szegény* és *nincstelen* népet, amely az Úr nevében keres oltalmat.

És marasztok közötted *nyomorult* és *szegény* népet, a kik bíznak az Úr nevében.

Nem hagyok meg belőled, csak egy *széreny kis* népet, amely az Úr nevében reménykedik

Ich will in dir übrig lassen ein *armes* und *geringes* Volk; die werden auf des Herrn Namen trauen.

I will also leave in the midst of thee an *afflicted* and *poor* people, and they shall trust in the name of the Lord.

A Szent István Társulat fordítása szó szerint utal a nép kicsinységére, melynek a jelzős szókapcsolatban egyszerre jelenik meg a számszerű és a minőségi értelme (széreny kis nép). Az angol fordításban az „*afflicted*” kifejezés jelentése „*szerencsétlen, nyomorult*”.

²⁷ Zsolt 37,11

וְעַנְיִים יִרְשׁוּ אֶרֶץ וְהַתְּעַנְנִים עַל-רֹב שְׁלוֹם:
οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσιν γῆν καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης.

Mansueti autem hereditabunt terram et delectabuntur in multitudine pacis

Az *alázatosak* öröklék a földet, és teljes békességet élveznek.

A *szelídek* pedig öröklék a földet, és gyönyörködnek nagy békességben.

A *szelídek* ellenben uralják a földet, és élvezik a béke teljességét.

Aber *die Elenden* werden das Land erben und ihre Freude haben an großem Frieden.

But *the meek* shall inherit the earth; and shall delight themselves in the abundance of peace.

A latin „*mansuetus*” jelentése „kezes, szelíd, nyájjas, jámbor”. Ez szólal meg a különböző fordításokban is, emlékeztetve Mt 5,5-re:

μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν.

Boldogok a *szelídek*, mert ők öröklék a földet.

Selig sind *die Sanftmütigen*; denn sie werden das Erdreich besitzen.

Blessed are *the meek*: for they shall inherit the earth.

1.1.3. A kicsinység fogalmának vallásos tartalma az Ószövetségben

Az eddigiekből látható, miként vált lassanként az עני majd az עני az eredeti, a társadalmi helyzetet tükröző kifejezés alapján, de a coram hominibus után most már kiegészülve a coram Deo szituációval, azok vallásos önmegjelölésévé, akik alázatosan vállalva kicsinységüket, Istenre hagyatkoznak, nála keresnek és találnak segítséget.²⁸ Ebből következően nem idegen e szavaktól a vallásos értelemben szerény, alázatos, kegyes, jámbor, szelíd jelentés sem. 4Móz 12,3 tanúsága szerint Mózes ilyen (עני, פראוּס) volt, de ilyen (עני, πένης) a Préd 6,8-ban említett szegény is.²⁹

1.1.4. Összefoglalás

Summázva: A kifejezések önmagukban ugyan nem jelentenek elvont, vallásos értelemben sem alázatos(ságo)t, de a társadalmi helyzetre és különbségekre reflektálva mégis utalnak az Isten és az ember közötti mindenkori viszonyra. Mindenképpen ott rejlik ebben az *emberi* szituációban, akár szociológiai, akár teológiai értelemben a megkérdozettség, a válaszadási kényszer, a ráutaltság, a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség kihívása. Hogyan és mit válaszol az ember erre a kihívásra? Milyen reakciót vált ki belőle a szembesülés tulajdon kicsinységével? Az *isteni* válasz vigasztaló: Az עני egyúttal messiási méltóságcím is. Izráel igaz és diadalmas Királya alázatos (פראוּס), és samáriásikón ülve indul el a szegények és jogfosztottak felé (Zak 9,9). A nincstelenek (ταπεινοί) ügyében igazságosan ítélt, méltányosan dönt az ország szegényeinek (ταπεινοί τῆς γῆς) dolgában (Ézs 11,4) és örömhírt visz az alázatosoknak (πτωχοί, Ézs 61,1)

Az isteni közeledés módjának megválasztása arra is utal, hogy Isten vállalja a megalázottak kiszolgáltatott sorsát. A Magasságos egészen alacsonyról érkezik. A Hatalmas kicsiny. A világ teremtője nincstelen. A mindenütt jelenvaló számára nincs hely a „szálláson”, amint ez az ellentét Jézus születésének lukácsi leírásában is megjelenik (Lk 2,7). Ez a kitüntetett isteni figyelem és a közösségvállalás a

²⁸ „Poverty and oppression, can be an occasion for turning to God as one’s only source of help. Deprived of human aid, the poor can only find refuge in God.” Forestell, MarSt, 1961. 228. old.

²⁹ Jones, a Magnificatról írt tanulmányában, a ταπεινωσις jelentésével kapcsolatban, a megfelelő ószövetségi igehelyek felvonultatásával említi, hogy a társadalmi értelemben vett elnyomottak és szegények (עני) megjelölése mellett a kifejezés a vallásos értelmű alázatra („a religious ideal of humility”) is vonatkozott. Jones, JThS, 1968. 22. old.

mindenkori szegényekkel, számukra szolidáris szövetséget jelent. Bonyolultabban fogalmazva teljes, a lét egészét illető egzisztenciális ráutaltságot. A kiszolgáltatott társadalmi helyzettől elvi értelemben eltávolodva, így lesz a „szegény” ember az egész életére/sorsára vonatkozóan Istenre utalttá, tőle függővé, neki kiszolgáltatottá.³⁰ Megfigyelhető, hogy a fent említett ószövetségi igék némelyikénél³¹ a LXX szerzői, változtatva a kifejezés alapértelmén, *πραῦς*-t fordítottak, és a markánsabb, közvetlenebb, passzívabb jelentésű eredeti héber kifejezésnek egy, már inkább a hellenista hatást mutató, aktív, erkölcsi-etikai jelentést kölcsönöztek. A hiány, a szükség, a nyomor és az ínség szinte vulgárisan egyértelmű kifejezéséből, párhuzamosan a társadalmi és a teológiai gondolkodás fejlődésével, egyre inkább a jámborságot, az alázatot és a szelídséget, mint vallásos erényt kifejező terminus *technicus* lett.³²

A korábbiakban említetteken túl, a kicsinység ószövetségi megjelenései szempontjából a fontosabb helyek a következők.³³

1.2. Kicsinység a történeti könyvekben

1.2.1. A legkisebbek vagytok valamennyi nép közt – Izráel kicsinysége

1Móz 34,30

Én csak *kevesedmagammal* vagyok...³⁴

5Móz 4,27

Szétszór benneteket az Úr a népek közé, és csak *kevesen* maradtok meg.³⁵

³⁰ „Born of a sociological reality, the vocabulary of poverty gradually acquired religious overtones and became expressive of man’s true relationship to God.” Forestell, MarSt, 1961. 228. old.

³¹ Zak 9,9-nél is!

³² TBLNT, 174-175. old. Forestell a kifejezés átalakulását Zofóniás próféta idejétől keltezi: „From the time of Sophonias, the vocabulary of poverty underwent a spiritual transformation and came to signify the religious attitude of man as a client before God.” Forestell, MarSt, 1961. 233. old.

³³ Haag, 1989. 972-973. old.

³⁴ 1Móz 34,30

וְאֵיךְ מְהֵרָה;

ἐγὼ δὲ ὀλιγοστός εἰμι ἐν ἀριθμῷ;
Az ὀλιγοστός jelentése "kevésbé jelentékeny, csekély", mind mennyiségi, mind minőségi értelemben (az *Úsz-ben* nem, csak a *LXX-ban*). Itt a mennyiségi értelem szerepel, a מְהֵרָה (szám, mennyiség) kifejezés is ezt tükrözi.

³⁵ 5Móz 4,27

וְהִפְרִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בְּעַמִּים

5Μόζ 7,7-8

Nem azért szeretett meg, és nem azért választott ki benneteket az Úr, mintha valamennyi nép közt a legnagyobbak volnátok, hiszen *a legkisebbek* vagytok valamennyi nép közt, hanem azért, mert szeret benneteket az Úr, és megtartja azt az esküt, amelyet atyáitoknak tett.³⁶

5Μόζ 26,5

Te pedig ezt mondd Istenednek, az Úrnak a színe előtt: Bolyongó arámi volt az őszám, aki lement Egyiptomba, és jövevény volt ott *kevesedmagával*, de nagy, erős és hatalmas néppé lett ott.³⁷

5Μόζ 28,62

És bár olyan sokan voltatok, mint az égen a csillag, mégis *kevesen* maradtok meg, mert nem hallgattatok Isteneteknek, az Úrnak a szavára.³⁸

Az említett szakaszok Izráel népének számszerű kicsinységéről, mint alapvető adottságáról tanúskodnak. Ez a kicsinység és jelentéktelenség azonban nem válik Isten választásának és értékítéletének akadályává Izráellel kapcsolatban. Isten szándékát nem befolyásolja a numerikus kicsinység, sőt, szeretete és elkötelezése hatványozódik Izráel, a valamennyi nép között a legkisebb iránt. A mennyiségi kicsinységen túl a minőségi kicsinység (bűneset, bálványimádás, a próféták

וַנְּאָדָּרְתֶּם מִחַי מִצְרַיִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
καὶ διασπερεῖ κύριος ὑμᾶς ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν καὶ καταλειφθήσεσθε ὀλίγοι ἀριθμῶ

³⁶ 5Μόζ 7,7-8

לֹא מִרַבְּכֶם מִכֹּל־הָעַמִּים הָשִׁקָּה
יְהוָה בְּכֶם וַיַּבְחֵר בְּכֶם כִּי־אֶתְּחַבֵּן
הַמַּעֲשֵׂה מִכֹּל־הָעַמִּים:
οὐχ ὅτι πολυπληθεῖτε παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, προεῖλατο κύριος ὑμᾶς καὶ
ἐξελέξατο ὑμᾶς ὑμεῖς γάρ ἐστε ὀλιγοστοὶ παρὰ πάντα τὰ ἔθνη...

³⁷ 5Μόζ 26,5

וַעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֵי אֲרָמִי אֲבִי נִרְדָּה
מִצְרַיִם וְנָגַדְתָּ שֶׁמֶשׁ בְּמַתִּי מַעֲשֵׂה
יְהוָה שֶׁשֶׁם לְגוֹי גָדוֹל עָצוּם
וְרַב:
καὶ ἀποκριθήσῃ καὶ ἐρεῖς ἔναντι κυρίου τοῦ θεοῦ σου Συρίαν ἀπέβαλεν ὁ
πατήρ μου καὶ κατέβη εἰς Αἴγυπτον καὶ παρώκησεν ἐκεῖ ἐν ἀριθμῶ βραχεῖ
καὶ ἐγένετο ἐκεῖ εἰς ἔθνος μέγα καὶ πλῆθος πολὺ καὶ μέγα·

³⁸ 5Μόζ 28,62

וַנְּאָדָּרְתֶּם בְּמַתִּי מַעֲשֵׂה תַחַת
אֲשֶׁר הָיִיתֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לְרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיךָ:
καὶ καταλειφθήσεσθε ἐν ἀριθμῶ βραχεῖ ἀνθ' ὧν ὅτι ἦτε ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ
οὐρανοῦ τῷ πλήθει, ὅτι οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ ὑμῶν.

szavának, Isten ígéjének a komolyan nem vétele) sem befolyásolja döntő mértékben és végérvényesen Isten ítéletét népével szemben. Ebben az összefüggésben Isten a szeretetére, mint alapmotivációra, és ígéretére tekint, azaz arra a vállalására és elkötelezésére, melyet egyedül a szeretete juttat el a beteljesedésre. Ebben a helyzetben a népnek fel kell ismernie tulajdon kicsinységét, és ezzel szemben Isten nagyságát. Kiválasztottságára a nép soha nem lehet büszke, azzal nem dicsekedhet. Csak megrendülten és alázatosan veheti tudomásul kivételes státuszát, kicsinységével együtt felelősségét is felismerve és elismerve. A kicsinység, mint állapot, ráeszméltetheti az embert az Istentől való eltávolodottságára. A nép, amennyiben szoros kapcsolatban él Istennel, boldog, és mind számszerűen, mind erkölcsi értelemben, minőségi szempontból gyarapszik. Ha azonban csupán önmagára, vagy Isten nélkül másokra figyel, akkor mennyiségi és minőségi károk érik, és romlás, pusztulás lesz az osztályrésze. Isten és ember, Isten és a választott nép, Izráel kapcsolatában előbbi mindig azonos, identikus önmagával. Hű ígéreteihez, újra és újra érvényre juttatja szeretetét. Az ember, a nép azonban hűtlenné lesz, hogy azután, kicsinységét felismerve, a kegyelemben és az újrakezdés lehetőségében reménykedve, Istenhez térjen.³⁹ A számbeli és erkölcsi-etikai kicsinység lehet ugyanakkor az Istentől való eltávolodás következménye, más szóval az Isten-nélküli élet büntetése is. A sokból nem a történelmi szükségszerűség, a nép életképtelensége, hanem az Isten szavának komolyan nem vétele miatt lesz kevés. Ha azonban ebben a helyzetében az ember vagy a nép Istenhez fordul, a kicsinység nem befolyásolja az újrakezdés, másképpen a számbeli gyarapodás lehetőségét. Idegenben, más, nagyobb népek között, fogságban is van „túlélési” esélye Istennél a „keveseknek” – ha keresik őt, és nem feledkeznek meg szövetségéről. A kicsinység tehát soha nem volt akadálya annak, hogy Izráel erős és hatalmas néppé legyen. Az Ószövetség hű képet ad arról a történelmi folyamatról, amelyben Isten a kicsiny népet megsegítette és nagyra tette, nem annak érdemei vagy kiválósága, hanem az ő szuverén döntése, választása és kegyelmes szándéka alapján. A megalázott, megnyomorított, kicsinységbe kényszerült Izráelnek ez az isteni indulat jelentette később és minden időben a túlélés esélyét.

³⁹ Ehhez lásd: Fabiny Tibor, Erőtlen egyház, Misszió, 2003/1. 16-17. old.

1.2.2. A legkisebb vagyok atyám házában - Gedeon kicsinysége

A kicsinység motívuma és kifejezése a Bírak könyvében, Gedeon elhívásának leírásában is előfordul:

Bír 6,15

Kérlek, Uram, hogyan szabadítsam meg Izráelt? Hiszen az én nemzetségem a legszegényebb Manasséban, és én *a legkisebb* vagyok atyám házában.⁴⁰

Gedeon a legszegényebb a törzsi területen, és a legkisebb a családban (nemzetségben), mégis ő lesz a kiválasztott, Izráel bírója. Elhívása munka közben történik, búzát csépel, hogy az ellenség elől megmentse a kenyérnek valót. Jelentéktelen körülmény, mégis jelképezzé lesz Isten választásának a tükrében: Egy újabb támadástól tartva Gedeon a búzát nem a szokásos helyen, a magaslaton lévő, messzire látszó, tehát feltűnő cséplőhelyen, hanem a mélyebben fekvő, feltűnéstől mentes, zárt présházban csépli. Isten, először angyala révén, majd személyesen, ide megy utána, hogy megbízza őt a tekintélyes feladattal, és Gedeont népe szabadítójává válassza. Isten a magasból a mélybe hajol, hogy megtalálja célja megvalósításához az alkalmas embert, aki méltatlannak és kicsinynek ismeri magát a megbízatáshoz. Gedeon kifogásai szerénységét és realitásérzékét mutatják. Számára ellentmondást jelent a magasztos feladat kihívása és az ő társadalmi, valamint egzisztenciális helyzete, ebből adódóan személyének alkalmatlansága. Hasonlóan nyilatkozik majd elhívása kapcsán Saul és Salamon (1Sám 9,21; 1Kir 3,7, l. ott!), de fiatalságára, ebből eredően alkalmatlanságára hivatkozik a leendő próféta, Jeremiás is (Jer 1,6-8). Gedeon elhívásának eseményében megjelenik az a motívum, amely más bibliai helyeken és más szereplőkkel kapcsolatban is megfogalmazódik: Isten nem az emberi mérce alapján hív és indít el a szolgálatára. A félnék, bátortalan, a magát a saját ismert képességei, valamint a családi, társadalmi körülményei, ill.

⁴⁰ Bír 6,15

וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בְּמָה
אוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל הַנְּהָ אֶלְפִי
הַהֵל בַּמְּנַשֶׁה וְהִנְכִי הַקָּטָן
בְּבֵית אָבִי:

καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Γεδεων' Ἐν ἐμοί, κύριέ μου, ἐν τίνι σώσω τὸν Ἰσραὴλ;
ἰδοὺ ἡ χιλιὰς μου ἠσθένησεν ἐν Μανασση, καὶ ἐγὼ εἶμι ὁ μικρότερος ἐν οἴκῳ
πατρὸς μου.
(A μικρότερος a μικρός melléknév középfoka, a felsőfok értelmében.)

státusza miatt alkalmatlannak ítélő embert a jelenlétéről és a segítségéről biztosítja. Alkalmassá teszi őt a feladatra, felkészítve a helytállásra, a kihívásoknak való megfelelésre, az Isten által megjelölt cél elérésére. Gedeon elhívásának történetéből megállapítható: A kicsinység nem akadály a annak, hogy Isten, komoly, sorsdöntő ígéreteinek beteljesedése szempontjából fontos feladattal bízva meg választottját. Hasonló motívummal találkozunk még Jótám megmenekülésének leírásában is. Jótám, Jerubbaal legkisebb (יְרֻבְבַּאֵל, ó νεώτερος⁴¹) fia megmenekül az egyedulalomra törő testvérgyilkos bátyja, Abímelek vérengzése elől, hogy küldetését teljesíthesse és példázatot mondjon arról, milyen az, ha egyik ember a másik ember fölött akar uralkodni. Gedeon szerénységével ellentétben, Abímelek erőszakos és nagyratörő módon ragadja magához a hatalmat. A nagyravágyás és az erkölcstelen, gyilkos magatartás azonban nem bírja Isten áldását. Abímelek maga, nem is kard által, hanem harcos férfit megalázó módon, asszonyi kéztől kap halálos sebet (Bír 9,5; 9,52-54).

1.2.3. Tekints nyomorúságomra! - Anna, Sámuel édesanyja kicsinysége

Amikor Sámuel anyjának, Annának a „nyomorúságáról” olvasunk, a szövegben a bibliai kicsinység szinonimájával találkozunk („Ha részvételt tekintesz szolgálólányod **nyomorúságára**.” 1Sám 1,11⁴²). A megjelölés és a szóhasználat hasonlít Mária, Jézus anyja szavaihoz, amennyiben Mária magáról, mint az Úr alázatos szolgálólányáról beszél. A nyomorúság fogalma az alkalmatlanság és a méltatlanság kifejezése. Anna kicsinynek tudja magát Isten előtt gyermektelensége miatt, egyúttal azonban Istent hívja segítségül, hogy kicsinysége ne legyen akadály a gyermekáldásnak. Isten meghallgatja Anna imádságát és megszületett fiát, Sámuel is kicsinyként, annak gyermekkorában hívja el szolgálatára (1Sám 3).

⁴¹ A középfok itt szintén a felsőfok értelmében áll, a legkisebb, a legfiatalabb jelentéssel.

⁴² 1Sám 11,1

אִמְרָהּ הַרְחֵם ה' אֱלֹהֵי אֲנִי אֲמַתְךָ
ἐὰν ἐπιβλέπων ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὴν ταπεινώσειν τῆς δούλης σου.

1.2.4. Kicsiny voltál a magad szemében - Saul kicsinysége

1 Sámuel 15,17

Sámuel ezt mondta: Milyen *kicsiny* voltál a magad szemében, és mégis Izráel törzseinek a fejévé lettél, Izráel királyává kent téged az Úr!⁴³

1 Sámuel 9,21

Saul azonban így felelt: De hiszen én benjámini vagyok, Izráel *legkisebb* törzséből való! Nemzetségem pedig *a legkisebb* Benjámin törzsének összes nemzetsége között!⁴⁴

A kiemelt részlet Sámuelnek a múltra vonatkozó megjegyzése, amely az Isten által a királyság felé elindított Saul egykori válaszát visszhangozza. Ebben a korábbi feleletben a leendő király önmagát sorolja a kicsinyek közé. A keleti udvariasság szabályait kimerítő, de mégsem mesterkéltszerű szerénysége azonban nem mentesíti őt a királysággal járó felelősség alól, melyet nem háríthat át a népre⁴⁵. Saul kiválasztásának körülményeivel és a leendő király kezdeti szerénységével kifejezésre jut Isten cselekvéseinek alapvető természete: A legnagyobb horderejű, az ember, a választott nép, akár az egész emberiség szempontjából döntő fontosságú tetteinek végrehajtására a kicsiket, az alázatosokat választja ki, és őket részesíti kegyelmében.⁴⁶ Saul életének és királyi szerepének tragédiája, hogy engedelmessége engedetlenségbe torkollik. Ezért emlékezteti őt Sámuel Isten választására. Saul még a saját maga szemében is „benjámini” volt, azaz kicsiny és senki, Isten mégis királlyá kente őt. Személyes hálája mellett, uralkodói programja is az lett volna, hogy

⁴³ 1Sám 15,17

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הֲלוֹא אִמְרָקָן
אָתָּה בְּעֵינַי רֹאשׁ שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל
אָתָּה וַיִּמְשַׁח יְהוָה לְמֶלֶךְ
עַל-יִשְׂרָאֵל:

καὶ εἶπεν Σαμουὴλ πρὸς Σαουλ Οὐχὶ μικρὸς σὺ εἶ ἐνώπιον αὐτοῦ ἡγοῦμενος
σκήπτρου φυλῆς Ἰσραὴλ; καὶ ἔχρισέν σε κύριος εἰς βασιλεία ἐπὶ Ἰσραὴλ.

⁴⁴ 1Sám 9,21

וַיַּעַן שְׂאוּל וַיֹּאמֶר הֲלוֹא
בְּנֵי-מִנִּי אֲנִכִּי מִקְטָנֵי
שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַזְּעֵרָה
מִכָּל-מִשְׁפְּחוֹת שְׁבֵטֵי בְנֵי

καὶ ἀπεκρίθη Σαουλ καὶ εἶπεν Οὐχὶ ἀνδρὸς υἱὸς Ἰεμιναιῶν ἐγὼ εἶμι
τοῦ μικροῦ σκήπτρου φυλῆς Ἰσραὴλ καὶ τῆς φυλῆς τῆς ἐλαχίστης ἐξ ὅλου σκήπτρου
Βενιαμιν;

⁴⁵ IntB, Vol. II., 962. old.

⁴⁶ Jubileumi Kommentár, 1995. 332. old.

mindent megtesz Isten akaratának teljesítése érdekében. Őt azonban megbabonázta a gazdagság, és még ennek feláldozása árán sem tudott kibújni az engedelmesség kötelessége alól.⁴⁷ A naggyá és gazdaggá lett Saulnak vissza kell emlékeznie a kezdeti kicsinységére és szerénységére, hogy továbbra is méltó lehessen az isteni kiválasztásra és az Izráel népe körében betöltött különleges szerepére. Az Izráel legkisebb törzséből és a törzs összes nemzetsége közül is a legkisebből származó Isten választása alapján a „legnagyobb”, az egész nép első, legitim királya lesz. Nagysága, királysága, felmagasztaltatása addig tartott, amíg ő kicsinynek, alázatosnak és szolgának, Isten és népe szolgájának tudta magát. Amikor ez az isteni sorrend felborult, a bukás elkerülhetetlenné vált.

1.2.5. Isai fiai közül a legkisebb - Dávid kicsinysége

A természetes Eliáb helyett, aki magasságával Saulra emlékeztet (1Sám 16,6; v.ö. 1Sám 9,2; 10,23), Isai fiai közül a legkisebb (יְפִתָּי, ó μικρός, parvulus⁴⁸), Dávid lesz a királyságra kiválasztott. Ebben az eseményben ismét megjelenik az isteni mérték szerint való választás. A nagyságnál, a külső méreteknél, arányoknál fontosabb az, ami láthatatlan, a szív, a benső, ahol Isten mellett vagy ellen dönthet valaki (1Sám 16,7; v.ö. 1Sám 15,22). A kicsinység, mint az isteni kiválasztottság motívuma az Ószövetség kronológiájában végigkíséri Dávid életét. Megjelenik a Góliáttal való küzdelmében, a kicsiny és leleményes ember, azaz az Isten választottja diadalaként a nagy, erős és öntelt ellenféllel szemben (1Sám 17). Isten nagysága és az ember kicsinysége megszólal Dávid imádságában is (1Sám 7,18-29). Ebben a kapcsolatban analógiát látunk Istennek Izráel népéhez fűződő viszonyához. A kicsiny Dávid és a hatalmas Isten kapcsolata a kicsiny, maroknyi, szolgaságba kényszerült, de onnan Isten által kiszabadított és nagy néppé tett Izráel sorsát modellezi. Az alázat, a kicsinység, ill. a felemeltetés motívuma megjelenik még Dávid gondoskodásában a béna Mefibósetről (2Sám 9,1-), Dávid erkölcsi elbukásában, megszegyenyülésében és bűnhődésében, ill. az újrakezdés lehetőségében (2Sám 12), valamint Absolon megsiratásában (2Sám 19,1-9) is. Ezek az utóbbi, a dávidi karakterről árulkodó leírások a kicsinységet, mint az ember jelleméhez tartozó

⁴⁷ Jubileumi Kommentár, 1995. 338. old.

⁴⁸ A héber eredetiben és a LXX-ban, valamint a Vulgatában fokozás nélkül: A kicsi. Károlinál: A kisebbik, középfokkal. Az alapfokú kifejezés azt sugallja, hogy Dávidon kívül nincs más „kicsiny”, ő az egyetlen ebben a kategóriában és mint ilyen, egyedül alkalmas az isteni kiválasztásra.

tulajdonságot tüntetik fel, nem minden esetben pozitív tartalommal. A fiát, Absolont sirató édesapa gyengeségében lesz kicsinnyé, ez a jellembeli tulajdonsága azonban feledteti vele uralkodói és hadvezéri kötelezettségét, ti. magatartásával megfosztja embereit a győzelem dicsőségétől. A kicsinység itt individuális, személyes módon érthető és elfogadható, a kívánatos, teljes dávidi karakter szempontjából azonban negatívum: Érzelmi következetlenségre, bizonytalanságra, a kritikus helyzetekben gyengeségre való hajlamra utal. Amennyire együtt érezhetünk Dáviddal, és értékelhetjük személyének ezt a jellemzőjét, kicsinysége legalább annyira ki is józaníthat. Dávid kicsinységében a szárnalmas, vergődő, eleső és felálló, döntést hozó és a saját döntését megbánó ember képe bontakozik ki előttünk. Dávid fiának, Salomonnak az elhívása a királyságra hasonló apjéhez, de analógiát mutat Saul elhívásához is.

1.2.6. Még egészen fiatal vagyok - Salamon kicsinysége

Salamon, alkalmatlanságát illetően fiatal korára hivatkozik (én még *egészen fiatal* vagyok, nem értek a kormányzáshoz.” 1Kir 3,7⁴⁹). A fiatalságot, a fiatal életkort a kicsinységre is utaló szavak fejezik ki (יָטַף, μικρός⁵⁰). Ezek a jelzők a fizikai értelemben vehető kicsinységet megjelenítő főnevek (נַעַר, παιδάριον⁵¹, gyermek, kisgyermek, ifjú, fiú, fiatalember) értelmét húzzák alá és fokozzák. Alkalmazásukkal a kicsinység nem csupán a felnőttég ellentétéként, mint fizikai tulajdonság, vagy képesség lesz hangsúlyos, de a királyságra való alkalmasság vagy alkalmatlanság kritériumává is válik. A kicsinység lehet az ember részéről hivatkozási alap a kihívástól való visszalépésre, a megtisztelő és embert próbáló feladat el nem vállalására, Isten szempontjából azonban nem akadály a felelősségteljes szolgálatnak, sőt, éppen ellenkezőleg: Ő a kicsit, az alázatost keresi

⁴⁹ 1Kir 3,7

וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי אִתְּךָ הַמַּלְכָּת
אֶתְעַבְדְּךָ תַּחַת קוֹד אֲבִי וְאֲנֹכִי
נַעַר קָטָן לֹא אֶדַע צְאֹת נְבִיא:

καὶ νῦν, κύριε ὁ θεός μου, σὺ ἔδωκας τὸν δοῦλόν σου ἀντὶ Δαυὶδ τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ εἶμι **παιδάριον μικρὸν** καὶ οὐκ οἶδα τὴν ἕξοδόν μου καὶ τὴν εἴσοδόν μου.

⁵⁰ A Vulgatában *puer parvus*, egyidejűleg utalva a fiatalságra és a kicsinységre. Károli szó szerinti fordítása kedves, az eredeti értelmet igyekszik visszaadni: „Én pedig *kicsiny gyermek* (נַעַר קָטָן, παιδάριον μικρὸν) vagyok, nem tudok kimenni és bejönni.”

⁵¹ Kettős kicsinyítéssel!

és választja ki tervei megvalósításához. Salamon királlyá történő kiválasztásában ismét megjelenik a kicsinység, mint az isteni célok elérésének minőségi feltétele. Salamon vállalja látszólagos alkalmatlanságát, hozzá nem értését, más szóval kicsinységét. Királysága nem csupán származásán, a dinasztikus kapcsolaton múlik, hanem isten választásán és azon, hogy trónra lépése után is kicsinynek vallja magát Isten előtt és engedelmességet kér tőle (1Kir 3,5-15). Nagyság és kicsinység ütközésekor a számszerű, de az Isten segítségét bíró kicsinység javára billen a mérleg Izráelnek az arámokkal vívott küzdelmében is (1Kir 20,26-30). A kis haderő⁵² győzelme Isten segítségével hasonló Jerikó bevételéhez (Józs 6,5.20), a bírák idején történt szabadításokhoz, de Dávid Góliát feletti győzelméhez is. A csodába illő győzelmek tanulsága ismét önmagáért beszél. A kicsiny bizonyos lehet abban, hogy Isten ereje nincs az ő fizikai erejének, vagy létszámának határaihoz kötve. Isten a kicsinyek erejét meglepő módon megsokszorozza. A magát kicsinynek ismerő ezért lehet merész, bátor és vállalkozó szellemű, kellő alázatot gyakorolva és a végső megoldást Istentől várva.

1.3. Kicsinység a bölcsességirodalomban és a zsoltárokbán

1.3.1. Jób kicsinysége

A bibliai Jób alakja és sorsa a mélységbe került, egzisztenciális értelemben kicsinnyé lett embert példázza. Szavaiból (Jób 3,19), kicsinység és nagyság (קָטָן וְגָדוֹל, μικρός καὶ μέγας, *parvus et magnus, the small and great, klein und groß*) különbsége, ill. egyenlősége rajzolódik ki az ember életében és halálában. A panaszkodó Jób a teljes társadalmi keresztmetszetet foglalja össze ezzel a két szóval: kicsiny és nagy. Ez a társadalmi vonatkozás markánsan meg is jelenik az egyik magyar nyelvű fordításban, ahol a kicsiny melléknév helyén szegény, a nagy helyén pedig gazdag áll⁵³. A halálban megszűnnek a szociális különbségek, kiegyenlítődnek a földi élet során kialakult, egyenlőtlen viszonyok. Mindegy, hogy az ember kicsoda volt életében; ennek megszűntével kicsiny és nagy is egyforma lesz. A kicsiny

⁵² Kis, kicsiny kecskenyájhoz (*little flocks of kids, kleine Herden Ziegen*) hasonló (1Kir 20,27). Párhuzamot mutat vele a Lk 12,32-ben szereplő (l. ott!) kicsiny nyáj (*little flock, kleine Herde*) kifejezés.

⁵³ Biblia - Szent István Társulat, Budapest, 1976.

kifejezéssel nem csupán Jób helyzetéről kapunk képet, de panaszában a kicsinyekre és a nagyokra, a megalázottakra és a hatalmasokra oszló társadalom egzisztenciális különbségei is megszólalnak, hasonlóan a Lukács által megörökített Mária énekéhez (Lk 1,46-55). A szolga, vagy rabszolga-motívum is megjelenik mindkettőben: Jób szerint a halál nyugalomban mindenki egyforma lesz, kicsi és nagy, rabszolga és úr⁵⁴ („a rabszolga /עֶבֶד, θεράπων, servus, servant, der Knecht⁵⁵/ megszabadul urától” Jób 3,19b). Mária pedig azért ad hálát, mert Isten „rátekintett szolgálóleánya /δοῦλη/ megalázott voltára” (Lk 1,48) és „nagy dolgokat tett” vele (Lk 1,49). Jób szavaira visszatérve, a kicsinység itt már nem egyszerűen individuális, hanem szociológiai kategóriaként jelenik meg. Jelenti egyrészt a betegsége miatt lecsúszott, nyomorúságot elszenvedni kényszerülő egyes ember egzisztenciális állapotát, de mindazokét is, akikkel ez az állapot őt azonos társadalmi helyzetbe süllyeszti. A kicsinyek tehát egyúttal a mindenkori lecsúszottak, a szociálisan kiszolgáltatottak, a nehéz helyzetben élők, a nyomorúságot szenvedők megjelölése is. A Jób könyve szóhasználatában a kifejezés még azt a többlet-értelmet is hordozza, hogy ebbe a helyzetbe az ember önhibáján kívül kerül. Kicsinységének, kiszolgáltatottságának nem saját maga az előidézője és a felelőse. Az ember, egyik napról a másikra kicsinnyé válik, minden ellenkező szándéka ellenére. A kicsinység tehát nem az ember által áhított, vagy kívánt állapot, hanem iskola, próba, az ember életének megmagyarázhatatlan egzisztenciális és szociális lehetősége, vagy velejárója. A „nagy” egyik napról a másikra kicsinnyé lehet, a kicsinnyel azonban ugyanez megtörténhet: felemelkedhet és naggyá válhat. Mindez nem az emberen múlik. Isten szuverén, az emberi logika által felfoghatatlan akarata szerint lesz valaki nagy vagy kicsiny, ill. válik nagyból kicsinnyé, kicsinyből naggyá. A kicsinység nem eleve elrendelt állapot. Nem születik senki kicsinynek és maga sem teheti magát azzá. A kicsinység tehát, amint azt a korábbiakban is láttuk, az Isten szándékával, akaratával és választásával összefüggő állapot, akár az emberi egzisztencia, akár pedig az isteni célok megvalósítása szempontjából.

⁵⁴ Muntag, Jób könyve, 2003. 55. old.

⁵⁵ A rabszolga kifejezés itt túlzó, a szó inkább csak az úrtól való különbözőséget jelzi, (fizetett) szolga, kísérő jelentéssel. Határozottabb ennél az egyértelműen a rabszolgaságra utaló δοῦλος kifejezés, amely Mária énekében megjelenik (δοῦλη). A helyesebb fordítás tehát Jób könyve esetében a „szolga megszabadul urától” lenne, Mária énekében pedig a „rátekintett rabszolgájának megalázott voltára”. A nagyságnak és a kicsinységnek mind az egyén életében, mind pedig az egész társadalom szintjén jelentkező különbségét, ill. ellentétét azonban ugyanúgy megjeleníti mindkét kifejezés.

1.3.2. A gyermekek és csecsemők ajka által – 8. zsoltár

A kicsinység és a nagyság a zsoltárokból gazdag tartalommal jelenik meg. A 8. zsoltár szerint Isten a gyermekek és a csecsemők ajka által (ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων)⁵⁶ is építi hatalmát. A mondatot Mt 21,16 szerint Jézus is idézi, miután az árusoktól és a pénzváltóktól megtisztította a templomot. Helyüket ugyanott - Máté szerkesztésében, mintegy jelképesen - a kicsinyek (a testi nyomorúságban szenvedők, a bénák és a vakok), valamint a gyermekek foglalták el, kiváltva ezzel a főpapok és az írástudók ellenkezését. A gyermekek és a csecsemők kifejezés utal arra, hogy minden Isten hatalmának épülése szolgálatában áll. A világ teremtője nincs rászorulva a magatehetetlen és a külső segítség nélkül életképtelen kicsinyek támogatására. Létük, kicsinységük mégis az ő nagyságát hirdeti, valamint isteni hatalmának természetéről tanúskodik. Isten nincs a kicsinyekre utalva, mégis számít rájuk, lehajol hozzájuk, őket is felhasználja – akár a tudtuk nélkül – hatalma építésében. Másrészt utalnak ezek a kifejezések Isten népének kicsinységére és elesettségére is. Nem Isten van a népére szorulva, hanem éppen fordítva, a népnek van szüksége az isteni segítségre, amely nélkül tehetetlen marad. A nép a saját erejéből és a tulajdon képességei alapján nem tudja magát „felnevelni”, azaz megmenteni. Mégis, ennek ellenére Isten nagyra becsüli az embert. Csak kevéssel tette őt kisebbé önmagánál (ἡλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ’ ἀγγέλους), hivatást adva az embernek arra, hogy az ő megbízásából őrizze és az uralma alá hajtja a teremtett világot. Ez utóbbival összehasonlítva a halandó ember végtelenül kicsinynek tűnik, az Isten mégis törődik vele és gondja van rá (Jób 7,17; Zsolt 144,39) mégpedig úgy, hogy részt ad neki a világ fenntartásában. Olyan magas méltósága ez az embernek, hogy a Zsidókhoz írott levél szerzője, olvasói előtt a szenvedésbe és a halálba lealacsonyodott Jézus tekintélyének „visszaállítása” érdekében, magára Jézus Krisztusra vonatkoztatja azt. A LXX szövegének alapján, szó szerint idézi a zsoltár megfelelő részletét, utalva ezzel Jézus – átmeneti –

⁵⁶ A νήπιον jelentése kicsiny gyermek, a νήπιος melléknévi alaké pedig gyermekkorban levő, kiskorú, fiatal, oktalán, együgyű, gyerekes. A θηλάζω (szoptat) igéből képzett participium (θηλάζων, „szopós”, csecsemő) szintén a teljes kiskorúságra, magatehetetlenségre, táplálásra szorultságra utal, más szóval az abszolút értelemben vehető kicsinységre.

kicsinységére, mint a méltó, uralkodónak kijáró felemeltetés feltételére (v.ö. Fil 2,8-11).⁵⁷

1.3.3. Az elnyomottak menedéke az Úr – 9. 10. zsoltár

A 9. és a 10. zsoltár kicsinyei a nyomorultak, a szociológiai értelemben gyengék, a jogfosztottak és az üldözöttek⁵⁸. Olyan emberekről szól a zsoltáros, akiknek reménysége egyedül Istenben van és csak tőle várnak segítséget. Ők Isten szövetségesei, szemben az őket elnyomó, leigázó pogány népekkel. Nyomorúságuk hatalom-nélküliségükből és kiszolgáltatottságukból ered. Lelkületük és karakterük nem engedi a bűnösökhöz és a vétkesekhez hasonló életmódot. Ha a történelem

⁵⁷ Önmagánál, vagy a LXX alapján szó szerint az angyaloknál, jóllehet a héber szövegben az Istenre utaló מִלְּפָנָי kifejezés szerepel. A kicsinységre az ἐλασσώω vagy ἐλαττώω szó utal, kisebbít, kevesbít, gyengít, alábbvalóvá tesz jelentéssel. A βραχύ kifejezés időtartamra is utalhat: Rövid időre kisebbé tette őt (az embert) önmagánál. A Zsidókhoz írott levél értelmezésében a Jézusra, ill. a kenózisra történő utalást ez a fordítási lehetőség támogatja. Jézust az Isten rövid időre kisebbé tette önmagánál, hogy azután újra magához emelje.

⁵⁸ Zsolt 9,10.13-14.19:

ἐγένετο κύριος καταφυγή τῶ πένητι·
 Az **elnyomottak** menedéke az Úr;
 οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πεινήτων·
 Nem feledkezik meg **a nyomorultak** jajkiáltásáról;
 ἰδὲ τὴν ταπεινώσιν μου·
 Lásd meg, mily **nyomorult** lettem!
 οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός, ἡ ὑπομονὴ τῶν πεινήτων οὐκ ἀπολείται εἰς τὸν αἰῶνα.
 Nem marad örökre elfelejtve **a szegény**, nem vész el végleg **a nyomorultak** reménye.

Zsolt 10,8-10.12.14.17-18:

οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσιν·
 Szeme a **gyámoltalant** figyeli;
 ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν,
 Lesi, hogy elragadhassa **a nyomorultat**;
 ἀρπάσαι πτωχόν ἐν τῷ ἐλκύσαι αὐτόν·
 Kíveti hálóját és elragadja **a nyomorultat**;
 ἐν τῇ παγίδι αὐτοῦ ταπεινώσει αὐτόν, κύψει καὶ πεσεῖται ἐν τῷ αὐτόν
 κατακυριεῦσαι τῶν πεινήτων·
 Szétzúzza, levágja **a gyámoltalanokat**, ha a körmei közé jutnak;
 μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πεινήτων·
 Ne feledkezz meg **a nyomorultakról!**
 σοὶ οὖν ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός
 Rád bízhatja magát **a gyámoltalan**;
 τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πεινήτων εἰσήκουσεν κύριος
Az alázatosok kívánságát meghallgatod, Uram...
 κρῖναι ὀρφανῶ καὶ ταπεινῶ
 Véded az árva és **elnyomott** ügyét.
 Α ταπεινώσις kifejezés Annának, Sámuel édesanyjának a kicsinységére (nyomorúságára) vonatkozott, amely Mária, Jézus édesanyja nyomorúságához hasonlítható (l. ott!).

átmenetileg mást mutat is, végül Isten az ő kicsinyeit igazolja, és győzelmet biztosít a szegénynek, a gyengének és az árvának. A bűnözőt és a szövetségen kívüli népeket Isten eltörli, még az emlékezetüket is eltünteti. A 9. és a 10. zsoltárban szereplő, a kicsinységre utaló kifejezések, úgymint a πένης, a πτωχός és a ταπεινώσις, hasonló összefüggésben és értelemben mind a LXX-ban, mind pedig az Újszövetségben megjelennek (l. ott!).

1.3.4. Az Istenre utalt ember kiáltása – 22. 69. 71. 86. 116. zsoltár

A mindenkori szegények panaszát visszhangozza az elhagyott, szenvedő, Istenre utalt ember kiáltása (Zsolt 22,7). Az imádkozó egészen kicsinynek, féregnek tudja magát Isten előtt. Szenvedései megtörték, megalázták, lealacsonyították, a környezete megveti és nem is veszi többé emberszámba. Egzisztenciálisan kicsinnyé válik, méltatlanná az emberek megbecsülésére. Egyedül reménysége az, hogy Isten mégis meghallgatja imádságát és kiszabadítja őt szorult helyzetéből.

Hasonló módon kesereg és ugyanúgy az isteni segítségben bízik a 69. zsoltár szerzője, de a kicsinységét az öregsége velejárójaként ismerő (Zsolt 71) zsoltáros is.

Kicsinynek tudja magát Isten előtt az üldöztetést szenvedő, amikor meghallgatásért fohászodik („Figyelj rám, és hallgass meg, Uram, mert *nyomorult és szegény* vagyok!” Zsolt 86,1⁵⁹). Az életveszélyben az ember a nincstelenhez és a szegényhez hasonló. Nincs hova menekülnie, nincs aki segítsen rajta. Egyedül Istenre hagyatkozhat, akivel szemben szolgának (עֶבֶד, δοῦλος, servus, Knecht, servant, rabszolga, szolga, a nincstelenség, a teljes alávetettség és kiszolgáltatottság kifejezése, Zsolt 86,4.) nevezi magát. Ezzel kicsinységére, alávetettségére, alázatos

⁵⁹ Zolt 86,1

הַפֶּלֶא לַיהוָה הַשֵּׁחַתְיָהוּ אֲנִי
עָנִי כִּי־עָנִי וְאֲבִיּוֹן אֲנִי

Κλίβινον, κύριε, τὸ οὖς σου καὶ ἐπάκουσόν μου, ὅτι πτωχός καὶ πένης εἰμι ἐγώ.

A πτωχός és a πένης kifejezések itt egymást egészítik ki, összetett tartalmat adva a szerző kicsinységének. A héber szövegben szójátékhhoz hasonló fordulatot találunk: A nyomorult (szerencsétlen, bátortalan, megalázott, kicsiny) állapotra utaló עָנִי kifejezés és az Istent a válaszadásra buzdító עָנִי ige ugyanabból, a már korábban ismertetett (l. ott!) עָנָה szótövből származik. A szegénységre utaló másik kifejezés, a görög πένης szinonimájaként használt héber אֲבִיּוֹן szó jelentése koldus, szűkölködő, szegény, szerencsétlen, nincstelen, szenvedő. Ez inkább a πτωχός megfelelője lenne, így a kifejezéseket szinonimákként értelmezhetjük, melyek sorrendje (nyomorult és szegény, szegény és nyomorult) felcserélhető, mert voltaképpen azonos egzisztenciális állapotot hivatottak tükrözni, a társadalmi ranglétrán lecsúszott, kiszolgáltatott, nélkülöző, üldözött, sorsában kicsinnyé lett emberét.

ráhagyatkozására utal, ugyanakkor kéri Istent, hogy bajából kisegítse és védje meg őt az ellenségeitől.

Hasonló ehhez a 116. zsoltár témája is, amelyben a zsoltáros a gyülekezet előtt azért dicsőíti Istent, mert megmentette őt az életveszélyből.

1.3.5. Kicsinység a mélységben – 88. 130. zsoltár

A halálos veszedelem jelentette kiszolgáltatottság mellett kicsinnyé lesz az ember a halálos betegség, ill. a bűnök mélységében is (Zsolt 88, Zsolt 130). A fájdalom és az elhagyatottság teljes reménytelenségbe taszítja az imádkozót, a bajban kapaszkodót keresőt. Istentől azonban még a halálos betegség, a bűnök mélysége sem távolíthatja el az embert. A zsoltáros nem tesz mást, mint „éjjel-nappal,” azaz szüntelenül és életének egészére vonatkozóan Istenhez kiált. Őt várja „jobban, mint az örök a reggelt”, akinek ígéreteiben bízunk (Zsolt 130,5-6) és akit szabadítóként ismer és így is szólít meg (אלהי ישועתי, θεὸς τῆς σωτηρίας, Deus salutis meae, Gott, mein Heiland, God of my salvation, Zsolt 88,2).

1.3.6. Isten áldása a kicsinyeké is – 103. 66. 113. 115. 138. zsoltár

A fentiek mellett Isten hatalmát és nagyságát hivatott alátámasztani a 103. zsoltár bizonyágtétele is, amely szerint az ifjúság, a fiatalság megújulása is Istennek köszönhető. Isten áldása nem csupán a meglettéké, azoké, akik életkoruk előre haladtával bölcsőbbek lettek, hanem a fiataloké, a kicsinyeké is, akiknek az üldözött, vagy a beteg emberhez hasonlóan szükségük van a bátorításra, a vigasztalásra, a segítségre és a megújulásra. Isten arra tekint, aki nyomorult és megtört szívű (עני, ταπεινός, Ézs 66,2).

Hasonló gondolat jelenik meg a 115. zsoltárban, mely szerint Isten lehajol az emberhez és megáldja az őt félőket, a kicsinyeket a nagyokkal együtt (Zsolt 115,13⁶⁰).

⁶⁰ Zsolt 115,13

יְבָרֵךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
עַמְּהֵדְלָיִם:

Θελεῖ εὐλογεῖ τοὺς φοβουμένους τὸν Κύριον τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων
Megáldja azokat, akik félik az Urat, **a kicsinyeket** a nagyokkal együtt.
Er segnet, die den Herrn fürchten, **die Kleinen** und die Großen.
He will bless them that fear the Lord, both **small** and great.

A kicsinyek és a nagyok a korabeli társadalom teljes keresztmetszetét jelentette: Szegényeket és gazdagokat, alacsony és magas színvonalon élőket, azaz mindenkit, a társadalom minden tagját, kivétel nélkül. Isten áldása előtt nem jelentenek akadályt a szociális különbségek, az ő szeretete, irgalma, áldása, kivétel nélkül mindenkié. Ő, noha fenséges, „meglátja a megalázottat⁶¹” (לַפְּטוּלָה, ταπεινός, Zsolt 138,6). Magasságban és szentségben lakik, „de a megtörttel és alázatos lelkével is” (Ézs 57,15). „Fölemeli a porból a nincstelent (לַבַּיִת, πτωχός), és kiemeli a szemétből a szegényt” (יִצְחָק, πένης). Az alázatosak lelkét és a megtörttek szívét felüdíti (Ézs 57,15). Az előkelők közé ülteti őket, „népe előkelői közé” (Zsolt 113,7-8). Ezért, az igaz (istenfélő, vallásos) ember még kicsinységében is emlékezik Istenre (Zsolt 119,141⁶²).

1.3.7. A gyermeki szív ragaszkodása Istenhez – 119. 131. zsoltár

A hatalmaskodó emberekhez viszonyítva a zsoltáríró kicsinynek és megvetettnek érzi magát (Zsolt 119,134). Ezzel együtt azonban kitart Isten mellett, még akkor is, ha az emberek hatalmaskodása gátolja abban, hogy megtartsa Isten utasításait (Zsolt 119,134.141). Kicsinysége, megvetettsége nem akadályozza abban, hogy a leghatalmasabbhoz, Istenhez ragaszkodják. Az ilyen ember, minden megalázottsága ellenére csitítja, csendesíti a lelkét, amíg az olyan nem lesz, akár a gyermek⁶³. Szíve nem fuvalkodik fel, nem lesz kevély a tekintete, és nem törekszik arra, ami túl nagy és elérhetetlen neki. Alázatosan vállalja kicsinységét Isten és az emberek előtt, és kiszolgáltatott helyzetében is hálát ad Isten irgalmáért (Zsolt 131).

(A görög szövegváltozat in *Modern Greek Bible, in BibleWorks 6.0.*)

⁶¹ Mária énekében, felfigyel szolgálólánya megalázott voltára, azaz kicsinységére (Lk 1,48), I. ott!

⁶² Zsolt 119,141

צַעִיר אֲנִי וְנִבְחָה פְּרִשְׁתֶּיךָ
לֹא שָׁחַחְתִּי:

νεώτερός εἰμι ἐγὼ καὶ ἐξουδενωμένος· τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθόμην.

Bár **kicsiny** és megvetett vagyok, utasításaidat mégsem felejttem el.

Ich bin **gering** und verachtet; ich vergesse aber nicht deine Befehle.

I am **small** and despised: yet do not I forget thy precepts.

⁶³ Az édesanyára, az édesanyai táplálásra, azaz a védtelenségre, a segítségre szorultságra utaló kifejezés.

Tudja, hogy Isten a csúfolódókat megcsúfolja, de az alázatosoknak (עֲנִיִּים, ταπεινοί) kegyelmet ad (Péld 3,34)⁶⁴.

1.3.8. Kicsinység és bölcsesség – Péld 11. Péld 29.

A kicsinységgel a bölcsesség (חָכְמָה) is együtt jár, amint arról a Péld 11,2-ben olvasunk⁶⁵. A fogalom itt a szerénység, alázat, humilitas, Demut értelmében valláserkölcsei tartalmat kap. Aki így kicsiny, az egyúttal bölcs is, más szóval az Isten akarata és útmutatása szerint él. A vallásosság és a bölcsesség fedik egymást, a bölcs, az igaz és a jámbor ugyanazt jelenti. Ebbe a sorba illeszkedik bele a kicsiny is, ellentétként e kevélynek, azaz a balgának, a gonosznak és a bűnösnek, mely kifejezések szintén egyazon tulajdonságra vonatkoznak. Ezt az ellentétet fejezi szemléletesen Péld 29,23⁶⁶.

1.3.9. A sebzett lelkűeket Isten megsegíti – 34. zsoltár

A zsoltárrészletek közé tartozik ugyan, de tartalmi szempontból ideillik a 34. zsoltár, amelyben a bölcsességirodalom más szövegeihez hasonlóan szintén összehasonlításra kerül az igazak, illetve a bűnösök viselkedése és sorsa („Közel van az Úr a *megtört szívűekhez*, és a *sebzett lelkűeket* megsegíti.” Zsolt 34,19⁶⁷). A

⁶⁴ Ugyanez az ige Jak 4,6-ban és 1Pt 5,5-ben is megszólal, immár újszövetségi kontextusban.

⁶⁵ Péld 11,2

בְּאֵיזוֹן נִבְאָה קְלוֹן וְאִתְּנוּעֵים חָכְמָה:

οὐ̄ ἐὰν εἰσέλθῃ ὕβρις, ἐκεῖ καὶ ἀτιμία· στόμα δὲ ταπεινῶν μελετᾷ σοφίαν.

Ubi fuerit superbia ibi erit et contumelia ubi autem *humilitas* ibi et sapientia.

Ha jön a kevélység, jön a szégyen is, a *szerénységgel* pedig bölcsesség jár együtt.

Kevélység jó: gyalázat jó; az *alázatosoknál* pedig bölcsesség van.

Wo Hochmut ist, da ist auch Schande; aber Weisheit ist bei den *Demütigen*.

When pride cometh, then cometh shame: but with the *lowly* is wisdom.

A צְנוּעִים נִבְאָה, כִּיפְּנֵי אֵיבָה, *kifejezés a צְנוּעִים, szerénynek, alázatosnak lenni igéből származik. Csupán a צְנוּעִים tő alapján feltételezett, a bibliai szövegekben csak többes számban előforduló alak (lásd a vers héber szövegét!).*

⁶⁶ Péld 29,23

ὕβρις ἀνδρα ταπεινοῖ, τοὺς δὲ ταπεινοφρονῶνας ἐρείδει δόξη κύριος.

Superbum sequitur humilitas et *humilem spiritu* suscipiet gloria.

Megalázza kevélysége az embert, az *alázatos lelkűt* pedig tisztelet övezi.

Az embert a gögje (porig) megalázza, de az *alázatos* megbecsülés éri.

Hasonló gondolat az Újszövetségben is megszólal: „Aki felmagasztalja magát, megaláztatik, és aki megalázza magát, felmagasztaltatik” (Mt 23,12, Lk 14,11,Lk18,14).

⁶⁷ Zsolt 34,19

קְרוֹב יְהוָה לְנַשְׁבְּרֵי לֵב וְאִתְּדַכְּא יִירוּחַ יוֹשִׁיעַ:

ἐγγὺς κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ

kicsinység nem más, mint a teljes és tökéletes Istenre utaltság állapota. Isten azokhoz van közel, akik másban nem reménykedhetnek, akiknek egyes-egyedül rá van szükségük, és ezt – a sorsukból, a helyzetükből eredően – be is látják. Általánosítva és röviden, a kicsinyek azok, akiknek szükségük van Istenre.

1.4. Kicsinység a prófétáknál

1.4.1. Ézsaiás

1.4.1.1. Férgecske Jákób, maroknyi Izráel

A kicsinység kifejezései Ézsaiás 41,14-ben a „férgecske” és a „maroknyi”⁶⁸. Mindkettő a választott nép számbeli kicsinységére, a környező népeknek, a nagyobb hatalmaknak való kiszolgáltatottságára utal.

A kicsinység a nép élethelyzetét tükrözi: A száműzöttségben élők jogosan érezték úgy magukat, akár egy tehetetlen, egyedül lévő férgecske, amit akárki eltaposhat. Ennek ellenére számíthattak Isten segítségére („Én megsegítek – így szól az Úr...” Ézs 41,14b). Hasonló megjelöléssel találkozunk Jób 25,6-ban és Zsolt 22,7-ben. Az előbbi szakasz a teremtő Isten méltóságával állítja szembe a halandó ember méltatlanságát, az utóbbi pedig lenézettsége és megvetettsége miatt hasonlítja magát a földön élő csúszómászóhoz (l. a Zsolt 22,7 kapcsán írottakat). A lukács

πνεύματι σώσει.

Iuxta est Dominus his qui tribulato sunt corde et *humiles spiritu* salvabit

A héber szövegben szereplő שָׁרַף a שָׁרַף, összetörni, összezúzni, leverni, nyomni, szomorítani, bántani igéből származik, és összezúzást, összetörést jelent. Melléknévként: lenyomott, levert, megtört. Idiomatizmussal: „שָׁרַף לֵבָבִי”, „τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι”, „a sebzett lelkűeket”. Itt kevésbé az alázat halk szava, inkább a kétségbeesés, a reménytelenség, a (lelki értelemben vett) összetörtség (lelki levertség?), azaz a teljes, egzisztenciális Istenre utaltság sóhajtása, talán kiáltása kap hangot a kifejezésben. Hasonló ehhez a Mt 5,3-ban olvasható „οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι”, lelki, vagy lélekben szegények összetétel, mely szintén azokra vonatkozik, akiknek szükségük van Istenre. Mindkét kifejezés a (lelki) kicsinység állapotát tükrözi.

⁶⁸ Ézs 41,14

אל־תִּירָא תִּלְעַת יַעֲקֹב מַחֵי
יִשְׂרָאֵל

Μὴ φοβοῦ, Ἰακωβ, ὀλιγοστὸς Ἰσραηλ·
Ne félj, *férgecske* Jákób, *maroknyi* Izráel!

A תִּלְעַת (féreg, férgecske) lehet a karmazsinbogár megjelölése is. A maroknyival fordított szó a héberben az élettelenre, a „halott” kifejezésre (מֵת) emlékeztet, jelezve a száműzöttségben élő nép kicsinységét, életképtelenségét, elenyésző voltát. A LXX egyszerűsít, és a kicsinységet az ὀλιγοστὸς (csekély, kevésbé jelentékeny, elhanyagolható /mennyiségű/) fogalommal szemlélteti.

evangéliumában szereplő „Ne félj, te kicsiny nyáj” mondat szóhasználatában is ezek az ószövetségi fogalmak tükröződnek, immár az újszövetség, a keresztény ősgyülekezet kontextusában (Lk 12,32).

1.4.1.2. A kicsiny hatalmas néppé nő

Ézsaiás 60,22 eschatologikus értelmű igeverse⁶⁹ Izrael népével összefüggésben a számszerű és a minőséget illető kicsinység távlatos átalakulását vetíti az olvasó elé. Szembetűnővé és szemléletessé válik itt a kicsinység és a nagyság kontrasztja. A kicsinységgel jellemezhető és összefoglalható jelen helyzet és állapot az idők teljességének eljövetelekor, más szóval a megváltás alkalmával a fordítottjára változik: a kevés megnő és a kicsiny nagygyá lesz. „Kicsiny” és „nagy” Isten számára nem változhatatlan, rögzített, hanem viszonylagos, relatív kategóriák. Üdvtervében helye van mindkettőnek, de az előbb említett viszonylagos módon, nem térhez és időhöz kötötte. Éppen ezért, az isteni távlatot alapul véve, a kicsinység (és a nagyság) fogalmával kapcsolatosan csak részleges következtetéseket vonhatunk le akkor, amikor annak térhez és időhöz kötött megjelenéseivel találkozunk, akár mennyiségi, akár pedig kvalitatív értelemben. Mindez konkrétan, az ézsaiási „Sitz im Leben” tükrében: A babiloni fogságba kényszerült, megvert, megtizedelt nép hazatérő, fogság utáni maradéka elszaporodik. A kevés, a kicsiny „ezerré”, nagy nemzetséggé növekszik.⁷⁰ Az erkölcsileg megalázott nép úgy él át a felemeltetést, hogy rehabilitációja az Isten dicsőségét szolgálja. A valóságos, történelmi, politikai és társadalmi kicsinységben benne rejlik a távlatos, a csak a hittel és reménységgel értelmezhető eschatológikus nagyság, amely Isten szándéka szerint ugyanakkor megjelenhet a történelem, a politika és a társadalmi élet síkján. Ennek megfelelően azonban, a nagyság is, mint olyan, feltételezi a hasonló természetű fordulatot.

⁶⁹ Ézs 60,22a

הַקָּטָן יִהְיֶה לְאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל

ὁ ὀλιγοστὸς ἔσται εἰς χιλιάδας καὶ ὁ ἐλάχιστος εἰς ἔθνος μέγα.
A *kevés* is ezerré nő, a *kicsiny* is hatalmas néppé.

Egyszerűsítve: a μικρός renthagyó felsőfoka, legkisebb, legcsekélyebb; igen kicsi, igen csekély; jelentéktelen, elenyésző; mennyiségi értelemben is: kevés, nagyon kevés. Kiemelő (elativusi) értelemben: nagyon csekély, jelentéktelen, értéktelen. A vers bővebb elemzéséhez lásd IntB, Vol. V., 707. old.

⁷⁰ Jubileumi Kommentár, 1995. 742-743. old.

1.4.2. Ámósz – Könyörgés a kicsiny népért

Ámósz próféta könyvének 7-8-9. fejezetében több látomásról olvasunk (Ám 7,1-3. 4-6; 8,1-3 és 9,1-4). Az egyébként rideg és kemény beszédű Ámósz elérzékenyül, amikor népére, Izráelre gondol, amely bűnei ellenére olyan, mint a járást próbálgató kisgyermek (Ámósz 7,2 (7,5))⁷¹.

A próféta úgy könyörög népéért, mintha egy apa esedezne makacs és önféjú gyermekéért a felelősségre vonás és az ítélet elkerülése érdekében.⁷² Egyértelmű, hogy Ámósz számára nem a „föld növényzete” (Ám 7,2) a fontos, hanem a nép sorsáért aggódik.⁷³ A nép ugyan jogosan érdemelné meg a büntetést engedetlensége miatt, Ámósz azonban Isten bocsánatára apellál. Más érve nincs is, csupán az, hogy a nép „kicsiny”. Szóhasználatában a kicsiny kifejezés nem csupán a nép számszerű kicsinységét tükrözi, de annak esendőségét, kiszolgáltatottságát és segítségre szorultságát is. A prófétai látomásban megmutatott ítélettel szemben a népnek erre a tulajdonságára vagy még inkább adottságára hívja fel Isten figyelmét közbenjáró szavaival Ámósz. A nép Istenhez viszonyítva kicsiny, azaz tehetetlen az ítélettel szemben. Egyedül az segíthet rajta, ha Isten meglátja kicsinységét, más szóval megbocsát neki.⁷⁴ A nép kicsinységének hangsúlyozása tehát Isten ítélő szándékának ellensúlyozását szolgálja. Az ítélet elkerülése Izráel számára mennyiségi szempontból sem elhanyagolható. Ezt a ténytet a próféta hatékonyan használja ki, a választott nép kicsinységére, mint a túlélés feltételére utalva és hivatkozva Isten előtt. A kicsinység, mit minőségi kategória, ha nem is azonos, de az éppen szükséges ellensúllyal, a nép bűneivel szemben képezi az ítélet elhárulásának zálogát. A nép bűnös, nem él Isten akarata szerint, ugyanakkor kicsiny is, esendő, szánandó, alkalmas a megtérésre, az újrakezdésre, a növekedésre. Ez a minőségi tartalom elég

⁷¹ Ám 7,2 (7,5)

וְהָיָה אִם־לֹא־יִשְׁמָעוּ אֶת־קוֹלִי
אֶת־קוֹלִי וְהָיָה אִם־לֹא־יִשְׁמָעוּ
מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא׃

καὶ ἔσται ἐὰν συντελέσῃ τοῦ καταφαγεῖν τὸν χόρτον τῆς γῆς καὶ εἶπα Κύριε κύριε, ἴλεως γενοῦ· τίς ἀναστήσει τὸν Ιακωβ; ὅτι ὀλιγοστός ἐστίν·

És amikor a föld egész növényzetét meg akarták enni, ezt mondtam: Ó, Uram, Uram! Bocsáss meg! Mi lesz így Jákóbbal, hiszen oly **kicsiny**?

Ámósz itt a népet nem Izráelnek, hanem Jákóbnak nevezi. Mivel a próféta korában az Izráel név elsősorban az északi országot jelentette, Ámósz ezzel a másik névvel minden bizonnyal az egész népről beszél, így Júdáról is, ti. a látomásban szereplő természeti csapás (sáskajárás) „nem áll meg a politikai határoknál”. In Muntag - Ámósz, 106. és 110. old. Jeromos Bibliakommentár I. 343. old.

⁷² IntB, Vol. VI. 831. old.

⁷³ Muntag, Ámósz, 109. old.

⁷⁴ Muntag, Ámósz, 110. old.

kell, hogy legyen a próféta hivatkozása szerint Istennek ahhoz, hogy bizalom ébredjen a szívében a választott nép iránt és megbocsásson annak. Ezt a próféta szándékot és gondolkodást igazolja, hogy az első két látomásban Isten megenyhül Ámósz közbenjárására, jóllehet a további víziókban „a büntetés elkerülhetetlen bizonyosság lesz”.⁷⁵

1.4.3. Abdiás és Jeremiás – Kicsinnyé teszlek a népek között

Abdiás próféta könyvének (Abd 1,1-16) első szakaszában Edómnak Isten által történő lealacsonyításáról, megalázásáról olvasunk.⁷⁶ Ugyanez kap hangot Jeremiás 49,15-ben is, amely az abdiásival majdnem szó szerint megegyező szakasz, orákulum Edóm ellen (v.ö. Abd 1,1-4 és Jer 49,14-16)⁷⁷.

Edóm kicsinysége, azaz büntetése és ezzel szemben Izráel népének győzelmes felvonulása a Sion hegyére (Abd 1,21), azaz felemeltetése Isten nagyságát és dicsőségét hirdeti.⁷⁸ Edóm kicsinysége itt Isten hatalmának az ellentétéként szerepel – Isten olyan „nagy”, hogy Edómot képes kicsinnyé, megvetetté tenni.

1.4.4. Mikeás – Ígéret a Messiásról

Mikeás próféta könyvében ígéret szólal meg a Messiás származásáról:

⁷⁵ Jeromos Bibliakommentár I. 2002. 343. old.

⁷⁶ IntB, Vol. VI. 861. old.

⁷⁷ Abdiás 1,2

הנה קטן נתיך בגוים בוי
איה באד:

ἰδοὺ ὀλιγοστὸν δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἠτιμωμένος σὺ εἰ σφόδρα.
Kicsinnyé teszlek a népek között, nagyon megvetett leszel!

Jeremiás 49,15

כִּי־הנה קטן נתיך בגוים
בוי באד:

Kicsinnyé teszlek a népek között, megvetetté az emberek között.
A szakaszhoz a bővebb elemzést lásd IntB, Vol. V. 1119-1123. old.

⁷⁸ Rózsa Huba, Az Ószövetség keletkezése, [én.] 157. old.

Mikeás 5,1

Te pedig, efrátai Betlehem, bár **a legkisebb** vagy Júda nemzetségei között, mégis belőled származik az, aki uralkodni fog Izráelen.⁷⁹

Betlehem, Efrat nemzetségének lakóhelye. Ebből a nemzetségből, a júdai Betlehemből származott a későbbi király, Dávid is (1Sám 17,12). Az ő származásával, valamint országlásával hozható párhuzamba a Messiás származása és uralkodása. Amint Dávid kicsiny volt (a legkisebb testvér, a legfiatalabb utód), úgy a Messiás is a kicsiny, jelentéktelennek tűnő efrátai Betlehemből születik. A név magában ötvözi az etnikai (1Krón 2,51; 4,4; Ruth 1,2) és a földrajzi értelemben vehető kicsinységet, prófétai módon megszemélyesítve és megjelenítve egyúttal a leendő Messiás kicsinységét.

1.4.5. Zakariás – Kezemet a kicsinyek ellen fordítom

A már említett Ézs 60,22-ben egymás mellett mind a קטן, mind a צעיר kifejezés előfordul „kicsinyek” értelemben, míg Zakariás 13,7-ben a צערים (kicsinyek, kevesek) többes számú megjelölést olvassuk.⁸⁰ Az Istentől elforduló nép,

⁷⁹ Mikeás 5,1

וְאֵתָהּ בֵּית־לֶחֶם אֶפְרַתָּה צְעִיר
לְהִיְתוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמֶּדֶד
לִי יֵצֵא לְהָיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל

Kaì sú, Βηθλεεμ οἶκος τοῦ Εφραθα, ὀλιγοστὸς εἰ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν
Ἰουδα· ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραηλ,

⁸⁰ A különböző fordításokban: הצערים, ποιμένας, *parvulos*, *die Kleinen*, *the little ones*. A magyar nyelvű szövegekben (Zak 13,7):

Fegyver, serkenj fel az én pásztorom ellen és a férfú ellen, a ki nékem társam! így szól a Seregeknek Ura. Verd meg a pásztort és elszélednek a juhok, én pedig **a kicsinyek** ellen fordítom kezemet. (Károli)

Kard! Támadj pásztoromra, bizalmas emberemre! - így szól a Seregek Ura. Vágd le a pásztort, széledjen el a nyáj! Még a **bojtárookra** is kezemet emelek! (Ref. Sajtóosztály)

Kelj fel, kard, pásztorom és társam ellen - mondja a Seregek Ura. Lesújtok a pásztorra, és szétszélednek a juhok: kezem **a gyöngék** ellen fordul. (Szent István Társulat)

A kifejezés a szövegben önálló értelemben szerepel szolgál, bojtár, pásztor jelentéssel. A LXX-ban ez, a kicsinység fogalmát nélkülöző használat tükröződik. Lásd KBL, 811. old. (LXX: ὁ ποιμήν, ἐνός, pásztor, a nyáj őrzője, oltalmazója, gondozója, átv. ért-ben is, úszl. epistolai szóhasználatban Krisztussal, mint pászozral Zsid 13,20; 1Pét 2,25, valamint emberek gyülekezeti pásztori megbízatásával kapcsolatosan Ef 4,11), Varga Zs. 1992. 801. oszl. Az idegen nyelvű fordítások (német angol), valamint a Károli-féle szöveg tisztán a kicsinyek kifejezést hozza. A Szent

nagyjai és kicsinyei, a kivételezettek és a kevésbé fontosak, a beavatottak és a kívülállók, költőien a pásztor, de még a bojtárjai is áldozatul esnek a kard által megvalósuló ítéletnek. Ezt követően az őrizet és a védelem nélkül maradó nyáj szétszóródik (v.ö. Zak 10,2; Mt 26,31) és elpusztul, csupán a „szent maradék” menekül meg. Ezzel a maradék kevéssel kezd újat Isten, miután megrostálta és megtisztította övéit az ítéletben. A kicsiny és a kevés kétféle értelmével találkozunk ebben a szakaszban. Isten egyrészt a teljes nép, nem csupán a vezetők vagy előljárók, de a nép egyszerűbb tagjai, a kicsinyek és a gyengék ellen is fellép, másrészt azonban éppen a kicsiny és a kevés maradék talál kegyelmet előtte és kezdhet új életet a pusztító ítélet után.

1.5. A kicsinység ószövetségi előfordulásainak tanulságai

A kicsinység ószövetségi ismérveit számba véve, megállapíthatjuk, hogy a fogalom szerteágazó, összetett és színes jelentéstartalommal bír. Vonatkozik egyszerűen a fizikai értelemben vett tulajdonságokra, úgymint a méretre, a tömegre, a térfogatra, a mennyiségi, számszerű értelemben vett kicsinységre. A fiatal életkort is jelenti, ugyanakkor az öregség velejárójaként is megjelenik. A szűkebben értelmezhető fizikai tulajdonságoktól eltávolodva, teljesebb értelemben utal valaminek vagy valakinek az apróságára, a jelentéktelenségére, ill. az elhanyagolt voltára. Szókapcsolatban, a nagyságra vonatkozó fogalom mellett a teljesség fogalmi körülírására is szolgál. Másik értelme a nyomorultak és a szegények megjelölése, ide értve az alacsony sorból származókat, a jogokkal nem rendelkezőket. Az életveszélyben, a halálos betegségben vagy a bűnök mélységében lévő ember is kicsiny, a nincstelenhez és a szegényhez hasonló. A kifejezésben benne tükröződnek a korabeli társadalom szociális és egzisztenciális különbségei. Erre az állapotra az ember nem törekszik, ebben az értelemben senki nem akar „kicsiny” lenni. A kicsinység állapota egzisztenciális próba-helyzet, olyan iskola, amelybe az ember akaratán kívül kényszerül, mégpedig a leggyakrabban ok és magyarázat nélkül. A

István Társulat által kiadott szöveg az árnyaltabb, szűkebb jelentéstartományú „gyöngék” szóváltozatot használja. A megjelölés minden bizonnyal a pásztorok mellett tevékenykedő, fiatalabb korú és gyengébb (erejű, képességű) „inasokra”, azaz bojtárookra vonatkozik. Az általánosítható „kicsinyek” kifejezés azonban ennél többet sugall. A latin parvulus kifejezésben, ha nem is konkrétan a nyájat őrzők kicsinységére vagy gyengeségére vonatkozóan, e fenti két jelentés ötvöződik: kicsinyek, gyermekek, ifjak, fiatalok.

kicsinység fogalmában ugyanakkor megjelenik a reménység kifejezése is, amennyiben a kicsinyeknek számító alacsony társadalmi rétegek távlatosan megkapják az őket is megillető teremtésbeli jussukat. Más szóval a szociológiai szempontból fontos megjelölés vallásos tartalommal is kibővül. A kicsinyek azok, akik megalázott társadalmi helyzetüket vállalva Istenre hagyatkoznak. Kicsinységük már nem csupán a társadalmi státuszukra, hanem a vallásos beállítottságukra vonatkozik: Ők a szelídek, a jámborak, az alázatosak, a kegyesek. Olyan állapot ez, amelyre immár törekedni kell. Vállalva a társadalmi, ill. az egzisztenciális kicsinységet, annak mélyebb értelmét lehet keresni és az Isten és az ember kapcsolatára vetítve, vallásos módon lehet azt értelmezni. Ezzel a bővebb tartalommal a kicsinység immár az Isten és az ember közötti mindenkori állapot vagy kapcsolat viszonzszava is. A kiszolgáltatott társadalmi helyzeten túl, a „szegény” ember az egész életére és sorsára vonatkozóan Istenre utalt, és neki van kiszolgáltatva. A kicsinyek léte, látszólag ellentmondásosan, az Isten nagyságát hirdeti. A kicsinység így vállalható, mi több, erénnyé válik, vallásos, de akár társadalmi szinten is. A vallásos értelemben vett kicsinység kompenzálja, kiegészíti, ill. kiegyenlíti és értelmezi a társadalmi összefüggésű kicsinységet, ha meg nem is szünteti azt. A „kicsinyek” kifejezés többlete még ebben az összefüggésben az, hogy Isten vállalja a megalázottak kiszolgáltatott sorsát. Isten szolidáris a kicsinyekkel, és ebből az isteni szolidaritásból, egzisztenciális együttérzésből, sőt azonosulásból, idántítás-vállalásból kiindulva értelmezhetjük egyrészt Isten cselekvését, kicsinnyé-lételét Jézus Krisztusban, másrészt Jézusnak az általa kicsinyeknek nevezettek iránti figyelmét és a velük való közösségvállalását. Ahhoz, hogy ez a megszólítás és ez a közösség hiteles legyen, Krisztusnak is az emberi mérce és képességek szerint „hitelessé”, azaz emberré, kicsinnyé kellett lennie. Nem véletlen az analógia: Amint Dávid kicsiny volt, úgy a Messiás is a jelentéktelennek számító településen, Betlehemben születik, tehát ő is kicsiny. Az ószövetségi tradíció az Újszövetséggel nem szakad meg: A kicsinységnek jelentősége, mégpedig üdvtörténeti jelentősége van az isteni elhívás, az Isten szándékait megvalósítani hivatott küldetés és szolgálat összefüggésében. A kicsinység lehet egyrészt az emberi alkalmatlanság és méltatlanság kifejezése, ugyanakkor, paradox módon Isten a maga „emberfeletti” szándékának megvalósításához a kicsinyeket, az emberi élet „mélyrétegéből” származókat és indulókat választja ki. Isten cselekvésének ez a mechanikája, vagy még inkább dramaturgiája folytatódik, ill. ismétlődik a krisztusi kenózisban, és ezért

nem lehetnek mások a Jézushoz legközelebb állók, a tanítványok sem, mint kicsinyek. Minél közelebbi, minél tekintélyesebb a krisztus-tanítvány, annál alázatosabbnak, „kisebnek” kell lennie. Ez a dramaturgia, azaz az isteni mérték szerint való választás és sorrend jelenik meg az Újszövetségben is, immár a Krisztus-esemény és a krisztuskövetés összefüggésében, úgy, amint az – nyilvánvalóan az Ószövetség ismeretében, v.ö. 5Móz 7,7; 8,17-18; 1Sám 16,7; Jer 9,23 – Pál apostol bizonyágtételében is tükröződik:

1Kor 1,26-31

Nem sokan vannak köztetek, akik emberi megítélés szerint bölcssek, hatalmasok vagy előkelők. Sőt azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében bolondok, hogy megszégyenítse a bölcseket, és azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében erőtlenekek, hogy megszégyenítse az erőseket: és azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében nem előkelők, sőt lenézettek; és a semmiket, hogy semmikké tegye a valamiket; hogy egyetlen ember se dicsekedjék az Isten színe előtt.

Ezt a magasztos tartalmat mintegy ellensúlyozandó, a kicsinység az ember jelleméhez tartozó, nem feltétlenül pozitív tulajdonságként is megjelenik az Ószövetségben. A kicsinység az emberi gyengeség, akarat-nélküliség, a döntésképtelenség szinonimája is. Egyéni összefüggésben, személyre szabottan kimondottan negatív karakterisztikum, amellet, hogy ugyanannak az ószövetségi személynek a sorsát illetően pozitív adottságként is szerepel (Dávid kiválasztása, majd elbukása, l. ott!). Felsejlik itt magának a fogalomnak, ill. a fogalom tartalmának kettős természete. Egyrésztől egy Isten által elgondolt és kitűzött feladatra való emberi alkalmasság vagy alkalmatlanság kritériuma, az isteni célok elérésének minőségi feltétele, másrészt azonban az emberi tehetetlenség és bizonytalanság, végső soron a tényleges alkalmatlanság kifejezése, ill. minősítése. Az Ószövetségben az egyes ember, vagy a (választott) nép kicsinységének akár mennyiségi, akár minőségi-egzisztenciális értelemben vett kiemelése az Isten vele kapcsolatos szándékát hivatott befolyásolni, ill. ellensúlyozni. Jóllehet, az ember, a nép kicsiny, alkalmatlan, mind számarányát, mind erkölcsiségét és hitét, hűségét tekintve, Isten mégis, az ember kicsinységére való tekintettel revideálja ítéletét, és esélyt ad az újrakezdésre, valamint a növekedésre. Ezek a jellegzetességek hatással voltak az Újszövetségben megjelenő, a kicsinyekre vagy a kicsinységre utaló kifejezések

tartalmára és használatára, különös tekintettel a Jézus ajkán megszólaló „ezek a kicsinyek” elnevezésre.

1.6. Összefoglalás

Lezárva az eddigieket, végső összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy az Ószövetségben *fizikai tulajdonságokra* vonatkozó kicsinység mellett a fogalom jelentésének számottevő *bővülése* figyelhető meg. A „tárgyi” értelemben vehető kicsinység mellett az ember *egzisztenciális, társadalmi és szociális* értelemben is lehet kicsiny, azaz beteg, elesett, kiszolgáltatott és szegény, mégpedig vagy a saját mulasztása, vétke eredményeképpen, vagy éppen önhibáján kívül, személyétől, egyéb adottságaitól függetlenül.

Ebben a helyzetben az ember felismeri Istentől való *totális függőségét*. Kicsinységének értelme kibővül, és *vallásos, teológiai* tartalmat kap. Az Istentől való teljes függőségét felismerő ember *vállalja* tulajdon kicsinységét. Nem *megalázottnak* tudja magát, hanem *alázatosnak*, immár az Isten előtt. A kicsinység, az alázat gyakorlása az Ószövetségben vallásos *erénnyé* válik, amelynek végső értelme Isten eschatológikus távlatú ígéletében gyökerezik. Az ember társadalmi-egzisztenciális természetű kicsinysége kiegészül tehát a vallásos-teológiai értelemben vehető kicsinységgel, amely egyúttal értelmezi és kiegyenlíti az előbbi ellentmondásait.

A kicsinység teológiai értelmét Isten cselevése, az emberrel való közösségvállalása is alátámasztja. Isten együtt érez a kicsinyekkel és osztozik a szegények, a megalázottak, a kiszolgáltatottak sorsában. A kicsinység az emberi gyengeség, méltatlanság kifejezése is lehet az Ószövetségben, Isten mégis az arra látszólag alkalmatlanokat választja ki a történelmet, de az üdvtörténetet is formáló szándékainak megvalósítására. Ez a motívum *krisztológiai* tartalmat és távlatot ad a kifejezésnek, amely annak újszövetségi használatát is befolyásolta és gazdagította.

2. Kicsinység a rabbinikus tanításban

Ahhoz, hogy a kicsinység ószövetségi előfordulásainak vizsgálata után tovább tudjunk lépni az Újszövetség felé, érdemes röviden áttekinteni a „kicsinység” és a „kicsinyek” fogalom előfordulásait, ill. használatát a rabbinikus irodalomban is.

Mindenképpen indokolt egy rövid fejezetet a rabbinikus tanítás vizsgálatára szánni, hiszen a rabbinikus bibliamagyarázat, ill. bölcsélet is ismeri a „kicsinyek” kifejezést, főképpen a tanítványokra vonatkoztatva azt, tanuló vagy iskolás jelentéssel. Egyes esetekben azonban a szó inkább a gyermekek megjelöléséhez áll közelebb, utalva azok éretlenségére, fiatal korára, a felnőttiséghez viszonyított jelentéktelenségére.

2.1. Rabbi Jose ben Jehuda

Egy Jose ben Jehuda rabbinak tulajdonított mondás⁸¹ szerint, aki a kicsinyektől (הַקְטַנִּים) tanul, olyan emberhez hasonlít, aki savanyú szőlőt eszik, vagy mustot iszik. Aki azonban a nagyoktól (az idősebbektől) tanul, olyan, mint aki érett szőlőt fogyaszt, és óbort iszik. A kicsinyek itt nem egyszerűen a tanítványokra, hanem a fiatal tudósokra, mesterekre (rabbikra) vonatkozik. Hasonló értelmét találjuk a kifejezésnek egy másik mondatban⁸², mely szerint valaki, jóllehet nagy, azaz a híres mestereket is megkérdezhetett volna, ő mégis a kicsinyekhez, a jelentéktelenek számítókhoz (עֵירֵי יִסָּא) fordult. A kicsiket nem tünteti fel jó színben az a rabbinikus bölcsesség⁸⁴ sem, mely szerint a világot a szenteskedő szüzek, a ráérő, unatkozó özvegyek és az éretlen koraszülöttek (קָטָן, kicsiny) teszik tönkre. A bölcsességben szereplő éretlenek kifejezés nem szó szerint a magatehetetlen csecsemőket jelenti, hanem a mesterükkel ellenkező, dacos és önfejű tanítványokat.

2.2. Rabbi Abba

Az említett tanítványokra vonatkozik rabbi Abba megállapítása⁸⁵ (Kr. u. 290 körül): Olyanok ők, akik még nem képesek önálló döntésekre, de mégis megteszik azt. Kicsinynek tehát nem általában véve a tanítvány vagy a rabbinövendék számított, hanem közülük az éretlenek, a kezdők, a tanulmányaik elején levők⁸⁶. Ez a

⁸¹ Ab 4,20, in ThWNT IV. 650-661 (652.) old.

⁸² jMQ 82d 25, in ThWNT IV. 652. old.

⁸³ Diminutívum, (egy) kevés, kis, kicsiny jelentéssel. Ézs 28,10.13: „Ez a parancs, az a parancs, ez a szabály, az a szabály, itt egy kicsi (עֵירֵי, μικρός), ott egy kicsi!” Jób 36,2: „Légy egy kis (עֵירֵי, μικρός) türelemmel...” In KBL, 262. old.

⁸⁴ bSota 22a Bar, in ThWNT IV. 652. old.

⁸⁵ ThWNT IV. 652. old.

⁸⁶ „Ein unreifer Schüler”, in Bill. I. 591kk. old., in ThWNT IV. 652.

fiatal tanítványokat kicsinyeknek tartó, őket a „nagyokhoz” vagy „öregekhez” viszonyítottan leértékelő és alulminősítő rabbinikus szóhasználat azonban nem független a gyermekek kicsinyekként való megnevezésétől.

2.3. Egyéb gyűjtemények

Az egyik gyűjteményben⁸⁷ ez áll: Ahol nincsenek kicsinyek, ott tanítványok sincsenek, ahol nincsenek tanítványok, ott nincsenek tanítók, ahol nincsenek tanítók, ott nem lehetnek mesterek sem, ahol nincsenek mesterek, ott nincsenek próféták, ahol pedig nincsenek próféták, ott az Isten sem marad jelen. Itt a kicsinyek kifejezés nyilvánvalóan a gyermekkorúakra, az utánpótlásra, azaz magukra a gyermekekre, a leendő tanítványokra vonatkozik. A „kicsinyek” a rabbinikus szóhasználatban előfordul tehát kifejezetten a gyermekség értelemben is (קטנים, זעיריים), más jelentéstartalommal, mint a tanuló vagy a tanítvány (תלמידים⁸⁸). Ezt a megállapítást némiképpen árnyalja az a tény, hogy a bibliai előfordulásait tekintve a kicsinyek megjelölés nem vonatkozik a gyermekekre, ti. sem a héber, sem pedig a görög nyelvű bibliai szövegekben nem szerepel a „kicsiny” (קטן, μικρός) megnevezés kimondottan és egyértelműen a „gyermek” szinonimájaként. Ahol egyes bibliafordításokban a gyermekekre vonatkozóan a kicsinyek (little ones) kifejezést találjuk, ott az eredeti szövegben más, a gyermekekre utaló szavak szerepelnek:

1Móz 34,29

⁸⁹ וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם

⁸⁷ Gn r42 z 14,1, in ThWNT IV. 652. old.

⁸⁸ A למד, hozzászokni, (meg)tanulni, ragaszkodni igéből, posztbiblikus használatban, tanuló (Schüler, scholar) jelentéssel. 1Krón 25,8: „Sorsot vetettek a szolgálat rendjére nézve a fiatalokra és az öregekre (szó szerint a kicsinyekre és a nagyokra, קטן, גדול, קטן, μικρός, μέγας), a képzetekre és a tanítványokra (תלמיד) egyaránt.” In KBL, 1030. old.

⁸⁹ A פה főnév jelentése (kis)gyermek. Az ebből származó טפף ige jelentése: úgy járnai, mint egy kisgyermek, tipegni, totyogni, lépegetni. Ézs 3,16: „Sion leányai...kényeskedve lépegetnek (טפפו)”. A magyar és más, idegen nyelvű fordítások itt egyértelműek:

1Móz 34,29

Parvulos quoque et uxores eorum duxere captivas...

Minden vagyónukat, valamint *gyermeküket* és asszonyaikat is mind foglyul ejtették;

Und alle ihre Habe; alle *Kinder* und Frauen führten sie gefangen hinweg...

And all their wealth, and all their *little ones*, and their wives took they captive.

וְאֵת־נְשֵׁיהֶם שָׂבוּ וַיָּבִיאוּ אִתָּהּ
כָּל־אִשָּׁר בְּבֵיתָ:

καὶ πάντα τὰ σώματα αὐτῶν καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν⁹⁰
αὐτῶν καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἤχμαλώτευσαν.

Mindennek ellenére valószínű, hogy a rabbinikus szóhasználatban a gyermekek megjelölésére a kicsinyek (קטנים) kifejezés állandósult. Nem úgy azonban, hogy az, a gyermekek éretlenségét tekintetbe vevő és megértő gyöngéd, atyai érzések kifejezése lett volna. A „kicsiny” a rabbik számára egyszerűen az értelmileg és fizikailag éretlen kisgyermeket, kisfiút (קטן) és kislányt (קטנה) jelentette, ellentétben a már érett férfival és nővel. Esetenként a saját tanítványait, ill. diákjaikat is ezzel a megszólítással illették – ezt azonban nem a leghízelgőbb értelemben tették. A „kicsiny” a tanítványok „selejtje” volt. A kifejezés annak a tanulóknak az alkalmatlanságára utalt, aki mesterével tiszteletlenkedett, és tudatlanságát, éretlenségét szembeállította tanárának tudományával és

Az angol fordítás (Biblia 5.0, King James' Version), a kicsinyek (little ones) kifejezést használja, nyilvánvalóan a gyermekekre (children, youngsters, descendants, offspring) vonatkoztatva azt.

⁹⁰ A LXX a család, a „minden élő” értelmében fogalmaz, jóllehet az asszonyokról külön is említést tesz a felsorolásban. A szövegben emellett az ἀποσκευή kifejezés is szerepel, bútorzat, vagy a LXX-ban készlet értelemben, ami a szövegösszefüggés alapján szintén vonatkozhat mindarra, ami a háztartáshoz, a családhoz tartozik, tehát a háznépre, a gyermekekre is. További vonatkozások még:

1Móz 43,8

וְלֹא נָמוּת
נִמְדָּאֵנָהּ וְנִמְדָּאֵהָ נִמְדָּאֵנוּ:

...μὴ ἀποθάνωμεν καὶ ἡμεῖς καὶ σὺ καὶ ἡ ἀποσκευὴ ἡμῶν.
...ne moriamur nos et **parvuli** nostri
...ne haljunk meg sem mi, sem te, sem a **gyermekeink!**
...und nicht sterben, wir und du und unsere **Kinder**.
...and not die, both we, and thou, and also our **little ones**.

1Móz 46,5

בְּיַד־יִשְׂרָאֵל אֶת־עַקְבָּב אֲבִיהֶם
וְאֵת־נְשֵׁיהֶם בְּעִגְלוֹת

ἀνέλαβον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸν πατέρα αὐτῶν καὶ τὴν ἀποσκευὴν καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐπὶ τὰς ἀμάξας...

Surrexit Iacob a puteo Iuramenti tuleruntque eum filii cum **parvulis** et uxoribus suis in plaustris...

Die Söhne Israels hoben Jakob, ihren Vater, mit ihren **Kindern** und Frauen auf die Wagen...

The sons of Israel carried Jacob their father, and their **little ones**, and their wives, in the wagons...

Izráel fiai föltették apjukat, Jákóbot, meg a **gyermekeket és az asszonyokat** a szekerekre...

(Szembeötlő, hogy a kifejezés nem önállóan áll, hanem együtt az asszonyok szóval, és így vonatkozik a háznépre, a család tagjaira.)

tapasztalatával. Vonatkozhatott még a „kicsiny” megszólítás negatív értelemben olyanokra is, akik jöllehet még csak a tanítványság szintjéig jutottak el, magukat azonban máris mesternek képzelték. A rabbinikus hagyomány tud ugyanakkor arról is, hogy Sámuel másik neve a „kicsiny” (יִשְׁכָּנְתַּן) volt, mert a próféta nem tekintette magát „nagyra”, tudása birtokában is szerényen és alázatosan élt⁹¹. A rabbinikus szóhasználatban a kifejezés itt pozitív értelmet kap, és Jézus korában ez az értelmezés volt az általános. Ez a jelentés kiegészült még a kicsinyeknek tekintett, apátlan-anyátlan árva, elhagyott gyermekek megjelölésével, célozva ezzel kiszolgáltatottságukra, másokra utaltságukra⁹². A Jézus ajkán megszólaló kicsinyek kifejezésben az ószövetségi tartalmakon és összefüggéseken túl megjelentek a rabbinikus használat motívumai is, kiegészülve a fent említett szociológiai szempontokkal.

2.4. Összefoglalás

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kicsinyek kifejezés nem idegen a rabbinikus bölcsellettől sem. A szó a rabbik használatában rosszálló, lekicsinylő hangsúlyt kapott: Kicsinyek, gyermekekhez hasonlóak voltak a rabbinikus iskolák még éretlen, nem a kellő tudással rendelkező tanulói. Mivel ez a tanítványi éretlenség a tudatlan gyermekekhez tette hasonlóvá a tanulókat, a kicsinyek ebben az értelemben a gyermekek azonosítása is lehet. Ismerik ugyanakkor a rabbik az alázatra vonatkozó kicsinységet is, mely a kifejezésnek immár pozitív csengést ad. Ezt a hangsúlyt képviseli a szintén kicsinyeknek nevezett árvákra és elhagyottakra való figyelem. Az ő kicsinységük nem pejoratív értelemben, hanem sokkal inkább a karitatív szempontokat szem előtt tartva vált fogalommal a rabbinikus használatban.

⁹¹ Bill. I. 591-592. old.

⁹² Bill. I. 592. old., ThWNT IV. 650-661. old.

3. Kicsinység az Újszövetségben

3.1. A kicsinységre vonatkozó fogalmak háttere és használata

3.1.1. A πτωχός, a πένης és a πρᾶς kifejezések és használatuk

Amint az ószövetségi részből nyilvánvalóvá vált, a LXX és más görög nyelvű szövegfordítások a kicsinységre utaló héber szavak (l. ott!) jelentésének minél teljesebb visszatükrözésére a μικρός-on túl nem kevesebb, mint négy kifejezést használnak: a πτωχός-t, a πένης-t, a ταπεινός-t és a πρᾶς-t.⁹³ Az a fordítási többlet, hogy általában a héber kifejezéseket, de akár csupán az עני és az ענין szavakat tartalmilag mind a négy említett görög szóval körül lehet írni,⁹⁴ egyértelműen az eredeti héber terminusok igen széles jelentéstartományára utal. Természetesnek vehető, hogy ez a teljes tartomány a fordításokban nem tud egyszerre, egyetlen fordítási helyre összpontosítottan megmutatkozni. Másrésztől azonban ez azt is feltételezi, hogy a fordításkor használt görög⁹⁵ kifejezés „többet jelent önmagánál”, azaz csupán kísérlet annak kifejezésére, amit az eredeti és teljes fogalmi háttér takarhat. Egy-egy bibliai fogalom értelme, a szövegösszefüggést szem előtt tartva és az adott jelentéstartományon belül maradva, csak a fordítói leleményesség szabadságával adható vissza. A kifejezések közötti, a fordítást is befolyásoló különbségnek nem csupán nyelvtörténeti, de vallástörténeti oka is van. A nyelvfejlődés során bizonyos fogalmak⁹⁶ kifejezésére, az arra a legmegfelelőbbnek tűnő szó előbb vagy utóbb elkülönült. A fenti héber terminusok, közöttük első renden az עני és az ענין, valamint azok többes számú alakja (⁹⁷עניים, ill. עניינים) ilyen értelmű

⁹³ Leivestad, NT, 1966. 37-38. old.

⁹⁴ Lásd a LXX szóhasználatát! ThWNT VIII. 6-15. old.

⁹⁵ Vagy természetesen a görög eredeti alapján fordított más nyelvű, megfelelő szóalak.

⁹⁶ Ilyen többek között a valláserkölcsei tartalmat hordozó alázat(osság) is.

⁹⁷ Mindkét többes számú alakot eredetileg egymás váltófogalmaként használták, a jelentés különbsége nélkül, leginkább a testi, fizikai értelemben vehető szegénységre, nyomorúságra vonatkoztatva azokat – jóllehet, azok olykor a már elvontabb, átvitt értelmű lelki szegénységet, alázatot is kifejezték. Ez utóbbi állapot vagy tulajdonság körülhatárolására, a testi, fizikai értelemben vett helyzet különbségét megjelenítendő, különülhetett el később az עניינים szó, a töredelemre, bűnbánatra készekre, az (Isten előtt) megalázkodókra, alázatosakra utaló jelentéssel. A (fizikai értelemben vett) szegények és nyomorultak megnevezése továbbra is az עניינים maradt. Megjegyzendő itt, hogy az עני szónak az ószövetségi iratokban csupán a többes számú alakjai használatosak. Singularisban így az עני kifejezésnek, mindkét jelentéstartalmat magába ölelve, nincs más bibliai alternatívája.

megjelenése a korabeli zsidóságnak az alázatról alkotott felfogásával, ill. annak fogalmi fejlődésével függhet össze.

3.1.2. A ταπεινός és a ταπείνωσις fogalmak használata

Elmondható tehát, hogy amennyire kiegészítik egymást a kicsinységre utaló fogalmak, annyira differenciálódnak is. Példának okáért a ταπεινός/ταπείνωσις fogalom tartalmi értelmezésében a posztbiblikus zsidó (spätjüdisch), ill. az őskeresztény szóhasználatnak a kifejezés pozitív tartalmát alulértékelő jellegzetessége is megfogalmazódik. Erkölcsi-etikai értelemben ez a tartalom egyre inkább semlegessé vált, olyannyira, hogy a kifejezés végül egyértelműen valami/valaki megvetendőre, hitványra, alávalóra, megalázott állapotban levőre utalt.⁹⁸ A pozitív tartalmú „alázat” fogalmának tolmácsolására a fenti használatban egyrészt a már ismertetett πραύς és a πραύτης, ill. az összetett ταπεινόφρων, ταπεινοφροσύνη kifejezések különültek el.⁹⁹ Ide sorolható még a sémi hatást mutató idiomatizmus is, amely itt, a fentiekkel ellentétben tompítja a ταπεινός kifejezés élet, az azt mintegy értelmező-magyarázó dativus respectivussal: A ταπεινός τῷ πνεύματι (l. ott!) analógiájára, ταπεινός τῇ καρδίᾳ (Mt 11,29). Ez utóbbi idiómában erőltetés nélkül válik a ταπεινός a mellette álló, kevésbé markáns πραύς szinonimájává („...πραύς εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ...”).¹⁰⁰ Az alázatról (kicsinységről) alkotott újszövetségi fogalmat körülíró és azt behatároló szóhasználatban (ταπεινός ↔ ταπεινόφρων, ταπεινός ↔ πραύς, ταπεινός ↔ ταπεινός τῇ καρδίᾳ) visszatükröződni látszik a hasonló vonatkozású, késői héber (späthebräisch) szóhasználat különbsége (יָצַר ↔ יָצַר). Amennyiben ezt, a ταπεινός-ταπείνωσις és a ταπεινόφρων-ταπεινοφροσύνη kifejezések közötti különbséget az újszövetségi szövegek értelmezésénél figyelembe vesszük, éppen a Mária énekének megfelelő helyein (Lk 1,48.52, l. ott!) egy erkölcsi-etikai értelemben semlegesnek tekinthető, inkább a testi-fizikai vagy a társadalmi-szociális állapotra utaló fogalmat találunk.¹⁰¹

⁹⁸ A profán irodalomban ugyanakkor a ταπεινός és a ταπείνωσις kevésbé volt negatív árnyalatú. In Bovon, Lukas, EKK, 1989. 88. old.

⁹⁹ A szövegösszefüggésből azonban bizonyos esetekben az derül ki, hogy a fizikai értelemben vett nyomorultak (die Elenden) egyúttal alázatosak (demütig) is. In Bovon, Lukas, EKK, 1989. 88. old.

¹⁰⁰ Leivestad, NT, 1966. 44. old

¹⁰¹ Ennek jelentése: Gyenge, siralmas, szerencsétlen, szegény, nyomorult, nyomorúságos, csekély, kicsiny. „Das Wort (ταπεινός, B.K.) hat die ethisch neutrale bedeutung 'schwach', 'elend',

3.1.3. A μικρός fogalma és jellemző előfordulásai

A ταπεινός-hoz hasonlóan a kicsinyekre, ill. a kicsinységre utaló μικρός kifejezés újszövetségi megjelenései sem különíthetők el élesen az Ószövetségtől. Többször szerepel a μικρός az Ószövetségre vonatkozó utalásokban és idézetekben, így a Jer 31,34-re emlékeztető Zsid 8,11-ben, a nép apraját-nagyját magába foglaló „mindenki” általános névmást helyettesítő gyűjtőfogalomként (כְּלִיְיָ־דָוָד וְכָל־הָעָם, μικροὶ καὶ μεγάλοι¹⁰²), vagy hasonló értelemben Jel 11,18-ban (τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους¹⁰³, a kicsiknek és a nagyoknak). Az Ószövetséghez hasonlóan,¹⁰⁴ a kicsinységre utaló kifejezés (μικρός) az Újszövetségben is gyakran előfordul határozószóként temporális, idői (μετὰ μικρὸν, χρόνιον μικρὸν, egy kis idő múlva, egy kis ideig, egy kis időre, Mk 14,70; Jel 6,11; 20,3), lokális, helyhatározói (egy kissé továbbment, καὶ προελθὼν μικρὸν, Mt 26,39; Mk 14,35), vagy kvantitatív, mennyiségre vonatkozó értelemben. A szűkebben vett témánk szempontjából fontos, hogy a μικρός a szinoptikus evangéliumokban a Jézusnak tulajdonítható „ezek a kicsinyek” (οὗτοι οἱ μικροί) szerkezetben is előfordul (közvetlen értelemben hat helyütt, így Mt 10,42, 18,6.10.14, Mk 9,42 és Lk 17,2-ben. A μικρός melléknév fokozott alakjával Máté evangéliumában, az utolsó ítélettel kapcsolatos példázat-jellegű leírásban találkozunk, a legkisebb atyámfia, a legkisebbek, οὗτοι οἱ ἀδελφοὶ μου οἱ ἐλαχιστοὶ szerkezetben, Mt 25,40.45). A dolgozat további részében, a megfelelő szövegrészek elemzésével azt vizsgáljuk

⁹gering’. Das ist in Lk 1,52 (’niedrig’, ’gering’) ohne weiteres klar...” In Leivestad, NT, 1966. 45. old.

¹⁰²

Zsid 8,11

Jer 31(LXX 38),34

πάντες εἰδήσουσιν με
ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου

πάντες εἰδήσουσιν με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν
καὶ ἕως μεγάλου αὐτῶν

Omnes scient me a minore usque ad maiorem.

Omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque
ad maximum.

Mindenki ismerni fog engem,
a kicsinyek és nagyok egyaránt.

Mindenki ismerni fog engem, **kicsinyek és nagyok**,
így szól az Úr.

Lásd még a LXX-ban 1Móz 19,11, 1Sám 5,9; 30,2; 30,19; 2Kir 23,2; 25,26, 2Krón 34,30, Jón 3,5, Ézs 22,5; 22,24, Jer 6,13; 49,1; 49,8; 51,12.

¹⁰³ A görögben a megfelelő vonzat miatt Acc.

¹⁰⁴ Itt az Ószövetségben előforduló egyszerű, a szónak nem átvitt értelmében történő használatára utalunk.

meg, vajon kik lehettek a megjelöltek, azaz Jézus kicsinyei. Ez az elemzés kiegészül a kicsinységre utaló egyéb kifejezések, ill. az azokat tartalmazó részletek vizsgálatával, különös tekintettel a kicsinység megannyi ismervét magába olvasztó *ταπεινός, ταπείνωσις* fogalomra.

3.2. Kicsinyek a szinoptikus evangéliumokban

A kicsinység fogalmának általános érvényű újszövetségi használatára vonatkozó rövid bevezetés után, most olyan újtestamentumi, szűkebben evangéliumi szakaszok elemzése következik, melyekben jellemzően, vagy kevésbé feltűnően fordul elő valamely, a kicsinységre utaló kifejezés, jobbára az előbbieken említett terminusok.

Az elemzések aránya a kiemelt részleteknek a téma szerinti súlya alapján változik. Ahol a kicsinység fogalma jellemzőbben és meghatározóbban jelenik meg, az elemzés és a magyarázat bővebb. Ahol a vizsgált részlet rövidebb, vagy kevésbé karakteresen jeleníti meg a kicsinység problémáját, az elemzés is értelemszerűen szűkebb, és kevésbé alapos, vagy szerteágazó.

Az elemzendő szakaszok sorában először következzenek egy, az Ószövetséghez mind tartalmi, mind pedig formai szempontból közelálló nagyobb egység, a Mária éneke Lukács evangéliumából (Lk 1,46-55).

3.2.1. Mária kicsinysége a Magnificatban

3.2.1.1. Mária éneke irodalmi nézőpontból

A saját lukácsi anyagból építkező¹⁰⁵, a Zakariáséhoz (Lk 1,67-79) és a Simeonéhoz (Lk 2,29-32) hasonlóan az első keresztény gyülekezet hálaadását és Isten-dicséretét megszólaltató ének egy nagyobb, a Mária és Erzsébet találkozását megörökítő szövegegység (Lk 1,39-56) elemeként került az evangéliumba.¹⁰⁶ Ez a bővebb szakasz négy hosszabb-rövidebb részre osztható:

¹⁰⁵ Petersen, Harper's Bible Commentary, 1988. 945. old.

¹⁰⁶ Marshall, The Interpretation of the Magnificat, 1991. 183. old.

1. Mária látogatása Erzsébetnél, Erzsébet üdvözlése (a találkozás tulajdonképpen eseménye, 39-41a),
2. Erzsébet dicsérő szavai, válasza Mária köszöntésére (41b-45),
3. **Mária éneke (Magnificat, 46-55),¹⁰⁷**
4. Mária visszatérése otthonába a három hónapig tartó látogatás után (56).

A Magnificat e nagyobb, a témánk és az ének kontextusát, vagy másképpen a kotextusát¹⁰⁸ alkotó egységen belül egyértelműen elkülöníthető. Önállóságát a legfeltűnőbben az egyenes beszéddel megfogalmazott mondatok és a költői forma mutatják.¹⁰⁹ Ezt alátámasztandó, hasonlóan a Zakariás és a Simeon énekéhez, a különféle szövegfordításokban is természetes a Magnificat verses szerkesztése, tipografizálása. Az itt szereplő fordítás-kísérlet során is ezt a forma volt a legkézenfekvőbb (Lk 1,46-55):

Lk 1,46-55

Protestáns új fordítás

Egyéni (nyers) fordítás

46. „Magasztalja lelkem az Urat,	„Életem az Úr nagyságát dicséri,
47. és az én lelkem ujjong Isten, az én
Megtartóm előtt,	és megváltó Istenemért ujjong a
lelkem, ¹¹⁰
48. mert rátekintett szolgálóleánya
megalázott voltára: és íme, mostantól	mert észrevette ¹¹¹ szolgálja
kicsinységét. ¹¹² Íme, mostantól fogva a

¹⁰⁷ A latin nyelvű fordítások kezdőszava alapján: „*Magnificat anima mea Dominum...*” (Lk 1,46)

¹⁰⁸ A Cotterell és Turner értelmezését és szóhasználatát követő Marshall szerint. „Here I follow the useful distinction between 'the cotext, the sentences, paragraphs, chapters, surrounding the text and related to it; and the context, the sociological and historical setting of the text' which is made by Cotterell and Turner, *Linguistics*, 16. In Marshall, *The Interpretation of the Magnificat*, 1991. 183. old.

¹⁰⁹ Mária éneke „a Jézus korabeli zsoltárváltás egyik kitűnő terméke,” mely „az ótestamentumi zsoltárok nyelvén és ihletésével szól.” In Pröhle, Lukács, 1991. 52-53. old.

¹¹⁰ A ἡ ψυχὴ μου és a τὸ πνεῦμά μου kifejezések voltaképpen a Sg. 1. személyes névmás értelmében, ill. a helyett állnak, „én” vagy a „belső ember” jelentéssel: „Dicsérem az Urat (az Úr nagyságát) / és ujjongok megváltó Istenemért.” In HC, 1901. 312. old. A két fogalmat összekapcsolva: Egész életem Isten nagyságát dicséri... (Az ének fordításához érdemes áttekinteni a kommentár anyagát, különös tekintettel az egyes kifejezések héberül is feltüntetett ószövetségi párhuzamosaira!), ill. in Grundmann, Lukács, ThHK, [én.] 64. old., Jones, JThS, 1968. 19-50. (20-28). old.

¹¹¹ Vagy „mert *felfigyelt* szolgálja kicsinységére”, jóllehet ezt a mozzanatot egy másik igekötővel (ἀναβλέπω) inkább ki lehet fejezni.

fogva boldognak mond engem minden nemzedék,	boldogságomról beszél majd minden nemzedék, ¹¹³
49. mert nagy dolgokat tett velem a Hatalmas, és szent az ő neve,	mert nagyságosan cselekedett velem a Hatalmas. Szent az ő neve,
50. irgalma megmarad nemzedékről nemzedékre az őt félőkön.	és tisztelői ¹¹⁴ mindig számíthatnak irgalmára.
51. Hatalmas dolgot cselekedett karjával, szétszórta a szívük szándékában felfuvalkodottakat.	Karjával ¹¹⁵ hatalmasan cselekedett, szétszórta az elbizakodottakat és a fölényeskedőket ¹¹⁶ ;
52. Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt fel.	Uralkodókat döntött le trónjukról és alacsony sorban lévőket felemelt,
53. Éhezőket látott el javakkal, és bővelkedőket küldött el üres kézzel.	éhezőket elégített meg javakkal és gazdagokat nincstelenekként küldött el.
54. Felkarolta szolgáját, Izráelt, hogy megemlékezzék irgalmáról,	Magához ölelte szolgáját ¹¹⁷ , Izráelt, Mert nem feledkezett meg irgalmáról ¹¹⁸ ,
55. amint kijelentette atyáinknak, Ábrahámnak és az ő utódjának mindörökké.”	- amint megmondta atyáinknak -, Ábrahám és az ő utódai iránt örökké.”

Az exegéták véleménye megoszlik azt illetően, hogy a Magnificat egyértelműen Mária ajkáról hangzott-e egykor, vagy Erzsébetnek tulajdonítható-e a

¹¹² Pröhle Károly szerint megalázottság vagy *kicsinység*; ebben az összefüggésben az utóbbi. In Pröhle, Lukács, 1991. 51. old.

¹¹³ Mária örömmujongásában nem az emberi dicsőség szava szólal meg. Bernanos szavaival: „Senki nem élt, nem szenvedett és halt meg olyan egyszerűen, mit sem sejtve saját méltóságáról, arról a méltóságról, amely pedig az angyalok fölé helyezte őt...” In Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 127. old.

¹¹⁴ Az „Isten félelme” (οἱ φοβούμενοι αὐτόν) régies kifejezés érthetőbb az „Isten tisztelete” fogalommal körülírva.

¹¹⁵ A hangsúly Isten cselekvésének *erején* van, amit ezzel a hebraizáló kifejezéssel érzékeltet a szerző (v.ö. Zsolt 89,11), in Pröhle, Lukács, 1991. 51. old.

¹¹⁶ A ὑπερηφάνοι διανοία καρδίας αὐτῶν, az önteltek, a szívük szándékában, más szóval az egész lényükben, minden indulatukkal felfuvalkodottak, a οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, azaz a lélekben szegények, a teljes egzisztenciájukkal Istenre utaltak ellentéte.

¹¹⁷ Az eredeti παῖς kifejezés – leválva az ószövetségi (ézsaiási) háttérről - megengedné a bensőségebb „gyermekét” fordítást is.

¹¹⁸ Az eredeti infinitivus (μνησθῆναι) itt hebraizmus és magyarázó értelmű, in Pröhle, Lukács, 1991. 51. old.

költemény.¹¹⁹ Ez utóbbi mellett több kézirat is tanúskodik.¹²⁰ A kérdés irodalma bőséges és a problematika feldolgozását önálló tanulmányok vagy tanulmányrészletek is megkísérlik.¹²¹ A máriai vagy erzsébeti „szerzőség” vagy „szerep” számunkra azonban csupán annyiban fontos, amennyiben az, témánk (ti. Mária kicsinysége) szempontjából értékelhető.¹²² A műfaji sajátosságok és az ének „eredetisége¹²³” ugyanígy nem döntően lényegesek a számunkra. Az archaikus frazeológiájú szövegre tekintve szinte első látásra felfedezzük az ószövetségi zoltárokéhoz hasonló szerkesztést. A héber költészetre jellemző paralelizmusok, a szinonim kifejezéseket felvonultató gondolatritmusok alkalmasak a tartalom bővebb kifejtésére és azt, az ismétlések adta hangsúly-erősődéssel egyidejűleg, árnyalják is. A mondat-, sor- vagy versszak-párokban a második rész lényegében ugyanazt mondja, mint az első, mégis kiegészítve, színezve és tágítva annak tartalmát.¹²⁴ Ugyanez a gazdagodás fordítva is lehetséges, amikor a paralelizmus ellentétek ütköztetésével bontakozik ki, nagyobb súlyt adva a mondandónak.¹²⁵ Akár így, akár úgy, az alap-mondanivaló és annak értelme, mindenképpen gyarapszik és bővebb asszociációkat is lehetővé tesz.¹²⁶ Ez a jellegzetesség a Magnificatban is megjelenik, és a tartalom mellett formailag is utal annak a qumráni vagy a makkabeusi zoltárokéhoz való hasonlóságára.¹²⁷ Túlzás lenne ugyanakkor az egyértelmű példákon túl, szigorú szimmetriát vagy szabályosságot keresni a sorok között, vagy messzemenő következtetéseket levonni a himnuszban használt igeidők

¹¹⁹ Marshall Lukács evangéliumának alapján dönt: „According to Luke the Magnificat was uttered by Mary. We do not need to spend much time on the technical point that some scholars think that the song should be ascribed to Elizabeth rather than to Mary.” In Marshall, *The Interpretation of the Magnificat*, 1991. 184. old.

¹²⁰ A Magnificat szövegkritikai elemzésénél ezt a kérdést nem lehet kikerülni. In Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, 1975. 130-131. old.

¹²¹ Bővebben ehhez lásd (a hivatkozásokkal és a bibliográfiákkal együtt):

1./ Benkő, *The Magnificat*, JBL, 86/1967. 263-275. old.

2./ Metzger, 1975. i.m. 130-131. old.

3./ Fabiny Tibor, *A Magnificat narratív-kritikai és hatástörténeti megközelítése*, 1997. 163-164. old.

4./ Gaál, *A Magnificat*, 1997. 173-178. old.

5./ Grundmann, Lukas, ThHK, [én.] 63-64. old.

¹²² Grundmann, Lukas, ThHK, [én.] 64-65. old. (Ehhez lásd a későbbi hivatkozást is!).

¹²³ Gaál, *A Magnificat*, 1997. 176. old.

¹²⁴ Ehhez lásd Fabiny Tibor, *A Magnificat narratív-kritikai és hatástörténeti megközelítése*, 1997. 153-155. old., különösen a *repetitio*-ról, a *progressio*-ról és a *typos*-ról írottakat, ill. Tannehill, *The Magnificat as Poem*, JBL, 93/1974. 266. old.

¹²⁵ Jeremias, *Die Sprache des Lukasevangeliums*, 1980. 61. old.

¹²⁶ Fabiny Tibor, *A Magnificat narratív-kritikai és hatástörténeti megközelítése*, 1997. 154. old.

¹²⁷ Grundmann, Lukas, ThHK, [én.] 63. old.: „P. Winter rechnet für ... das Magnificat mit Makkabäer-Psalmen und hält das Magnificat für „ein Dankgebet nach gewonnener Schlacht”. (L. itt Grundmann hivatkozását is!). Gaál, *A Magnificat*, 1997. 176. old.

alkalmazásából. A Magnificatra és annak műfajára,¹²⁸ a korabeli héber költészet által megengedett flexibilitással, sokkal inkább az egymást kölcsönösen befolyásoló (kiegészítő, magyarázó, értelmező) fogalmak, szinonimák és antonimák egymásutánisága a jellemző. Ennek a stiláris egyenetlenségnek (laxity) is köszönhetően, szinte lehetetlen a Magnificat verbális értelmezése.¹²⁹ Mindez abból ered, hogy a Mária énekét „irodalmi nézőpontból tekintve nem önálló művel állunk szemben, hanem bibliai idézetek és szövegek összefércelésével, ami azonban nem veszélyezteti egységét.”¹³⁰ Nyilvánvaló, hogy eredetileg nem pontosan egymáshoz illesztett és retorikai szempontból sem alaposan végiggondolt mondatok hagyhatták el Mária ajkát. Mária sem költő, sem szónok, sem pedig teológus nem volt. Irodalmi ismeretei feltehetően a korabeli Bibliára (Ótestamentumra) korlátozódtak, amelynek gyermekkorától hallott igeversei, történetei mélyen emlékezetébe vésődhetek. Az énekében megszólaló ószövetségi citátumok valószínűleg nem iskolás memoriterek módján, de spontán természetességgel törtek fel belőle. Személyes tapasztalata, élményei úgy olvadtak bele szavaiba, hogy énekét *meditációhoz* hasonlíthatjuk.¹³¹ Mária elmélkedik, töpreng, eltűnődik Isten cselekvésén és egyidejűleg hálát ad Istennek az ígéreteit beteljesítő irgalmáért. Lássuk, vajon mi juthatott ösztönösen az eszébe, és mi adhatott ihletet énekéhez.¹³²

3.2.1.2. Ószövetségi analógiák a Magnificatban

Ószövetségi szakaszok

1Sám 2,1

Ἐσπερεύθη ἡ καρδία μου ἐν κυρίῳ,
ὕψωθη κέρας μου ἐν θεῷ μου.

Párhuzamos részek Mária énekében

Lk 1,46-47

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν κύριον,
καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου
ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτῆρί μου,

¹²⁸ „Eschatologikus himnusz”, in Koren, Lp, 1963/10. 634. old., „gyülekezeti zsoltár”, in Bánfi, Lp, 1986/11. 696. old.

¹²⁹ Marshall, *The Interpretation of the Magnificat*, 1991. 185. old., utalással Tannehill, *The Magnificat as Poem*, JBL, 93/1974. 267. old-ra.

¹³⁰ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 79. old., Forestell, MarSt, 1961. 224. old.

¹³¹ „This beautiful lyric is neither a reply to Elisabeth nor an address to God. It is rather a meditation; an expression of personal emotions and experiences. ... From childhood the Jews knew many of the O.T. lyrics by heart; and, just as our own poor, who know no literature but the Bible, easily fall into Biblical language in times of special joy or sorrow, so Mary would naturally fall back on the familiar expressions of Jewish Scripture in this moment of intense exultation.” In Plummer, Luke, ICC, 1922-1969. 30. old.

¹³² Plummer, *The Gospel According to Saint Luke*, ICC, 1922. 30-31. old., Brown, *The Birth of the Messiah*, [én.] 358-360. old., Forestell, MarSt, 1961. 205-225. old.

„Örvendez szívem az Úrban,
visszaadta erőmet az Úr”

1Sám 1,11

ἐὰν ἐπιβλέπων ἐπιβλέψῃς
ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης
σου

„Ha részvétellel tekintesz
szolgálólányod nyomorúságára,”

1Móz 30,13

Μακαρία ἐγώ,
ὅτι μακαρίζουσίν με (πᾶσαι)
αἱ γυναῖκες·

„Boldog vagyok! Bizony, boldognak
mondanak engem a leányok!”

5Móz 10,21

οὗτος καύχημά σου καὶ οὗτος
θεός σου ὁστις ἐποίησεν ἐν σοὶ
τὰ μεγάλα

„Őt dicsérje éneked, mert
ő a te Istened, aki azokat a nagy
és félelmes dolgokat tette veled,”

Zsolt 111,9

ἅγιον καὶ φοβερὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ

„szent és félelmes az ő neve.”

Zsolt 103,17

τὸ δὲ ἔλεος τοῦ κυρίου ἀπὸ
τοῦ αἰῶνος
καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος
ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν,

„De az Úr szeretete mindörökké az
istenfélőkkel van,”

Zsolt 89,11

σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν
ὑπερήφανον καὶ ἐν τῷ βραχίονι
τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας
τοὺς ἐχθρούς σου.

„erős karoddal szétszórtad
ellenségeidet.”

„Magasztalja lelkem az Urat,
és az én lelkem ujjong Isten,
az én Megtartóm előtt,

1,48

ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν
τῆς δούλης αὐτοῦ.

„mert rátekintett szolgálóleánya
megalázott voltára.”

1,48

ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ
νῦν μακαριοῦσίν με πᾶσαι
αἱ γενεαί

„íme, mostantól fogva boldognak
mond engem minden nemzedék,”

1,49

ὅτι ἐποίησέν μοι μεγάλα ὁ δυνατός,

„mert nagy dolgokat tett velem
a Hatalmas,”

1,49

καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ,

„és szent az ő neve,”

1,50

καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς
καὶ γενεὰς τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

„irgalma megmarad nemzedékről
nemzedékre az őt félőkön.”

1,51

Ἐποίησεν κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ,
διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοία
καρδίας αὐτῶν·

„Hatalmas dolgot cselekedett karjával,
szétszórtá a szívük szándékában
felfuvalkodottakat.”

Jób 12,19

ἔξαποστέλλων ἱερεῖς αἰχμαλώτους,
δυναστας δὲ γῆς κατέστρεψεν.

„Papokat tesz bolonddá, hatalmasokat
ügyefogyottá.”

Jób 5,11

τὸν ποιοῦντα ταπεινοὺς εἰς ὕψος
καὶ ἀπολωλότας ἐξεγείροντα·

„Magasra emeli az alant levőket, a
gyászolókat oltalmazza segítségé.”

1Σάμ 2,7

κύριος πτωχίζει καὶ πλουτίζει,
ταπεινοῖ καὶ ἀνυψοῖ.

„Az Úr tesz szegénnyé és gazdaggá,
megaláz és felmagasztal.”

Zsolt 107,9

ἐχόρτασεν ψυχὴν κενὴν
καὶ ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησεν
ἀγαθῶν.

„megitatta a szomjazókat, és jól
tartotta az éhezőket.”

Ἐzs 41,8

Σὺ δέ, Ἰσραηλ, παῖς μου ...,
οὐ ἀντελαβόμεν,

„De te, szolgám, Izráel, ...,
akit megragadtam,”

Zsolt 98,2-3

ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ
τῷ Ἰακωβ

„Megmutatta szabadító erejét az Úr, ...
Hűséggel ... gondolt Izráel házára, és
látták ... Istenünk szabadítását.”

Mik 7,20

δώσεις ἀλήθειαν τῷ Ἰακωβ,
ἔλεον τῷ Ἀβραάμ,
καθότι ὤμοσας τοῖς πατράσιν
ἡμῶν κατὰ τὰς ἡμέρας
τὰς ἔμπροσθεν.

1,52

καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων
καὶ ὕψωσεν ταπεινοὺς,

„Hatalmasokat döntött le trónjukról, és
megalázottakat emelt fel.”

1,53

πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν
καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλεν
κενοὺς.

„Éhezőket látott el javakkal,
és bővelkedőket küldött el üres kézzel.”

1,54

ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ,
μνησθῆναι ἐλέους

„Felkarolta szolgáját, Izráelt, hogy
megemlékezzék irgalmáról,”

1,55

καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας
ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι
αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα

„Hűségesen bánsz Jákóbbal,
kegyelmesen Ábrahámmal, ahogyan
megesküdtél őseinknek a régi időkben.”

„amint kijelentette atyáinknak,
Ábrahámnak és az ő utódjának
mindörökké.”

2Sám 22,51

τῷ Δαυιδ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ
ἕως αἰῶνος.

„Dávidhoz és utódaihoz örökké.”

A fentiekből megállapítható, hogy a Magnificatban nem pontos, szó szerinti ószövetségi idézeteket olvasunk, mintha egy konkrét igeverset vagy igeszakaszt „másolt” volna le gondolatban Mária vagy az ő szavait zsoltár formájában tolmácsoló szerző.¹³³ Az énekben több közkeletű, stilizált, egyéb ószövetségi helyeken is előforduló expressio szerepel,¹³⁴ melyek éppen szokványos jellegüknél fogva ragadhattak meg Mária „tudat alatti” szótárában és válhattak érzelmeinek aktív kifejezőeszközeivé. Sokat elárul Mária személyéről és lelkivilágáról az a látszólag jelentéktelen észrevétel, hogy ezek közül a fordulatok közül egy éppen a népe kicsinységére utaló „ὑψωσεν ταπεινούς” kifejezés.¹³⁵

3.2.1.3. Mária karakterének ószövetségi modellje

Az ószövetségi alapokra nem csupán a szó szerinti vagy a parafrázis-jellegű Tóra-, zsoltár- valamint az 1-2Sám-ból, a hokmáh- és a prófétai irodalomból kölcsönzött részletek utalnak¹³⁶, de Mária karakterének a megformálása is. Ennek modelljéül nagy valószínűséggel Anna személye szolgálhatott. E feltételezést alátámasztják Anna hálaénekének (1Sám 2,1-10) a Mária énekében visszhangzó gondolatisága és megfelelő kifejezései.¹³⁷ Mária személye Lukács számára

¹³³ Jones erre tanulmányában tudományos alaposággal mutat rá. In Jones, JThS, 1968. 21. és 25. old.

¹³⁴ Jones, JThS, 1968. 20-28. old

¹³⁵ „Indeed ὑψωσεν ταπεινούς may be said to be a stylized, conventional expression. (Cf. Ezek. xxi. 26; Esth. i. 1; Job v. 11; Ps. lxxxvii (lxxxviii). 15; Isa. ii. 11, x. 33.). Behind it is the classical vocabulary of the Day of the Lord in Isa. ii, pictured as a day of reversal of human pride and arrogance. The theme is echoed throughout the subsequent prophetic and psalm literature.” In Jones, JThS, 1968. 25. old.

¹³⁶ HC, 1901. 311-312. old., Koren, Lp, 1963/10. 634-635. old., Forestell, MarSt, 1961. 239-240. old.

¹³⁷ Ugyanakkor – anélkül, hogy az ének Lukács által is támogatott máriai autenticitását feltétlenül meg akarnánk kérdőjelezni -, nem hagyhatók figyelmen kívül – a helyzetükből adódó hasonlóságot felismerve – az ószövetségi Annának és Erzsébetnek, Zakariás hitvesének, Mária közeli rokonának közös vonásai sem. Annának, Elkána feleségének „az Úr bezárta méhét”, „nem voltak gyermekei”.

egyértelműen fontosabbnak látszik Erzsébeténél, sőt, a négy evangélista közül talán az ő számára a legjelentősebb.¹³⁸ Egyrészt, Lukács környezetében az isten-szülő kezdődő tiszteletéből fakadóan fokozott érdeklődés ébredhetett Mária személye iránt (Lk 1,48, vö. 11,27!). Másrészt ez a figyelmesség Máriát abba a sorba állította, amelyben Lukácsnál Jézus közvetlen társaságának tagjai (Lk 7,36-50; 10,38-42; 19,1-10; 23;39-43) valamint az apostolok cselekedeteiről írott könyv egyes mellékszereplői, ill. más asszonyok (Lk 8,2-3; vö. ApCsel 16,14-50; 18,26) kaptak kitüntetett helyet. Harmadrészt, Mária Lukács számára a csöndes, de állhatatos és megingathatatlan, a mindenkori tanítványok számára példát mutató hit képviselője is (Lk 7,50; 8,48; 17,5.19; 18,8; 22,32)¹³⁹. Mindemellett, szüklátókörségből adódó tévedés lenne nem észrevenni, hogy ez a karakteres lukácsi „mariológia” csak keret, amely az isteni üdvszándékot megtestesítő gyermeket, a Krisztust foglalja magába.

3.2.1.4. Egyéb szövegtani hasonlóságok

A fent említett krisztológiai tartalom rímeli a Magnificat szövegének alapját adó ószövetségi ígéretekre és várakozásokra. A szövegek hasonlósága nem a véletlen műve. Azok hátterét a korabeli zsidó és keresztény gyülekezetek lelki és istentiszteleti életének hasonlósága, zsoltáros hálaéneklése¹⁴⁰ alkotja. Jó példa erre az Anna és a Mária énekében megjelenő analógia, kiegészítve a szintén a Lukács

Anna „lelke mélyéig elkeseredve könyörgött az Úrhoz”. Azután fogadalmat tett: Ha a Seregek Ura részvétellel tekint szolgálóleánya nyomorúságára, és fiúgyermeket ad neki, akkor ő az újszülöttet egész életére az Úrnak szánja. Az Úrnak gondja volt Annára. Egy idő múlva fiút szült, akit fel is ajánlott az Úrnak, így kezdve hálaéneket: „Örvendez szívem az Úrban...” (1Sám 1-2). Zakariásnak és feleségének, Erzsébetnek szintén nem volt gyermeke „és már mindketten előrehaladott korúak voltak”. Zakariás könyörgése azonban meghallgatásra talált: „Feleséged, Erzsébet fiút szül neked...”. Rátékkintett az Úr Erzsébetre, hogy elvegye gyalázatát (ti. a meddőség miatt) az emberek előtt. Lukácsnál ezek után Jézus születésének ígérete következik, majd Mária látogatása Erzsébetnél. Utóbbi, közvetlenül a Magnificat megelőzően így ad hálát: „Boldog, aki hitt, mert beteljesedik mindaz, amit az Úr mondott neki.” (Lk 1 vv.) Ezek után nem elképzelhetően – szinte ugyanazzal a levegővétellel - a Magnificatot is Erzsébetnek tulajdonítani. Annál is inkább, mert ehhez illeszkedve jobban „rímeli” Zakariás hálaéneke is (Lk 1,67-79). A Lk 1,48a jellemző mondata pedig: „rátékkintett szolgálóleánya megalázott voltára”, annak konkrét – és nem a már karakterisztikumként, a későbbiekben tárgyalandó – értelmében, inkább illik Erzsébet, mint Mária ajkára. Kérdés azonban, miért nem következik a Magnificat Erzsébet énekeként közvetlenül a már a korábbiakban is említett Lk 1,25 után: „Ezt tette velem az Úr... amikor rám tekintett, hogy elvegye gyalázatomat...” Nehezen feltételezhető, hogy Erzsébet fél évet késett volna a hálaadással az Isten által meghallgatott imádságért. A Lk 1,46-ban egybehangzóan Máriát („καὶ εἶπεν Μαριάμ”) író/olvasó görög nyelvű szövegtanúkkal és nem utolsó sorban Lukács evangélistával szemben valószínűleg a Máriáé helyett az adott helyen Erzsébet nevét megjelölő, mintegy fél tucat, főleg latin nyelvű kézirat (átirat?) ill. szerző (pl. Irenaeus egyházatyja) téved.

¹³⁸ Radl, Das Lukas-Evangelium, 1988. 92. old.

¹³⁹ Radl, Das Lukas-Evangelium, 1988. 94. old.

¹⁴⁰ Koren, Lp, 1963/10. 634. old.

evangéliumában szereplő, az ösgyülekezet tagjainak mind spirituális, mind pedig szociális státusát tükröző boldogmondásokkal:

1Sám 2,2-8	Lk 1,46-55	Lk 6,20-23
<i>1Sám 2,4</i>	<i>Lk 1,51</i>	<i>Lk 6,21.25</i>
A hősök íja összetörik, de az elesettek erőt öveznek fel.	Hatalmas dolgot cselekedett karjával, és szétszórta a szívük szándékában felfuvalkodottakat.	Boldogok vagytok, akik most sírtok, mert nevetni fogtok. Jaj, akik most nevettek, mert gyászolni és sírni fogtok.
τόξον δυνατῶν ἠσθένησεν, καὶ ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν·	Ἐποίησεν κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοία καρδίας αὐτῶν·	μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε. οὐαί, οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πειθήσετε καὶ κλαύσετε
<i>1Sám 2,5</i>	<i>Lk 1,53</i>	<i>Lk 6,21.25</i>
A jóllakottak elszegődnek kenyérért, de akik éheztek (οἱ πεινῶντες), folyton ünnepelnek.	Éhezőket (πεινῶντας) látott el javakkal, és bővelkedőket küldött el üres kézzel.	Boldogok vagytok, akik most éheztek (οἱ πεινῶντες), mert majd megelégtettek. Jaj nektek, akik most jóllaktatok, mert éhezni fogtok.
<i>1Sám 2,7-8</i>	<i>Lk 1,48-49.52.54</i>	<i>Lk 6,20.22-23</i>
Az Úr tesz szegénnyé és gazdaggá, megaláz és felmagasztal. Fölemeli a porból a szűkölködőt (πένητα), és kiemeli a szemétből a szegényt (πτωχόν), leülteti az előkelőkkel együtt, és főhelyet juttat neki.	Rátekintett szolgálóleánya megalázott voltára (ταπεινώσιν). Nagy dolgokat tett velem a hatalmas. Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat (ταπεινοῦς) emelt fel. Felkarolta szolgáját, Izráelt, hogy megemlékezzék irgalmáról.	Boldogok vagytok, szegények (πτωχοί,), mert tiétek az Isten országa. „Boldogok vagytok, amikor gyűlölnék titeket az emberek, és amikor kiközösítenek, gyaláznak benneteket. Örüljetek azon a napon és ujjongjatok! Íme, nagy a ti jutalmatok a mennyben.

A hasonlóság alapmotívuma „az alacsonyok felemelése az üdvösség idejének eljövetelekor.¹⁴¹” Az analógiát szembeötlően tükrözik a párhuzamosan használt kifejezések. Ami azonban az Ószövetség népe számára még csak az isteni ígéretekért hálás várakozás, az az Újszövetségben már a megvalósulás, a beteljesülés feletti örömnél most Mária ajkáról hangzó megnyilvánulása.

3.2.1.5. Mária kiválasztásának isteni szempontja

Lukács a történelmet egyúttal az üdvtörténet színterének is látja, amelyben Isten a társadalmi és politikai adottságoktól függetlenül, vagy éppen azok felhasználásával valósítja meg akaratát. Isten, igazolva a személyét a társadalmi rendteremtéssel összekapcsoló vallásos várakozásokat, a szegények és a kicsinyek pártjára áll. Eközben azonban, a világtörténelem összefüggéseibe ágyazottan, üdvtervét valósítja meg.¹⁴² Így érthetőbbé és világosabbá válnak a Magnificat jelen idejű vonatkozásai, és magyarázatot kap az is, milyen értelemben nevezhetjük Lukács evangéliumát a szociális igazságosság evangéliumának.¹⁴³ Mária szavaiban nem az alacsony sorsúaknak az időtlenségbe (eszhatonba) nyúló vigasztalódása, hanem az Urára talált gyülekezet boldog örvendezése szólal meg.¹⁴⁴ Nem átlagos epizód ez Lukács elbeszélésében, hanem túlzás nélkül az egész, nevéhez fűződő evangélium alaptémája: A várakozás véget ért és megkezdődik (megkezdődött) Isten hatalmas cselekedeteinek (Lk 1,51) sorozata. „Mostantól fogva” az ő országának örömhírét hirdetik (Lk 16,16; 22,69). Ezt a régóta várt, döntő jelentőségű fordulatot a Magnificatban még az isteni szándék megvalósulását megjelenítő igei állítmányok nyelvtani alakjai (aoristos) is támogatják: ἐπέβλεψεν, ἐποίησεν, διεσκόρπισεν, καθῆϊλεν, ἕψωσεν, ἐνέπλησεν, ἐξαπέστειλεν, ἀντελάβετο.

Mária személyes élménye bizonyos értelemben általánosítható, ti. amit Isten az ő „szolgálóleányával” tesz, az egész népe felé megnyilvánuló indulatát és szolidáris törődését is kifejezi. Ami Máriával történik, része az ő népe történetének is. A hangsúly semmiképpen sem Mária individuális különlegességére, személyes kiválasztottságára és vállalására vagy hitére, hanem teljes egészében Isten hűségére és az ezt demonstráló isteni cselekvésre kerül. Istennek „Ábrahám és utódai iránti

¹⁴¹ Koren, Lp, 1963/10. 634. old. (Idézet Aimó T. Nikolainentől).

¹⁴² Bánfi, Lp, 1986/11. 696. old.

¹⁴³ Da Spinetoli, Lukács 1996. 81-82. old.

¹⁴⁴ Koren, Lp, 1963/10. 634. old.

örök irgalma most beteljesedik, mert ígéreteit valóra váltja és felkarolja Izráelt¹⁴⁵. Ahogy a mindennek eleitől kezdve pontosan utánajáró „történész” Lukács¹⁴⁶ ezt „angyali” tömörséggel összefoglalja, megmutatja egyben a szimultán teológusi és narrátori, más szóval az igehirdetői és az elbeszélői szerepét is: „*Ne féljete, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet, amely az egész nép öröme lesz: Üdvözítő született ma nektek, aki az Úr Krisztus, a Dávid városában*” (Lk 2,10-11). Mária gyermekének születése a múltban gyökerező, Isten ős-szándéka szerinti, de most, a történelem Augustus császár és Cirénius helytartó alatti jelen idejében megvalósuló jó hír, evangélium az egész nép számára. Ennek kompatibilitását részben az a közös tulajdonság, ill. státusz biztosítja, amely vagy szó szerinti, vagy átvitt értelemben az ószövetségi Anna¹⁴⁷ és az újszövetségi Mária személyét az „egész nép” fogalmával összekapcsolja, mégpedig úgy, hogy a különlegesen egyedi, a személyre szabott, a megismételhetetlen az általánossal, a mindennapival találkozzék.¹⁴⁸ Anna feltételes kötőszóval kezdett, jövőbeni megvalósulást váró fogadalma („*Ha részvétellel tekintesz szolgálólányod nyomorúságára...*”, 1Sámuel 1,11)¹⁴⁹ a Magnificatban már múlt időben visszhangzik: „*Rátékitett szolgálóleánya megalázott voltára*” (Lk 1,48). Az említett hasonlóságot konkrétan az Anna hálaénekének, és a Mária énekének görög szövegében is szereplő ταπεινωσης fogalom képviseli.¹⁵⁰ Ez Anna esetében az inkább az Erzsébetével rokonítható gyermektelenség keservét és az amiatti kiszolgáltatottságot jelentette.¹⁵¹ Máriánál azonban, amellet hogy megőrzi az objektív alapjelentést,¹⁵² egyúttal túl is haladja azt. A kifejezés „az új szövetség

¹⁴⁵ Bánfi, Lp, 1986/11. 696. old.

¹⁴⁶ Jóllehet, írása nem történetírás, hanem „színezett történelem” (embellishment of history), in Forestell, MarSt, 1961. 239-240. old.

¹⁴⁷ Ebben az összefüggésben gondolhatunk akár az Ásér születése miatt boldog Leára is (1Móz 30,13).

¹⁴⁸ Marshall, The Interpretation of the Magnificat, 1991. 189. old., Gooding, According to Luke, 1987. 43-44. old.

¹⁴⁹ „ἐὰν ἐπιβλέπων ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὴν ταπεινωσιν (héberül יַפְּדָ - lásd később!) τῆς δούλης σου”

¹⁵⁰ „Mária ezzel a szóval jelöli földi állapotát, minőségét Isten színe előtt.” In Varga Zs., 1992. 922. oszl.

„Tapeinosis: megalázottság vagy kicsinység; ebben az összefüggésben az utóbbi.” (Lk 1,48 fordításához fűzött magyarázat). In Pröhle, Lukács, 1991. 51. old., Lásd még: Balázs, 1998. 565. old., ThWNT VIII. 21-22. old., TBLNT 176. old., Bauer, Griechisch-Deutsches Wörterbuch, Berlin, 1952.

¹⁵¹ „Low estate” may once have referred to Elizabeth’s barrenness but now it describes the human situation in general. This is not false humility; it is a great amazement, childish in the best sense, at the goodness of God. This goodness looks even upon those who are not „remarkable”. In its presence all individual merit and all individual failure pale into insignificance.” In Schweizer, The Good News According to Luke, 1984. 35. old.

¹⁵² „The noun ’low estate’ (tapeinosis) is objective, referring to Mary’s external condition rather than to her humility of mind since the latter interpretation would make Mary boastful of her humility.” In Koontz, Mary’s Magnificat, BS, 116, 1959. 342. old.

fényében¹⁵³ újra értelmeződik, és abban immár az elfogadás, a beletörődés, a vállalás és a személyes jelentéktelenség (Bedeutungslosigkeit) szava szólal meg.¹⁵⁴ Immár „nem a gyermektelenség, nem is a szociális kategória a döntő, hanem a kicsi”, a senki, „az ismeretlen szolgálóleány kiválasztása”¹⁵⁵ („*Íme, az Úr szolgálóleánya...*” Lk 1,38). Amikor Isten körültekintett a földön és kereste azt a helyet, ahol Fia beléphetne oda, a legalacsonyabb helyen akadt meg a szeme: Rátekintett szolgálóleánya *kicsinységére*.¹⁵⁶

3.2.1.6. Mária kicsinységének társadalmi szempontjai

Az Anna és Mária személyével és sorsával szimbolizálható „egész nép”¹⁵⁷ történelmi és üdvtörténelmi kontextusára jellemző, a szövegben a Mária és a más névtelen megalázottak állapotára vonatkozó ταπεινός/ταπείνωσις fogalom messzemenően alkalmas a korabeli Palesztinában és a mediterrán medencében élő lakosság általános történelmi-társadalmi helyzetének leírására.¹⁵⁸ A kicsinység és a nagyság kontrasztjának kiemelésével Lukács sem tett mást, mint illusztrálta Máriának az Istentől való távolságát, egyértelművé téve egyúttal azt is, hogy az „Úr szolgálóleánya” melyik társadalmi csoporthoz tartozik. Mária egy kis nép jelentéktelen képviselője volt egy eldugott faluban.¹⁵⁹ Az akkori várakozásoknak megfelelően ő is úgy hitte, hogy a főpapi palotában vagy az előkelők otthonában lesz a Messiás hajléka. A hozzá hasonló névtelenek elképzelhetetlennek tartották, hogy köreikből kerüljön ki a Megváltó. Mária és József szegényen éltek, „szerény kézművesek voltak, a tanulatlan népszerűség nagy tömegébe tartoztak, amelynek esélye sem volt a felemelkedésre.”¹⁶⁰ Luther, Mária származásáról megállapítja, hogy „szegény, lenézett, egyszerű szülei lehettek.”¹⁶¹ Mária „nem valami főbb vezető ember lánya volt, hanem egyszerű, szegény polgáré, akinek bizony se tekintélye, se

¹⁵³ Gaál, A Magnificat, 1997. 176. old.

¹⁵⁴ Anna helyzetével látszólag ellentétesen!

¹⁵⁵ Grundmann, Lukas, ThHK, [én.] 64-65. old., Gaál, A Magnificat, 1997. 176. old.

¹⁵⁶ Walter Lüthi gondolatát idézi Győr Sándor, in Lp, 1986/11. 698. old.

¹⁵⁷ Isten népe, az ó- és az újszövetségi gyülekezet.

¹⁵⁸ „Die Ermahnung hat den einfachen Sinn, dass man gern mit den geringen, armen Leuten umgehen soll, anstatt die Gesellschaft angesehener und mächtiger Menschen zu Suchen.” In Leivestad, NT, 1966. 46. old.

¹⁵⁹ „... a simple inhabitant of Nazareth”, in Goldenhuys, Commentary on the Gospel of Luke, 1951-1975. 85. old.

¹⁶⁰ Bühlmann, Hogyan élt Jézus, 1997. 16. old.

¹⁶¹ Luther, Magnificat, 1989. 5. old.

rangja nem volt. A szomszédok és azok leányai között ő igen egyszerű leányka volt, aki a házimunkát és a jószágokat látta el. Kétségtelenül semmivel se több, mint egy mai szegény cselédleány, aki azt végzi el a házban, amit parancsolnak neki.”¹⁶² A Magnificat megfelelő kifejezéseiben, a politikai várakozásokén túl a szociális értékítélet és irányultság hangja is megszólal: Honnan jövünk, kik vagyunk, hova tartozunk, kihez igazodjunk. Az ószövetségi zsoltárokból megjelenő szegények és alázatosak önértelmezése nem merült ki a „történelem-” vagy a „társadalom szegényei” meghatározásnál. Egyes, a későbbiekben részben krisztianizálódó korabeli zsidó pietista csoportok önmagukat „az Isten szegényeiként” (עֲנִיִּים)¹⁶³ definiálták.¹⁶⁴ Az ő vallásos és politikai várakozásaik valamint aktív társadalomkritikájuk átította a palesztinai őskereszténységet. Mária kicsinységének a gyakorlati vonatkozásáról is ebben az értelemben beszélhetünk. Az ő személye és sorsa, a korábban említetteknek megfelelően, egy egész társadalmi réteg életére és sorsára reflektál. A „föld népe” azért imádkozott, hogy Isten majd a hatalmi- és a tulajdonviszonyokat megfordítja, és ezzel beköszönt a messiási üdvkorszak – ahogyan arról Mária is énekelt. Különösképpen a kegyesen vallásos körök (fromme jüdische Kreise)¹⁶⁵ fűztek messzemenő reményeket a Messiás eljövételéhez. A Dávid trónján is őt látták volna szívesen, nem pedig a köpönyegforgató, korábban Antoniussal rokonszenvező, majd az actiumi csata után Augustushoz dörgölődző Heródest, Róma bábját¹⁶⁶. Az ő népszerűségét a szegénység körében kevésbé növelte „Hellász ragyogásának utánzása.”¹⁶⁷ A látszólagos csillogás, a nagy építkezések, a

¹⁶² Luther, Magnificat, 1989. 5. old.

¹⁶³ „The spirituality of the *anawim* grew out of the social condition of material poverty. The *anawim* exhibit those spiritual qualities which the beautitudes consider to be necessary conditions for receiving the kingdom of God. Consequently, the spirit of the *anawim* is the finest fruit of Old Testament revelation and the immediate preparation for the Messiah and the kingdom of God.” In Forestell, MarSt, 1961. 226. old.

¹⁶⁴ A társadalmi igazságtétel mellett ebben a vonatkozásban értendő Forestell megállapítása: „God’s salvific activity consisted in the deliverance and exaltation of the poor.” In Forestell, MarSt, 1961. 225. old.

¹⁶⁵ „Man wusste in Israel schon lange, dass die Armen und Unterdrückten unter dem besonderen Schutz Gottes stehen. Fromme jüdische Kreise hofften darauf und beteten darum, dass Gott einst die Besitz- und Machtverhältnisse umkehre und damit die Heilszeit bringe. Erwartungen, die im Loblied Marias aufgegriffen sind (vgl. 1,46-55 mit 1Sam 2,1-10 / Mindez kiegészíthető még Lk 6,20kk-el is. In Gute Nachricht erklärt, 1973. 165. old.

¹⁶⁶ Márkus, Jézus, [én.] 9. old., Haag, 1989. 614-615. oszl.

¹⁶⁷ Heródes a várak, erődök és színházak létesítésével valamint az ország gazdasági fellendítésével igyekezett a több tartományból álló terület népeinek a kedvében járni. Élete során még a jeruzsálemi templom felújítása is megindult, valószínűleg nem csupán építészeti vagy városépítő szempontok miatt, de a belpolitikai egyensúly fenntartása érdekében is. Antinacionalizmusát (Heródes edomi származású volt!) a monoteista zsidó őslakosság nehezen szívelte. Családjának kiirtása, a beteges hatalomféltéséből fakadó kivégzések, a vagyonelkobzások és

jólétre törekvés, a gazdagoknak kedvező vállalkozások ellenére a szegények, a kétkezi munkások, a város peremén élők, az éhezők és a számkivetettek sorsa nem javult. Inkább az ellentét növekedett gazdag és szegény, hatalmas és elnyomott, nagy és kicsiny között. Elemi erővel ostromolta ez utóbbiak nemcsak civil, de vallásos tudatát és hitét is a kérdés: Ez lenne vajon a teremtő szándéka és akarata velük, a választott nép tagjaival? Kiszolgáltatott, tehetetlen, gyarmati helyzetükben ugyanakkor önerőből képtelenek voltak a változtatásra, a gyengeség és a szervezetlenség felszámolására. Messze volt még a rómaiak elleni, a Herodiumon is végigsöprő két zsidó háború (Kr. u. 66-73. és 132-135.).¹⁶⁸ A változás utáni vágyakozás, nemzedékeken át a vallásos hit kérdése maradt. Erőtlenségében és szervezetlenségében vajon kitől várhat segítséget a nép ahhoz, hogy áhított céljait elérje? A politikai és a társadalmi változások a korabeli váradalmak szerint nem voltak függetlenek az isteni beavatkozástól. Itt még jövődó, ill. drámai jelen az, amit szűk kétezer esztendővel később egyik versében Ady így fogalmazott meg: „Kegyes hölgy Krisztust egyszer szült, rég...”.¹⁶⁹ Mária, de az egész népe számára most teljesülnek a Gábrriel angyal által előre jelzett (Lk 1,26-38) „hosszánás idők”,¹⁷⁰ az Istent dicsérő mennyei seregek sokaságától (Lk 2,14) a hasonló szavakkal, ugyanezt kiáltó tanítványok sokaságáig (Lk 19,28-38 /37-38/). Nem volt hiábavaló a nemzedékek türelmét próbára tevő várakozás! Az e fölötti öröm, immár a születendő Jézussal, a Dávid trónjának várományosával (Lk 1,32) kapcsolatban úgy szólal meg Mária ajkán, hogy szavaiban visszhangoznak az egész nép majdhogynem forradalmi várakozásának sóhajai. Más szóval, Mária kicsinysége jelenti a kapcsolópontot Izráel népének ószövetségi várakozásai és azok beteljesülése, vagyis a Messiás érkezése között.¹⁷¹

3.2.1.7. Messiási program a Magnificatban

Az irodalmi eszközként, de igehirdetői fordulatként is értelmezhető ellentétek és nem utolsó sorban a kiválasztott Mária kicsinysége, a bizalom és a remény világába emelik azokat, akiknek a legnagyobb szükségük volt a felemelkedésre: az

a papság gyengítése pedig különösen ellenszenvessé tették őt. In Haag, i.m. 271-273. és 614-615. old., Bühlmann, Hogyan élt Jézus, 1997. 15. old., Márkus, Jézus, [én.] 9-10. old.

¹⁶⁸ Bühlmann, Hogyan élt Jézus, 1997. 19. old.

¹⁶⁹ Ady Endre: Az izgága Jézusok

¹⁷⁰ Ady, i.m.

¹⁷¹ Forestell, MarSt, 1961. 235. old.

alázatosakat, a szegényeket és a nincsteleneket. Ezek az ellentétek, vigasztaló és bátorító módon azt is bemutatják, hogy Isten irgalma milyen alapon és miként szövi át a társadalmat, ill. a gyülekezetet. „Egyesek nagyszabású, szertelen és szinte istenellenes terveket” kovácsolnak, „mások egyeduralkodói helyzetük alapján bábáskodnak alárendeltjeik fölött; dúskálnak az önző módon birtokolt javakban, miközben a többiek éhen halnak. Ezek az elnyomók azok, akik leigázták és leigázzák Izrael népét, és általánosságban a különféle uralkodók és zsarnokok, akik ránehezdednek a szegények, a rászorulók, az éhezők alkotta emberi sokaságra.”¹⁷² Az ellentétek tudatos sűrítése miatt már-már „úgy látszik, mintha a társadalom a vagyonosok és a nincstelének”, az önteltek és az istenfélők, a hatalmasok és a kicsinyek „két nagy osztályára tagolódná”.¹⁷³ Az előbbit a szívük szándékában fe Ifuvalkodottak (ὑπερηφάνοι διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν, 1,51), a hatalmasok (δυνασταί, 1,52), a trónus (θρόνος, 1,52) és a bővelkedők (πλουτέω ⇒ πλουτοῦντες, 1,53), míg az utóbbit az istenfélők (οἱ φοβούμενοι αὐτόν, 1,50), a megalázottak (ταπεινοί, 1,52), az éhezők (πεινάω ⇒ πείνωντες, 1,53) megfelelő alakjai, valamint a máriai karakter (szolgálóleány /δούλη, 1,48/, alacsony származás, kicsinység /ταπείνωσις, 1,48/, plaszticizálják. A felhasznált fogalmak között asszociatív párhuzamok is megfigyelhetők. Mária alázatos állapota (megalázott volta, csekélyisége), a megalázottak (alacsony sorban élők), de Izrael „szolgasága” is ugyanúgy lehet paralel egymással, mint az istenfélők és az éhezők, valamint ezek ellentétéként a gőgösök, az uralkodók (hatalmasok) és a gazdagok. A paralelizmusok mintha még az ellentéteket is vastagabban húznák alá az önelégültek (Isten nélkül is boldogulók) és az Isten segítségére hagyatkozókat, az erősek (a saját dicsőségüket hajszolókat) és a gyengéket, alázatosakat (az Isten útmutatását követők) valamint a gátlástalanul rámenőseket (a nem egyszerűen jómódúakat, de az erőszakkal vagyont szerzőket) és a lemaradókat (a mindennapi megélhetést is Istentől várók) között.¹⁷⁴ Mindezek fölött Isten nagysága, mintegy harmadik drámai „elemként,” képzeletbeli hidat alkot. Ő a Magnificatban megjelenített, már-már forradalmi feszültséget keltő helyzetnek is ura. Hatalma erősebb a hatalmasokénál, ugyanakkor gyengéd a kicsinyekhez, Máriához és a megalázottakhoz. Nem kerülnek el a figyelmét (ἐπέβλεψεν, 1,48), lehajol

¹⁷² Da Spinetoli, Lukács, 1996. 81. old.

¹⁷³ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 81. old.

¹⁷⁴ Marshall, The Interpretation of the Magnificat, 1991. 190. old.

hozzájuk és ígéretéhez hűen (1,54) karjába (pártfogásába) veszi (ἀντελάβετο, 1,54) szolgáját, Izráelt. A maga isteni tekintélyével igazolja azt, hogy a fenti diszharmóniának, a korábbi kijelentésével egybehangzóan (1,55), meg kell változnia. „Isten szétszórja a gőgösködőket, megzavarja értelmüket és törtető fondorkodásaik áldozatává teszi őket (Lk 1,51). Fordulat következik be mindazok életében, akik trónt emelnek maguknak a hozzájuk hasonlók feje fölé. Ő letaszítja őket a porba, megfosztja őket igazságtalanul felhalmozott javaiktól, és „üres kézzel” (Lk 1,52-53) bocsátja el őket. Ezután figyelmét szolgálói felé fordítja, a mások által üresen hagyott helyeket nekik adja, és visszaszolgáltatja nekik jogtalanul elvett javaikat.¹⁷⁵ Végül, az ének utolsó sorában szerényen megbűvó határozó („mindörökké” /εἰς τὸν αἰῶνα/, 1,55), csattanóként eszméltet rá Isten irgalmának teológiai távlatára. Az irgalom kifejezés (ἔλεος, 1,54) egyúttal Istennek az ígéreteihez való hűségét is hangsúlyozza. Isten irgalmas, mert nem szűnhetnek meg vállalásai, amelyek nem az embereknek adott válaszbán vagy megfelelésben, hanem abban a következetességben alapozódnak, amellyel önmagának tartozik, és így végső fokon az ő szentségében és jóságában. Isten irgalmas hűsége minden nemzedékre kiterjed, mert sohasem merül feledésbe. Nemcsak a jelenlegi „Izráelre” vonatkozik, hanem mindenkire (1,50).¹⁷⁶ A Magnificat egyik, az evangéliumhoz, mint műfajhoz és tartalomhoz is méltó értéke abban rejlik, hogy ezt az isteni szándékot és cselekvést a maga eszközeivel képes szemléltetni: A történelem színpadán, annak kulisszái *előtt* és múlandó, átmeneti díszletei valamint szükséges kellékei *között* nem egyszerűen politikai, de messiási program valósul meg, „amelyet Jézus a názáreti zsinagógában fog meghirdetni (Lk 4,16-18), s amely mintegy elővételezett formában van meg Mária énekében.”¹⁷⁷

3.2.1.8. Az alázatos Mária

Mária mind személyével (ti. alázatosságával), mind pedig szavaival Isten felé fordul és neki ad tiszteletet¹⁷⁸. Himnuszában nyoma sincs az én-központúságnak (self-centredness) vagy annak, hogy a saját személyét akarná kiemelni (self-

¹⁷⁵ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 81. old.

¹⁷⁶ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 80-81. old.

¹⁷⁷ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 81. old.

¹⁷⁸ Pröhle, Lukács, 1991. 52. old.

importance).¹⁷⁹ Koontz ezért húzza alá tanulmányában, hogy Mária kicsinysége „objektív”, külsődleges, azaz elsősorban a társadalmi helyzetére (external condition) vonatkozik és mint ilyen, nem ad lehetőséget a kérdésésre.¹⁸⁰ Nem „az ég királynője” ő, „hanem alázatos szolgálólány.”¹⁸¹ Éneke „mélyről” hangzik: a méltatlanság, a kiszolgáltatottság, a napi élet mélységéből. Mária ebből a perspektívából nemcsak Isten nagyságát ismeri fel, de cselekvését is az ő kicsiny életében. Isten hatalma ott válik lélegzetelállítóan monumentálissá, hogy fontos neki a kevés, a csekély. Az, akiről, amiről általában az emberek lemondanak, mert vallásos, morális vagy szociális alapon méltatlannak, tisztátalannak tartják.

Mária kicsinysége és alázatos volta abban is megnyilvánul, ahogy önmagáról és különleges helyzetéről megfeledkezve énekével, spontán természetességgel, Istenre tudja irányítani a figyelmet. A Magnificat amellet, hogy az emberek közötti igazságosság, egyenjogúság és béke éneke is, elsősorban Isten örökkévaló uralmáról és irgalmáról szól.¹⁸² Pröhle Károlynak, a társadalmi különbségekre is kiélezett véleménye szerint „Isten szembefordul a hatalmasokkal, vagy pontosabban a hatalmaskodókkal, akik visszaélnek hatalmi helyzetükkel. Amikor Isten, uralkodókat dönt le trónjukról, magasra emel megalázottakat, megsegít szegényeket, és szegénnyé tesz gazdagokat, akkor nem felforgató tevékenységet fejt ki, hanem helyreállítja a rendet. Milyen nagyszabású forradalmi és mégis egészen teológiai-etikai történet szemlélet! A világtörténelem Isten irgalmának a szemszögéből! Isten nem szentesíti, és nem konzerválja az igazságtalanságot, hanem ’mindenkit a helyére tesz’, amikor a hatalmaskodót lebuktatja, és az elnyomottat felemeli.”¹⁸³ Nem a hős nép dicsősége érdemel himnikus magasságot, de a magasságos Isten cselekvése váltja, szinte robbantja ki először Erzsébetből (Lk 1,42), majd Máriából is a dicséretet. Az adott történelmi/üdv-történelmi helyzetben a Magnificat a maga módján egyszerre válaszol a kimondott-kimondatlan politikai várakozásokra és az azok mögött húzódó teológiai kérdésekre is.¹⁸⁴ Mária ezeket a várakozásokat és kérdéseket személyesíti meg, kettős értelemben is transzparenssé válva. Egyrésztől úgy, hogy

¹⁷⁹ Gooding, According to Luke, 1987. 43. old.

¹⁸⁰ Koontz, Mary's Magnificat, BS, 116, 1959. 342. old.

¹⁸¹ Hafenscher, Lp, 1978/11, 685. old.

¹⁸² Da Spinetoli, Lukács, 1996. 82. old.

¹⁸³ Pröhle, Lukács, 1991. 53. old.

¹⁸⁴ Ennek a kettősségnek a posztmodern kor tanulságait is magába foglaló megfogalmazása lehet az alábbi mondat: „Nemcsak hősiesség, de kegyelem nélkül sincsen szabadság.” In Sebeők János: Az én ezerkilencszázötvenhatom, in Magyar Nemzet, 2004. október 22., 6. old.

„elhárítja magától a tiszteletet, és Isten felé fordítja”¹⁸⁵ azt. Az odaadó hit jellemző vonásával „nem önmagát, hanem Istent vallja nagyinak, jónak és irgalmasnak”¹⁸⁶, ezzel is demonstrálva, hogy a (keresztény) hit mindig az ember altruisztikus kicsinységében gyökerezik. Másrészt választottságát, különleges helyzetének egyediségét egyetlen önző gondolat erejéig sem abszolutizálva felismeri, hogy „Isten nemcsak vele cselekszik így, hanem mindig és mindenütt a kicsiny, a szegény és az elnyomott pártjára áll.”¹⁸⁷

A kicsiny Mária kiválasztása egyben megmutatja Isten történelmi lojalitását a mindenkori kicsinyek (mellőzöttek, szegények, megalázottak, általában a segítségre szorulóknak) iránt.¹⁸⁸ Ebben a kontextusban is figyelemre méltó a párhuzam Anna hálaéneke (1Sám 2,2-8) és a Magnificat (Lk 1,46-55) között. Az előbbi sem egyszerűen egy személyes hálaadó imádság, „hanem zsoltár, amely Istennek övéin véghezvitt cselekedeteit tágabb összefüggésben énekli meg.”¹⁸⁹ Mária éneke sem csupán az isteni szándékra hivatkozó, ugyanakkor a teremtés rendjébe is emberi eszközökkel beavatkozni akaró revolúció igazolása. Sokkal inkább a renováció, ill. a rehabilitáció, a világot és az embert a teremtés rendjéhez visszaigazító isteni gondolat és cselekvés dicsérete. Így válik a kicsinység jellé, az univerzumot és benne az embert létre hívó isteni akarat és rend szimbólumává. Ezért, a népet megmentő és megváltó isteni szándékért, az immár nem az elveszített földi jogokért, de az elveszített Édenért való elégtételért hálás prófétai módon Anna (vö. 1Sám 2,10), és ugyanúgy Mária is. Utóbbi azzal a többlet-tapasztalattal, hogy ebben a folyamatban Isten irgalmasságának kiválasztott és tevékeny eszköze lehet. Ebből következően a kicsinység nem megfellebbezhetetlen sorscsapás, a teljes alkalmatlanság állapota, hanem az ember „megalázott volta” ellenére, képesség és alkalmasság bizonyos történelmi, akár üdvtörténelmi szerepek és feladatok Isten döntése szerinti vállalására és elvégzésére. Tömörebben, a kicsinység küldetés. Isten rátekintett Mária csekély személyére és nagy tervének eszközévé tette.¹⁹⁰ Ebben az értelemben pedig nem csupán született kicsinyek vannak, eleve és megváltoztathatatlanul alacsony sorsúak, páriák, de létezhet vállalt kicsinység is. Annak a misszióknak a felismerése, hogy Isten mit tervez és visz véghez az arra éppen a származásánál, helyzeténél, sorsánál vagy

¹⁸⁵ Pröhle, Lukács, 1991. 52. old

¹⁸⁶ Pröhle, Lukács, 1991. 52. old.

¹⁸⁷ Pröhle, Lukács, 1991. 53. old.

¹⁸⁸ Forestell, MarSt, 1961. 237. old.

¹⁸⁹ Biblia - Magyarázó jegyzetekkel, 1997. 319. old.

¹⁹⁰ Pröhle, Lukács, 1991. 53. old.

bármely tulajdonságánál fogva alkalmatlannak látszóval, vagy az önmaga és/vagy mások által ilyennek minősítettel. Itt, paradox módon az előbb említett alkalmatlanság már nem is a sorsszerű kicsinységből, hanem a felfuvalkodottságból, azaz a nagyravágyásból, a hatalom birtoklásából és a bővelkedésből, a gazdagságból ered.¹⁹¹ A korábbiakban megvizsgált, a kicsinységet kifejező és egymással kölcsönhatásban lévő fogalmak sokrétű fordíthatósága, közöttük még a Mária szűkebben vett, inkább fizikai vagy társadalmi helyzetére vonatkozó ταπείνωσις kifejezés jelentéstartományának tágassága is megengedi a feltételezést: Kicsinnyé válhatnak azok is, akik nem annak születtek, akik nem alacsony származásúak, akiknek eredendően nem a kicsinység a sorsuk, de ennek ellenére szerénnyé és alázatossá lesznek. A kicsinységük, mint szerzett, az Isten lelke által létrehívott képesség vagy tulajdonság, Isten kegyelmét, fentebb említett rehabilitációs szándékát hivatott tükrözni a „bábeli” (1Móz 11) környezetben. Ennek pedig már nem csupán társadalmi vagy történelmi, de erkölcsi-etikai, a mindenkori keresztény közösség számára tartalmilag érthető üzenete van: „*Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt fel. Éhezőket látott el javakkal, és bővelkedőket küldött el üres kézzel.*” (Lk 1,52-53). A gyülekezet erkölcsi normarendszere nem társadalmi szokásokon és elvárásokon, hanem az emberek egyenlőségét munkáló isteni szándékon és cselekvésen alapul.

3.2.1.9. Mária kicsinységének kettős természete

Félreértés lenne arra gondolni, hogy Mária éneke egyoldalúan szociális egyenlőséget hirdet. A mondanivaló ennél jóval bővebb: Isten nem osztályozza a társadalmat, hanem helyreállítja a teremtési rendet. Az ő országának (uralmának) és a Messiásnak az érkezése *egyszerre* jelent áldást mind anyagi mind szellemi értelemben.¹⁹² Mária, énekében költői módon azt prognosztizálja, ahogyan ez később Jézus és az első keresztény gyülekezetek szolgálatában megjelent. Az előbbieket támasztja alá az a nézet is, amely szerint az evangéliumok szóhasználatából következően a szó szerinti értelmet (*the literal*) nem lehet élesen elkülöníteni az átvitt, elvont értelemről (*the spiritual*).¹⁹³ Így Mária megalázott voltában,

¹⁹¹ A Mária énekéből idézett kifejezések!

¹⁹² Marshall, *The Interpretation of the Magnificat*, 1991. 192. old.

¹⁹³ Marshall, *The Interpretation of the Magnificat*, 1991. 190. old.

csekélységében,¹⁹⁴ mutatis mutandis a kicsinységnek mindkét korábban említett természete, az eredendő és a vállalt, egyszerre jelenik meg. Mária egyrésztől kicsiny és kiszolgáltatott a szó fizikai értelmében, a társadalmi pozícióját tekintve. Vagyona nincs, nőnek született, a gyengébb nem képviselője egy férfiközpontú világban. Ráadásul gyermeket vár, anélkül, hogy házas lenne. Ha pedig meg próbálta volna magyarázni környezetének, mit (kit!) értsenek a vele történetek alatt, félő, hogy senki sem hitt volna neki. Jegyese, József reakciója a történetekre emberségesnek mondható (lásd Mt 1,19), különösen annak függvényében, amit a Tóra a hasonló esetekre vonatkozóan előírt (lásd 5Móz 22,23-24).¹⁹⁵ Ugyanakkor azonban ott a felismerés, hogy mindez nem a véletlen műve. Máriának kicsinynek *kell* lennie, nem csupán származásánál, de vállalásánál fogva is. Ő egyszerre kicsiny szociális és spirituális értelemben. Nem a társadalmi piramisnak van csupán az alján, de Isten akaratának is teljes mértékben aláveti magát. Ezért nem elégséges kicsinységének (ταπεινωση) a megalázottsággal való fordítása. „Nem arról van szó, hogy bárki más által jutott volna ilyen helyzetbe, tehát, hogy megalázták volna, hanem arról, hogy saját személye, ő maga nem méltó arra, amit Isten vele tett. Önmaga teszi magát saját helyére. Ebben az értelemben találó a Károli féle szóhasználat: alázatos állapotára, de ennél is kifejezőbb Pröhle fordítása: csekélységére.”¹⁹⁶ Mária eredendő, természetes kicsinysége ez, melyet Isten kegyelmének nagysága „kontrasztosít,” gyengesége és törekensége pedig Isten erejét és hatalmát (δυναμαι ⇒ δύναμις ⇒ δυνατός) emeli ki: Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν κύριον... (Lk 1,48). A ψυχή itt Mária földi életére, emberi egzisztenciájára is vonatkozhat, amelyhez viszonyítva Isten csak „nagy” lehet (μέγας ⇒ μεγαλύνω). A kicsinység tehát egyidejűleg passzív és aktív reláció, tétlen, elszenvedett és tevékeny, cselekvő viszonyulás. Egyszerre állapot és hozzáállás, adottság és szerepvállalás. Mária (és általában az ember) kicsinysége egyrészt nem önmagán múlik, azonban mégis kicsinnyé *lehet*, sőt a passzív, ab ovo kicsinységet aktív szerepvállalássá transzformálhatja. Az alacsony társadalmi helyzet, a szegénység és a nyomorúság is az Isten előtti állapot kicsinységévé alakulhat! Az ember kicsinységével kapcsolatos szociális vagy szociológiai kérdésből így lehet teológiai, pontosabban teológiai antropológiai kérdés. Nem csupán a „ki vagyok, mennyit érek, mire vagyok alkalmas az emberek előtt”, hanem

¹⁹⁴ Lásd Pröhle Károly fordítását, ill. szóhasználatát: „...rátekintett szolgáló leánya *csekélységére*...”, in Pröhle, Lukács, 1991. 50. old.

¹⁹⁵ Gooding, According to Luke, 1987. 40-41. old.

¹⁹⁶ Bánfi, Lp, 1986/11. 695-696. old.

a „ki vagyok, mire és mennyire vagyok hivatott az Isten előtt” kérdése. Ez a kérdés lehetett az őskereszténység fejlődésének egyik mozgatórugója. E nélkül Krisztus követése könnyen revolúciós mozgalommá válhatott volna, ennek segítségével azonban a társadalmi különbségeket nem abszolutizáló vallásos, hívő mozgalommá lett.¹⁹⁷ Olyanok gyülekezetévé, akiknek szociális értelemben is „*mindenük közös volt. Vagyonukat és javaikat eladták, szétosztották mindenkinek: ahogyan éppen szükség volt rá.*” (ApCsel 2,44-45). Az egyéni és a kollektív sorsukra, életükre így rákérdezni tudók, és a magukat mind társadalmi, mind teológiai értelemben¹⁹⁸ kicsinynek ismerők lehettek egykor és lehetnek ma is Jézus kicsinyei.

3.2.1.10. Mária és a nép kicsinységének szinopszisa

Mária kicsinységének értelmezési nehézsége, de egyben a gazdagsága is abban rejlik, hogy annak mindkét, a pozitív (alázatos, szerény stb.) és a negatív (lenézett, megalázott, lekicsinyelt, szolgálai, megalázkodó, alávetett stb.) tartalmát egyszerre kell figyelembe venni. Meg tudják-e vajon jeleníteni ezt kettősséget, valamint a fogalom további árnyalatait a különböző Újszövetség-fordítások? Lássunk néhányat a rendelkezésünkre álló változatok közül!¹⁹⁹

¹⁹⁷ Ez a folyamat és az azt meghatározó szellemiség egészen az újszövetségi időkig nyomon követhető a zsidó apokrif (Salamon zsoltárai, Hénókh apokalipszise), valamint a qumráni irodalomban. Az ezt a szellemiséget képviselők voltak „Jézus kicsinyei.” Az A. Gélinre hivatkozó Forestell szavaival: „The permanence of this spirituality until NT times can be traced through the Jewish apocryphal literature, especially the Psalms of Solomon, the Henoch literature, and the sectarian writings from Qumran. They were the 'little ones' who received the teaching of Christ.” In Forestell, MarSt, 1961. 234. old.

¹⁹⁸ „Die... wichtigste Frage ist, was man aus der Tatsache, dass ταπεινός als Übersetzung von sowohl ἄλλο als ἄλλο gebraucht wird, schliessen darf. Muss man daraus folgen, dass ταπεινός sowohl „niedrig” wie „demütig” bedeutet? Dies ist die Meinung Grundmanns (und aller anderen?) Itt Leivestad Grundmann idézi: 'ταπεινός wird also zur Übersetzung beider Adj. verwendet; es meint sowohl den niedrigen Stand des Gebeugten, wie die Gesinnung des sich Beugenden, die negativ *unterwürfig* oder positiv *bescheiden, demütig, sich einfügend* sein kann', in Leivestad, NT, 1966. 39. old., ThWNT VIII. 6. old.

¹⁹⁹ **Mária kicsinysége („megalázott volta”, Lk 1,48):**

Görög:
ταπεινότης □ (Nestle-Aland, 1995.)

Latin:
Humilitas (Vulgata, 1983.)

Német:
Niedrigkeit (Zürcher Evangelien Synopse, 1974., Die Bibel – Einheitsübersetzung, 1980.,

	Das Neue Testament von Wilckens, 1971., Die beste Nachricht aller Zeiten, 1996., Die Bibel – nach Martin Luther, 1972., Zürcher Bibel, 1966.)
Ein einfaches, unbedeutendes Geschöpf Eine einfache Frau	(Gute Nachricht erklärt, 1973.) (Die Bibel – Die Gute Nachricht in heutigem Deutsch, 1985.)
<i>Angol:</i>	
Lowly servant	(Good News Bible, 1976-1984., The NIV Study Bible, 1985.)
Lowly handmaid	(The Jerusalem Bible, 1968.)
Low estate	(The Holy Bible – King James Version [én.], Harper Study Bible, 1971., Farris in JSNT, 1985. 108. old.)
A not important servant girl Humble state	(The Simple English Bible, 1984.) (The NIV Study Bible, 1985., Tannehill, Luke-Acts, 1986. 27. old.)
<i>Finn:</i>	
Alhaisuus	(Raamattu, 1992.)
Vähäinen palvelija	(Uusi Testamentti ja Psalmit Nykysuomeksi, 1985.)
<i>Magyar:</i>	
Megalázott volt	(Biblia – Magyar Bibliatanács, 1990.)
Megalázott állapot	(Károlyi revid. 1954.)
Alázatos állapot	(Károlyi [én.])
Alázatos volt	(Raffay, 1929.)
Alázatosság	(Kecskeméthy, 2002.)
Csekélység	(Pröhle – Lukács, 1991. 50. old.)
Alázatos szolgáló	(Biblia – Szent István Társulat, 1976.)
Szegény szolgáoló lány	(Masznyik, 1925.)
Alázatos szolgáló leány	(Békés–Dalos, 1972.)
Rabszolgálojának alacsony volta	(Csia Lajos fordítása (fénymásoltaról))
<u>A nép kicsinysége</u> („megalázottak”, Lk 1,52):	
<i>Görög:</i>	
ταπεινοί	(Nestle-Aland)
<i>Latin:</i>	
Humiles	(Vulgata)
<i>Német:</i>	
Die Niedrige	(Zürcher Evangelien Synopse, Die Bibel – Einheitsübersetzung, Das Neue Testament von Wilckens, Die beste Nachricht aller Zeiten, Die Bibel – nach Martin Luther, Zürcher Bibel)
Die Unterdrückte Deutsch)	(Gute Nachricht erklärt, Die Bibel – Die Gute Nachricht in heutigem
<i>Angol:</i>	
The lowly	(Good News Bible, The Jerusalem Bible)
Those of low degree	(The Holy Bible – King James Version, Harper Study Bible)
Those of low estate	(Farris in JSNT, 108. old.)
The humble	(The Simple English Bible, The NIV Study Bible)
Humble people	(Tannehill, Luke-Acts, 27. old.)
<i>Finn:</i>	
Alhaiset	(Raamattu, Pyhä Raamattu)
Nöyrät	(Uusi Testamentti ja Psalmit Nykysuomeksi,)

E teljesség igénye nélküli mintavétel alapján is kimutatható a kicsinységnek, mint állapotnak és tulajdonságnak a kettős természete. A felhasznált kifejezések némelyike a fizikai értelemben vehető, „testi”, társadalmi kicsinységet, míg a többi a lelki tulajdonságot, az akár még vallásos értelemben is vehető kicsinységet hangsúlyozza. A Károli fordítás alapváltozata még ez utóbbit találja alkalmasabbnak, amikor Mária kicsinységét az „alázatos állapot” kifejezéssel adja vissza. Az 1954-es, revideált változat azonban a „megalázott állapot” mellett dönt, áthelyezve a hangsúlyt Mária spirituális állapotáról a fizikai helyzetére. Pröhle Károly, a korábbiakban már megemlített, az eredeti szöveghez (és a kortárs német változathoz) hűségesebb fordításával egyéni úton jár, amennyiben Mária személyének *csekélységét* emeli ki. Ezt a népre vonatkoztatva már nem ismétli meg, hanem, mintegy igazodva az újabb fordításokhoz a „megalázottak” kifejezést választja. A nép kicsinységét illetően a magyar fordítások többségére inkább a lelkületet vagy a vallásos viszonyulást kifejező „alázatosak” szó a jellemző. Az újabb fordításokban azonban mintha megváltozna a hangsúly, és a belső tulajdonságra történő utalást felváltja a külső hatást, kényszert feltételező, szinte már vulgáris „megalázottak” megjelölés. A társadalmi összefüggéseket a magyarhoz hasonlóan szem előtt tartó mai német szövegváltozatokban ugyanezt sugallja a markáns „Unterdrückte” kifejezés, amelyben a kicsinyek passzivitása szintén hangsúlyt kap, a külső szándék etikai tartalma azonban eltér a magyar változatokétól. 1912. óta a német fordításokban az alacsonyságot, kicsinységet, csekélységet jelentő *Niedrigkeit*, *Niedrige* szavak váltak általánossá, felváltva az 1500-as évekhez visszanyúló, Luther által képviselt *elend* (Máriára vonatkozóan „*seine elende Magd*”, Lk 1,48), valamint a nép állapotát tükröző *die Elende* (szerencsétlen, nyomorult, siralmas) változatot.²⁰⁰ Az előbbiben az Isten előtti szituáció, míg az utóbbiban a fizikai hogylét, a rászorultság, az emberek előtti-közötti helyzet kap hangot. Az ugyancsak a nép kicsinységére utaló finn „*alhaiset*” és „*nöyrät*” szavak újabb színekkel gazdagítják a tarka palettát. Előbbi, a jelentéktelenség és a kicsiség mellett, határozottan utal az olcsóságra, az aljasságra és az alantasságra is. Utóbbi pedig a beletörődő

Magyar:

Megalázottak

(Biblia – Magyar Bibliatanács, Pröhle - Lukács, 51. old.)

Alázatosak

(Károlyi revid., Károlyi, Raffay, Kecskeméthy, Biblia – Szent István Társulat, Masznyik, Békés-Dalos)

Alacsonyak

(Csia)

²⁰⁰ Lippold, Die Revision der Lutherbibel von 1984, [én.]

alázatosságon és engedelmisségen túl, már-már a szolgálalkúséget is kifejezi.²⁰¹ Ezt a többletet ilyen markánsan sem a német vagy az angol, sem pedig a magyar változatok nem jelenítik meg. A sorba szervesen illeszkedik a latin humilitas kifejezés is, melynek elemzése a hatástörténeti összefüggések miatt külön kitérőt érdemel.

3.2.1.11. Mária kicsinységének egyes hatástörténeti vonatkozásai

A (máriai) kicsinységet az is meghatározza, hogyan és milyen értelemben élt az tovább a kereszténység és az egyház tudatában. Hatása alapján miként bővült az értelmezhetősége, és fordítva, ez a hatás „visszahatott-e” az alapjelentésre. Igazolható-e az a megállapítás, amely szerint a Magnificat nemcsak önmagában nagyszerű, hanem másokban is nagyszerűséget provokált?²⁰² Miként jelenik meg a feltételezett szerzői szándék, ill. az irányadó jelentés a szöveg poszthistóriájában?²⁰³ A hatástörténeti vizsgálat során tágul a horizont és más egyházak, más keresztények tapasztalatának óriási tárházához is hozzájuthatunk.²⁰⁴ A teljességre törekvés igénye nélkül, végül ezekből az értékekből válogatunk.

3.2.1.11.1. Mária kicsinységének hatása a liturgia egyes elemeire

A korábbiakban említettük a Magnificat műfaji sajátosságait és kontextusát, amit Stöger tömören úgy foglal össze, hogy „Mária hálás elmélkedését az ószövetségi énekek nyelvén fejezi ki. Népének énekei ihletik az övét, az ő éneke pedig Isten népének éneke lesz.”²⁰⁵ A Magnificatban a gyülekezet hatalmas, örökké irgalmas urát dicsőítő imádata hangzik fel, annak megszólaltatója, Mária pedig így az egyház képe lesz, annak típusává válik²⁰⁶, sőt, ezen belül a világi hívők modellje lehet.²⁰⁷ Mária a hit embere is, mindazokkal a kicsinyekkel, lélekben szegényekkel együtt, akik nemzedékről nemzedékre Isten irgalmasságát csodálhatják. „Így áll a ma

²⁰¹ Papp I., Finn-Magyar Szótár, 1978. 43. és 478. old.

²⁰² Fabiny Tibor, A Magnificat..., 1997. 156. old. (Idézet Farristól, i.m 113. old)

²⁰³ Fabiny Tibor, A Magnificat..., 1997. 157. old.

²⁰⁴ Fabiny Tibor, A Magnificat..., 1997. 157. old. (Idézet Lutzól, Evangélium és hatástörténet, 1996. 31-32. old.)

²⁰⁵ Stöger, S. gondolatát idézi Győr S., Lp, 1986/11. 699. old.

²⁰⁶ Bánfi, Lp, 1986/11. 697. old., Balikó Zoltán gondolatát idézi Győr S., Lp, 1986/11. 698. old., Da Spinetoli, Lukács, 1996. 80. old.

²⁰⁷ Chiara Lubich gondolatát idézi Győr S., Lp, 1986/11. 699. old.

gyülekezete, egyháza is eléje ujjongva, magasztalva őt, a hatalmában irgalmas és üdvözítő urat. Az egyház ujjongó öröme mindig annak a szolgának alázatos öröme, aki ismeri méltatlan voltát, és ennek fényében látja, hogy Isten mit cselekszik mindvégig érte és vele.” Csekélysége az által lesz valóságosan érzékelhető saját maga számára is, hogy a világtörténelem és az üdvtörténet távlatában látja saját magát, kicsi és alkalmatlan voltát. Hitével ennek ellenére Isten kijelentésébe, szavába fogódzik, a hívő Ábrahám és a hívő Mária módjára. Az emberi látással és tapasztalattal szemben, mégis biztos Isten ígéréteben.” Így tagozódik be a ma gyülekezete, a ma hívők sokasága is azok végtelen sorába, akik kezdettől fogva hittek, rábízták magukat Isten ígéreire és megtapasztalták az ő irgalmát. A Magnificat nem véletlenül vált az egyház énekévé, és a liturgia fontos elemeként nem véletlenül kapott helyet annak istentiszteleti életében.²⁰⁸ Kr. u. 535 óta része a zsolozsmának (liturgia horarum), a vecsernye vagy esti dicséret (vesperas) végén, evangéliumi kantikumként.²⁰⁹ Magyarországi evangélikus egyházunk igehirdetési rendjében, ádvent 4. vasárnapjának egyik perikópájaként megszólal benne Isten (Krisztus) érkezésének, közellétének és a neki való szolgálatnak az öröme, valamint az ádventi Királyt köszöntő „kicsinység” hódolata is: „*Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé lennem.*” (Jn 3,30)²¹⁰

3.2.1.11.2. A kicsinység, mint szerzetesi eszmény

A nem utolsó sorban a Mária személyén és szerepén tájékozódó alázat és kicsinység a középkori szerzetesi életeszmenyre is meghatározó hatást gyakorolt. Mária „megalázott voltában” ott rejlik a szerzetesi fogadalom három

²⁰⁸ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 78. old., Bánfi, Lp, 1986/11. 697. old., Várnagy, Liturgika, 1999. 124, 201, 209, 211, 212, 218, 437. old.

²⁰⁹ The New Grove Dictionary of Music and Musicians, 2002. 588. old., Várnagy, i.m. 201. old.

²¹⁰ Jánossy, Az egyházi év útmutatása, 1944. 5-6. old. János evangéliumában a kicsinységet, a kisebbé válást itt az ἐλαττώω ige (kisebbsé tesz, csökken, alább rendel, pass. csökken, fogy, hiányt szenved) mediális (visszaható), folyamatos infinitivus alakja fejezi ki. Mivel imperfektumban a genus medium váltja ki a passzívumot, a szöveg alapján arra következtethetünk, hogy Keresztelő János nem lehet előidézője a tulajdon kicsinységének. Csupán „elszenvedí” azt, felismerve az isteni szándékot, és engedelmeskedik annak (a szövegben a δεῖ szócska az isteni akaratra utal). Ő teljesítette küldetését, és át kell adnia a helyét annak, akit Isten „följebb emel”, a Krisztusnak. Keresztelő János szavai alapján a fény és a sötétség változására, a fogyó és a növekvő holdra asszociálhatunk (ezek a képek nem idegenek a jánosi kontextustól). Miképpen a fogyó holdnak a felkelő nappal szemben egyre inkább el kell halványulnia, azonképpen kell a Keresztelőnek is a Messiással szemben kisebbé lennie. Lásd Karner, A testté lett Ige, 1950. 68. old., Bolyki, Igaz tanúvallomás, 2001. 123. old.

alapkövetelménye: az engedelmisség, a tisztaság és a szegénység.²¹¹ Az ő csekélyége annak a krisztusi kicsinységnek is illusztrációja, amit Pál apostol egykor, markáns vonásokkal így rajzolt meg: „...megüresítette önmagát, szolgai formát vett fel...megalázta magát (ἐταπείνωσεν ἑαυτόν..., humiliavit semetipsum...), és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig (Fil 2,7-8).²¹² Nemcsak a szerzetesnek, de általában a keresztény embernek erről „az öнкиüresítő, alázatos, szelíd és engedelmes Szolgáról”²¹³ kell tanúskodnia, szintén „teljes alázatossággal, szelídséggel és türelemmel (μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραύτητος, μετὰ μακροθυμίας..., cum omni humilitate et mansuetudine, cum longanimitate..., Ef 4,2). A keresztény szerzetesi közösségben is – többek között - ezek az értékek fejezték ki a Krisztus-követés és a szemlélődő életmód feltételeit: alázat, lemondás, engedelmes készség Isten akaratának teljesítésére. Merton szavaival: „A lelki ember ... megítél mindent. Azért teheti meg, mert szegénysége, alázata, semmisége révén, mindentől elszakadva függetlenné vált. Így tehát egyedül Istenben szemléli a világot. S aki így lát, az úgy ítél meg mindent, ahogyan maga Isten.”²¹⁴ Annak ellenére, hogy ezekkel az erényekkel visszaélések is történtek,²¹⁵ az alap a később bővülő, gyarapodó közösségek mindegyikében ugyanaz maradt: az öнкиüresítő szegénység, tisztaság és engedelmisség. A monachusoknak/monacháknak „félre kell tenniük minden egyéni elgondolást, s alázatos szívvel engedelmeskedniük kell.”²¹⁶ A kelta szerzetesi eszmény is az engedelmisségen épült fel, Nursiai Benedek szerint pedig ez a szerzetes legnagyobbra értékelt erénye.²¹⁷ Az egyik legrégebbi szerzetesi szabályzatban, az általa alapított közösség, a későbbi Szent Benedek Rend regulájában ezt olvassuk: (A közösség tagjai) „Apátjukat őszinte és alázatos szeretettel szeressék.” (regula 72.)²¹⁸

A ferencesek még elnevezésükben is képviselik az alázatot és a kicsinységet (O.F.M., Ordo Fratrum Minorum, a „kisebb testvérek”), Regulájukban vállalva a lelki gyermekséget, a javaktól, címeiktől, becsvágytól, szenvedélyektől való teljes

²¹¹ Puskely, Szerzetesek, 1990. 7. old.

²¹² Vö. Schweizer, The Good News According to Luke, 1984. 35. old.

²¹³ Puskely, Szerzetesek, 1990. 9. old.

²¹⁴ Puskely, Szerzetesek, 1990. 98. old.

²¹⁵ „Az alázat nem volt az egyiptomi remeték erős oldala. Az önsanyargatást a dicsőségért gyakorolták, abban versenyeztek egymással, hogy ki tud különlegesebb vezeklési formákat kiagyalni.” In Kowalski, Szerzetesek, egyházak, társadalom, 1975. 116. old.

²¹⁶ Puskely, Szerzetesek, 1990. 17. old.

²¹⁷ Kowalski, Szerzetesek, egyházak, társadalom, 1975. 151. old.

²¹⁸ Puskely, Szerzetesek, 1990. 27. old.

elszakadást és a feltétlen engedelmisséget Isten akaratának.²¹⁹ A rendalapító, Assisi Ferenc, halála előtt abban látta a közösség tagjainak feladatát, „hogy a népnek egyszerű és közérthető szavakkal, úgy hirdessék Jézus tanítását, hogy annak tartalma ne mondjon ellen az igehirdetők életmódjának. Csak az hirdethette az igét, aki valóban szegény kolduló barát volt.”²²⁰ Ezt a szolgálatot egyszerű, keresetlen módon kellett végezniük, úgy, hogy az ’együgyűeket’ és az elnyomottakat taníthassák, és szenvedésükben vigaszt nyújthassanak nekik.²²¹ A ferences rend női ágának, a klarisszáknak²²² értékrendjében is központi helyen állt a vagyonról való lemondás és a szegénység megőrzése. Az első apátnő, Szent Klára szerzetesi életében a lemondás és az aszkézis meghatározó szerepet játszott: durva anyagból készült, egyszerű ruhákat viselt, és szigorú, már-már önsanyargató böjtléssel gyakorolta az alázatot. Halála után, a temetési beszédben a későbbi IV. Sándor pápa úgy méltatta őt, mint a szegények hercegnőjét, az alázatosak mesternőjét, aki az Egyház szántóföldjén elültette és ápolta a szegénység szőlőskertjét.²²³

A kicsinység, mint eszmény továbbélését jelzik egyes modern római katolikus szerzetesi közösségek elnevezései és elvei is: Jézus Kistestvérei, Az Evangélium Kistestvérei, A Kereszt Kistestvérei, A Megtestesülés Kistestvérei. Ők szolgálatukkal azt a kis Jézus akarják az embereknek ajándékozni, aki egyszerűen és szerényen jött közénk.²²⁴ Képviselőik igyekeznek teljesen belesimulni környezetükbe, és minden vonatkozásban azonosulni a néppel, csoporttal vagy kultúrával, amelynek körében Jézus szeretetét akarják láthatóvá tenni (inkulturáció). A kistestvérek kongregációja 1968-ban nyerte el a pápai jóváhagyást, sajátos küldetésük elismerésével: „A Názáreti Jézust követve szemlélődő életet élnek azok között, akiknek se nevük, se befolyásuk nincs a világban. Názáretnek ez a szegény, észrevétlen és munkás élete szerzetesi életüknek lényegét s nem csupán keretét alkotja” (Konst. 3.).²²⁵ Azt, hogy az alázat mennyire nem öncél, és hogy „sem vakká és bolonddá, sem hálátlanná nem teszi az embert, hanem arra viszi, amit a nagy szentek cselekedtek, és amit Isten parancsolt,”²²⁶ beszédesen bizonyítják a piarista

²¹⁹ Puskely, Szerzetesek, 1990. 37. old.

²²⁰ Kowalski, Szerzetesek, egyházak, társadalom, 1975. 215.

²²¹ Kowalski, Szerzetesek, egyházak, társadalom, 1975. 224. old

²²² Első apátnőjük, Assisi Szent Klára (1193-1253) neve után.

²²³ Korányi, Assisi Szent Klára, Ev. Naptár, 2003. 182-184. old.

²²⁴ Kicsiként világitani a szegények között, in *Familia – családi magazin*, 2005. december – 2006. január. 10-11. old.

²²⁵ Puskely, Szerzetesek, 1990. 45. old.

²²⁶ Pázmány: Az alázatosságról, in Puskely, Szerzetesek, 1990. 52. old.

Jelenits István szavai: „A szerzetességnek nem az a dolga, hogy a társadalomnak vagy az egyháznak valamilyen gondját mindenestül megoldja, hanem az, hogy jel legyen. A hétköznapi gondjában szinte elveszve, krétaporos reverendában, önmagunkkal és egymással elégedetlenül ma is betöltjük ezt a jel szerepét. A megújulás parancsa arra szólít, hogy jobban, leleményesebben, alázatosabban, egymással még jobban összefogva, és a gondjainkon áttörő még nagyobb örömmel végezzük azt a munkát, amire hivatásunk szólít.”²²⁷

3.2.1.11.3. Mária kicsinysége Luther Magnificat-értelmezésében

Az alázat kihívásával az ágoston-rendi szerzetesből reformátorrá lett Luther is szembesült. 1521-es Magnificat-magyarázatában nem a görög eredetit, hanem a latin fordítást vette alapul, annyira megragadta őt a humilitas (kicsinység, alacsonyosság) kifejezés.²²⁸ Luther szerint Mária nem „magától”, énekel, hanem ajkát a Szentlélek nyitja szóra. „Amikor (ti. Mária) önmagán tapasztalja meg, hogy Isten benne milyen nagy dolgot cselekedett – holott ő egészen igénytelen, jelentéktelen kicsiny, szegény és lenézett volt, - a Szentlélek tanítja arra a mély ismeretre és bölcsességre, hogy a kicsinyt felmagasztalja, a nagyot pedig megalázza...”²²⁹ Ebben Luther Isten „munkamódszerét”, cselekvésének irányát fedezi fel. A Teremtő a világot a semmiből alkotta és változatlanul, a világ végezetéig minden tettét úgy végzi, hogy a jelentéktelenből, a lenézettből valami drágát és tiszteletreméltót formál. Isten, bár a magasságban lakik, mégsem áthat a mélybe nézni. Ő a leghatalmasabb, maga fölé nem tekinthet, csupán maga alá, „és minél mélyebben van valaki, azt Ő annál jobban látja.”²³⁰ Rajta kívül ki akarna egyáltalán a mélybe pillantani, ahol annyi a szegénység, a szükség, nyomor, szégyen és félelem?²³¹ Megőrül az ember, írja Luther, amikor azt tapasztalja, hogy Isten a szegényeket, a lenézetteket, a nyomorultakat, a jajjal teli elhagyottakat és a senkiket segíti meg. Mária ezek közé a senkik közé tartozott, nem tartva különbnak magát a föld legigénytelenebb emberénél sem. Isten mégis őt, a megvetett szolgát²³² választotta ki anélkül, hogy arra érdemes, vagy méltó lett volna. Kegyelmesen, jósága jeleként rá- (éppen őrá!)

²²⁷ Puskely, Szerzetesek, 1990. 85. old.

²²⁸ Hafenscher, Lp, 1978/11. 685. old.

²²⁹ Luther, Magnificat, 1989. 3. old.

²³⁰ Luther, Magnificat, 1989. 3. old.

²³¹ Luther, Magnificat, 1989. 4. old.

²³² Luther, Magnificat, 1989. 18. old.

tekintett (respexit), akit ez a megtiszteltetés, kicsinysége tudatában, hálára indított. A hangsúly így nem Mária alázatosságára, mint követendő és dicsérendő erényre kerül, hanem Isten kegyelmes és üdvszerző cselekvésére. Hiszen az alázat, ha egyáltalán tudomást venne önmagáról, azaz a saját maga alázatosságáról, már nem is lenne többé alázat.²³³ A kezdeményezés mindenképpen Istené: Az Ő „szerfeletti gazdagsága” találkozik Mária „mélységes szegénységével”, „az isteni méltóság az ő megvetettségével, az isteni nagyság az ő kicsinységével, az isteni jóság az ő érdemtelenségével, az isteni kegyelem az ő méltatlanságával, hogy abból Isten utáni sóvárgás, szeretet és teljes bizalom fakadjon.”²³⁴ Aki pedig Őbenne bíz, azt Isten felmagasztalja, míg a gőgösöket és magabízókat eltörli. Luther, Pál apostol szavain (1Kor 1,26-31) tájékozódva megállapítja: Ha engedi is Isten, hogy a hatalmasok vagy előkelők megszégyenítsék a lenézetteket és a kicsinyeket, csupán azért teszi, „hogy mindenképpen eljussunk annak megismerésére: üdvösségünk nem embereken, hanem Isten erején és cselekvésén fordul meg.”²³⁵ A kicsinyek sem egyszerűen az alázatosok, hanem a világ megvetettjei, a jelentéktelen senkik, a szegények és az együgyűek. Olyanok, akik nem csupán „általában”, az adott helyzetüknél fogva kicsinyek, de akik „ezt az állapotot szívesen viselik, vagy vállalják, különösen ha Isten ígéje vagy az igazság miatt kényszerülnek erre, ill. abba.” Igaz, írja Luther, az ilyenek bizonyára egyúttal alázatosak is.²³⁶ Mária vállalta és szívesen viselte kicsinységét, és annak isteni respektusát (respexit!) is. Királynő ugyan nem vált belőle, de rejtetten nagy események részese lett. Isten üdvtervébe fogadta és eszközévé tette őt. Luther vele mondatja parafrázisában: „Én csak műhely vagyok, amelyben Ő dolgozik – magam ugyan semmit sem alkottam a művön. Engem senki se dicsérjen, Istent s munkáját kell helyettem dicsérni.”²³⁷

²³³ Bármennyire befolyásolta is Luther Magnificat-kommentárját a humilitás fogalma, azt nem emeli ki öncélúan az evangéliumi összefüggésből, hanem exegézisével éppen az őt megillető helyre teszi: „Ez a vers a helyes Isten-ismeretre tanít meg azzal a felismeréssel, hogy Isten az alacsonysorsúakra és megvetettekre tekint. ... A hangsúly nem a humilitás (alacsonysorsú, nemtelen állapot), hanem a respexit, (rátekintett) szócskán van.” Luther, Magnificat, 22. és 19. old.

²³⁴ Luther, Magnificat, 1989. 27-28. old.

²³⁵ Luther, Magnificat, 1989. 48-49. old.

²³⁶ Luther, Magnificat, 1989. 49. old.

²³⁷ Hafenscher, Lp, 1978/11. 686. old.

3.2.1.11.4. Az alázatos Mária Kálvin magyarázatában

Mária alázatossága a másik reformátor-óriást, Kálvin Jánost is megragadta. Lukács evangéliumának magyarázatában az első fejezet megfelelő verséhez érve megállapítja, hogy a magát alázatosnak nevező Mária minden méltóságról lemond, kihangsúlyozva ezzel Istennek a vele szemben tanúsított, „ingyenkegyelemből”²³⁸ eredő jóságát. Mária magatartását tovább elemezve Kálvin azt írja, hogy az alázatosság „itt nem engedelmességet, szerénységet vagy lelki állapotot, hanem alacsony és megvetett helyzetet jelent.”²³⁹ Mária ismeretlen volt és lenézett, ez azonban nem akadályozta Istent abban, hogy „szemeit reá fordítsa”. Ő pedig, nem színlelt módon, hanem „a lelkébe belevésődött meggyőződésének egyszerű és nemes bevallásaként, önmagát semmire sem tartva, egyedül Istent emeli ki.”²⁴⁰ Kálvin, a Mária alázatának kettős, objektív és szubjektív természetére utaló, szigorúan tárgyilagos meghatározással zárja magyarázatát: „... semmire sem becsülte őt a világ, s maga sem becsülte semmivel sem többre magát.”²⁴¹

3.2.1.11.5. A Magnificat és Mária kicsinysége zenei feldolgozásai

Lk 1,46-55 zenei megfogalmazásai között *Remmert* szerint nem kevesebb, mint 164 feldolgozást találunk, közöttük orgonaműveket (korál-feldolgozásokat, fantáziákat és improvizációkat), kórusműveket (instrumentális kísérettel vagy a cappella), kantátákat és motettákat.²⁴² Némelyik szerző nevéhez 12, 18, 30 de akár 100 Magnificat-átirat is fűződik. A *Vivaldi, Schütz, Schubert, Scheidt, Scarletti, Purcell, Pergolesi, Palestrina, Pachelbel, Monteverdi, Mozart, Mendelssohn-Bartholdy, Liszt, Lasso, Gibbons, Byrd, Buxtehude* művek mellett a *Bach* interpretációk a leghíresebbek.²⁴³ A BWV 243 jelű változat harmadik tételének szoprán áriája, művészi értékei mellett hűen érzékelteti Mária kicsinységnek összetettségét is. A szöveg és az abban szereplő egyes kifejezések – így a latin „humilitatem”, alázatosság is – érzelmes zenei tolmácsolása általános jellemzője a

²³⁸ Kálvin János magyarázata Máté, Márk, Lukács összhangba hozott evangéliumához, 1939. 41. old.

²³⁹ Kálvin, 1939. i.m. 41. old.

²⁴⁰ Kálvin, 1939. i.m. 41. old.

²⁴¹ Kálvin, 1939. i.m. 41. old.

²⁴² Remmert, *Bibeltexte in der Musik*, 1996. 154-162. old.

²⁴³ „Die berühmteste Vertonung stammt von J.S. Bach”, in Remmert, i.m. 162. old.

Magnificat barokk feldolgozásainak. Mozartnál – és a későbbi, modernebb kompozíciókban - már kevesebb a szavak befolyása a zenei megfogalmazásra. Mégis, éppen az alázatosak („humiles”) kifejezést váratlan *pianóval*, halkuló hangokkal illusztrálja a szerző, jöllehet, ez a megoldás másutt is megjelenik a darabban. Feltehető ennek alapján a zenei eszközök alkalmazásának véletlenszerűsége. Az sem zárható ki azonban, hogy a kifejezés, akár tudat alatt *hatott* a zeneszerzőre, és a kicsinységnek a pianóval történő megszólaltatása nem a pusztán véletlen műve.²⁴⁴

3.2.1.11.6. Mária kicsinységének egyes szépművészeti vonatkozásai

A Máté és Lukács evangéliumának első fejezeteiből ismert jelenteket megörökítő képzőművészeti alkotások (festmények, fametszetek) hűen tükrözik Mária karakterét. Ezeken, a művészi korszaktól és a stílustól függetlenül, Mária szinte kivétel nélkül alázatos testtartásban, meghajtott fejjel, derékkal vagy térdrel, lesütött szemmel, imádkozó helyzetben, imakönyvvel a kezében vagy a kisgyermek Jézus fölé hajolva szerepel.²⁴⁵ Ezt az alázatos karaktert tükrözi Mária alakjának ószövetségi előképe, az imádkozó Anna megformálása is a XIX. századi német művész, Carolsfeld fametszetén.²⁴⁶ A térdelő helyzet, az imára kulcsolt kezek, a töredelmet mutató arckifejezés és a félrebillentett fejtartás az Istenre utaltság kicsinységét jelenítik meg. Hasonlóan karakteres a magyar késő gótika és az egész magyar középkori festészet egyik legnagyobb alakjának, MS mesternek a leghíresebb, Mária Erzsébetnél történt látogatását ábrázoló képe (Vizitáció).²⁴⁷ A szakzerű elemzés szerint a kép a Jézus születését megelőző lukácsi történetet (Lk 1,39-56) dolgozza fel.²⁴⁸ Az elemző, Mária testtartása mellett kiemeli mindkét ábrázolt személy életének tisztaságát, valamint hitüknek és imádságaiknak

²⁴⁴ Mozart: *Vesperae solemnes de Confessore* k339 (1780), in *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 2002. 592. old. (588-593. old)

²⁴⁵ Lásd ehhez Fra Angelico (Kb. 1400-1455), Hubert van Eyck (Kb. 1370-1426), Carlo Crivelli (Kb. 1430/35-1500), Hans Rottenhammer (1564-1625), Jacopo Tintoretto (1518-1594), id. Pieter Bruegel (Kb. 1525-1569), Januarius Zick (1730-1797), Peter Paul Rubens (1577-1640) és Gerard David (Kb. 1460-1523) festményeit, ill. von Carolsfeld fametszeteit az angyali jelenésről, Jézus születéséről, a királyok imádásáról valamint az egyiptomi menekülésről, in *Die Bibel in Bildern*, 1987. 138-152. old., *Die Bibel in Bildern*, Julius Schnorr von Carolsfeld, [én.], 176-185. old.

²⁴⁶ *Die Bibel in Bildern*, Julius Schnorr von Carolsfeld, [én.], 96. old.

²⁴⁷ Mária és Erzsébet találkozása, 1506. In Szabó A., *Jézus Krisztus élete a művészetekben*, 1997., képmelléklet.

²⁴⁸ Fenyő, *A Biblia az irodalomban*, 1998. 108. old.

állhatóságát. Mindez azonban nem volt kiváltság. Ők is gyarló emberek voltak, „megalázott” helyzetük elviseléséhez mély alázatra és az Isten iránti feltétlen bizalomra volt szükség.²⁴⁹

3.2.2. Kicsinység és nagyság kérdése az ősgyülekezetben

A Mária énekében a kicsinységre vonatkozó ταπεινός kifejezéssel állnak más, alázatosságra intő logionok is (Mt 20,26-28; 23,8-12; Lk 14,7-11; 18,9-14; 22,26-27). Ezek a Máté és Lukács evangéliumában szó szerint megegyeznek, Márk evangéliumából azonban ebben a formában hiányoznak. A logionokat tartalmazó mátéi és lukácsi szövegekörnyezet eltér egymástól. Máténál a tágabb összefüggést a mindhárom szinoptikus evangéliumban előforduló, az írástudók és a farizeusok elleni jézusi beszéd képviseli. Máté átvesz egy, a Lukács evangéliumában is szereplő, rövidebb márki (Mk 12,38-40; Lk 20,45-47) beszédegységet, valamint merít a Lk 11,37-52-ben szintén megjelenő hagyományból. Az írástudók és a farizeusok elleni vitabeszéd nála összekapcsolódik a tanítványokhoz szóló intésekkel és figyelmeztetésekkel (Mt 23,3-12). Da Spinetoli megállapítja, hogy Máté egyszerre két közösséget tart szem előtt, a zsinagógát és a korabeli egyházat. Ugyanő utal arra is, hogy az evangélista talán azért beszél az egyikhez, mert inkább a másikkal akar mondani valamit.²⁵⁰ A rabbik Mózes széke által jelképezett tanításának²⁵¹ megőrzésére buzdító bevezető szavak, majd ezek után az elhatárolódás kifejezései is ezt a pozíciót feltételezik.²⁵² Máté igehirdetésének közege a zsinagógai alapon szerveződő keresztény közösség. Sorai az ősök hagyományával szembeesülő korai zsidó-keresztény gyülekezet identifikációs és szervezeti nehézségeiről árulkodnak. Hagner ezt a részletet egyenesen „small community rule”-nak, kis közösségi szabályzatnak, káténak nevezi.²⁵³ Véleményem szerint azonban az evangélista ebben a szakaszban átlépi a konkrét közösségi, ill. a vallásos önazonossággal kapcsolatos

²⁴⁹ Fenyő, A Biblia az irodalomban, 1998. 109. old., Szabó A., Jézus Krisztus élete a művészetekben, 1997. 8. old.

²⁵⁰ Da Spinetoli, Máté, 1998. 614. old.

²⁵¹ „Mózes székében ülni annyit jelent, mint Mózes nevében, az ő tekintélyével magyarázni a törvényt.” In Jakubinyi, Máté evangéliuma, 1991. 250. old.

²⁵² „Jézus az írástudók magatartását bírálja, nem tanítását: életük nincs összhangban tanításukkal... Túl szigorúan értelmezik a törvényt, és így elviselhetetlenné teszik. De ebből nem következik, hogy minden írástudó a szigorú értelmezés híve lett volna. Jézus a ferde magatartást bírálja.” In Jakubinyi, Máté evangéliuma, 1991. 251. old.

²⁵³ Hagner, Matthew 14-28, World Biblical Commentary, 33B, 1995. 658. old.

kérdéseket, és mondanivalójával általános valláserkölcsei tanulságot, viselkedési szabályt²⁵⁴ fogalmaz meg. Ennek a lépés-sorozatnak a záró-eleme az alázatosságra intő logion (Mt 23,12), megelőzve az írástudók és a farizeusok által megszemélyesített, hipokrita vallási magatartás kritikáját.

3.2.2.1. Asztali illemtan a gyülekezetben

Lukácsnál ugyanez a beszédegység kétszer is előfordul, analóg valláserkölcsei jelentéssel. Egyrészt megtaláljuk a fenti mátei problematikát tükröző, de önálló lukácsi anyagnak számító példázatban a főhelyek válogatásáról (Lk 14,7-11). Másrészt a farizeus és a vámszedő példázatában szerepel (Lk 18,9-14), hasonló mondanivalóval, ill. csattanóval.²⁵⁵ Az előbbi parabola hallgatói a farizeusok egyik vezetőjének házába Jézussal együtt, ebédre meghívott farizeusok és törvénytudók voltak (Lk 14,1.3.7). Az elmondottak súlyát a 11. vers, az alázatra utaló mondás képviseli, teológiai tartalmat és eschatológiai távlatot adva a bevezetésül szolgáló asztali illemtanak (Tischregel).²⁵⁶ A másik példázat néhány önelégült, a többieket lenéző, elbizakodott embert célzott meg, immár nem a farizeusok vagy a törvénytudók, hanem a farizeus-módra imádkozó tanítványok soraiból (Lk 18,9).²⁵⁷ Itt is éppen a kiemelt, alázatosságra figyelmeztető logion húzza alá azt, hogy a kritika nem egyszerűen a konkrét jelenséget, az imádság módját, hanem általában véve a helytelen tanítványi magatartást illeti. A tanítványoknak alázatot kell gyakorolniuk, hogy ne találtassanak könnyűnek az Isten mérlegén. Ez a tanítványi alázat az isteni ígéretre hittel válaszoló, engedelmes Mária magatartásához hasonlítható.²⁵⁸ A helyes tanítványi hozzáállás és miheztartás tehát az Istenben való hit és bizalom

²⁵⁴ A korai kereszténységben bizonyosan jól ismert jézusi mondással („*Jesusspruch*”, Luz, Matthäus 3., EKK, 1997. 310. old.) kapcsolatban Wiefel a „Verhaltensregel” kifejezést használja. In Wiefel, Matthäus, ThHK, 1998. 398. old.

²⁵⁵ Da Spinetoli, Máté, 1998. 614. old., Hagner, Matthew, 1995. 662. old.: „The very close parallels in Luke 14,11; 18,14, although slightly different in form, reflect the same symmetrical parallelism of Matthew’s logion (note especially the same future passiv forms in all three passages). The call of the disciple in the present is not to the pride of exalted status but to humility and servanthood. Only such demeanor can lead to eschatological exaltation.”

²⁵⁶ Ernst, Lukas, RNT, 1977. 437. old. Ernst a megaláztatás-felemeltetés háttérében a Fil 2,6-11-ben olvasható Krisztus-himnusz hasonló fogalmait, ill. teológiai összefüggéseit látja. Wiefel, Lukas, ThHK, 1988. 270. old.

Az „asztali illem” kifejezésre Joachim Jeremiasra hivatkozva Fabiny Tamás is utal doktori értekezésében, in Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok értelmezése, 1995. 184. old.

²⁵⁷ Kodell, Evangélium Szent Lukács szerint, 1993. 95. old., Schneider, Lukas, 1977. 364. old.

²⁵⁸ „Die ‚Niedrigkeit‘ steht bei Maria in Beziehung zu ihrem Glauben an Gottes Verheißung (Lk 1,45.48.52).” In Schneider, Lukas, 1977. 364. old.

következménye. Spinetoli rámutat arra, hogy Lukács a fenti szakaszok összeállításakor a saját közösségét tartotta szem előtt, ill. azokat a gondokat, amelyek ezt a közösséget közvetlenül foglalkoztatták.²⁵⁹ Egyes keresztények a gyülekezeti célú összejöveteleket, többek között a lakodalomhoz hasonlítható testvéri agapét, az úrvacsorai együttléteket magamutogatásra, és „címeik megmérettetésére” használták fel, nem pedig arra, hogy „a leggyengébb és legszegényebb testvéreiket,” a gyülekezet kicsinyeit felemeljék.²⁶⁰ A köztük tartózkodó vőlegény helyett ők saját magukkal és az asztalnál, vagyis a közösségi rangsorban elfoglalt helyükkel és elsőbbségükkel voltak elfoglalva.

3.2.2.2. Megaláztatás és felmagasztaltatás

A kicsinységre intő korabeli közmondás mindhárom szövegegység, azaz a Máténál olvasható vitabeszéd és a két lukácsi példázat lezárásaként, ill. összefoglaló tanulságaként szerepel.²⁶¹ Mindhárom szinoptikus evangéliumban, a különböző fordításokat is beleértve, az adott szakaszban az alázatra vonatkozó kifejezések egységessége önmagáért beszél:

Mt 23,12	Lk 14,11	Lk 18,14
ὄστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν ὑψωθήσεται	ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται	ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται ²⁶²
Mert aki felmagasztalja	Mert aki felmagasztalja	Mert mindenki, aki

²⁵⁹ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 479. old.

²⁶⁰ „A vendégszeretet törvénye szent, de a szeretet törvénye még ennél is szentebb, különösen, ha nagyon rászorult emberekről van szó” (Lk 14,12-14). Jézus szavai „ama zárt körök és előnyöket élvező kasztok ellen lázadnak, amelyek kirekesztik soraikból a rászorulókat, a betegek és a mindenféle szükségben szenvedő emberek sokaságát. ... Jézus nem ítéli el az ünnepléseket vagy a lakomákat. ... Emlékeztet azonban arra, hogy létezik egy rászoruló sokaság, amely arra vár, hogy a barátokon és a rokonokon túlmenően őt is meghívják, és amelyért a lehetőségekhez képest legalább annyit kellene tenni, mint az előbbiekéért. Ha ezt a sokaságot mindig kirekesztik a lakoma terméből, akkor azok, akik ezt teszik, nem Isten akaratának és elgondolásának megfelelően járnak el. ... Az evangélista gondja a szegények megsegítése, akik ezt a segítséget talán sohasem tudják viszonzni. Az emberi megítélés szempontjából e segítség elveszett tőke, de a hívő tudja, hogy ezért jutalmat kap az eljövendő életben” ... In Da Spinetoli, Lukács, 1996. 479. old. Lásd még ehhez: Pröhle, Lukács, 1991. 234-235. old.

²⁶¹ Az akár egy evangéliumon belüli ismétlés oka Jézus szavának, tanításának a fontossága és annak könnyebb megjegyezhetősége lehetett, valamint annak a jelzése, hogy Jézus a példázattal nem mondott újdonságot (vö. Lk 14,11). In Hagner, Matthew, 1995. 658. old., Pröhle, Lukács, 1991. 274. old.

²⁶² Nestle-Aland, 1995.

magát, megaláztatik,
és aki megalázza magát,
felmagasztaltatik.

magát, megaláztatik, aki
pedig megalázza magát,
felmagasztaltatik.”

felmagasztalja magát,
megaláztatik, aki pedig
megalázza magát,
felmagasztaltatik.²⁶³

A mondás korábbi eredetére utal annak ószövetségi használata a bölcsességirodalomban, valamint egyes prófétáknál.²⁶⁴ Doktori értekezésében Fabiny Tamás a megelőző, a helyek válogatásáról szóló vers(ek) kapcsán, a közös forrást keresve rámutat az ószövetségi és rabbinikus háttérre, kiemelve Péld 25,7-et, Rabbi Simeon ben Azzai és Rabbi Hillél mondásait:

„Jobb, ha azt mondják neked, hogy jöjj előbbre, mint ha megaláznak egy előkelő előtt (Péld 25,7). Rabbi Simeon ben Azzai mondta: Tarts távol magad a helyedtől két vagy három üléssel, és úgy telepedj le. Ha feljebb ülsz, azt mondják neked: Hátrálj csak arra! Tartózkodj ezért lejjebb, hogy azt tudják neked mondani: Menj feljebb! Ne menj feljebb, mert akkor azt mondhatják neked: Menj lejjebb! Jobb, ha azt mondják neked: Menj feljebb, menj feljebb! Így szokta Hillél is mondani: Az én süllyedésem az emelkedésem, az én emelkedésem a süllyedésem.”²⁶⁵

Érdeemes összehasonlítani a további ószövetségi párhuzamosok különböző fordításait is, tekintettel az alázat, alázatosság kifejezéseire.²⁶⁶

²⁶³ Biblia – Magyar Bibliatanács, 1990.

²⁶⁴ „Ezt a közmondást a farizeusok is ismerték. Hillél rabbi nem sokkal Jézus előtt majdnem ugyanígy fogalmazta meg. Az Ótestamentumból is tudhatták, hogy Isten a kicsinyek, a szegények és megalázottak mellé áll.” In Pröhle, Lukács, 1991. 234. old. Lásd még: Luz, Matthäus 3., EEK, 1997. 310. old., Wiefel, Matthäus, ThHK, 1998. 398. old., Hagner, Matthew, 1995. 661-662. old. Az összehasonlításhoz a Biblia 5.0 programot használtam.

²⁶⁵ Fabiny Tamás, A Szinoptikus példázatok..., 1995. 142. és 186. old.

²⁶⁶ Jób 22,29

Hogyha megaláznak, felmagasztalásnak mondod azt, és ő az alázatost megtartja

Zsolt 18,28

Mert te megtartod a nyomorult népet, és a kevély szemeket megalázod.

Ézs 2,11-12.17

Megalázza a kevély tekintetű embert, a halandók nagyságát porba hajtja...
Mert jön a Seregek Urának napja minden kevély és magas ellen, mindenki ellen, aki nagyra tartja magát, de majd megalázott lesz; Porba hajtja az ember büszkeségét, és megalázza a halandók nagyságát.

Ez 21,31

Hasonló motívumok jelennek meg Zsolt 51,19-ben, 113,7-ben, 138,6-ban, Péld 15,33-ban, 18,12-ben, Ézs 57,15-ben, 61,1-ben, és 66,2-ben is. A közmondás újszövetségi használata is túlmutat az evangéliumokon. Idézet formájában, egyes levelekben szinte szó szerint ugyanezt olvassuk:

Jak 4,6.10 (=Péld 3,34)

Ὁ θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται,
ταπεινοῖς δὲ δίδωσιν χάριν.
ταπεινώθητε ἐνώπιον κυρίου,
καὶ ὑψώσει ὑμᾶς.

„Isten a kevélyeknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmét adja”. Alázzátok meg magatokat az Úr előtt, és ő felmagasztal titeket.

1Pét 5,5 (=Péld 3,34)

πάντες δὲ ἀλλήλοις
τὴν ταπεινοφροσύνην
ἐγκομβώσασθε, ὅτι Ὁ θεὸς
ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται,
ταπεινοῖς δὲ δίδωσιν χάριν.

Egymás iránt pedig valamennyien legyetek alázatosak, mert az Isten a gőgösöknek ellenáll, az alázatosoknak pedig kegyelmet ad.

Párhuzamos kifejezéssel és problematikával találkozunk Mt 18,1-5-ben is, a kisgyermek példája kapcsán.²⁶⁷ A külön vizsgálandó szakasz egy részét a szóazonosság miatt e helyütt is idézzük:

Mt 18,4

ὅστις οὖν ταπεινώσει ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν

Aki tehát *megalázza magát*, mint ez a kisgyermek, az a nagyobb a mennyek országában.

3.2.2.3. Szövegtani jellegzetességek

Az itt tárgyalandó evangéliumi szakaszokhoz visszatérve, akár a görög szöveget, akár a megfelelő fordításokat nézzük, az evangéliumok szövegváltozatai számottevően nem térnek el egymástól. Egy-egy határozónak a görög szöveg alapján nehezen indokolható beiktatásával bizonyos hangsúlybeli változtatások előfordulnak (every person who *truly* humbles himself; ...will be made *very* important). A καί

Ezt mondja az én Uram, az Úr: Félre a süveggel, le a koronával! Nem marad úgy, ahogyan most van! Legyen a magas alacsony, és legyen az alacsony magas!

²⁶⁷ Wiefel, Matthäus, ThHK, 1998. 398. old.

kötőszó, a δέ particula és egyes névmások következetlen visszaadása vagy elhagyása sem érdemel külön említést. A különböző fordítások összehasonlítása azonban már nagyobb eltéréseket mutat. A különbségek egyik oka az lehet, hogy a fordítók a vonatkozó ószövetségi, ill. újszövetségi kifejezések tartalmát a legtömörebben igyekeztek visszaadni. Az alázatosságra (kicsinységre) utaló héber és arámi, עָנָוּת, עָנָוּת, עָנָוּת és שָׁפָל szavakat, ill. azok megfelelő alakjait a LXX kivétel nélkül a ταπεινός, ταπεινός kifejezésekkel fordítja. Az evangéliumok és az epistolák görög szövegében is ezt a kifejezést találjuk, amely igen gazdag árnyalatokkal jelenik meg a különböző fordításokban.²⁶⁸

Az evangéliumi versekben a mellékmondatok alanyát kifejező névmás Máténál határozatlanabb (ὄστις), mint Lukácsnál (παῦς). A mátéi szövegben szereplő aktív futurumok (ὑψώσει, ταπεινώσει) állhatnak a megfelelő passzív alakok (ταπεινωθήσεται, ὑψωθήσεται) párjaként, míg a lukácsi imperfectum participiumok (ὑψῶν, ταπεινῶν) a futurum participiumokat válthatják ki.²⁶⁹ A futurum használata elképzelhető a lehetőségre történő utalásként, hangsúlyt adva az elmondottak realitásának vagy, szemita hatást mutatva, a futurum állhat egyszerűen a jelen idő

²⁶⁸

Latin	humilis, humilitas, humilior	alacsony, törpe, kicsi, sekély; alacsony származású, jelentéktelen; gyöngye, csekély, mindennapi, közönséges, alantas; csüggeteg, gyáva; alacsonyság; jelentéktelenség, tehetetlenség, megaláztatás, megalázkodás, csüggedtség, levertség
		kezes, szelíd, nyájas
	mansuetus	
Magyar		alázatos, nyomorult, szelíd, alacsony, megaláz,
Angol	humble, afflicted, lowly, low, to bring down, to bring low, to be humbled, to be bowed down, to be brought low, to abase, to humble oneself, to be made ashamed	alázatos, szerény, egyszerű, alacsony; szerencsétlen, nyomorult, csüggedt, levert; igénytelen; lealázkodik, megalázódik, lealacsonyodik; lealacsonyít, megaláz; megszégyení
Német	elend; niedrig, Demütige; Demut; erniedrigen; sich beugen; demütigen; geringachten	szerencsétlen, nyomorult, beteg, siralmas, szegény; alacsony, kicsiny, csekély; alázat(osság); lealacsonyít, megaláz, meghajol; megalázódik; semmibe vesz, lebecsül, lenéz, megvet
Finn	alenta	lefokoz, lealacsonyít; lealáz

²⁶⁹ Szabó M. 1997. 100. old.

helyett is.²⁷⁰ Gundry és Wiefel is úgy véli, hogy a jövő idő használata itt az utolsó ítéletre utal, és az elmondottak eschatologikus távlatát sejteti.²⁷¹ A futurumok esetében egyébiránt a cselekvés nyelvtani állapotának, az actiónak nincs jelentősége,²⁷² a particípiumok imperfectum actiója azonban nem egyszeri és konkrét, hanem tartós cselekvésre, azaz általában jellemző magatartásra utal. A kötőszavas mondatkezdés Lukácsnál nem nyelvtani hiba vagy stiláris pongyolaság. A záró-mondat ὅτι-val történő bevezetése a példázatokban foglaltak lényegének kiemelését szolgálja. A kötőszó ráirányítja a hallgató, ill. az olvasó figyelmét a korábban elhangzottak tartalmára. Ezzel a példázatok befejezése, csattanója kettős hangsúlyt kap. Egyrészt summázza a példázatok mondanivalóját, másrészt önálló közmondásként meggazdagítja azt a maga tartalmi többlettel.²⁷³ A mellékmondat és a főmondat állítmányának (ὑψώσει-ὑψῶν, ταπεινώσει-ταπεινῶν, ill. ταπεινωθήσεται és ὑψωθήσεται) a cselekvés nyelvtani nemét illető különbsége (activum, ill. passivum) szembeűnő. A példázatban korábban elhangzottak és a záró-summázat kapcsaként szolgáló mellékmondat felől szemlélve: A mellékmondat aktívan cselekvő alanya (felmagasztalja magát, megalázza magát), a főmondatban passzívvá válik és „elszenvedi” a cselekvést (megaláztatik, felmagasztaltatik). A főmondat cselekvő alanyára azonban, anonim módon éppen ez a passivum utal. A szenvedő igealak, a név használatát elkerülve, Isten cselevését írja körül (divinum passivum vagy passivum theologicum.²⁷⁴ Egyes fordítások a főmondat alanyát neven nevezik, megkönnyítve így a szöveg értelmezhetőségét). A vitabeszéd és a példázatok célja végeredményben az adott emberi tevékenységet és az abból származó magatartást értékelő isteni válasz megjelenítése. Ez adja az elhangzottak súlyát, és a műfaji jellegzetességein túl,²⁷⁵ ezért alkalmas az idézett közmondás is arra, hogy egymondatos, maradandó összefoglalása legyen a bővebb tanításnak. Az emberi cselekvés isteni viszonzását még markánsabbá teszi a kettő közötti kontraszt. Az emberi síkon történtek isteni síkon ellentétes elbírálás alá esnek. A magát nagyra tartót Isten megalázza, a magát kicsinynek ismerőt azonban felmagasztalja.

²⁷⁰ Szabó M. 1997. 92-93. old.

²⁷¹ „The future tense probably points to the last judgement. Possibly Jesus was alluding to Ezek (21,31b(26b)).” In Gundry, Matthew, 1982. 459. old., Wiefel, Lukas, ThHK, 1988. 270 és 318. old.

²⁷² Szabó M. 1997. 92. old.

²⁷³ Balázs, 1998. 424. old.

²⁷⁴ Szabó M. 1997. 90. old., Jakubinyi, Máté, 1991. 252. old., Luz, Matthäus 3., EKK, 1997. 310. old., Wiefel, Matthäus, 1998. 398. old., Gundry, Matthew, 1982. 459. old., Wiefel, Lukas, 1988. 270. old.

²⁷⁵ Közmondás: Elvet, tapasztalati igazságot, (vélt) életbölcsestéget kifejező, mondatértékű szólásmondás, in Magyar Értelmező Kéziszótár, 1985. 790. old

3.2.2.4. Aki nagyvá akar lenni köztetek, az legyen a szolgátok!

Az említett kontrasztot különösen is élesíti az ellentét vallásos természete. Egyes korabeli vallási előljárók képmutató magatartása nem felelt meg az általuk is hirdetett törvényeknek. Alaposan ismerték a szent iratokat, de nem éltek azok szerint. Feltétlen engedelmisséget követeltek a törvény iránt²⁷⁶, annak megtartását azonban kettős mércével mérték. Ezt az ellentmondást felismerve, éppen a felemeltetés és a megaláztatás alternatíváját említve, egyes rabbik óva intettek attól, hogy a Tóra ismerete vallásos göghöz vezessen:

Rabbi Józse mondta: Menj le, s akkor felkerülsz, menj fel, s akkor lekerülsz. Aki felemeli magát a Tóra ismerete által, az lentre kerül majd; aki megalázza magát a Tóra ismerete által, az végül felemeltetik.²⁷⁷

Ezután következik a Rabbi Akiba tanítására támaszkodó folytatás:

Mit jelent ez? Ez azt tanítja, hogy nem szabad, hogy valaki a saját fejére helyezzen koronát, hanem mások kell hogy odategyék azt. Rabbi Akiba mondta: Aki felemeli magát a Tóra ismeretével, azt mihez lehet hasonlítani? Egy tetemhez, amely az úton hever, s aki csak elmegy mellette, az befogja az orrát...²⁷⁸

A rabbinizmus tehát a jézusi példázatban megfogalmazott alázatosságot a Tórához, mint a vallásos élet alfájához és ómegájához való viszonyra is alkalmazza. A Babiloni Talmudban olvasható, ideillő mondatok azonban már tágabb értelemben vetik fel a nagyság és a kicsinység kettősségét:

Ez azt tanítja, hogy aki megalázza magát, azt a Szent, áldott legyen, felemeli; és aki felemeli magát, azt a Szent, áldott legyen, megalázza. Mert aki keresi a nagyságot, az elől fut a nagyság, aki fut a nagyság elől, azt követi a nagyság.²⁷⁹

Szembetűnő a hasonlóság ez utóbbi rabbinikus bölcsesség és a vizsgált logion között. Fabiny Tamás megállapítja, hogy a jézusi tanítás többlete az eschatológiai

²⁷⁶ Bill. I. 909. old.

²⁷⁷ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 184. old.

²⁷⁸ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 184-185. old.

²⁷⁹ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 185. old.

irányultság lehet²⁸⁰. A földi alázat, kicsinység az egykori ítéletben való megállást jelenti, míg a földi nagyság, dicsőség az ugyanott való elbukást, megszégyenülést. A korábban már említett, itt használt nyelvtani kategóriák, ill. igealakok (Futurum Passivum) ezt is kifejezhetik, ti. a Futurum az eljövendő ítéletre, a Passivum pedig Isten cselekvésére utal (divinum passivum, l. ott!). Az alázatos Hillél rabbi szójátéknak is beillő mondását pedig méltán állíthatjuk a jézusi logion mellé:

„Felfelé süllyedj, lefelé emelkedj!”²⁸¹

Ezzel ellentétben, a farizeusi látszat-vallásosság²⁸² külső jellemzője volt a „felfelé emelkedés”, a magamutogatás, a feltűnés keresése és a megtiszteltetés igénylése. Nem arra törekedtek, hogy szentek legyenek, hanem hogy annak látsszanak és elnyerjék az emberek csodálatát, valamint dicséretét.²⁸³ Az elismerés elvárása azonban nem korlátozódott csupán a megszólításra (rabbi, mester) vagy az istentiszteleti összejövetelekre, hanem kiterjedt az általános társadalmi érintkezésre is. Ez a hamis pietizmus a leendő mennyei jutalom mellett a jelen idejű földi felmagasztalást is elvárta.²⁸⁴ Profán, nem szakrális körülmények között is szociális norma, a kötelező protokoll²⁸⁵ része lett a vallási tekintély megsüvegelése és a mértékadó tanítás letéteményeseinek (az írástudók és a farizeusok) előre tessékelése (későbbi terminussal: „ecclesia procedit”).²⁸⁶ Egyes előkelő vendégek tudatosan később érkeztek a nagyobb nyilvánosságot jelentő eseményekre csak azért, hogy a jelenlévők felfigyeljenek rájuk, amikor helyüket elfoglalják. Feltűnő nagyravágásukat, amelyet Kodell a Dickens Copperfield Dávidjában szereplő Heep Uriás (Uriah Heep) magatartásához hasonlít,²⁸⁷ színlelt alázatossággal palástolták.

²⁸⁰ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 185. old.

²⁸¹ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 185. old.

²⁸² Karner, Máté, 1935. 155. old.

²⁸³ Biblia – Az Élet könyve, 1997. 67. old.

²⁸⁴ Kodell, Evangélium Szent Lukács szerint, 1993. 95. old.

²⁸⁵ Bill. I. 914-915. old.

²⁸⁶ A kifejezést Pröhle Károly is idézi kommentárjában („ecclesia praecedit”), in Pröhle, i.m. 234. old.

²⁸⁷ A XIX. századi angol realista regényíró Charles Dickens (1812-1870) legismertebb, önéletrajzi elemekkel átszőtt regénye a Copperfield Dávid. Ebben, a címadó, pozitív hős alakjában saját életét, gyermekkori élményeit és küzdelmeit írja meg, tanulságos realizmussal és magával ragadó érzelmességgel. A regény megannyi szereplője közül a legellenszenvesebb Heep Uriás. Ő a regényíró számára a legvisszataszítóbb tulajdonság, a képmutatás és az álszentség mintapéldánya. „Nem szeretem az alázatossággal való hivalkodást, vagy egyáltalán, bármiféle hivalkodást,” mondhatja Dickens hőisével és alteregójával, Copperfield Dáviddal (i.m. IV. 287. old.). Uriás színlelt alázatossága gögöt és nagyravágást takar, amit az ő ajkára adott alábbi ellentmondás jól tükröz: „Nem szabad engem nagyon is próbára tenni, azért, mert alázatos ember vagyok. Senkit sem tűrhetek

Hovatovább a megfelelő köszöntés is státusz-jelképnek számított.²⁸⁸ Jézus ezekre a vallás felől (miatt?) eltorzított társadalmi normákra mutat rá beszédében és szavaival az őszinte vallásosságból fakadó közösségi magatartásra buzdítja tanítványait. Jézus gyülekezet-modellje emberi szempontból decentralizált. A Jézus személye köré rendeződő közösséghez nem illik a feltűnés keresése, a vallásos teljesítmény hangsúlyozása, a rangokkal és a címekkel való kérkedés vagy a hit mértékével összefüggő versengés. Ebben a körben mindenki „testvér”²⁸⁹, egyazon Atyának a gyermeke. Itt nincs helye külön írástudói rendnek,²⁹⁰ vagy kiváltságos vezetőknek, akik az isteni kinyilatkoztatás magyarázatának kisajátításával a hit hivatásos őrei lehetnének.²⁹¹ A keresztény gyülekezeti szerveződés későbbi stációját feltételezi a közösségi struktúrával kapcsolatba hozható utalás: A közösségnek egy „rabbija”, azaz ura, ill. tanítómestere és egy vezetője van, Krisztus.²⁹² A gyülekezeti előjárók őt és a közösséget szolgálják, nem pedig a saját dicsőségüket keresik. Keresztény értelemben a nagyság is ebből a szolgálatból származik. A keresztény tanítókat vagy a hit „mestereit” nem a kitüntető címek különböztetik meg a gyülekezet többi tagjától. Közöttük az a nagy, aki kicsiny tud maradni. Karner Károly szerint ezt húzza alá a Mt 23,11-ben megfogalmazott, közmondáson alapuló ellentét és a Mt 23,12-ben idézett, szintén közmondás mellett a Mt 20,26-27-ben említett sorrend is (a csak egy névmásnyi különbséget mutató márki mintára, párhuzamosan Mt 23,11-gyel):²⁹³

az utamban.” (i.m. IV. 325. old.). Ezt a silány emberi tulajdonságot Dickens alaposan leértékeli és úgy ír róla, mint a „hamis alázatosságnak erről a megvetendő fajtájáról” (i.m. IV. 287. old.), Kodell, *Evangélium Szent Lukács szerint*, 1993. 79. old.

²⁸⁸ Jakubinyi, Máté, 1991. 252. old.

²⁸⁹ „Wenn es in der Gemeinde nur eine hierarchische Instanz gibt, nämlich Gott und der erhöhte Christus, so bedeutet dies, daß ihnen gegenüber alle Gemeindeglieder gleich sind, nämlich Geschwister. Mit dem Wort ἀδελφοί orientiert sich Matthäus am Modell des Gottesvolkes, nicht etwa am Modell einer Schule, in der es durchaus Anfänger und Fortgeschrittene, Schüler und Lehrer gibt. Ἀδελφοί impliziert die Gleichheit der Gemeindeglieder untereinander, aber auch den Gedanken der Solidarität. Beides ist konstitutiv für die Kirche.” In Luz, *Matthäus 3.*, EKK, 1997. 309. old.

²⁹⁰ Karner, Máté, 1935.155. old., Bill. I. 915-916. old.

²⁹¹ Karner, Máté, 1935. 155. old.

²⁹² „Brothers” carries the connotation of religious brotherhood, ... and emphasises equality of subjection to Jesus’ didactic authority.” In Gundry, *Matthew*, 1982. 457. old. „A gyülekezetben még a kitüntető vagy megkülönböztető (mester: rabbi; atya = főnök, tanító) megnevezéseket sem szabad alkalmazni. E címek pontos történeti jelentése nem világos számunkra, de mindegyik a mások feletti ellenőrzés és uralom igényére utaló kifejezés.” A tanító (καθηγητής, hapax leg.) itt a Mt 23,8-ban említett διδάσκαλος szinonimája, ám jelentése és értelme (útikalauz, mester) egyben túl is mutat azon. „We might have expected „disciples” as a contrast with „teacher.” But „brothers” leads more naturally into the immediately following prohibition against a titular use of „Father.” In Da Spinetoli, Máté, 1998. 616. old., Bill. I. 917. old., Jakubinyi, Máté, 1991. 252. old., Gundry, i.m. 457-458. old.

²⁹³ „A keresztényeknek egyetlen egy atyjuk van, éppen úgy, mint ahogy egyetlen vezérük..., a Krisztus. A gyülekezet felépítésének ezt a mozzanatát teszi még világosabbá a 20,26-ban már közölt

Mk 10,43-44

ὅς ἂν θέλη μέγας
γενέσθαι ἐν ὑμῖν,
ἔσται ὑμῶν διάκονος
καὶ ὅς ἂν θέλη ἐν ὑμῖν
εἶναι πρῶτος, ἔσται
πάντων δοῦλος.

Aki naggyá akar lenni közöttetek,
az legyen szolgátok; és aki első
akar lenni közöttetek, az legyen
mindenki rabszolgája.

Mt 20,26-27

ὅς ἐὰν θέλη ἐν ὑμῖν
μέγας γενέσθαι
ἔσται ὑμῶν διάκονος,
καὶ ὅς ἂν θέλη ἐν ὑμῖν εἶναι
πρῶτος ἔσται
ὑμῶν δοῦλος.

Aki naggyá akar lenni
közöttetek, az legyen a
szolgátok, és aki közöttetek
első akar lenni, az legyen a
rabszolgátok.

Mt 23,11

ὁ δὲ μείζων ὑμῶν
ἔσται ὑμῶν διάκονος.

Aki pedig a legnagyobb
közöttetek, az legyen szolgátok!

Mt 23,12

ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν
ταπεινωθήσεται,
καὶ ὅστις ταπεινώσει
ἑαυτὸν ὑψωθήσεται.

Aki felmagasztalja magát,
megaláztatik, és aki megalázza
magát, felmagasztaltatik.

A képmutató vallásos kegyesség révén elérni vágyott vagy el is nyert nagyság ellentétes az őszinte hit által megkívánt kicsinységgel. A rangkórság, az irigység és a rivalizálás nem méltó a keresztény közösség tagjaihoz, a legkevésbé annak vezetőihez, tisztségviselőihez vagy tanítóikhoz. A márki szakasz magyarázatában Dóka és Grundmann is hangsúlyozza, hogy Jézus itt a helyes tanítványi magatartást az önző hatalmaskodással és a zsarnoki önkénnyel állítja szembe.²⁹⁴ A gyülekezetben az tölti be maradéktalanul a szolgálatát, aki nem a maga hasznát keresi és a saját előmenetelével törődik, hanem a mások szempontjai, és igényei szerint tud áldozatot hozni. A vallásos szerep iránti vonzalom nem nőhet fölébe az Isten iránti hűségnek. Ezt a sorrendiséget Jézus nem csupán tanításában képviselte, de élete és halála példájával is.²⁹⁵ A Jeruzsálembé való bevonulás vagy a lábmosás története illusztrációja lehet annak, hogy Jézus nemcsak beszélt az alázatról, hanem meg is

ige, amely szolgálatot követel attól, aki a legnagyobb akar lenni és az a másik ugyancsak közmondássá lett ige, mely szerint Isten „megalázza”, alacsonnyá, kicsinnyé teszi azt, aki magát „felmagasztalja”, naggyá teszi; viszont Isten azt teszi naggyá, aki magát alacsonnyá, kicsinnyé teszi.” Karner, Máté, 1935. 155. old.

²⁹⁴ Dóka, Márk, 1996. 228. old., „Ihre Größe gründet nicht in der Macht, sondern im Dienst.” In Grundmann, Markus, ThHK, [én.] 219. old.

²⁹⁵ „A szolgálatra kötelezettség alapelvét Jézus saját példájával alapozza meg és állítja tanítványai elé.” In Karner, Máté, 1935. 136. old., Mt 20,28 magyarázatában.

élte azt²⁹⁶. Nem véletlenül írja mindkét evangélista, közvetlenül az imént idézett mondatok (Mk 10,43-44, ill. Mt 20,26-27) után:

Mk 10,45 = Mt 20,28

ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακοινηθῆναι ἀλλὰ διακοιῆσαι
καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν

Az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.

3.2.2.5. A διάκονος és a δοῦλος fogalmak a kicsinység összefüggésében

Az alázat, ill. a kicsinység jellemző kifejezése itt a διάκονος és a δοῦλος főnév, valamint a διακοιπέω ige. A paralellismus membrorum²⁹⁷ és a főnevek egymás utáni használata a mondandó tartalmát hangsúlyozza. A διάκονος (szolga, minister, Diener, palvelija) szolgálata a rábízott feladat önkéntes teljesítését jelenti: munkájával mások javáért vagy jólétéért fáradozik.²⁹⁸ A δοῦλος (rabszolga, servus, Knecht, servant, orja) helyzete ennél kiszolgáltatottabb; munkáját, társadalmi pozíciójából adódóan, kényszer alatt kell végeznie. Ez a szolgaság legalacsonyabb foka: A δοῦλος „másnak a tulajdona, ezért mindenkor köteles teljes akaratával és tehetségével gazdáját szolgálni”.²⁹⁹ A fokozás még világosabbá teszi a tanulságot: Az tekinthető a gyülekezeti szolgálatra, de Isten országára is a legalkalmasabbnak, aki ennek érdekében a legtöbbről képes lemondani, alávetve magát a „gazda”, azaz Isten akaratának. Dóka úgy fogalmaz, hogy „minél magasabb pozíciót tölt be valaki, annál inkább kell önmagát háttérbe állítania.”³⁰⁰ A vezetőknek úgy kell az alárendelteknek szolgálniuk, ahogyan azt a felszolgáló (διάκονος) teszi az asztalnál. Aki pedig a vezetők közül is ki akar válni „nagyságával”, „annak egyenesen rabszolgává (δοῦλος) kell válnia, azaz egész emberségét kiszolgáltatnia, alávetnie „mindenki” javának. Csak az lehet igazán „első”, aki a legkisebbnél is kisebbé tud lenni, aki a legjelentéktelenebbet is fontosabbnak tartja önmagánál.”³⁰¹ Ebben az értelemben a szolgálat fogalma kettős tartalmat nyer. A közösségi, gyülekezeti tevékenység mellett hangsúlyt kap a krisztológiai mondanivaló, melyet az igenévi alakok actiója

²⁹⁶ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 143. old.

²⁹⁷ Grundmann, Markus, ThHK, [én.] 219. old.

²⁹⁸ Balázs, 1998. 119. old., 1249. cikk

²⁹⁹ Balázs, 1998. 134. old., 1401. cikk

³⁰⁰ Dóka, Márk, 1996. 228. old.

³⁰¹ Dóka, Márk, 1996. 228. old.

is támogat. Isten szándékának teljesülése, az ember megváltása azon múlt, hogy Krisztus teljes mértékben kiszolgáltatta magát és alávetette mindenki javának. A legkisebbnél is kisebbé lett és teljes akaratával Istent szolgálva, mindvégig kicsiny tudott maradni. Jézus ezt a magatartást nemcsak hirdette, de egész földi útján gyakorolta mindenki felé. Dóka a keresztény tanítványi közösség, tágabban az egyház végső titkát is ebben a jézusi szolgálatban látja. Jézus, aki ebben a közösségben az „első”, szolgál mindenkinek. Az isteni hatalmat és dicsőséget megjelenítő „Ember Fia-Jézus nem más, mint aki a keresztre ment.”³⁰² Itt érdemes a továbbiakban is szó szerint idézni Dóka tanulmányából: „Jézus, aki isteni hatalommal jelent meg a földön, hatalmával nem élt vissza, nem arra használta, hogy másokat a maga dicsőségének a szolgálatára kényszerítsen, hanem abban látta és végezte isteni küldetését („azért jött”), hogy hatalmával mindenkinek szolgáljon (διακονῆσαι). A szolgálat, a diakónia fogalma tehát Jézus egész életművét összefoglalja és kifejezi. Ezért nem lehet az őt követők életprogramja sem más. A tanítványi közösség, az egyház élete akkor van összhangban Jézussal, ha benne a diakónia lelkülete és aktivitása dominál.”³⁰³ Ez a kicsinységre és alázatra vonatkozó isteni akarat és kezdeményezés kötelez el tehát minden tanítványt a szolgáló életre, melynek alapja és példája nem más, mint magának Jézusnak a szolgálata. Jézusnak nemcsak a tanítása volt Istentől ihletett, de isteni küldetést töltött be akkor is, amikor „életét adta váltságul sokakért”. Szolgálata, amelyet Isten akaratából egyedül ő végzett el mindenki javára, a kereszten, azaz a halálában jutott teljességre.³⁰⁴

³⁰² Dóka, Márk, 1996. 229. old. Az Ember Fia fogalomhoz lásd még a 25. oldalon írottakat és a megfelelő lábjegyzeteket!

³⁰³ Dóka, Márk, 1996. 229. old. „In der Gemeinde gibt es keine andere Größe als die des Dienstes, und die Gemeinde kann sich nicht anders zur Menschheit verhalten, als daß sie ihr wie ein Sklave dient. ... Diese Regel ist begründet im eigenen Verhalten Jesu.” In Grundmann, Markus, ThHK, [én.] 219. old.

³⁰⁴ „Jézusnak azért „kell” (Mk 8,31) meghalnia, hogy lehetővé váljék az őt követő, szolgáló tanítványi élet, a „mindenki szolgálója”-erkölcsiség (Mk 9,35). In Dóka, Márk, 1996. 228-229. old.

3.2.2.6. A jézusi sorrend

A Lukács evangéliumában szereplő, hasonló tartalmú és mondanivalójú részlet a márki és a mátéi változathoz képest bizonyos eltéréseket mutat:

Lk 22,26-27

ὁ μείζων ἐν ὑμῖν γινέσθω ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διακονῶν. τίς γὰρ μείζων, ὁ ἀνακείμενος ἢ ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος; ἐγὼ δὲ ἐν μέσῳ ὑμῶν εἶμι ὡς ὁ διακονῶν.

Aki a legnagyobb közöttetek, olyan legyen, mint a legkisebb, és aki vezet, olyan legyen, mint aki szolgál. Mert ki a nagyobb? Az, aki asztalnál ül, vagy aki szolgál? Ugye az, aki az asztalnál ül? Én pedig olyan vagyok közöttetek, mint aki szolgál.

Ezen a helyen Jézus a nagyság miatt versengő tanítványait figyelmezteti ugyanarra a sorrendiségre és kicsinységre, amelyre Márk szerint a tanítványok közül a Zebedeus fiait, Jakabot és Jánost intette (Mk 10,35-43). Máténál ugyanebben a jelenetben a Zebedeus-fiakon túl azok anyja is szerepel (Mt 20,20-28). Később, az írástudók és a farizeusok ellen intézett jézusi beszéd részeként a hasonló figyelmeztetés tágabb hallgatóság, a sokaság és általában a tanítványok felé hangzik (Mt 23,1-12). Ez a részlet Lukács evangéliumában nem példa nélkül való. Lk 9,46-47-szerint máskor is foglalkoztatta hasonló gondolat a tanítványokat.³⁰⁵ Jézus, ismerve szívük szándékát, egy kisgyermeket állított eléjük és annak kicsinységére utalva helyesbítette tanítványait. A gyermeki kicsinységre és annak alapján a kicsinységre, mint követendő magatartásformára ebben az esetben Lukács a más helyütt elemzendő μικρός melléknév fokozott alakjával utal. Emitt a kicsinységre vonatkozóan a már a korábbiakban megismert διακονέω ige mellett a νέος melléknév szintén fokozott alakjával találkozunk (νεώτερος). A fokkeveredés értelmében a középfok állhat a felsőfok helyett (itt a μείζων ellentétes párjaként), a legfiatalabb, a sorban a legkisebb, a legutolsó (iunior, der Jüngste, the younger, nuorin) jelentéssel. A görög mellett a további fordítások megfelelő kifejezései is az életkor jelentette fiatalságot feltételezik. Ezekkel szemben a magyar szó (a legkisebb) élesebben és határozottabban jeleníti meg az ezen a helyen a kicsinységre vonatkozó

³⁰⁵ Kodell, Evang. Szent Lukács szerint, 1993. 79. old.

egyéb kifejezések (ταπεινώω, διακονέω, διάκονος, δοῦλος) árnyalatait.³⁰⁶ A gyermeki fiatalság és a kicsinység kapcsolata nem véletlen, hanem éppen azt a gondolati szálát jelenti, amely az azonos tartalmú két elbeszélést egybefűzi.

3.2.2.7. A gyülekezet rendje és Jézus szolgálata

A tanítványok versengésének helyszínét és körülményeit Lukács különlegesen dramatizált módon választja meg. A vita vagy viszály (φιλονεικία) a passió előestéjén, az utolsó vacsorán, allegorikus értelmezéssel az úrvacsorai asztalnál tört ki közöttük. Amikor azon vetélkedtek, hogy közülük ki a legnagyobb, Jézus kicsinysége és kiszolgáltatottsága észrevétlen maradt a számukra. A Mester jelenléte nem mentesítette őket magától értetődő módon emberi gyengeségeiktől, a nagyobb befolyást jelentő személyes szerep és a komolyabb megbecsülés iránti vágyuktól. Ennek felismerése Jézus szavai nyomán („Erre ő így felelt nekik”, Lk 22,25) azonban nem csupán egymás és a közösség szolgálatára nyitotta fel a szemüket, de krisztológiai szempontból is meghatározó jelentőségű. A gyülekezet „asztalánál” más rend érvényesül, mint általában a világban. Itt „a tanítványok, mint előkelő vendégek ülnek az asztalnál, Jézus pedig, mint egy háziszolga, felszolgál nekik”.³⁰⁷ A gyülekezet rendje erre a jézusi szolgálatra épül. Minél nagyobb valaki a gyülekezetben, annál alacsonyabbra hajolva (ταπεινώω!) kell ehhez a Jézushoz, ti. a kicsiny (ταπεινός, διάκονος) Jézushoz közelítenie. Isten azt dicsőíti meg, aki megalázza magát (Mt 23,12 = Lk 14,11 = Lk 18,14). „Ezért adott Jézusnak is királyi dicsőséget,”³⁰⁸ mindenk fölé magasztalva őt (lásd Fil 2,9!), ahogy „Jézus is megadja tanítványainak hűségük jutalmát: részt ad királyi uralmából.”³⁰⁹ (Lásd a minákról szóló példázatot Mt 25,14-30 ≅ Lk 19,11-27 /19,17/, és a kicsinységre, valamint a szolgálatra való felhívás után a Lk 22,29-30-ban foglaltakat,³¹⁰ ill. az ezzel lényegében megegyező Mt 19,28-at és a hasonló Jel 3,21-et). A gyülekezeti szolgálat alapja az a jézusi szolgálat, amire Márk és Máté a maga evangéliumának megfelelő

³⁰⁶ Ugyanakkor Pröhle Károly, nyilvánvalóan a szorosabb szöveghűségre törekedve és a Jézus által említett kép összefüggésében maradván, fordításában és kommentárjában, az „a legifjabb” és a „felszolgáló” kifejezéseket alkalmazza. In Pröhle, Lukács, 1991. 326. old.

³⁰⁷ Pröhle, Lukács, 1991. 327. old.

³⁰⁸ Pröhle, Lukács, 1991. 327. old.

³⁰⁹ Pröhle, Lukács, 1991. 327. old.

³¹⁰ „Én rátok hagyom a királyságot, ahogyan az én Atyám rám hagyta azt; hogy egyetek és igyatok az én asztalomnál az én országomban, és királyi székekbe ülve ítéljétek Izráel tizenkét törzsét.”

helyén még csupán egy logionnal utal (Mk 10,45 = Mt 20,28), ami azonban Lukácsnál, a hasonló utalás (ἐγὼ δὲ εἶν μέρω ὑμῶν εἶμι ὡς ὁ διακονῶν, Én pedig olyan vagyok közöttetek, mint aki szolgál, Lk 22,27) után, közvetlenül a passió-történetben (Lk 22,39-23,48) teljesedik ki. Ez a jézusi szolgálat azonban, természeténél és egyediségénél fogva nem ér véget az ő halálával. A feltámadott és megdicsőült Krisztus, a Christus Victor alázatosan tovább szolgál a gyülekezetben szavával és a szentségekben, vállalva az emberi beszéd esendőségét, az ostya törékenységét, a bor és a víz³¹¹ tűnékenységét. Jézus nem akkor a legalázatosabb, amikor az asztalnál felszolgál tanítványainak, vagy amikor ugyanezen a helyen, a jánosi fokozás szerint lehajol, hogy megmossa a lábukat (Jn 13,3-17). Nem a betlehemi bölcsőben, de nem is a Gecsemáné kertben, a főpap házában, a nagytanács, Pilátus és Heródes előtt, úton a Golgota felé vagy a keresztfán a legkisebb Jézus, hanem a jelenlétének húsvét utáni megnyilvánulásaiban, az egyházban és a gyülekezetekben. Abban, hogy feltámadása után is a tanítványaival marad „minden napon, a világ végezetéig” (Mt 28,20). Együtt munkálkodik velük és megerősíti az igehirdetést a nyomában járó jelekkel (Mk 16,20).

3.2.2.8. Rabszolgaság mások érdekében

Az alázatnak és kicsinységnek ez a különleges minősége Pál apostol szolgálatában is megjelenik. Mk 10,43-45-tel, ill. Mt 20,26-28-cal hozható párhuzamba az 1Kor 9,19-ben megfogalmazott vallomása, mely szerint ő mindenkivel szemben szabad, magát mégis mindenkinek szolgájává tette (ἐδούλωσα), hogy minél többeket megnyerjen. A saját szabadságáról való lemondás, a „rabszolgaság” vállalása mások érdekében, Pál missziói magatartására utal. Arra törekszik, hogy tökéletesen azonosuljon azokkal, akiknek az evangéliumot hirdeti. Ehhez az alázatos szolgálathoz Krisztus szolgálatából (kicsinységéből!) meríti az erőt, amelyre a gyülekezet tagjainak figyelmét is felhívja.³¹² Szavai összecsengenek az evangéliumoknak a korábbiakban említett bizonyágtételével Jézus, ill. az őt követők alázatáról és szolgálatáról. A himnusz második felében ugyanakkor, a nagyság és a kicsinység evangéliumi ellentétéhez hasonlóan, a megdicsőülés

³¹¹ Az utalás itt a keresztelésnél használt vízre, mint csupán jelre vagy jelképre történik.

³¹² Fil 2,5-11, 1. ott!

motívuma is megjelenik (Fil 2,9-11)³¹³. A kicsinységre (szolgaság, alázat) és a nagyságra (felmagasztaltatás) vonatkozó kifejezések némelyike hasonló az evangéliumokban használtakhoz (vastag dőlt betűvel kiemelve):

Fil 2,7-11

Kicsinység, alázat

Nagyság, felmagasztal(tat)ás

Krisztus „*megüresítette* (kiüresít, κενόω, exinanio, make oneself of no reputation, entäußern) *önmagát*,”

Ezért őt Isten „*felmagasztalta*,” (ὑπερῦψόω /hapax legomenon/, exalto, to /highly/ exalt, erhöhen),

„*szolgai formát* (szolgai alak, μορφή δούλου, forma servi, the form of a servant, Knechtsgestalt) *vett fel*,”
 „*megalázta* (ταπεινώω, humilior, to humble oneself, sich erniedrigen) *magát*”
 és

minden névnél „*nagyobb*” nevet adott neki, és minden nyelv vallja, hogy ő „*Úr*,” Isten „*dicsőségére*.”

„*engedelmeskedett*” (ὑπήκοος γίνομαι, factus oboediens, to become obedient, gehorsam sein.)

3.2.2.9. A kicsinység, mint a hit következménye és tartalma

Az evangéliumi részletek, de Pál apostol szolgálata alapján is elmondható, hogy az alázat és a kicsinység nem a vallásos élet vagy a hit külsősége, hanem annak következménye és tartalma. A belső (vallásos, hitbeli) üresség nem kendőzhető kegyes vallásos gyakorlatok és szabályok megtartásának programjával, lenyűgözve és csodálatra indítva a beavatatlanokat. Ez a vallásos magatartás hasonló a Pál apostolnak a szeretetről írott himnuszában foglaltakhoz (1Kor 13,1-2). Aranyszájú Szent János értelmezése szerint, a vallásos megnyilvánulás lehet hangos és látványos, de tartalom nélkül olyan, mint a kongó érc vagy a fülsiketítő cimbalom. Optikai és akusztikai „élményt” ad ugyan, de a hatása fárasztó, és végül terhet jelent az embereknek.³¹⁴ Hiábavaló a jámbor és alázatos ember szerepének eljátszásán

³¹³ „Ezért fel is magasztalta őt Isten mindenek fölé, és azt a nevet adományozta neki, amely minden névnél nagyobb, hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon, mennyieiké, földieké és földalattiaké; és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére (Fil 2,9-11).”

³¹⁴ Az 1 Kor 13-ról mondott homíliájában, a nyelveken szólással és a szeretettel kapcsolatban mondta Chrysostomos egyházatya: „Πῶς δὲ χαλκὸς ἤχῳν; Φωνὴν μὲν ἀφίεις, εἰκὴ δὲ καὶ μάτην, καὶ

fáradozni, ha ez csupán szerepjáték marad és az ember nem akar valóban olyanná is válni. A kereszténység nem szerepjáték, hanem Isten akaratának teljesítése – ahogy Krisztus sem szerepet játszott, látszólag vállalva az anyagi (testi) lét terheit (doketizmus), hanem emberré lett. Mint ilyen, maradéktalanul teljesítette az Atya akaratát és elvégezte a rá bízott szolgálatot. A külső szemlélő ugyan befolyásolható és megtéveszthető, az őszinte vallásos magatartás, az alázat és a kicsinység azonban „megjátszhatatlan”, mert azt végső soron Isten igazolja; az alázatost „felemeli”, míg az önmagát mások fölé emelőt „megalázza”, vagy a kifejezés mélyebb tartalmát kiaknázva, megnyomorítja. Ez az eschatológiai távlatú isteni válasz³¹⁵ egyrészt az önzetlen hit³¹⁶ perspektivikus igazolása, másrészt gondolati síkon elválasztja a hívők gyülekezetét más evilági közösségektől. Ez utóbbiban a vezetők uralkodnak a különböző csoportok felett, míg a gyülekezeti közösségben, paradox módon a

εἰς οὐδὲν δέον. Πρὸς γὰρ τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ παρενοχλεῖν δοκῶ καὶ φορτικός τις εἶναι καὶ ἐπαχθῆς τοῖς πολλοῖς.” In S. Joannis Chrysostomi Archiep. Constantinop. Epist. ad Cor. Homil. XXXII., col. 268., in PG, 61.

³¹⁵ „Schon die alttestamentlichen Vorbilder Hiob 22,19; Spr 29,32; Ez 21,31 überschreiten den innerweltlichen Horizont und öffnen sich zur eschatologischen Umkehr irdischer Rangordnung.” In Wiefel, Matthäus, ThHK, 1998. 398. old. Hagner a fent kifejtetteket egy mondatban így említi: „The reversal described in this saying happens not in this life but in connection with the enjoyment of eschatological rewards. Exaltation of oneself in the present will mean a humbling in the eschaton, while the humbling of oneself now will mean an exaltation in the future (cf. 18,4). Such a reversal is already anticipated in the OT (cf. Prov 29,23; Job 22,29; Ezek 17,24; 21,26) and is taken up in the NT, probably in dependence upon the teaching of Jesus (cf. Jas 4,10; 2Cor 11,7; the pattern is seen even in Jesus’ own mission as described in Phil 2,8-9). In Hagner, Matthew, 1995. 661-662. old. Lásd még: Frankemölle, Matthäus, 1997. 370. old. A tartalmi hasonlóság miatt itt érdemes idézni egy, a Jézus követésével kapcsolatos szövegrészbe illesztett logiot Mk 8,35, Mt 10,39; 16,25, Lk 9,24; 17,33 és kivételesen a hasonló, a fenti távlatot szóhasználatával a leginkább tükröző Jn 12,25 alapján:

Mk 8,35	Mt 10,39	Mt 16,25	Lk 9,24	Lk 17,33	Jn 12,25
ὅς γὰρ ἐὰν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ’ ἂν ἀπολέσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου σώσει αὐτήν.	ὁ εὐρών τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὕρησει αὐτήν	ὅς γὰρ ἐὰν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ’ ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὕρησει αὐτήν.	ὅς γὰρ ἂν θέλη τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ’ ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν.	ὅς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ περιποιήσασθαι ἀπολέσει αὐτήν, ὅς δ’ ἂν ἀπολέσῃ ζωογονήσει αὐτήν	ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν.
Aki meg akarja menteni az életét, az elveszti, aki pedig elveszti az életét énértem és az evangéliumért, megmenti azt.	Aki megtalálja életét, az elveszti azt, aki pedig elveszti életét énértem, az megtalálja azt.	Aki meg akarja menteni az életét, elveszti, aki pedig elveszti az életét énértem, megtalálja.	Aki meg akarja menteni az életét, elveszti, aki pedig elveszti az életét énértem, megmenti azt.	Aki meg akarja tartani az életét, elveszti, aki pedig elveszti, megtartja azt.	Aki szereti az életét, elveszti; aki pedig gyűlöli az életét e világon, örök életre őriz meg azt.

³¹⁶ (It is) „an eschatological note, which reminds us of the sad maximum that ‘many people want to be pious, but few are prepared to be humble’ (La Rochefoucauld).” In Davies–Allison, Matthew, 1997. 279. old.

legnagyobbak a legutolsók, a vezetésre hivatottak a legalázatosabb szolgálattelvők.³¹⁷ Szerepük nem az uralkodás³¹⁸, a szellemi és fizikai kontroll vagy a rendfenntartás, hanem a példamutatás, a helyes lelki és gyakorlati magatartás képviselése a gyülekezetben. A földi birodalmak uralkodói a hatalmukat többnyire alattvalóik rovására, önző módon, ha kell, erőszakkal érvényesítik. Isten országa „nagyjainak” azonban a földi birodalmak nagyjaiétól eltérő jogai és kötelességei vannak. A tanítványi körben a nagyság útja nem mások jogainak a semmibe vételén, hanem a Krisztusnak és az embertársaknak való önzetlen szolgálaton át vezet. A szolgálat nem a hatalomhoz jutás eszköze, hanem a szolgálatot végző válik alkalmas eszközzé az Isten kezében. Karner Károly szavaival: „A gyülekezet rendelkezik a rajta isteni szolgálatot teljesítő tanítvánnyal s nem ő a gyülekezettel.”³¹⁹

3.2.2.10. A kicsinység, mint életgyakorlat

A keresztény ember tehát, a végső isteni döntés tükrében, nincs passzivitásra vagy tehetetlenségre kárhozthatva. Éppen ellenkezőleg: Ez az utolsó időkben realizálódó alternatíva kell, hogy motivációt adjon a mában és valláserkölcsei szempontból szolgálatunk, és tetteink mértékét jelentse. Még akkor is, ha a Jézus által idézett szállóigéből következő norma nem matematikailag értendő, „vagyis nem úgy, mintha minden jogtalan felmagasztalást elkerülhetetlenül magalázódás követne.”³²⁰ Itt sokkal inkább az a teológiai alapelv a hangsúlyos, mely szerint az ember hatalmi vagy uralmi vágyai ellentétesek Isten akaratával. Az ilyen vágyakat sem egyéni, sem pedig kollektív vonatkozásban nem szabad táplálni, mert végül nem sikerhez, hanem bukáshoz vezetnek. Spinetoli gondolatmenetét követve a „végül” határozó itt nem is időbeli határpontra utal, „hanem az ember hitbeli tapasztalatának átfogó kiértékelésére.”³²¹ Ebben az összefüggésben az „eschatológia” sem csupán időbeli távlatot jelent, hanem azt, hogy a vallásos magatartás folyamatos, egyéni és közösségi revíziója mellett, Isten is hasonlóképpen értékeli azt. Éppen ez a kitüntetett isteni figyelem indíthat egyént és gyülekezetet a Krisztus aktív követését

³¹⁷ „Der in der Gemeinde Angesehenste verstehe sich als geringer Diener der Gemeinschaft.” In Wiefel, Matthäus, ThHK, 1998. 398. old. „Der 'Größere' hat nicht wie in der Umwelt üblich als Herrscher, sondern als 'euer Diener' seine wahre Qualität zu praktizieren.” In Frankemölle, Matthäus, 1997. 370. old.

³¹⁸ „Domination is forbidden; service is imposed.” In Davies–Allison, Matthew, 1997. 279. old.

³¹⁹ Karner, Máté, 1935. 136. old.

³²⁰ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 478. old.

³²¹ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 478. old.

meghatározó döntésre, ti. arra, hogy amint ő vállalta, úgy mi is vállalhatjuk a kicsinységet, az alázatot és a lemondást.³²² A kicsinység tehát nem fátum vagy sorscsapás, az ember kiszolgáltatottságából vagy társadalmi helyzetéből fakadó adottság, hanem egyéni elhatározás és törekvés eredménye. Nem statikus (élet)állapot, hanem dinamikus életgyakorlat, amely Isten szeretetének természetét illusztrálja az adott történelmi, társadalmi, kulturális és politikai körülmények között. Mivel pedig ez a döntés és gyakorlat Isten szándéka szerint való, az alázatos mindenképpen³²³ számíthat Isten pozitív értékelésére, azaz a „felemeltetésre.”

3.2.2.11. A kicsinység, mint Krisztus és a gyülekezet szolgálatának szinonimája

A keresztény közösség tanítóinak tekintélye tehát véső soron nem az ő személyükön, a tárgyi tudásukon vagy a bölcsességükön múlik és alapul. A gyülekezet tagjai az előljárók vagy a tisztségviselők tekintélyében, a feléjük kinyilvánított tiszteletadással Krisztust ismerik el, és előtte hajtanak térdet, ill. fejet. Krisztus követői közül senki nem rendelkezhet a tanítás monopóliumával vagy a szakértők (beavatottak) felsőbbrendű tudatával.³²⁴ A rang és a presztízs imádata méltatlan a keresztény közösség előljáróihoz. Mindezeket mellőzni kell, ha megoszláshoz vezetnek a gyülekezetben. Keresztény szempontból a tisztségek és titulusok önmagukban nem kifogásolhatók, a kíséreljelenységként gyakran velük járó felsőbbrendűség-tudatnak és elitizmusnak azonban nincs helye a krisztusi közösségben. A keresztény tanítványság ismertetőjegyei a szerénység és a szolgálatkészség. A keresztényeknek, legfőképpen a vezető szerepet betöltőknek, mindenkor és minden körülmények között azt kell megtanulniuk, hogy a nagyság a szolgálattal jár együtt, a végső felmagasztaltatáshoz pedig az alázat és a szerénység útja vezet. Csak a világi szempontú értékekről és prioritásokról való radikális lemondás után válhat valaki az egy Mester tekintélyes tanítványává.³²⁵

A hatalomra törő, becsvágyó és álszent vezetők által uralt, külsőségeiben látványos, de lelkében üres gyülekezet képe mellett az egyenrangú emberekből (szolgatársakból), barátokból és testvérekből álló, ideális keresztény egyház képe

³²² Karner, Máté, 1935. 136. old.

³²³ Az isteni szándék bizonyosságát, megmásíthatatlanságát és megfellebbezhetetlenségét is kifejezi az „eschatológikus távlat” fogalma.

³²⁴ „Irgendein Lehrmonopol eines bestimmten Amtes in der Nachfolge Jesu soll es nicht geben, kein Herrschaftswissen von Spezialisten.” In Frankemölle, Matth. 1997. 370. old.

³²⁵ Hagner, Matthew, 1995. 662. old.

rajzolódnak élénk.³²⁶ „Ez az egyház nem anarchikus és vezető nélküli gyülekezet, mert közvetlenül irányítja Krisztus és Isten, akinek valamennyi tag egyformán gyermeke. Akik ebben vezető szerepet vagy feladatot kapnak, arra hivatottak, hogy elsősorban tetteikkel és ne szavaikkal tegyenek tanúságot közös Atyjuk láthatatlan jelenvalóságáról, és nem arra, hogy helyettesítsék őt, mert az Atya sosincs távol, és nem hiányozhat a közösségből.”³²⁷ Frankemölle az alázatra intő logion magyarázatában rámutat a mindenkori keresztény gyülekezeti önértelmezés, vagyis az ekkleziológia, teológiai és krisztológiai alapjaira.³²⁸ Az a megállapítása szintén helytálló, hogy a szöveg nyitottsága a mai olvasó figyelmét is magával ragadja, alkalmazhatósága pedig túlmutat az egykori kontextuson. A korabeli, nem csupán bibliai összefüggésből ismert szólásmondás,³²⁹ alkalmas arra, hogy a vele összefoglalt jézusi intés és a mindenkori személyi kihívások a gyülekezetben kölcsönhatásban maradjanak egymással.³³⁰ A mondás többszöri szerepeltetése és közel szó szerinti megismétlése többek között ezt a missziói célt is szolgálja. Mindezek figyelembe vételével sommásan úgy fogalmazhatunk, hogy a kicsinység keresztény értelemben nem más, mint a nagyság teológiai, krisztológiai és ekkleziológiai megjelenése. A kicsinység, az alázat és a szolgálat kettős értelemben is szinonimák: Isten jelenlétének, a gyülekezet és Krisztus szolgálatának³³¹ a szinonimái.

3.2.3. A kicsinység dicsérete

A Mt 6,25-33-nak és a Mt 6,19-21-nek megfelelő Lk 12,22-31 és Lk 12,33-34 szakaszok között olvasható³³², kicsinységre utaló logiont (Lk 12,32) csupán Lukács őrizte meg³³³, mégpedig a tanítványokat biztató és intő mondásgyűjteménybe építve.

³²⁶ „Jesus” ist – dies mag der Leser mit Erstaunen wahrnehmen – der erste Kritiker jedweder Ämter, somit auch kirchlicher Amtsüberheblichkeit. Dies wirkt aus der jesuanischen Erzähl-Perspektive logisch, weil er die Nachfolge-Gemeinschaft, die Kirche, als Bruderschaft und Dienerschaft verstanden hat.” In Frankemölle, Matth. 1997. 370. old.

³²⁷ Da Spinetoli, Máté, 1998. 617. old.

³²⁸ Frankemölle, Matthäus, 1997. 370. old.

³²⁹ Davies–Allison, Matthew, 1997. 279. old.

³³⁰ Frankemölle, Matthäus, 1997. 370. old.

³³¹ Egyszerre genitivus objectivus és genitivus subjectivus.

³³² Az előbbi két szakasz egy nagyobb, jézusi tanításokat tartalmazó szövegegységnek, a Hegyi Beszédnek (Mt 5-7) a része. Az utóbbi kettő azonban nem a Hegyi Beszéddel párhuzamos ún. „mezei beszédnek” (Lk 6,20-49), hanem egy következő nagyobb egységnek, a Jeruzsálem felé tartó Jézus tanításának az eleme (Lk 9-19).

³³³ Wiefel, Lukas, ThHK, 1988. 241. old.

A tanítványok félelmeivel kapcsolatos logionok (Lk 12,4kk; 12,6kk; 12,32), közül az utóbbi ennek, a 22. verssel kezdődő és a 34. verssel véget érő nagyobb egységnek az eleme:

Mt 6,25-33 = Lk 12,22-31

25. „Ezért mondom nektek: ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, és mit igyatok, se testetekért, hogy mivel ruházkodjatok. Nem több-e az élet a tápláléknál, és a test a ruházatnál?
26. Nézzétek meg az égi madarakat: nem vetnek, nem is aratnak, csűrbe sem takarnak, és mennyei Atyátok eltartja őket. Nem vagytok-e ti sokkal értékesebbek náluk?
27. Aggódásával pedig ki tudná közületek meghosszabbítani életét csak egy arasznyival is?
28. Mit aggódtok a ruházatért is? Figyeljétek meg a mezei liliomokat, hogyan növekednek: nem fáradoznak, és nem fonnak,
29. de mondom nektek, hogy Salamon teljes dicsőségében sem öltözködött úgy, mint ezek közül akár csak egy is. 30. Ha pedig a mező fűvét, amely ma van, és holnap a kemencébe vetik, így öltözteti az Isten, nem sokkal inkább titeket, kicsinyhitűek?”
31. „Ne aggódjatok tehát, és ne mondjátok: Mit együnk? - vagy: Mit igyunk? - vagy: Mit öltsünk magunkra?
32. Mindezt a pogányok kérdezzétek; a ti mennyei Atyátok pedig tudja, hogy szükségetek van minderre.
33. De keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind ráadásul megadatnak nektek.

Mt 6,34

Ne aggódjatok tehát a holnapért, mert a holnap majd aggódik magáért: elég minden napnak a maga baja.”

22. Tanítványaihoz pedig így szólt: „Ezért mondom nektek: ne aggódjatok életetekért, hogy mit egyetek, se testetekért, hogy mivel ruházkodjatok, 23. mert több az élet a tápláléknál, és a test a ruházatnál.
24. Nézzétek meg a hollókat: nem vetnek, nem is aratnak, nincsen kamrájuk, sem csűrük, Isten mégis eltartja őket. Mennyivel értékesebbek vagytok ti a madaraknál!
25. De aggodalmaskodásával ki tudná közületek akár egy arasznyival is meghosszabbítani életét?
26. Ha tehát a legcsekélyebbre sem vagytok képesek, miért aggódtok a többi miatt?
27. Nézzétek a liliomokat, miként növekednek: nem fáradoznak, nem is fonnak, de mondom nektek, hogy Salamon teljes dicsőségében sem öltözött úgy, mint ezek közül bármelyik.
28. Ha pedig a mező fűvét, amely ma van, és holnap a kemencébe vetik, az Isten így öltözteti, mennyivel inkább titeket, kicsinyhitűek!
29. Ti se kérdezzétek tehát, hogy mit egyetek, vagy mit igyatok, és ne nyugtalankodjatok.
30. Mert mindezeket a világ pogányai kérdezzétek. A ti Atyátok pedig tudja, hogy szükségetek van ezekre.
31. Inkább keressétek az ő országát, és ráadásul ezek is megadatnak nektek.

Lk 12,32

Ne félj, te *kicsiny nyúj*, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot!”

Mt 6,19-21 = Lk 12,33-34

19. „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, ahol a moly és a rozsdá megemészti, és ahol a tolvajok kiássák és ellopják,

20. hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, ahol sem a moly, sem a rozsdá nem emészti meg, és ahol a tolvajok sem ássák ki, és nem lopják el.

21. Mert ahol a kincsed van, ott lesz a szíved is.”

33. „Adjátok el vagyonotokat, és adjátok alamizsnául, szerezzetek magatoknak el nem avuló erszényeket, kifogyhatatlan kincset a mennyben, ahol a tolvaj nem férközhet hozzá, a moly sem emészti meg.

34. Mert ahol a ti kincsetek van, ott lesz a ti szívetek is.”

3.2.3.1. Ó- és újszövetségi analógiák és hasonlóságok

Amint az írásjelekből is látszik, a Lk 12,32 a Lk 12,22-ben megkezdett hosszabb idézetnek a része. Ugyanez a rend a mátéi szövegváltozatban is megfigyelhető, a Mt 6,25-ben megkezdett, ugyancsak hosszabb idézettel és annak a Mt 6,34-ben való befejezésével. A mátéi többlet és Lukács megfelelő mondata között nehéz összefüggést találni. A mindkét versre jellemző közös motívum, a megelőző, hosszabb szakaszok analógiájára, az aggodalom, ill. a félelem lehet³³⁴:

Mt 6,34

Ne **aggódjatok** (*μεριμνάω*) tehát a holnapért, mert a holnap majd aggódik magáért: elég minden napnak a maga baja.

Lk 12,32

Ne **félj** (*φοβέω*), te kicsiny nyáj, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot!

Ezen túlmenően azonban erőltetetté válik a hasonlóságok keresése. Az egybevetés inkább az említett szövegegységek, közöttük az általunk vizsgálandó Lk 12,32 önállóságát és egyediségét teszi szembevetendővé. Míg az aggodalmaskodás elleni felszólítás Máténál szervesen illeszkedik a megelőző szakaszhoz, addig a lukácsi „ne félj” biztatás és az azt követő ígéret lazábban kapcsolódik az előző részekhez és más távlatot sejtet. A témánk szempontjából fontos mondani, hogy megkívánja, hogy a szakaszt kiemeljük a szövegösszefüggésből, és külön vizsgáljuk.

³³⁴ A *μεριμνάω* ige a gondterheltséget vagy a gondoskodást, ill. az aggodást, aggodalmaskodást fejezi ki. A *φοβέω, φοβέομαι* ige inkább a rémület, az ijedelem kifejezésére szolgál, bár magában hordja az aggodás és az óvatosság, óvatosság motívumát is.

A vers beleillik a hasonló tartalmú mondások sorába, és a szóhasználat is mutat sztereotípiákat (βασιλεία a 31. és a 32. versben, πατήρ ὑμῶν a 30. és a 32. versben). A hosszabb egységben szó esik az aggodalmaskodásról (22.25-26. v.), a nyugtalankodásról (29. v.) és a kicsinyhitúségről (28. v.). A kicsiny tanítványi közösség (nyájacska, l. ott!) sorsa, Istennek a legkisebb teremtmények felé megmutató szeretetét példázza (24-25.27-28. v., hollók, liliomok, a mezők füve), valamint emlékeztet az ő országának ajándékára (31-32. v.) és annak értékére (33. v.). Ebbe a sorba tartoznak a hosszabb szakasz felszólításai is: A ne félj (μη φοβοῦ) mellett a ne aggódjatok (μη μεριμνᾶτε, 22. v.), a ne kérdezzétek (ne keressétek) és a ne nyugtalankodjatok (ne izgassátok magatokat, ne aggodalmaskodjatok (μη ζητεῖτε, ill. μη μετεωρίζεσθε, 29. v.). A „ne félj” felszólítás a hasonló, az Ószövetségben gyakran visszatérő, sajátos tagolású szófordulatra emlékeztet, amelyben helye van a konkrét felszólításnak (אל־תִּירָא vagy תִּירָא), az érintett személy vagy közösség megnevezésének (gyakran minősítő jelzővel), valamint a félelem nélküliségre történő felhívás okának. Ezek az elemek, a számos ószövetségi ígén túl, a vizsgálandó logionban is megjelennek. A teljesség igénye nélkül, csupán néhány jellemző példát kiemelve³³⁵:

1Móz 15,1

Így szólt az Úr Abrámhoz látomásban: Ne félj Abrám! Én vagyok a pajzsod: jutalmad igen bőséges.

1Móz 21,17

Isten angyala pedig kiáltott a mennyből Hágárnak, és így szólt hozzá: Mi van veled, Hágár? Ne félj, mert meghallotta Isten a fiú hangját ott, ahol van.

Ruth 3,11

Ne félj hát, leányom, mindent megteszek érted, amit csak mondasz.

Neh 4,8

Elējük állva ezt mondtam az előkelőknek, az előjáróknak és a nép többi részének: Ne féljetek tőlük! A nagy és félelmes Úrra gondolatok, és harcoljatok testvéreitekért, fiaitokért, leányaitokért, feleségeitekért és otthonaitokért!

³³⁵ Az egyéb példákat lásd Pesch, Bib. Vol. 41. 1960. 25-40. old.

Dán 10,12.19

Ne félj, Dániel, mert az első naptól fogva, hogy rászántad magad a dolgok megértésére, megalázkodva Istened előtt, meghallotta szavadat Isten. Ne félj, te kedves férfiú! Békesség neked! Légy erős, légy erős!

Úgyszintén említésre érdemesek azok a babiloni fogság idejéből, ill. a fogság utáni időből származó próféciaák, amelyekben a fenti „ne félj” felszólítás szerepel, párban a „kicsiny” Izráelnek, a nép „szent maradékának” a gondolatával. Deutero-Ézsaiásnál gyakori előfordulása miatt különösen is feltűnő a kifejezés:

Ézs 41,8-10

De te, szolgám, Izráel, Jákób, akit kiválasztottam... Ne félj, mert én veled vagyok, ne csüggedj, mert én vagyok Istened! Megerősítlek, meg is segítlek, sőt győzelmes jobbommal támogatlak.

Ézs 41,13-14

Mert én, az Úr, a te Istened, erősen fogom jobb kezedet, és ezt mondom neked: Ne félj, én megsegítlek! ... Ne félj, férgecske Jákób, maroknyi Izráel! Én megsegítlek - így szól az Úr, a te megváltód, Izráel Szentje -.

Ézs 43,1-7

Így szól az Úr, a te teremtőd, Jákób, a te formálód, Izráel: Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy! ... Ne félj, mert én veled vagyok! Napkeletről visszahozom gyermekeidet, és napnyugatról összegyűjtelek.

Ézs 44,1-3

Ezt mondja az Úr, a te alkotód, aki megformált az anyaméhben, és aki megsegít: Ne félj szolgám, Jákób, Jesúrún, akit kiválasztottam! Mert vizet árasztok a szomjas földre, patakokat a szárazra. Lelkemet árasztom utódaidra, áldásomat sarjadékaidra.

A fentiekből kitűnik, hogy a „ne félj” felszólításhoz tartozó gyűjtőnév vagy fogalom a fogságban élő Izráel. A félelem oka a mind számarányában, mind pedig számottevő mivoltában megkevesbedett és megnyomorodott, férgceskévé, maroknyivá lett nép kilátástalannak tűnő helyzete és az ebből adódó lelki „szükségállapota”. A vigaszra az okot az adja, hogy Isten nem fordul el a kicsinnyé

lett néptől, hiszen maga választotta ki azt. Gondoskodik róla és segítségével mellette áll, a megaláztatás végét, a nép fölemelkedését, megerősödését és gyarapodását, valamint méltó jövődőt ígérve számára. Az ítélethirdetés alternatíváit (büntetés vagy szabadság, kárhozat vagy üdvösség) a vigasztaló próféciák üzenete váltja fel: Még tart az ítélet, de hamarosan itt a szabadulás (bis jetzt Strafe, bald Heil³³⁶). Ez a prófétai jellegű üzenet, a jelen idejű vagy aktualizált eschatológia³³⁷ szólal meg Lk 12,32-ben is, melynek képei világosan utalnak a korabeli ószövetségi háttérre:

A kicsiny nyáj:

Zof 3,13

Izráel maradéka ... olyan lesz, mint egy nyáj, amelyet nem háborgat senki...

Ézs 40,11

Mint pásztor, úgy legelteti nyáját, karjára gyűjti a bárányokat, ölébe veszi őket...

Ez 34,11-16

Így szól az én Uram, az Úr: Majd én magam keresem meg juhaimat, és én viselem gondjukat. Ahogyan a pásztor gondját viseli a nyájnak, amikor ott áll juhai között, amelyek szét voltak szóródva, úgy viselem gondját juhaimnak. Kiszabadítom őket mindenünnen, ahová csak szétszóródtak egy felhős, borús napon. Kivezetem őket a népek közül, és összegyűjtöm az országokból, azután beviszem őket a saját földjükre. Legeltetni fogom őket Izráel hegyein, a völgyekben és az ország minden lakóhelyén. Jó legelőn legeltetem majd őket, és Izráel magas hegyein fognak tanyázni. Jó tanyájuk lesz, ott heverésznek, és kövér legelőn legelésznek Izráel hegyein. Én legeltetem juhaimat, és én keresek nekik pihenőhelyet - így szól az én Uram, az Úr. Az elveszettet megkeresem, az eltévedtet visszaterelem, a sérültet bekötözöm, a gyengét erősítem, a kövérre és az erősre vigyázok; úgy legeltetem őket, ahogy kell.

Mik 2,12

Összeszedem az egész Jákóbot, összegyűjtöm Izráel maradékát. Összeterelem őket, mint juhokat a karámba, mint nyáját az akolba...

³³⁶ Pesch, Bib. Vol. 41. 1960. 30. old.

³³⁷ „Aktualisierte Eschatologie”, in Pesch, Bib. Vol. 41. 1960. 30. old.

Isten országának ígérete:

Ézs 41,15kk

A nyomorultak és a szegények vizet keresnek, de nincs, nyelvük kiszárad a szomjúságtól. De én, az Úr, meghallgatom őket, én, Izráel Istene, nem hagyom el őket. A kopár hegyeken folyókat fakasztok, a völgyek mélyén forrásokat, a pusztát bővizű tóvá változtatom és a szomjú földet vizek forrásává. A pusztában cédrust növesztek meg akácot, mirtuszt és olajfát. A pusztaságba borókafenyőt ültetek, kőrisfát meg ciprust. Hadd lássák, és hadd tudják meg, vegyék észre, és értsék meg, hogy az Úr keze vitte ezt végbe, Izráel Szentje teremtette.

Ez 34,23kk

Egyetlen pásztort rendelék fölénk, hogy legeltesse őket: szolgálmat, Dávidot. Ő fogja legeltetni őket, ő lesz a pásztoruk. Én, az Úr, Istenük leszek, szolgálom, Dávid pedig fejedelmük lesz. Én, az Úr, megmondtam! Szövetséget kötök velük, hogy békéjük legyen: kipusztítom az országból a vadállatokat, biztonságban lakhatnak majd a pusztában, és az erdőkben is alhatnak. Áldást adok nekik hegyem körül, esőt adok idejében: áldásos esők lesznek. A mező fája megadja gyümölcsét, a föld is megadja termését, biztonságban élnek földjükön. Majd megtudják, hogy én vagyok az Úr, amikor darabokra töröm igájukat, és kiszabadítom őket azok kezéből, akiket szolgálnak. Nem esnek többé zsákmányul a népeknek, és nem falják fel őket a vadállatok, hanem biztonságban lakhatnak, mert senki sem rémítgeti őket. Híres ültetvényt sarjastok nekik, nem hal éhen többé senki az országban, és nem kell túrniuk többé a népek gyalázkodását. Akkor megtudják, hogy én, az Úr, az ő Istenük, velük vagyok, és hogy ők, Izráel háza, az én népem - így szól az én Uram, az Úr. Mert ti az én juhaim, az én legelőm nyája vagytok. Emberek vagytok, én pedig Istenetek! - így szól az én Uram, az Úr.

A fogság utáni időszak irataiban kevés a Lk 12,32-vel párhuzamos vonás (Zak 8,13.15, Hagg 2,5 tartoznak ide, mint parainézis-szerű intéések vagy figyelmeztetések). A „szent maradék” (kicsiny nyáj) értelme leszűkült, a zsidóságon belül elkülönülő vallási csoportok önmegjelölésévé vált. A kicsiny nyáj az elitet, a kiválasztottak csoportját jelentette, akik számára a jövőendő a fogság népéhez képest egészen más perspektívát ígért. Ez a „nyáj” nem élt immár félelemben és nem is szorult rá a vigasztaló biztatásra.

3.2.3.2. Ne félj, te kicsiny nyáj!

Az Újszövetségben, az evangéliumoknak a Jézus gyermekkorát idéző eseményeitől a Jelenések könyvéig megtalálható a már az Ószövetségből ismert „ne félj” (μη φοβοῦ) felszólítás:

Lk 2,10

Μὴ φοβεῖσθε, ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ...
 „Ne féljetek, mert íme, hirdetek nektek nagy örömet, amely az egész nép öröme lesz...”

Jel 1,17

Μὴ φοβοῦ· ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος,
 „Ne félj, én vagyok az első és az utolsó...”

A felszólítás biztat a természetfeletti jelenségektől való félelem legyőzésére (Lk 1,13.30; 2,10; Mk 6,50), és elhangzik a Jézus megdicsőülésével (Mt 17,7), valamint a feltámadásával (Mt 28,5.10; Mk 16,6) kapcsolatos tudósításokban. Bátorít a kétségek között, vigasztal az üldözéstől való félelemben és erősít a csapások elviselésében (Mk 5,36; ApCsel 27,23kk; Jel 2,10). Az embernek gyengeségében, szorult helyzetében szüksége van a megnyugtatóra és az isteni útmutatásra (Lk 5,10; ApCsel 18,9; 27,24). Az istenfélelem minden más félelmet kiűz. Bármilyen legyen is a tanítványok, Jézus követői osztályrésze, megvetettség, üldöztetés vagy akár a halál, félelem nélkül kell rábízni magukat mennyei Atyjukra. Az ószövetségből már ismert fordulattal kifejezve:

Mt 10,29-31

„Ugye, a verébnek párja egy fillér, és egy sem esik le közülük a földre Atyátok tudtán kívül? Nektek pedig még a hajatok szála is mind számon vannak tartva. Ne féljetek tehát: ti sok verébnél értékesebbek vagytok.”

Lk 12,6-7.32

„Ugye öt verebet adnak két fillérért: mégsem feledkezik meg közülük egyről sem az Isten. Nektek pedig még a hajatok szála is mind meg vannak számlálva. Ne féljetek, ti sok verébnél értékesebbek vagytok!” ... *Ne félj, te kicsiny nyáj, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot!*

Fontos vonása e biztatásnak az eschatológiai irányultság és a beszélőre történő utalás: „Nektek, barátaimnak mondom”, Lk 12,4a. A „kicsiny nyáj” (τὸ μικρὸν ποίμνιον) kifejezés használatával Jézus minden bizonnyal a kiválasztottakra, mint elite vonatkozó gondolatot fűzte tovább, de nem egy exkluzív, kortárs földi közösség, hanem a „választottak” a „szentek gyülekezete”, mint kiválogatott „nyáj” (Mt 25,31.45 v.ö. Ez 34) értelmében, mégpedig „azoknak a napoknak”, vagyis az utolsó időknek az eschatológikus összefüggésében (Mk 13,20-27). A kifejezés eredeti (jézusi) voltára mutat, hogy a nyáj képéhez nem társul utalás az apostoli korban, ill. azután³³⁸ a gyülekezeti szolgálatra jellemző pásztori hivatalra (v.ö. Ef 4,11; Jn 21,15-17; 1Pt 5,2, ill. a Lukács, mint szerző szempontjából különösen fontos ApCsel 20,28, mely mutatja, hogy Lukács ebben az összefüggésben is ismerte a kifejezést):

Viseljetek gondot tehát magatokra és az egész nyájra, amelynek őrizőivé tett titeket a Szentlélek, hogy legeltessétek az Isten egyházát, amelyet tulajdon vérével szerzett.

A jézusi szóhasználatra jellemző példa még Mk 14,27-28:

És akkor így szólt hozzájuk Jézus: „Mindnyájan megbotránkoztok bennem, mert meg van írva: Megverem a pásztor, és elszélednek a juhok. De miután feltámadtam, elöttetek megyek Galileába.”

Ezek az igék Jézusnak a tanítványaihoz intézett korábbi szavait igazolják, melyekkel utalt a halálát követő próbákra, üldözetésre és szétszórásra, majd arra, hogy ezek után miként gyűjti egybe az övéit a jó pásztor (l. Mk 6,34). Egyértelművé válik, miért nevezi Jézus a tanítványi közösséget nyájnak. A Lk 12,32-ben megszólítottakra úgy tekinthetett, mint az Isten „eschatológikus nyáját” képviselőkre. Ez ugyan távolról sem a tiszták és a tökéletesek gyülekezete, ennek ellenére „királyi nemzetség”, az ennek megfelelő méltósággal és ígérettel:

Lk 22,28-30

„Ti vagytok azok, akik megmaradtatok velem kísértéseimben, és én rátok hagyom a királyságot, ahogyan az én Atyám rám hagyta azt; hogy

³³⁸ Az apostolok szolgálatát követő időszakhoz lásd többek között 1Kelemen 16,1; 44,3; 54,2; 57,2, in Pesch, Bib. Vol. 41. 1960. 33. old.

egyetek és igyatok az én asztalomnál az én országomban, és királyi székekbe ülve ítéljétek Izráel tizenkét törzsét.”

3.2.3.3. A kicsinység, mint negatív és pozitív tulajdonság

A nyáj „kicsiny”, azaz mind számszerű értelemben, mind pedig a hatalma, a befolyása és a jelentősége tekintetében csekély és szerény. A szövegben a kicsinységre a μικρός melléknév vonatkozik, az alábbi értelemben:

Lk 12,32a:

Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον...

Görög: μικρός, -ά, -όν³³⁹

Latin: pusillus³⁴⁰ grex

Magyar: kicsiny³⁴¹ nyáj; kis³⁴² nyájacska; maroknyi³⁴³ nyáj; kisedd³⁴⁴ nyáj

Német: kleine³⁴⁵ Herde

Angol: little³⁴⁶ flock

Finn: piskuinen lauma³⁴⁷ pieni lauma³⁴⁸

Francia: petit³⁴⁹ troupeau

³³⁹ Nestle-Aland. Kicsi, csekély, rövid, kevés, jelentéktelen, kicsinyes, fiatal, alacsony, gyenge, alantas, szegény(es).

³⁴⁰ Vulgata, 1983. Kicsi, parányi, a kicsinységet nevetséges oldalról tekintve (Finály) jelentéktelen, gyenge, erőtlen, bátortalan, szegényszellemű (Finály), kisszerű, kicsinyes.

³⁴¹ Biblia – Magyar Bibliatanács, 1990; Károli [én.].

³⁴² Kecskeméthy, 2002. A kicsinyítő képzővel (nyájacska) a mennyiségre történik utalás.

³⁴³ Biblia – Szent István Társulat, 1976. Nagyon kis számú. (A kicsiny, a kevés itt inkább mennyiségi és nem minőségi értelemben vehető).

³⁴⁴ Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgata alapján, 2004. Kis termetű, alacsony, kevés tagból álló, jelentéktelen, ártalmatlan, gyermek, kisgyermek, csecsemő, a csecsemő v. kisgyermek Jézus (I. Mária a kiseddel). Ugyanakkor negatív jelentéssel: Kisedd játékot űz, kisedd üzelmek, stb.

³⁴⁵ Die Bibel – Nach Martin Luther, 1972., Zürcher Bibel; 1966., Gute Nachricht erklärt, 1973., Die Bibel – Die Gute Nachricht in heutigem Deutsch, 1985., Die Bibel – Einheitsübersetzung, 1980., Das Neue Testament, von Wilckens, 1971., Die beste Nachricht aller Zeiten, 1996., Kicsi, apró, csekély, kicsinyes, rövid, egyszerű, szerény.

³⁴⁶ The Jerusalem Bible, 1968., The Holy Bible – King James Version, [én.], Good News Bible, 1976-1984., The NIV Study Bible, 1985., Harper Study Bible, 1971., The Simple English Bible, 1984. Kis, kicsiny, apró, picí, kevés, csekély, nem sok, gyenge, silány, kicsinyes.

³⁴⁷ Raamattu, 1992., Pyhä Raamattu, 1980. A „pikkuinen” (kis, kicsiny, kicsike, piciny) változataként, a kevés, kicsiny, inkább mint mennyiség értelmében.

³⁴⁸ Uusi Testamentti ja Psalmit Nykysuomeksi, 1985. Kis, kicsiny, apró, kevés, jelentéktelen, inkább tágabb, általános értelemben.

³⁴⁹ Bible – Nouveau Testament, 1972. Kicsi, kicsiny, apró, alacsony, rövid, kicsinyes, kislelkű, csekély, jelentéktelen, silány, szegény (sorsú).

Szlovák: *malé*³⁵⁰ stádočko

A fenti szövegváltozatokból és azok magyar jelentésének áttekintéséből kitűnik, hogy a „kicsiny” kifejezés a pozitív tulajdonságok (szerény, alázatos) kifejezése mellett, határozottabb vagy finomabb értelemben negatív tartalmat is hordoz (kicsinyes, jelentéktelen, semmitmondó). Ezek az árnyalatok kiemelik a „kicsiny nyáj” *realis* vonásait: Nem kiemelkedő és elkülönülő, különleges közösségről, elit csoportról van szó, hanem a jelen kor üldöztetése és az utolsó idők fenyegetettsége feszültségében élő és őrlődő gyülekezetéről. A küldetés, Isten országának hirdetése szempontjából is elégtelennek érezhették magukat, különösen, ha figyelembe vették, hogy számbelileg milyen kevesen vannak.³⁵¹ Egy misszionáló, missziói helyzetben élő egyház számára az alacsony számszerű mutatók amennyire inspirálóak lehetnek, annyira lehetnek csüggesztők és nyomasztóak is.³⁵² Emberi mértékkel mérve az aggodalmaskodó tanítványoknak nem sok esélye lehetett a megmaradásra a közelgő kihívásokkal, a történelmi és az eschatológikus fenyegetettséggel szemben. Jézus azonban feloldja ezt a feszültséget (Mt 11,25-27 = Lk 10,21-22). Szavaiban az Atya iránti hálaadás, a saját hatalmára történő utalás, ill. a követésére történő felhívás szólal meg. Jézus követői a világ mértéke szerint olyanok, mint a gyermekek: kicsinyek, elnyomottak, és szegények. Jézus bátorításában nyilvánvalóvá lesz Isten állásfoglalása a szegények és a kicsinyek, a félelmeknek kitett tanítványok mellett, még akkor is, ha közösségük „corpus mixtum”, azaz nem tökéletes, hanem „kicsiny”: Szerénysége és alázatossága mellett száználmas, gyenge, erőtlen, kicsinyes és alantas.

3.2.3.4. A kicsinység és az Isten országa

A kicsiny (gyenge, erőtlen) nyáj a „nagy hatalmak” kontraszt-képének³⁵³ felel meg. Ennek a sorsa, az Isten országának ígérete vigaszt jelentett a korabeli keresztény közösség számára. A gyülekezetben sok volt a szegény „kisember”, a maguk örökös kiszolgáltatottságával és szükségével, a mindennapos kenyérgonddal.

³⁵⁰ Biblia – Tranoscius, 1999. Kis, kicsi, kicsiny (malý). A nyáj (stád, stádo) is kicsinyítő képzővel (stádočko).

³⁵¹ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 132. old.

³⁵² Ernst, Lukás, RNT, 1977. 404. old.

³⁵³ Pesch, Bib. Vol. 41. 1960. 36. old.

Ezeket a „kicsinyeket” rá kellett ébreszteni arra, hogy az evilági javak, ill. azok hiánya miatt nem szükséges és nem érdemes állandó félelemben és aggodalmaskodásban élni. Hiába bővülködik minden földi jóban az ember, ha emellett a „lelkében kárt vall” (Mk 8,36; Mt 16,26). Az ember életének végső (eschatológikus) összefüggéseit tekintve a szegénység és az anyagi jólét nem számottevő tényezők. Meglehet, hogy Lukács a 12,32-ben megfogalmazott ígéretet az evilági élettől való reális elbúcsúzás, azaz az egyes keresztények halálakor vélte beteljesedni. A halálban a gazdagok szegényekké válnak, a szegények pedig gazdaggá úgy, amint azt a gazdag és Lázár példája illusztrálja (Lk 16,19-31). A kicsiny nyáj tagjai azok a hívők, akik nem a gazdagság, a földi javak után áhítoznak, hanem először Isten országát, az odafent valókat keresik (Mt 6,33; Lk 12,31; Kol 3,1). Életük egészét, úgy a mindennapokat, a kenyérkereset küzdelmét, mint a rájuk váró jövődőt Isten gondoskodó szeretetére bízzák. Ezt a gondoskodást élvezik az állatok között alacsony „rangúnak” számító madarak (Lk 12,24) és a jelentéktelen, kicsiny virágok (Lk 12,27) is. A nagyobb egységben ennek, az isteni gondviseléssel kapcsolatos szűkebb gondolatmenetnek a csúcspontja a 32. vers, melyet a félelemmentes keresztény életre való biztatás mellett, ennek a közösségi életnek a szociális viszonyai is motiválhattak, v.ö. Jak 2,1-13:

Jak 2,1-13

Testvéreim, amikor dicsőséges Urunkba, a Jézus Krisztusba vetett hitetek szerint éltek, ne legyetek személyválogatók. Mert ha belép hozzátok a gyülekezetbe fényes ruhában egy aranygyűrűs férfi, és ugyanakkor egy szegény is belép kopott ruhában, és ti arra figyeltek, aki a fényes ruhát viseli, sőt ezt mondjátok neki: „Te ülj ide kényelmesen”, a szegényhez pedig így szóltok: „Te állj oda”, vagy „Ülj le ide a zsámolyomhoz”, nem kerültetek-e ellentmondásba önmagatokkal, és nem lettetek-e gonosz szándékú bírakká? Figyeljete csak ide, szeretett testvéreim: vajon nem Isten választotta-e ki azokat, akik a világ szemében szegények, hogy hitben gazdagok legyenek, és örököljék azt az országot, amelyet Isten az őt szeretőknek ígért. De ti megszegyenítettétek a szegényt. Vajon nem a gazdagok hatalmaskodnak-e rajtatok, nem ők hurcolnak-e titeket törvény elé? Nem ők káromolják-e azt a szép nevet, amelyről titeket elneveztek? Ha ellenben betöltitek a királyi törvényt az Írás szerint: „Szeresd felebarátodat, mint magadat!” - helyesen cselekesztek. ... Mert az ítélet irgalmatlan ahhoz, aki nem cselekedett irgalmasságot, az irgalmasság viszont diadalmaskodik az ítéleten.

3.2.3.5. A tanítványság, mint a gyülekezethez tartozás szinonimája

A szűkebb értelemben a tanítványokra vonatkozó jézusi intelmek, biztatások Lukács evangéliumában tágabb értelmet nyernek, és immár a nagyobb közösség, általában a keresztények felé hangzanak.³⁵⁴ Lukács a „tanítványok” (μαθηταί, Lk 12,22), ill. a hosszabb szakaszban megszólítottak alatt minden biztonnal korának keresztényeit értette. A szóhasználat az Actáéhoz hasonló, amelyben a „tanítvány” a keresztény közösség tagjainak megnevezése, ill. az ezt kifejező fogalom szinonimája (ApCsel 6,1; 9,19; 11,26.29; 13,52; 15,10). Más párhuzamok is érdekesek a figyelemre: A tanítványoknak, keresztjüket naponként felvéve (Lk 9,23), sok nyomorúságon át kellett kitartaniuk a hitben és így bemenniük az Isten országába (ApCsel 14,22), melynek Isten kegyelméből részesei lehetnek (v.ö. Lk 10,21). Óhatatlanul felötlenek előttünk a „jóakarátú emberek” (ἄνθρωποι εὐδοκίας, Lk 2,14), és a Mária énekében felcserélődő szociális „státuszok”, ill. pozíciók (Lk 1,51-53). A nyáj fogalmával együtt járó gondoskodás nem csupán eschatológikus, de evilági értelemben is hangsúlyos:

ApCsel 20,28

ViseljeteK gondot tehát magatokra és az egész nyájra, amelynek őrizőivé tett titeket a Szentlélek, hogy legeltesséteK az Isten egyházát, amelyet tulajdon vérével szerzett.

A LXX-t bizonyára jól ismerő Lukácsnak feltűnhetett abban a mindennapi megélhetésre és az előre ki nem számítható jövőndőre vonatkozó μὴ φοβοῦ kifejezés. Jézus szavának lukácsi „exegéziséhez” ez az ószövetségi háttér is nagyban hozzájárulhatott.

3.2.3.6. A kicsiny nyáj, mint megdicsőült gyülekezet

Lk 12,32-t tehát értelmezhetjük úgy, hogy abban a jelen a jövőndővel, a történelmi korszak az eschatológikus végidővel találkozik úgy, hogy ez az ütközés a mában „lent”, azaz alacsonyan élőknek, a kicsinyeknek rangot és reménységet ad. A

³⁵⁴ Ernst, Lukas, RNT, 1977. 404. old.

jelen nehézségei, fenyegetettsége kiegészül és kiegyenlítődik³⁵⁵ a jövő ígéréssel: A kicsiny nyáj megdicsőült gyülekezetté növekedik. Ami eddig el volt rejtve, nyilvánvalóvá lesz (Mt 6,4.18; 10,26). A szegények gazdagokká válnak (Lk 6,20), az utolsók elsők lesznek (Mk 10,31), a kicsinyek pedig nagyok (Mt 18,4 l. ott!). Az éhezők megelégtetnek (Lk 6,21), a fáradtak és megterheltek megnyugszanak (Mt 11,28), a sírók megvigasztaltatnak (Mt, 5,4; Lk 6,21), a betegek meggyógyulnak, a leprások megtisztulnak, a vakok látnak, a sánták járnak, és a süketek hallanak (Mt 11,5). A megkínzottak és a foglyok megszabadulnak (Lk 4,18), az alázatosak felmagasztaltatnak (Mt 23,12; Lk 14,11; 18,14 l. ott!), a szelídek pedig örökséget kapnak (Mt 5,5). Ugyanaz történik a kicsiny nyájjal, mint a mustármaggal (Mk 4,31), a kovással (Mt 13,33), vagy a jó földbe hullott, magától sarjadó és növekedő maggal (Mk 4,8.26): Isten „nagy”, kiteljesedő, gazdagon termő jövőt készít neki. A kis közösség ereje nem a számarányában, a mennyiségi mutatóiban, a világban elfoglalt helyében, pozíciójában rejlett, hanem a kiválasztottságában, és az ezzel együtt járó isteni ígérettel: Istennek úgy tetszett, hogy a most még kicsiny és jelentéktelen közösségnek részt ad az ő országából. A földi hatalmak által el nem rabolható üdvbizonyosság volt az, amely eloszlathatta az első keresztények félelmeit, és erősítette biztonságérzetüket. Jézus, ezekkel a mondatokkal voltaképpen az ószövetségi kijelentést folytatta, most már a saját tanítványaira vonatkoztatva a megfelelő kifejezéseket. Ezekkel nem csupán az evilági kihívásokkal szemben bátorította őket, de egyúttal az eschatológiai távlatú helytállásra³⁵⁶ is biztatott. Mint ilyenek, a Lk 12,32-ben használt fordulatok, jóllehet a gyökerek az Ószövetségig nyúlnak vissza, autentikusan jézusinak tekinthetők, és nem a későbbi gyülekezeti használat eredményeképpen rögzültek³⁵⁷.

³⁵⁵ „Lk 12,32 ist als ein 'Kontrastwort' Jesu zu verstehen...” in Pesch, Bib. Vol. 41. 1960. 34. old.

³⁵⁶ „Eschatologischer Kampf”, in Pesch, Bib. Biblica, Vol. 41. 1960. 34. old.

³⁵⁷ Pesch Bultmann idézi, aki Lk 12,32-vel kapcsolatban megjegyzi, hogy az nem más, mint egy „Einzellogion aus später Gemeindebildung. ... Neue Herrenworte erwachsen (in der Gemeinde)..., Worte, die bezeugen, dass man alles, was man jetzt als Schicksal erfährt oder als Aufgabe begreift, als von ihm geschickt und geboten versteht”. Klostermann is ugyanerre hivatkozik: „Diese dem Lc eigentümliche, 31 mit 33 f. verknüpfende Heilswessagung, nach Bultmann eine ganz späte Gemeindebildung, in der der Erhöhte redet...”, in Klostermann, Das Lukasevangelium, HNT, 1975. 137. old.

3.2.3.7. Összefoglalás

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Lk 12,32 „eredetije” olyan prófétai biztatás volt, amely a külső és belső nyomorúságtól meggyötört, fogságban élő népet vigasztalta Isten ígéretével és a helyzetükben hamarosan bekövetkező változás lehetőségével. Jézus a prófétai kifejezés átvételével a saját tanítványait bátorította, felkészítve őket az eschatológikus végidőre. Lukács, az immár jézusi kifejezés értelmét kitágítva, azt általában a tanítványokra, azaz a keresztényekre vonatkoztatta, a jövő mellett a mát, a mindennapi élet kihívásait szem előtt tartva. Az apostoli kor szegénységben élő és szűkséget szenvedő keresztényeihez szólt, azzal az igénnyel, hogy azok megszabaduljanak a mindennapi gondjaik miatti aggodalomtól és félelemtől. Akár a szűkebb, akár a tágabb tanítványi körnek küzdenie kellett az elismertségért és az egységért³⁵⁸. A kicsiny nyáj, a keresztény közösség „kicsinysége” egyrészt ebből a küzdelemre utaltságából, másrészt a szociális helyzetéből, a szegénységéből és a kiszolgáltatottságából adódott. Harmadrészt kicsiny volt a nyáj azért is, mert a mindennapi gondok nagysága és a végső idők kiszámíthatatlansága félelmet és kicsinyhitűséget ébresztett a közösségben. Mindezekon túl, a nyáj kicsinysége önmagában is elég ok lehetett a félelemre.³⁵⁹ Isten azonban, minden bizonytalanságuk és száználmasságuk ellenére sem mondott le övéiről, hanem örökséget bízott rájuk, országának ígéretét. Ahhoz azonban, hogy az ember biztosan számíthasson Isten segítségére, feltétlenül „kicsinynek” kell tudnia magát előtte. A keresztény szolgálat, Isten országának, az evangéliumnak a hirdetése szempontjából nem akadály a kicsinység. A „nyáj” ezt a feladatot éppen a kicsinysége miatt kapta: így az emberek nem fogják félreismerni Isten dicsőségét³⁶⁰, és vissza sem élnek azzal, amint arra Pál apostol rámutat (1Kor 1,29-31). Az egyház, küldetését tekintve az alázatosak és a kicsinyek egyháza. Ami a bölcsek és az értelmesek előtt el van rejtve, az a gyermekek (kicsinyek) számára válik nyilvánvalóvá (Lk 10,21, 1. ott!). Egyértelmű, hogy a kicsinység ebben az összefüggésben nem az alkalmatlanság szinonimája. A fogalom azt jelöli meg, hogy mit vár Isten az ő nevében szólóktól, az általa kiválasztottaktól. Nem nagy tetteket és cselekedeteket, nem hangzatos bizonyoságtételt, hanem a kicsinység lelkületét. A

³⁵⁸ Fitzmeyer, *The Gospel According to Luke (X-XXIV)*, AncB, 1986. 977. old.

³⁵⁹ Klostermann, *Das Lukasevangelium*, HNT, 1975. 137. old.

³⁶⁰ Da Spinetoli, *Lukács*, 1996. 132. old.

„kicsiny” nem más, mint az élete egészét tekintve Istenre hangolt, teljesen tőle függő, őt a világban készséggel és alázattal képviselő tanítvány, azaz keresztyén, krisztuskövető ember.

3.2.5. A tizenkét tanítvány kiküldése

A tizenkét tanítvány kiküldésének leírása mindhárom szinoptikus evangélium tanúságtételének részét alkotja (Mt 10,40-42 = Mk 6,7-11; 9,41 = Lk 6,13-16; 9,1-5; 10,1-12)³⁶¹. A számunkra fontos, keresett kifejezés csupán a mátéi szövegváltozatban fordul elő (Mt 10,42), jóllehet Márk evangéliumában is szerepel ugyanez a logion, itt azonban nem a tizenkettő kiküldésével kapcsolatban és más kifejezéssel, de ugyanazzal a jelentésbeli értékkel:

Mt 10,40-42

Aki titeket befogad, az engem fogad be, és aki engem fogad be, az azt fogadja be, aki elküldött engem. Aki befogad egy prófétát azért, mert az próféta, prófétának járó jutalmat kap; aki pedig egy igaz embert fogad be azért, mert az igaz, igaz embernek járó jutalmat kap. *Aki pedig csak egyetlen pohár friss vizet ad inni egynek e kicsinyek közül* (ἐνα τῶν μικρῶν τούτων), *mert az tanítvány: bizony, mondom néktek, semmiképpen sem fogja elveszteni jutalmát.*

Mk 9,41

Aki inni ad nektek egy pohár vizet az én nevemben, mivel a Krisztuséi vagytok, bizony, mondom néktek, hogy el nem marad a jutalma.

3.2.5.1. A tanítványok jutalma

Máténál az apostolok kiküldésével kapcsolatos szövegrész záró mondataiban a tanítványok ill. a tágabb értelemben a tanítványság jutalmáról van szó. Jézus úgy bátorítja tanítványait, hogy a legteljesebb közösséget vállalja velük. Küldöttei által ő maga, vele pedig Isten kerül közel az emberekhez. Ez nem csupán a prófétákra, vagyis az Isten nevében és képviselőjében szólókra, vagy az igazakra, azaz a hitükben erős és tekintélyes gyülekezeti tagokra érvényes, hanem a kicsinyekre, más

³⁶¹ ThWNT, 650-661. old., A Dictionary of Christ and the Gospels, 1933. Vol. II. 36-37. old., Luz, Matthäus, 2. (Mt 8-17), 1990. 152-153. old.

szóval Jézus legegyszerűbb, minden címtől, rangtól és vagyontárgytól mentes tanítványaira is³⁶². A tanítványság kritériumai között ez a *kicsinység* a döntő: Jézus különleges gondoskodása és figyelmessége éppen az ilyeneknek szól (vö. Mt 18,6.10.14)³⁶³. A befogadó, viszonzásképpen a befogadott szintjére jut – a próféta vagy az igaz ember befogadásával, a nekik járó jutalomban részesül. A szövegben ezután esik szó a kicsinyekről, és a párhuzamba állítás az előző mondatokkal valóban azt sugallja, hogy a „kicsinyek egyike” a tanítvány szinonimája, aki a prófétákhoz és az igazakhoz viszonyítva *kicsinynek* látszik.³⁶⁴ Amint a prófétát befogadó prófétának járó jutalmat kap, az igaz embert befogadó igaz embert megilletőt, úgy a tanítványt befogadónak is kijár a tanítványnak jogos jutalom. A tanítvány, jóllehet kicsiny, Isten számára fontos és értékes. A neki tett legapróbb szolgálat, akár egy pohár víz nyújtása is, jutalmat érdemel³⁶⁵. A szolgálatot nem pusztán a látszat, hanem az igények és a szolgálatra váró Isten előtti helyzete határozza meg. Aki csak a látszat alapján ítél, és ahhoz szabja a szolgálatát, nem méltó a jutalomra. Máté az utolsó ítéletről szóló példázathoz hasonlóan hangsúlyozza a szeretet gyakorlati megvalósításának szükségességét.³⁶⁶ Ez egyúttal a tanítványság próbája és kritériuma is, mely együtt jár az egyházas magatartással és a missziói felelősséggel.³⁶⁷ Nem csoda, hogy az apostolok, más szóval a tanítványok ezeknek a nemes kihívásoknak a súlya alatt, szolgálatukban rászorultak a buzdításra és a bátorításra. Újra és újra szükségük volt a megerősítésre és a támogatásra. Minden bizonnyal tudatában voltak tulajdon kicsinységüknek, alkalmatlanságuknak, ami kedvüket szeghette. Jézus szava, értékelése méltóságot adott küldetésüknek. A mutató névmás használata (οὗτοι οἱ μικροί), de akár a márki személyes névmás (ὁμοῦς) is, a tanítványok egységét feltételezi. Egy közösség, egy csoport lehettek, mindennemű megosztottság, elkülönülés nélkül. Tanítványságukat azonos, motivációt és identitást illető kérdések jellemezték. A kicsinyek kifejezés tehát itt minden bizonnyal egységesen a tanítványokra vonatkozik.³⁶⁸

³⁶² Valóban szinte semmijük sem volt, vö. Mt 10,9-10-el: „Ne szerezzetek se aranyat, se ezüstöt, se rézpénzt az övetekbe, se tarisznyát az útra, se két felsőruhát, se sarut, se botot.”

³⁶³ A részletes elemzést lásd a dolgozat egy másik fejezetében.

³⁶⁴ Karner, Máté, 1935. 72. old.

³⁶⁵ Egy pohár víz a szárazságnak kitett Palesztinában valóban jutalomnak számított! In Grundmann, Matthäus, ThHK, 1972. 302. old.

³⁶⁶ Ennek elemzését lásd a dolgozat egy másik fejezetében.

³⁶⁷ Da Spinetoli, Máté, 1998. 328. old.

³⁶⁸ Schlatter, Erläuterungen zum Neuen Testament, Matthäus, 1987. 170. old. Grundmann, Matthäus, ThHK, 1972. 301. old.

3.2.5.2. Tanítványság és gyermekség

Nem járunk azonban messze az igazságtól akkor sem, ha a „kicsinyek” kapcsán a gyermekekre asszociálunk. Ha újszövetségi szóhasználatban nem is, de eredetileg a „kicsiny” fogalom szűkebb értelemben a kisgyermek megjelölésére szolgált. Egy kicsinynek, azaz kisgyermeknek a felkarolása és támogatása a legnagyobbnak, magának a Mindenhatónak tett jócselekedettel volt egyenértékű. A „kicsinyek” kifejezés csupán később és átvitt értelemben vonatkozott a keresztényekre, ill. a keresztény tanítványokra, talán éppen a jézusi szóhasználatot követően és arra visszautalva, a korai keresztény gyülekezetek terminológiájának részeként. A korabeli közösségi, gyülekezeti élet kihívásai közé tartozott a kicsinyek védelme, immár nem általában a tanítványok, de a gyülekezet kicsinyei, a szegények, az özvegyek, az árvák, a betegek összefüggésében. A Jézus által használt és az Újszövetségben a kicsinyek szóval visszaadott kifejezésben nem rangbéli, a státuszt illető, hanem objektív értelemben vett kicsinység, a szegények és az alázatosak mindenkori kicsinysége jelenik meg.³⁶⁹ A kicsinyek immár nem a gyermekek a szó szoros, fizikai vagy biológiai értelmében, hanem a pozícióval nem rendelkezők, a vagyontalanok, a hátrányos helyzetűek, a lecsúszottak, a létminimum alatt élők. Azok, akiket Jézus ebben a vonatkozásban nevez gyermekeknek (νηπίου³⁷⁰, Mt 11,25), azaz átvitt értelemben oktalanoknak és erőtleneknek. Elesettségüket, gyengeségüket, kiszolgáltatottságukat tekintve ezek a kicsinyek valóban hasonlóak a kisgyermekhez. Másrészt azonban a társadalom nagykorú tagjai, akik felelős döntést tudnak hozni és képesek Jézus tudatos követésére. Mk 9,42 szerint³⁷¹ ezért lehetnek ezek a kicsinyek Jézus követői. Olyan emberek, akikhez Jézus különösképpen vonzódott, és akik közül tanítványainak első csoportja kikerült, beleértve a tizenkettőt.

³⁶⁹ Brown-Driver-Briggs: A Hebrew-English Lexicon of the Old Testament, Oxford University Press, 1955. 776. old.

³⁷⁰ A νήπιος, ία, ον jelző jelentése: kiskorú, éretlen, gyermeki, értelmetlen, tapasztalatlan, együgyű, gyenge. Főnévként kiskorú gyermek, kisgyermek. Szellemi értelemben az Istennek tetsző gyermeki egyszerűséget fejezi ki (Mt 11,25). In Varga Zs., 1992. 649. oszl.

³⁷¹ A részletes magyarázatot lásd a dolgozat egy másik fejezetében.

3.2.6. A kisgyermek példája – óvás a botránkoztatástól

„Amikor befejezte Jézus ezeket a beszédeket”, olvassuk Mt 19,1-ben a megelőző, 18. részt lezáró félmondatot. A 18. fejezetben tehát Jézus beszédeinek egy, a Máté evangéliumára jellemző gyűjteménye van előttünk (Mt 18,1-10 = Mk 9,33-37.42-48 = Lk 9,46-48; 17,1-2). Máté, hasonlóan más jézusi logion-antológiáihoz, itt is három forrásból merít: Márk evangéliumából, a Q- vagy másképpen Logion-forrásból és egy, a csak rá jellemző ún. M-forrásból. A kontextust Márk adja, aki 9,33-37-ben rögzíti a tanítványok vitáját: Ki a nagyobb (legnagyobb) közülük. Máté, a maga evangéliumában ezzel kezdi a Jézus beszédeiből álló 18. fejezetet (Mt 18,1-5):

Mk 9,33-37

Megérkeztek Kapernaumba, és amikor már otthon volt, megkérdezte tőlük: „Miről vitatkoztatok útközben?” Ők azonban hallgattak, mert arról vitatkoztak az úton egymással, hogy ki a legnagyobb? Jézus ekkor leült, odahívta a tizenkettőt, és így szólt hozzájuk: „Ha valaki első akar lenni, legyen mindenki között az utolsó és mindenki szolgája.” És kézen fogva egy kisgyermeket (παιδίον) közéjük állította, átölelte, majd ezt mondta nekik: „Aki az ilyen kisgyermekek közül egyet is befogad az én nevemért, az engem fogad be; és aki engem befogad, az nem engem fogad be, hanem azt, aki engem elküldött.”

Mt 18,1-5

Abban az órában odamentek a tanítványok Jézushoz, és megkérdezték tőle: „Ki a nagyobb a mennyek országában?” Jézus odahívott egy kisgyermeket (παιδίον), közéjük állította, és ezt mondta: „*Bizony, mondom néktek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát megalázza magát, mint ez a kisgyermek, az a nagyobb a mennyek országában.* És aki befogad egy ilyen kisgyermeket az én nevemben, az engem fogad be.

3.2.6.1. Az isteni kinyilatkoztatás iránya

A nagyság kérdésének felvetésében különbség van a márki és a mátéi változat között: Míg Máté azt a „mennyek országába”, más szóval az üdvösség „állapotába” transzponálja, addig Márk földi viszonylatban veti fel. Márknál kiemelendő az ún. út-motívum használata: A tanítványok azon az úton vitatkoznak a tulajdon nagyságukról, amelyen Jézus a keresztt, azaz a kiszolgáltatottság, az erőtlenség,

vagyis a „kicsinység” felé tart.³⁷² Isten kinyilatkoztatásának ez az iránya, a tanítványok azonban a nagyság irányában gondolkodnak. A kezdő mondatok után Máté egy másik, kisgyermekéről szóló márki logionnal (Mt 18,3-4 = Mk 10,15, dőlt betűvel kiemelve) folytatja, majd a Mk 9,42-48-ban olvasható, megbotránkoztatástól való óvás szavait reprodukálja 18,6-9-ben. Ezután jön Máténál a Q-forrásból származó példázat az eltévedt juhról (Mt 18,10-14 = Lk 15,3-7), melyben szintén található utalás Jézus kicsinyeire.³⁷³ A μικρός kifejezés szó szerinti előfordulásai a fenti szakaszokban a következők:

Mt 18,6; 18,10	Mk 9,42	Lk 9,48; Lk 17,2
<p>Aki pedig megbotránkoztat egyet <i>e kicsinyek</i> (τῶν μικρῶν τούτων) közül, akik hisznek bennem, jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakába, és a tenger mélyébe vetik.</p> <p>„Vigyázzatok, hogy egyet se vessetek meg <i>e kicsinyek</i> (τῶν μικρῶν τούτων) közül, mert mondom nektek, hogy angyalaik mindenkor látják a mennyben az én mennyei Atyám arcát.”</p>	<p>„Aki pedig akár csak egyet is megbotránkoztat <i>e kicsinyek</i> (τῶν μικρῶν τούτων) közül, akik hisznek bennem, jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakába, és a tengerbe dobják.”</p>	<p>„Aki befogadja ezt a kisgyermeket az én nevemért, az engem fogad be; és aki engem befogad, azt fogadja be, aki engem küldött. Mert aki <i>a legkisebb</i> (μικρότερος) mindnyájatok között, az a nagy.”</p> <p>Jobb annak, ha malomkövet kötnek a nyakába, és a tengerbe vetik, mintsem egyet is megbotránkoztatson a <i>kicsinyek</i> (τῶν μικρῶν τούτων) közül.</p>

3.2.6.2. Kis gyülekezeti katechizmus

Máté nem csupán azt akarta bemutatni, hogyan tanította és nevelte Jézus a tanítványait, hanem a legtágabb kört, az egész gyülekezetet szólítja meg, és annak belső életére reflektál. Az erkölcsi-etikai kérdés az volt, hogyan kell a tanítványoknak, azaz a gyülekezet tagjainak egymással szemben viselkedni. Itt is, akárcsak Mt 20,26-28-ban egy korai, a gyülekezet belső életét szabályozó kátét olvasunk, a keresztények egymáshoz és embertársaikhoz való viszonyával kapcsolatban. Jézus világossá teszi, hogy mindennemű hiúság, nagyravágyás, a rossz

³⁷² Dóka, Márk, 1996. 200-201. old.

³⁷³ Fuller, Matthew, in Harper's Bible Commentary, 1988. 970. old.

értelmű, a másik ember kárával, hátrányba szorulásával járó feltörekvésre irányuló ambíció, az első helyekre való igyekezet, idegen a keresztény szellemiségtől, és nem találkozik az ő akaratával. „Jézus tanítványának nem arra kell néznie, hogyan előzhet meg másokat, hogyan kerekedhetik mások fölé, hanem a szolgálatban kell elsőnek lennie.”³⁷⁴ Ennek demonstrálására Jézus egy kisgyermeket állít tanítványai elé.³⁷⁵ Az ambíció útján való törekvéssel ellentétben áll a gyermek önállótlanága, ráutaltsága és kiszolgáltatottsága. Ahhoz, hogy valaki lemondjon a rangról, a dicsőségről és az elsősről, olyanná kell lennie, mint egy kisgyermek. A hangsúly nem a gyermek ártatlanságán, vagy naivságán van, hanem alázatosságán, más szóval kicsinységén. Ez nem mást jelent, mint azt, hogy a gyermek teljes lényével rá van utalva szülei segítségére, ugyanakkor ő is segít és szolgál nekik, ahol csak teheti. Ez a gyermeki kicsinység, vagy alázat az, amire a tanítványoknak, tágabban Krisztus követőinek fel kell figyelniük. Isten országában az lesz a „legnagyobb”, aki földi-társadalmi viszonylatban tud „kicsiny” lenni. Az Istenre feltétlen, gyermeki bizalommal tekintőre, az emberi nagyság keresésének útját elhagyóra, a ragaszkodását akár a világ által lenézett és megvetett szolgálattal is alátámasztóra, különleges (mennyei) jutalom vár. Ilyen szolgálat „az ilyen kisgyermekek közül” akár egynek is (ἐν τῶν τοιοῦτων παιδίων, ἐν παιδίον τοιοῦτο, Mk 9,37; Mt 18,5) a befogadása, azzal az ígérettel, amely egyben a jutalom közvetlen, személyes voltát feltételezi: Egy ilyen kicsiny felkarolásával magát Jézus fogadjuk be. A naggyá lenni akaró tanítványok között Márknál jelképeessé lesz a kisgyermek és az őt megölelő, azaz a szeretetközösségébe fogadó Jézus (Mk 9,33-37). A Mester a saját példájával illusztrálja, amit tanít: A „mindenki szolgálata” azt jelenti, hogy nem csupán a kiválókat, az arra méltókat és érdeemeseket, de a méltatlanokat, azaz a kicsit és a jelentéktelent (amilyenek a korabeli zsidóságban a gyermek is számított!) kell szolgálni.³⁷⁶ Jézus a kisgyermekről a lehető legnagyobbat jelenti ki: azonosítja ügyét önmagával, sőt Istennel. Jézusban hinni és Istennek szolgálni csak úgy lehet, ha diakóniai indulattal fordulunk a gyenge és a segítségre szoruló felé. Az a hit tehát, amellyel az ember saját magát kicsinynek tudja, semmiképpen nem jelent tétlenséget,

³⁷⁴ Karner, Máté, 1935. 122. old.

³⁷⁵ Grundmann, Lukas, ThHK, [én.] 197. old.

³⁷⁶ Dóka, Márk, 1996. 202. old.

passzivitást, hanem a segítő szeretetnek és szolgálatnak a legnagyobb mértékű aktivitását.³⁷⁷

3.2.6.3. A kicsinyek és a gyengék védelme

A továbbiakban a hangsúly a gyermekekről a tanítványokra kerül, amint azt a kicsinyek kifejezés bővítménye (οἱ μικροὶ οἱ πιστευόντες, a kicsinyek, akik hisznek Jézusban, Mt 18,6, vö. Mt 10,42) mutatja. Máté egy, az evangéliumában már korábban is idézett jézusi mondással folytatja (Mt 15,8-9 = Mt 5,29-30). Amíg azonban a korábbiakban a logion a tiszta és erkölcsös életvitelre biztatott, addig itt a botránkoztatás oka nem a tisztátalan kívánság, hanem a „nagyok”, az erősek visszaélése a „kicsinyek” gyengeségével. Karner Károly szavaival „Jézus a gyülekezet kicsinyeit, a gyengéket védi, hogy a nagyok, az erősek magatartása törvetéssé ne legyen számukra.”³⁷⁸ Az intelmek összefoglalásának tekinthető a 10. vers, amelyik a megvetéstől óvja a Jézus által említett kicsinyeket, utalva az Isten előtti becsületükre és kiemelt helyzetükre, valamint az Istennel való különlegesen közeli kapcsolatukra.

3.2.6.4. Gyermekek vagy tanítványok?

A szakasz elemzésekor óhatatlanul megfogalmazódik a kérdés, vajon lehet-e összefüggés a szövegben szereplő kisgyermek, ill. kisgyermek és az ugyancsak az ebben a részben említett kicsinyek között. Más szóval, a kicsinyek kifejezés a gyermekekre, vagy a tanítványokra vonatkozik, vagy esetleg mindkettőre.³⁷⁹ Az alaphelyzetet már bemutattuk: Az apostolok arról vitatkoznak, ki a nagyobb a mennyek országában. Jézus alázatra inti őket, egy kisgyermeket állítva eléjük példaképül, mint Isten országának a várományosát. Az első négy vers fő motívuma Máténál tehát az alázatosságra való felhívás, ill. a tanítványok helyreigazítása. A következő versekben azonban már nem erről van szó. Ott nem a tanítványokkal szembeni követelmények, hanem a tanítványokat oltalmazó isteni gondviselés válik

³⁷⁷ Pröhle, Lukács, 1991. 162. old.

³⁷⁸ Karner, Máté, 1935. 123. old.

³⁷⁹ „War in diesen Worten ursprünglich auch, und zwar unter der Bezeichnung ‚die Kleinen‘, von Kindern die Rede, oder ist der Ausdruck Jüngerbezeichnung, der von Jesus herrührt?” In Grundmann, Matthäus, ThHK, 1972. 415. old.

hangsúlyossá (Mt 18,5-7). Annak ellenére, hogy az ember csak úgy válik méltóvá az Isten országára, ha lelkében egy gyámoltalan gyermekhez lesz hasonlónak, ez nem vonja maga után a világnak való kiszolgáltatottságát. Ellenkezőleg, szüntelenül körülöleli őt, a védelmet és biztonságot jelentő isteni erőter. Egyetlenegy tanítvány sincs híján az Atya gondoskodásának – Isten számára mindegyikük élete, sorsa egyformán fontos. Mt 18,6 párhuzamos Mk 9,42-vel; a szinte szóról szóra azonos márki szövegváltozatot azonban egy olyan vers előzi meg, amelynek gondolata a dolgozatban szintén elemzett, és a korábbiakban már említett Mt 10,42-vel azonos. Amint arra már utalást tettünk, a kicsinyek szó helyett Márknál egyszerűen a nektek (azaz Jézus tanítványainak) személyes névmás Pl. 2. dativus alakja szerepel. A mátéi ige azon értelmezését tehát, hogy a kicsinyek megjelölés a tanítványokra vonatkozik, a márki szövegváltozat is alátámasztja. Márknál a 9,41-ben olvasható, a tanítványokra vonatkozó személyes névmást a következő, 42. versben a már szintén említett „kicsinyek, akik hisznek bennem” megnevezés váltja fel. Nem vitás, hogy ugyanazokról van szó mind a két versben. Az a fordulat pedig, hogy itt a „kicsinyek” kibővül az „akik hisznek bennem” megjelöléssel, egyértelművé teszi: Itt nem lehet szó kisgyermekéről, csak idősebb hívekről, vagy magukról a tanítványokról. A párhuzamos lukácsi szakasz (Lk 17,2), amelyben a kicsinyek kifejezés előfordul, azonos a Máté és Márk által megőrzött hagyománnyal, és ugyanazt visszhangozza. Lukács, Mátétól és Márktól eltérően ugyan nem fűzi hozzá a logionhoz az „akik hisznek bennem” megjelölést és így kevésbé egyértelmű, vajon kiket érthet kicsinyek alatt. Igen valószínű azonban, hogy Lukács is a tanítványokat, vagy a tanítványok egy különleges csoportját nevezi kicsinyeknek. A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy a megbotránkoztatásról szóló igék teljes kontextusából hiányzik a gyermekekre való utalás.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni ugyanakkor azt a megállapítást sem, amely szerint a kicsinyek kifejezés a szó szoros értelmében a gyermekekre vonatkozik. A Mt 18,10-ben említett kicsinyek minden nehézség nélkül azonosíthatók a kisgyermekkel. Ezt az értelmezést támogatja a szövegrész egészének kapcsolata a kezdő versekkel, ahol a kicsi gyermek Isten országa várományosainak mintájaként szerepel. Mindezek alapján feltételezhető, hogy az intelem eredetileg a kisgyermek lenézésétől és megvetésétől óvott. Ismeretes, és dolgozatunk egy másik fejezetében ki is tértünk rá, hogy a rabbik nagyra értékelték a gyermekekkel és az árvákkal szemben tanúsított emberséget. A pogány világban azonban korántsem volt ilyen

becses értéke az emberi életnek, kiváltképpen a kicsinyek, a bizonyos értelemben haszontalannak számító gyermekek életének. Erről tanúskodik egy Hilarion nevű egyiptomi munkásnak a feleségéhez, Alishoz írott papirusz-levele a keresztény korszak elejéről. Ebben azt tanácsolja asszonyának, hogy ha a születendő gyermekük fiú lesz, tartsa meg és nevelje fel, ha azonban leányuk születne, ne táplálja, hagyja meghalni³⁸⁰. Az előbbiek értelmében, a mátéi igében szereplő angyalok (18,10) a gyermekek (védő)angyalai lennének. E vélekedés alapján, a szövegben a tanítványokra történő utalás csak későbbi, az eredeti összefüggéstől eltérő gondolat: A kicsinyek kifejezést immár új kontextusban, a frissen alakuló keresztény gyülekezetekben jelentkező problémákra reagálva, többé nem szűk értelemben a gyermekekre, hanem a gyülekezeti közösség tagjaira érthették.

Bármennyire vonzónak és kézenfekvőnek tűnik is a fenti magyarázat, a szövegrészletek alapos elemzését és egybevetését követően ki kell mondanunk: A kicsinyek és a kisgyermekek közé nem lehet egyértelműen egyenlőségjelet tenni. Annyi megengedhető és vállalható, hogy a kicsinyek megnevezés esetleg Jézus újdonsült, „kezdő” és még nem egészen érett követőire vonatkozhatott³⁸¹, a kisgyermek és a tanítványok csoportja azonban egyértelműen, külsőképpen is elkülönül. Minden hasonló vélekedés ellenére valószínűtlen, hogy a „kicsinyek” eredetileg a gyermekeket jelölte volna, és csak később a tanítványokat. Az egyes szövegváltozatokban olvasható „e kicsinyek közül, akik hisznek bennem” minősítés is ezt a különbségtételt támogatja. Az „e kicsinyek” kifejezés úgy van a szövegbe ágyazva, hogy minden kétséget kizáróan elkülönüljön a „kisgyermek” szótól. A két görög kifejezést (παιδίον, azaz gyermek, ill. μικρός, azaz kicsiny) eredetileg nem azonosították és cserélték fel egymással, azok külön jelentéssel bírtak és nem váltak egymás szinonimájává. Azt azonban ki lehet és ki is kell mondani, hogy a lelki vonatkozásukat illetően mégiscsak van valami közös a kicsinyekben (a tanítványokban) és a kisgyermekekben, még akkor is, ha fizikai értelemben két külön csoportról kell beszélnünk. A közös vonás éppen a kicsinységük, amely a gyermekek esetében a lelkület, a szellemi ráutaltság mellett fizikai tulajdonság is, míg a tanítványok esetében a lelki-spirituális gyermekséget, az Istennek, az Atyának való szolgálatkészséget és a tőle való egzisztenciális függőséget feltételezi. Jézus a kisgyermek említésével és a kicsinyek megjelöléssel egyidejűleg azokra utalhatott,

³⁸⁰ The Interpreters's Bible, Vol. VII. 468. old.

³⁸¹ Fred B. Craddock, Luke, in Harper's Bible Commentary, 1988. 1035. old.

akik a hitükben „gyermek” még. Erre vonatkozhat az „akik hisznek bennem” körülírás is. A kicsinyek ugyan nem egyedüli tagjai a keresztény közösségnek, de ők szorulnak mindenekelőtt segítségre és oltalomra. Nem *életkoruk* miatt kicsinyek – ahogyan ezt Mk 9,42 alapján feltételezhetnénk –, hanem inkább *lelki érettségük* szempontjából. Olyanok, akár a fejlődésben lévő gyermekek: jóra való, de képességeik még korlátozottak. A közösségben az ilyeneknek kell előnyben részesülniük: A többség az ő szempontjaiknak kell, hogy alárendelje magát, nem pedig fordítva. A legtörékenyebbek java prioritást élvez a gyülekezetben. Mt 10,40-ben³⁸² Jézus azt mondja, hogy aki a tanítványát befogadja, őt magát fogadja be. Ez a gondolat itt (Mt 18,5) még radikálisabb fordulatot vesz: ha valaki az ő nevében figyelmével tünteti ki a gyengébbet, ezt úgy tekinti, mintha vele tette volna. Önmagát azonosítja a kicsinyekkel, azaz a leggyengébb, legkiszolgáltatottabb, lelkileg, ill. a hitükben legbizonytalanabb tanítványokkal. Ő úgy van jelen életükben, sorsukban, kicsinységükben, végső soron *bennük*, mint ahogyan Mt 11,29 szerint a szegényekben és az alázatos szívű emberekben. Da Spinetoli a szakasz kapcsán így fogalmaz: „Ha valaki jót tesz a legkisebb tanítvánnyal, ezt Jézusnak teszi, aki a megvetett, az ínséget szenvedő és a szegény embereknek előbb tette meg e szolgálatot, amikor jogaik visszaállítása érdekében egészen a halálig védelmezte ügyüket.”³⁸³

3.2.7. Összefoglalás

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az evangéliumi kicsinység szempontjából nem a kicsinyek *személye*, vagy *kiléte* a fontos, hanem a kicsinység, mint *lelkület*, mint szellemi-spirituális készenlét, ill. állapot. Ahhoz, hogy az ember az Isten országába jusson, nem az élre kell törni, hanem irányt kell változtatni ($\sigma\tau\rho\epsilon\phi\omega$), nem nagyozni kell, hanem olyan kicsinnyé kell válni ($\tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\omega$), mint a gyermek. A felemelkedés feltétele tehát az alázat, a megalázkodás ($\tau\alpha\pi\epsilon\iota\nu\omega\sigma\iota\varsigma$) pedig együtt jár a megtéréssel és fordítva, a megtérés az alázattal. Az irányváltás a gondolkodás és a cselekvés módjának alapvető megváltoztatását jelenti, a

³⁸² Lásd még ehhez Gnilka, Márk, 2000. 498. old.

³⁸³ Da Spinetoli, Máté, 1998. 506. old.

változáshoz pedig alázatossá, „személyes törekvések, igények és követelések nélküli kicsinyé” kell válni.³⁸⁴

Az, hogy a Jézus által megnevezett kicsinyek a tanítványok elé példaképpül állított kisgyermek volt-e, vagy magukat a tanítványokat, esetleg a tanítványi kör, vagy első követői egy szűkebb csoportját, netán a gyülekezet tagjait nevezte Jézus „kicsinyeknek”, a „kicsinység” szempontjából másodlagos. Az elsődlegesen fontos az, hogy *mit jelent* kicsinynek lenni, mégpedig Isten, a világ, ill. a társadalom és a gyülekezet, a Krisztust követők közössége szempontjából. A gyermekek vagy a „gyermekség” a kicsinyeket *jelképezik*, a kicsinység pedig a megfelelő *viszonyulás* kifejezése, Istenhez és egymáshoz, a fenti hármasság összefüggésben.³⁸⁵ Kicsiny a gyermek is, nemcsak gyermekége, éretlensége okán, de azért is, mert a felnőttekre, szüleire van utalva, és nekik tartozik engedelmességgel. Kicsiny a tanítvány is, amennyiben felismeri Istenre utaltságát, és hitében gyermek tud lenni. Nem törekszik magasabb pozícióra és nem vágyik arra, hogy a gyengébbeken való uralkodás jelentse nagyságát és hatalmát, megbotránkoztatva ezzel a bizonytalanokat és a keresőket. Kicsiny és az Isten országára méltó a felebarát, a keresztyény testvér, vagy általában az ember is, amennyiben nem tekint megvetéssel Jézus kicsinyeire, hanem

³⁸⁴ Da Spinetoli, Máté, 1998. 502. old. A szerző a szakasz magyarázatában P Bonnardra hivatkozik, aki a „Kicsinyek nagysága” címet adta a perikópának. S. Légasse-re hivatkozva pedig rámutat arra, hogy a στρέφω ige nem szinonimája a megtérést kifejező μετανοέω-nak, hanem megőrzi eredeti jelentését (visszafordulni), és így annyit jelent, mint szimbolikusan visszatérni az idő útján, megtagadni minden nagyságot a kicsinység megszerzése érdekében, amelynek a gyermek a legtokéletesebb mintája. Ennek megfelelően – folytatja da Spinetoli – a ταπεινότης szó, biblikus használatban nemcsak „alázatot” jelent, hanem átfogóbb és mélyebb kifejezésként magában foglalja a hitet és a szeretetet is. „Gyermekként megalázkodni” elsősorban nem a gyermek alázatosságának „utánzását” jelenti, hanem azt, hogy az ember azonos szintre helyezkedik vele. A gyermekek fizikai szempontból kicsinyek, ezért jelképei azoknak, akik Krisztus tanítványaivá akarnak válni, mert ezek is kicsinyek a „szívükben”.

³⁸⁵ Da Spinetoli találó szavaival: „A gyermek a tanítvány eszményi szimbóluma. Ha úgy tetszik, neki is megvannak a maga hibái: szeszélyes, önző és lusta.” Ugyanakkor „nem áskálódó, nem karrierista, nincsenek hatalmas tervei, nagyravágyó törekvései, még csak saját elképzelései sincsenek, s főleg nincs ereje, hatalma, és híján van az eszközöknek. A gyermek ezért engedékeny, tanulékony, könnyen elfeledi az igazságtalan bánásmódot, és elhiszi azt, amit mondanak neki. Lukács számára Krisztus közössége a tagok életkorától függetlenül valamiféle ’gyermekkori fészek’, ahol vannak ugyan vetélkedések és csetepaték, de ezek nem a mások feletti uralomért folynak. ... A gyermek a tanítvány jelképe. Jézus a tanítványok elfogadtatásán fáradozik, s főleg a legegyszerűbbekén, a legkisebbekén, amint ezt a párhuzamos szövegek is megerősítik (Mk 9,34-37; Mt 18,1-6). ... Jézus megfordítja a versenyt, amelyet az apostolok azért vívtak, hogy eldöntsék, ki a legnagyobb. Az győz, akinek sikerül a legkisebbé válnia, azaz az utolsó helyen maradnia. A-z emberi családban a gyermek a kicsiny, a keresztyény közösségben pedig az, aki hasonlít rá. Az utolsó hely elfoglalása azt jelenti, hogy az ember lemond uralomra törő ösztöneiről, és embertársai, illetve testvérei szolgálatába szegődik. Kisebb hangsúlyt ad önszeretetének, önös érdekeinek, és nyitottabbá, készségesebbé válik mások és Isten irányában. A nagyság, amelyre ily módon szert tesz, nem jogi és közigazgatási, hanem erkölcsi és lelki nagyság; de éppen ez az, ami maradandó, és ami számít, főleg Isten előtt.” In Da Spinetoli, Lukács, 1996. 341-342. old.

elfogadja és befogadja őket. Így építi és köti össze egymással a kicsinység a különböző nemzedékeket, a társadalmi rétegeket és csoportokat, a világot és az egyházat, az Istent és az embert, amiképpen a tanítványok nagyratörése sem egyedi esetként, hanem általános emberi tulajdonságként fogható fel. Ezzel szemben az embernek fel kell fedeznie „naívu” és szabadságként, elveszett gyermekségét, mint alapvető természetét, nem elfelejtve Pál apostol szavát: „Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy éreztem, mint gyermek, úgy gondolkoztam, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat” (1Kor 13,11). Az evangéliumi kicsinység szempontjából egyformán és egyidejűleg szükséges a gyermekség szellemének megőrzése és az infantilizmus elvetése.³⁸⁶

Jézus szerint az emberi élet értelme nem önző módon önmagában van, hanem a többi emberben.³⁸⁷ Isten számára éppen ezért nem a saját nagyságukra törekvők, hanem „*ezek a kicsinyek*” az igazán fontosak. Az angyalok őket képviselik Isten előtt, általuk (ti. az angyalok által) pedig ő, a mennyei Atya van közel hozzájuk. Lukács evangéliumából kölcsönözve a fogalmakat: Az egyház nem méltóságok, hanem pásztorok (Lk 2,8), szegények (Lk 6,20), megtért bűnösök (Lk 7,37-38) és kicsinyek (Lk 9,48) gyülekezete.³⁸⁸ Az eltévedő, a közösségből kisodródó, az Isten számára való elveszésnek kitett kicsinyeknek mindenképpen utána kell menni. Az alakuló, fiatal közösség, a Krisztus első követőiből álló ősgyülekezet nem engedheti meg magának azt a jézusi szellemtől idegen magatartást, hogy figyelmetlenül és szeretetlenül viselkedjen a hitben gyengékkel, a keresztény talajhoz még csupán hajszályökerekkel kapaszkodókkal szemben. Nem véletlen, hanem tudatos szerkesztés eredménye, hogy az ezekről a kicsinyekről való gondoskodásra hív fel Máté evangéliumának a folytatása, azaz a 18. fejezet következő szakaszába illesztett példázat is az elveszett juhról. A következőkben ennek a résznek a vizsgálatára térünk ki.

³⁸⁶ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 131. és 209. old.

³⁸⁷ Dóka, Márk, 1996. 201. old.

³⁸⁸ Da Spinetoli, Lukács, 1996. 342. old.

3.2.8. Kicsinység a példázatokban

3.2.8.1. Az elveszett juh

E példázat, amelyben Jézus, említést tesz az ő kicsinyeiről, a szinoptikus evangéliumok közül csupán Máténál és Lukácsnál olvasható (Mt 18,12-14; Lk 15,3-7). Máté evangéliumában a példázat egy hosszabb egység (Lk 18,1-14) része, amelyben, több ízben szó esik a kisgyermekről és a kicsinyekről. (A megfelelő versekre a dolgozat egy másik fejezetében részletesen kitérünk). Lukács nem említi a kicsinyeket, és a példázatot szintén egy hosszabb rész, egy trilógia (az eltévedt juh, az elveszett drachma és a tékozló fiú, Lk 15,3-32) első darabjaként egészen más összefüggésbe helyezi, mint Máté:

Mt 18,12-14

„Mit gondoltok? Ha egy embernek száz juha van, és eltéved közülük egy, nem hagyja-e ott a kilencvenkilencet a hegyekben, és nem megy-e el megkeresni az eltévedtet? Ha azután megtalálja, bizony mondom néktek, jobban örül neki, mint annak a kilencvenkilencnek, amelyik nem tévedt el. Ugyanígy a ti mennyei Atyátok sem akarja, hogy elveszen egy is *e kicsinyek* (οἱ τοῖι οἱ μικροί) közül.”

Τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γένηται τιμὴ ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα καὶ πλανηθῆ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφήσει τὰ ἐνενηήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό, ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι χαίρει ἐπ’ αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενηήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις. οὕτως οὐκ ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μικρῶν τούτων.

Lk 15,3-7

Ő erre ezt a példázatot mondta nekik: „Ha valakinek közületek száz juha van, és elveszít közülük egyet, vajon nem hagyja-e ott a kilencvenkilencet a pusztában, és nem megy-e addig az elveszett után, amíg meg nem találja? És ha megtalálta, felveszi a vállára örömeiben, hazamegy, összehívja barátait és szomszédait, majd így szól hozzájuk: Örüljetek velem, mert megtaláltam az elveszett juhomat. Mondom nektek, hogy ugyanígy nagyobb öröm lesz a mennyben egyetlen megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igaz miatt, akinek nincs szüksége megtérésre.”

εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγων Τίς

ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν οὐ καταλείπει τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ἕως εὕρη αὐτό; καὶ εὕρων ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὄμους αὐτοῦ χαίρων καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας λέγων αὐτοῖς, Συγχαρήτέ μοι, ὅτι εὕρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλὸς λέγω ὑμῖν ὅτι οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται ἐπὶ ἓν ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δικαίους οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.

3.2.8.1.1. A példázat kontextusa

Valószínűleg a lukácsi szerkesztés tükrözi azt a kontextust, amelyben Jézus eredetileg elmondta a példázatot, a vámszedők és bűnösök társaságában. A hangsúly itt Istennek a bűnösök iránti kereső, mentő szeretetére kerül.³⁸⁹ Máté már a gyülekezeti életre való tekintettel szerkeszt: Az eltévedt juh, tévelygő keresztény testvéreket példáz, a parabola pedig intellemeül szolgál a gyülekezet kicsinyeinek és elesettjeinek támogatására.³⁹⁰ Ezek nem csupán a hitben járatlan vagy még éretlen keresztények, hanem az ingadozó és a hitükben bizonytalan tanítványok is, akiket az elbukás veszélye fenyeget. Olyanok, akik nemcsak megbotránkozathatók, hanem akik már meg is botránkoztak, azaz bizonytalanná vált az Istennel és az embertársaikkal való kapcsolatuk.³⁹¹ Fabiny Tamás a jézusi példázatokról írott dolgozatában J. Jeremiasra hivatkozik, aki klasszikus példaként említi a kétféle, a lukácsi és a mátéi kontextust „annak bizonyítására, hogy az eredetileg Jézus ellenfeleinek mondott példázat (Lk) a gyülekezet vezetőihez intézett parainesis (Mt) lett.”³⁹² Ugyanitt olvasunk arról, hogy a rabbinizmus is ismeri ezt a parainetikus jellegű példázatot, az apokrif Tamás-evangélium hasonló logionjában (107.) azonban eltűnik ez a tartalom (l. ott!).³⁹³

3.2.8.1.2. Szeretet az elveszett iránt

Amikor tehát egy testvér a hitében meginog, és el akar fordulni a közösségtől, a híveknek minden erőfeszítést meg kell tenniük, hogy visszavezessék őt a gyülekezetbe. Itt tehát a mutató névmással (οὗτος) álló kicsinyek (μικρός) szó vonatkozhat szűkebb értelemben a tanítványokra és tágabban, általában a keresztény

³⁸⁹ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 180. old.

³⁹⁰ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 180. old.

³⁹¹ Da Spinetoli, Máté, 1998. 508. old.

³⁹² Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 180. old.

³⁹³ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 181. old.

testvérekre – talán éppen az ingadozókra, a bizonytalanokra, a kicsinyhitűekre. Karner Károly kiemelten hangsúlyozza, hogy a példázat a kicsinyekről való gondoskodásra hív fel, és nem Jézus pásztori keresését szemlélteti, hanem a tanítvány feladatát jelöli ki. Arra int, hogy „az eltévelyedett kicsinnyel szemben nem az ítélkezés, a kitzsítás a helyes magatartás, hanem a keresés, az utána járás és a megmentés.”³⁹⁴ Míg Máténál a bárány eltéved (πλαανάω, πλανήθη tévútra kerül, elpártol, vétkezik), és a felhívás a gyülekezet vezetőinek szól, hogy menjenek utána és hozzák vissza a „tévelygő bárányt”, azaz keresztény testvért, addig Lukácsnál a bárány elveszik (ἀπόλλυμι, megsemmisül, elkárhozik), akárcsak a Jézussal együtt evő bűnösök. Máténál utóbbi immár a kicsinyek sorsa lehet, ez azonban nem találkozhat az Atya akaratával. Olyan erős a szeretet az elveszett bárány iránt, hogy amíg a kutatás tart, a többi felügyelet nélkül marad a pusztában. Ez a szeretet ugyan kockázatos, de soha nem adja fel a keresést. Máténál ez a kitartó akarat, ez a mentő szeretet védi, óvja Jézus kicsinyeit, a keresztény tanítványokat. Olyannyira, hogy ha a kicsiny bűnbe jutna, elkóborolna, esetleg a hit feladásának gondolatával küzdene, és a kárhozat fenyegetné, ez nemhogy Istennek felé irányuló törődését, szeretetét és kegyelmét csökkentené, hanem éppen ellenkezőleg, fokozza azt. A gyülekezet, a keresztény közösség Isten szeretetének képviselője és megvalósítója a világi viszonyok között. Ez a szeretet pedig első rendben az elveszettek, a kicsinyek, a veszélyben lévők felé irányul.

3.2.8.1.3. A kicsinység, mint missziói kihívás

A veszély egzisztenciális, ill. teológiai természetű: Az eltévedés a tévtanításokra figyelést, a hit útjáról való letérést, ezzel együtt pedig végső soron az Isten számára való elveszettséget, azaz a kárhozatot jelenti. A kicsinység tehát itt nem elsősorban a társadalmi vagy az anyagi helyzetre, hanem átvitt értelemben a keresztény hitre, ill. annak erősségére, mértékére vonatkozik. A gyengébb, kisebb hitű testvér azonban nem számít alacsonyabb értékűnek sem Isten előtt, és ebből adódóan sem a gyülekezet előtt. Minél „kisebb” valaki a gyülekezetben, annál fontosabb, hogy megmaradjon a közösségben, és ne vesszen el Isten számára sem. A kicsinység tehát ebben az összefüggésben missziói kihívást jelentett és jelent ma is a

³⁹⁴ Karner, Máté, 1935. 123. old.

kereszténység számára. Olykor csupán akkor ismerzenek meg Jézus kicsinyei, amikor eltévednek, és el kell indulni utánuk. Ha vállaljuk ezt a missziót, az Atya akarata szerint cselekszünk. A kereséssel a tanítvány Istennek szolgál. Jézus maga is az eltévedtekért jött, akik olyanok akár a juhok, pásztor nélkül (4Móz 27,17; 1Kir 22,17; 2Krón 18,16; Ézs 53,6; Jer 23,1; Ez 34,5; Zak 10,2; Mt 9,36; Mk 6,34; 1Pt 2,25). A tanítványainak odaszóló farizeusok „Miért eszik a ti mesteretek vámszedőkkel és bűnösökkel együtt?” kérdését meghallva, Jézus így felelt: „Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek. Menjetek, és tanuljátok meg, mit jelent ez: Irgalmasságot akarok, és nem áldozatot. Mert nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket” (Mt 9,11-13; Mk 2,16-17). A kicsinység, az eltévedés, az elveszettség az Istenre utaltság állapotát feltételezi. Isten örül a megtérő bűnösnek, azaz annak, ha az elkóborolt, eltévedt „bárány” hazatalál. A lukácsi példázat-trilógia ezt az örömet különösen is kiemeli. Az emberek könnyen lemondanak egymásról, és elveszítettnek, figyelemre méltatlannak tartják azt, aki eltévedt. Isten azonban éppen az ilyenek felé fordul szeretetével, és örömét leli abban, ha ezek a kicsinyek új életet tudnak kezdeni.

3.2.8.1.4. A példázat krisztológiai mondanivalója

Pröhle Károly kiemeli, hogy „a példázatok Istenre mutatnak: ilyen az Isten, aki nem az ember elítélésében, hanem megmentésében leli örömét.”³⁹⁵ Ezzel együtt a példázat(ok) krisztológiai mondanivalóját sem lehet figyelmen kívül hagyni. Isten cselekvésének tükrében maga Jézus áll. Ezt a gondolatot képviseli a Máté féle változat, az eltévedt juh példázata elé bizonyos kéziratokban beiktatott mondat, amely Lukács evangéliumában Zákheus történetének (Lk 19,1-10) a summája, a krisztológiai tanulságot jelentő zárómondata:

Mt 18,11 = Lk 19,10

Az emberfia azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszettet.
 ἦλθεν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

A mondat ugyan megszakítja a mátéi szövegösszefüggést (l. ott!) – talán ezért is hiányzik a legrégebbi és a legjobb kéziratokból –, ti. ott Lukáccsal ellentétben nem

³⁹⁵ Pröhle, Lukács, 1991. 242. old.

Jézusnak, az Emberfiának megmentő pásztori munkájáról van szó, hanem a tanítványok feladatáról a gyülekezet életében. Akár a mátéi, akár a lukácsi változatot vesszük alapul, tény marad, hogy Jézust támadták a bűnösökkel való közösségvállalása miatt (Lk 5,29-32; 7,34.36-50). A fenti, az egyes kéziratok szerint a mátéi bevezetést jelentő mondattal analóg a lukácsi kontextust adó kezdés:

Lk 15,1-2

A vámszedők és a bűnösök mindnyájan igyekeztek Jézushoz, hogy hallgassák őt. A farizeusok és az írástudók pedig így zúgolódtak: „Ez bűnösöket fogad magához, és együtt eszik velük.”

A példázatokkal Jézus ezekre a támadásokra (is) válaszol, nyomatékosítva, hogy amit ő tesz nem más, mint Isten akaratának és szándékának a teljesítése. Mivel Isten keresi és meg akarja menteni a kicsit, a gyengét, a tévelygőt, az elveszette, ezért kell neki is velük lennie és vállalnia őket. Pröhle Károly szavaival: „Akik bírálják Jézus magatartását, azok nemcsak Jézust nem értik meg, hanem arról nincs fogalmuk, hogy ki az Isten. Meghökkenítő ez a megállapítás azért, mert akik helytelenítik Jézus állásfoglalását, azok nem valami istentelen bűnösök, hanem a gyülekezet legkegyesebb csoportjai és az Írás állandó tanulmányozói. Jézus annyira élére állítja a dolgot, hogy azt mondja: Aki abban éli ki hitét, hogy elveszett embertársa megsegítése és megmentése helyett megszólja és megveti, az nem ismeri sem Jézust, sem Istent, bármennyit imádkozik, és bármennyit olvassa az Írást.”³⁹⁶ Ebből pedig az következik, hogy a vesztébe induló, azaz az Istentől eltávolodó keresztényt az Isten közelébe visszavezető testvér mintegy Isten „meghosszabbított karjaként”, „pásztorbotjaként”, cselekszik. Egyik ember úgy lehet a másik „krisztusává”, ha felismeri annak kicsinységét, szeretettel vállalja őt, és képes más, komolyabbnak tűnő feladatokról, tevékenységekről lemondani az érdekében. Ez a szeretet nem szab feltételeket, nem azt nézi, mit követeljen az embertől, hanem azt, mire van szüksége, hogy talpra álljon.³⁹⁷

³⁹⁶ Pröhle, Lukács, 1991. 243. old.

³⁹⁷ Pröhle, Lukács, 1991. 244. old.

3.2.8.1.5. Isten és ember egymásra találása

Tágítva a kört elmondhatjuk, hogy Istennek nem csupán az ún. kicsinyek, de általában az ember a fontos, pontosabban az, hogy Isten és ember, Teremtő és teremtmény egymásra találjanak. Az ember számára ez mindig *visszatalálás* az atyai házba, melynek földi, evilági reprezentánsa a keresztény közösség, a gyülekezet. Isten cselekvését, valamint az ő szándéka szerint cselekvő „emberét”, vagy „gazdát”, vagyis a nyájért felelősséggel viseltető(k)ét az *utána* indulás, a megkeresés és a megtalálás jellemzi. Amint néhány sorral korábban már utaltunk arra, a mindenkori keresztény missziói magatartás és motiváció alapjai rajzolódnak ki ebben a példázatban. Az „ezek a kicsinyek” ebből a szempontból nem csupán egy meghatározott gyülekezeti vagy tanítványi kört jelent, hanem általában az Istenre utalt embert, akinek Jézus a metaforikus képét látta azokban, akikre ténylegesen rámutatott. Véleményem szerint a lényeges kérdés nem az, hogy „ezek” a kicsinyek konkrétan kik voltak. Ennél fontosabb annak a felismerése, hogy mit jelent a kicsinység általában és mire, vagy kikre utalt Jézus akkor, amikor „e kicsinyek” vesztéről, ill. megtaláltatásáról beszélt. Magam úgy látom, hogy Jézusnak a kicsinyekre vonatkozó szavaiban – az evangélisták tolmácsolásában immár a keresztény tanítványság és az ősgyülekezet összefüggésébe állítva – a mindenkori ember Istentől való eltávolodásának lehetősége, ugyanakkor tévedéseivel, elkóborlásaival együtt az ember teljes Istenre utaltságának ténye jelenik meg. A kicsinység tehát az embernek az Isten-ember relációban értelmezhető egzisztenciális állapota, ami nem akadályozza Isten szeretetét, hanem éppen ellenkezőleg, mintegy vonzza azt. A Teremtő számára a teremtmény feladatot, küldetést jelent, a megkeresés küzdelmes cselekvését, passióját, de a rátalálás örömét is. A szubjektívnak tűnő, kedves, szinte becéző „kicsinyek” megszólítás Jézus ajkán isteni objektivitással párosul: A kicsiny ember a hatalmas Isten számára a szeretet tárgyát jelenti. Nem játékszer, amit a költő által említett „tündér szerencse kényéhez” hasonlóan „hány, vet, / Játszva emel, s mosolyogva ver le³⁹⁸”, hanem védelemre és segítségre szoruló társat, teremtményt, szinte vér szerinti leszármazottat. Nem véletlenül kapcsolódik össze a szinoptikus evangéliumokban a kicsinység fogalma a

³⁹⁸ Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz

gyermekével (l. ott!). A Tamás-evangélium 21. és 46. logionjában pedig Jézus szavaként ezt olvassuk:

Mariham (Mária Magdolna) így szólt Jézushoz: Mihez hasonlítanak tanítványaid? Ő ezt mondta: Kicsiny gyermekekhez hasonlítanak, akik egy darab földön laknak, mely nem az övék.

Jézus mondta: Ádámtól Keresztelő Jánosig az asszonyok szülöttei között nincs nagyobb, mint Keresztelő János ... Én azonban azt mondtam: Aki közületek kicsivé lesz, az fogja megismerni a királyságot, és János fölé emeltetik.³⁹⁹

A gyermek nem önálló, ki van szolgáltatva a külvilágnak, hajlamos arra, hogy eltévedjen, nem talál haza. A gyermek teljes mértékben a szüleire vagy a gondviselőjére van utalva és egészséges esetben, kölcsönösen ragaszkodnak egymáshoz, a teremtés örök rendje szerint. A kicsinység ezt az Isten-ember viszonyt feltételezi virtuális értelemben, és annak nyilvánvaló megjelenési formáiban egyaránt. Kicsiny az, aki egyrészt tudatosan átéli és vállalja ezt az egzisztenciális állapotot, másrészt pedig az, aki noha ezt nem ismeri fel, mégis ebben az állapotban van. Mindkét esetben egyértelmű az ember kiszolgáltatottsága, tehetetlensége, teljes Istenre utaltsága – akár tudatában vagyunk annak, akár nem.

3.2.8.2. Az elveszett drachma

A bevezető sorokban említett lukácsi példázat-trilógia második eleme az elveszett drachma (Lk 15,8-10). Az elveszett juh példázatához hasonló közös vonások miatt érdemes ezt a parabolát is idézni:

„Ha egy asszonynak tíz drahmája van, és elveszít egy drahmát, vajon nem gyújt-e lámpást, nem söpri-e ki a házát, és nem keresi-e gondosan, míg meg nem találja? És ha megtalálta, összehívja barátnőit és szomszédasszonyait, és így szól: Örüljetek velem, mert megtaláltam a drahmát, amelyet elvesztettem. Mondom nektek, így fognak örülni az Isten angyalai egyetlen megtérő bűnösnek.”

Ἡ τις γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπολέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐ χὶ ἄπτει λύχνον καὶ σαροῖ τὴν οἰκίαν καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς ἕως οὗ εὕρῃ καὶ εὐροῦσα συγκαλεῖ τὰς φίλας καὶ γείτονας λέγουσα, Συγχαρήτέ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα. οὕτως, λέγω

³⁹⁹ Vanyó, Apokrifek, 1988. 300. és 303. old.

ὑμῖν, γίνεται χαρὰ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ
μετανοοῦντι.

3.2.8.2.1. A hiány, mint az Istenre utaltság motívuma

Ebben a példázatban nincs szó a kicsinységről, az elveszett egy drachma is csak a tízhez képest kevés, hiszen az egy napszámos egynapi bére volt. A *hiánya* azonban kiszolgáltatottságot, nyomorúságot eredményezett. Az elveszítést (elveszettséget) analóg módon a megelőzőhöz, itt is az ἀπόλλυμι igével fejezi ki Lukács. A megkeresés és a megtalálás folyamata, ill. ténye, valamint az utóbbi feletti öröm is ugyanolyan motívum ebben a példázatban. Az elveszett juh után az elveszett drachma parabolájának ismeretében megerősíthetjük korábbi felismerésünket, hogy e példázatok alanya minden esetben Isten. Ő keresi és találja meg az elveszettet. Amíg azonban a megelőző egység egy férfiről szólt (a τίς ἀνθρώπος így érthető), és általában az volt a természetes és a szokásos, hogy Istenre a pásztor vagy az apa metaforájával utaltak, addig, meglepő módon, itt egy asszony (τίς γυνή) a főszereplő. Az elveszett drachma esetében Istent egy háziasszony alakja mögött láthatjuk meg. A példázat szereplőjének ilyen kiválasztása a jézusi képalkotás színességére utal.

Jézus azt a hagyományt folytatja, amit már Ézsaiás is képviselt: „Ahogyan az anya vigasztalja fiát, úgy vigasztallak én titeket” (Ézs 66,13).⁴⁰⁰ Vigasztaló Isten magatartása, valamint ragaszkodása az ő kicsinyeihez, tágabb értelemben nem csupán a gyülekezet, a keresztény közösség tagjaihoz, de általában az emberhez. Hiszen, amint arra a korábbiakban rámutattunk, a kicsinység az Istenre utaltság kifejezése.

3.2.8.2.2. A keresés ésszerűtlensége

Figyelembe kell vennünk a példázatok eschatológiai mondanivalóját is: Akit, amit Isten nem talál meg, az örökre elvész. Megint csak a kicsinyek vigasztalását szolgálja, hogy Isten *mindent* megtesz az eltévedtért, az elveszettért. A kilencvenkilenc és az egy, valamint a tíz és az egy szembeállítás az igen nagy különbséget szemléltette. A példázatokban ez a végletesség már-már abszurd módon

⁴⁰⁰ Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 182. old.

jelenik meg, kérdéses formában. A helyes választ a hallgatónak kell megtalálniuk és végiggondolniuk, még mielőtt az a példázatban megfogalmazódna. A végletességet fokozza, hogy nem megtörtént esetekről, hanem elvi lehetőségekről van szó, amelyek akár meg is történhetnek (lásd a mátéi változat ἐὰν γένηται kifejezését). „Tegyük fel, ha”, „mi lenne, ha” megesne a példázatbeli eset – ugye, nemde (οὐχί, igenlő feleletet várva), ti is hasonlóképpen cselekednétek? A valós élet eseményeiből és képeiből felépülő példázatoknak nem a megtörténte a lényeges, hanem az erkölcsi-etikai hatása, ami egyben teológiai tartalmat is hordoz: Isten a végsőig „elmegy” az elveszettért, más szóval nincs az az eltévelyedés, nincs az az elveszett állapot, amelyben az Isten ne lenne képes az embert megtalálni, és amelyből ne tudná kimenteni. Logikátlan és abszurd a száz juhból kilencvenkilencet magára hagyni a pusztában, és addig menni, amíg az egy elkóborolt előkerül. Túlzás a kilenc maradék drachma ellenére az ablaktalan helyiségben lámpást gyújtani, nagytakarítást tartani és – mivel ezek után sincs meg az elveszett pénzdarab – gondos keresésbe fogni. Még akkor is felnagyított az esemény, ha érték vészett el, és olyan sok nincs sem a juhból, sem az ezüstpénzből, hogy ne lenne fontos, és ne hiányozna az az egy is. Isten azonban nem adja fel. Az ember számára érthetetlenül, illogikus módon keres, megy az elveszett után. E kitartó isteni magatartást az apokrif evangélista Tamás sem értette. A kereső motivációját abban vélte felfedezni, hogy annak számára az eltévedt egy kedvesebb, mint a maradék kilencvenkilenc. Evangéliumának 107. logionjában ezt olvassuk:

A királyság pásztorhoz hasonlít, akinek száz juha van. Egy közülük, a legnagyobb, eltévedt. Otthagyta a kilencvenkilencet, és ezt az egyet kereste, míg csak meg nem találta. Amikor már elfáradt, ezt mondta neki: Téged jobban szeretlek, mint a kilencvenkilencet.⁴⁰¹

3.2.8.2.3. Eschatológiai távlatok

Megállapítható tehát, hogy a kicsinységnek az Istenre utaltság tekintetében eschatológiai értelemben, ill. távlatban is jelentősége van. Kicsiny az, aki felismeri „kárhuzatos voltát” és az örök élet reményében Istenre hagyatkozik. Hiszi, hogy amit emberi erejéből elérni képtelen, azt Isten helyette megcselekszi. Hasonló perspektíva nyílik meg a Lk 12,32-ben említett kicsiny nyáj előtt is (l. ott!). A közösség kicsiny,

⁴⁰¹ Vanyó, Apokrifek, 1988. 310-311. old. A logiont Fabiny Tamás is idézi, A szinoptikus példázatok..., 1995. 181. old

egyrészt fizikai értelemben, számszerűen és a jelentőségét tekintve is. Teológiai értelmű kicsinységét pedig az idegenbe indulás, az eltévedés, és az elveszés lehetősége mutatja. Mindennek ellenére „úgy tetszett” Istennek, hogy nekik adja az országot, más szóval az örökkévalóság távlatát nyitja meg előttük. Az elveszettség így válik metaforává, az Istenre utaltság kifejezésévé. Ami filozófiailag, vagy a lélektan szerint esetleg elképzelhető, az Jézus *realisztikus*⁴⁰² példázatai alapján sem természettudományos, fizikai vagy biológiai, sem pedig teológiai szempontból nem állja meg a helyét. Lehetetlenség, hogy az ember saját magát keresse. Az ember önmagát képtelen megtalálni. Az ember csupán eltévedni, elveszni, meghalni képes (születni nem!), és ebben a helyzetben „megtaláltatik”. A példázat-trilógia harmadik elemében, a tékozló fiú parabolájában így fogalmaz Lukács:

Lk 15,24

Ez az én fiam meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.
οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, ἦν ἀπολωλὼς καὶ εὗρέθη.

A kicsiny az egyszerre elveszett és megtalált ember, a tévútra kerülő és a mégis hazajutó, akinek ott van a helye a másik kilencvenkilenc vagy a tíz között, és aki nem távolodhat el soha olyan messzire, hogy ne lenne visszatérés az atyai házhoz.

3.2.8.3. A mustármag és a kovász

A kicsinység a szinoptikus evangéliumokban a mustármag és a kovász példázatában is megjelenik (Mk 4,31-32; Mt 13,31-33; Lk 13,18-21). A két parabola mondanivalójában megfelel egymásnak. Márk és a Q mellett az ő anyagára hagyatkozó Máté szó szerint kitér a mustármag kicsinységére, a Q-forrásra hagyatkozó Lukács azonban ezt közvetlenül nem teszi meg. A kovászról szóló rész Márknál hiányzik, Máténál és Lukácsnál (Q) viszont szerepel és közel szó szerint azonos. Márk veteménye Máténál és Lukácsnál fává lesz, ami túlzás, hiszen a mustár nem fa, hanem cserje. A növénytani pontatlanság azonban teológiai mondanivalót hordoz és a példázat eschatológikus jellegét húzza alá:

⁴⁰² Fabiny Tamás, A szinoptikus példázatok..., 1995. 181. old.

Mk 4,31-32

Olyan, mint a mustármag: mikor elvetik a földbe, **kisebb** (μικρότερον, *minus das kleinste, less*) minden magnál a földön, miután pedig elvetették, megnő és nagyobb lesz minden veteménynél, és olyan nagy ágakat hajt, hogy árnyékában fészket rakhatnak az égi madarak.”

Mt 13,31-32

Más példázatot is mondott nekik: „Hasonló a mennyek országa a mustármaghoz, amelyet fog az ember, és elvet a szántóföldjébe. Ez **kisebb** (μικρότερον, *minimum, das kleinste, the least*) ugyan minden magnál, de amikor felnő, nagyobb minden veteménynél, és fává lesz, úgyhogy eljönnek az égi madarak, és fészket raknak ágai között.”

Mt 13,33

Más példázatot is mondott nekik: „Hasonló a mennyek országa a kovászhoz, amelyet fog az asszony, belekever három mérce lisztbe, míg végül az egész megkel.”

Lk 13,18-19

Azután így szólt Jézus: „Mihez hasonló az Isten országa, és mihez hasonlítsam? Hasonló a mustármaghoz, amelyet fogott egy ember, és elvetett a kertjében; az pedig felnövekedett, és fává lett, úgyhogy az égi madarak fészket raktak az ágain.”

Lk 13,20-21

Majd ismét szólt: „Mihez hasonlítsam az Isten országát? Hasonló a kovászhoz, amelyet fogott egy asszony, és belekevert három mérce lisztbe, míg végül az egész megkelt.”

3.2.8.3.1. Mihez hasonló az Isten országa?

Jeremias felhívja a figyelmet a példázatok fordítási buktatóira.⁴⁰³ A mustármag és a kovász példázatának jellemzője többek között az, hogy a hasonlítást kifejező dativus sociativus egy arám formulát ad vissza, ahol a *hasonlat* az egész történetre vonatkozik, nem csupán a kezdő szóra. A „Hasonló a mennyek országa a mustármaghoz” és a „Hasonló a mennyek országa a kovászhoz” valódi értelme: „Az a helyzet Isten országával, mint a mustármaggal, ill. mint a kovásszal”, vagy „A mennyek országával úgy áll a dolog, mint a mustármaggal, mint a kovásszal.” Isten országa voltaképpen nem a mustármaghoz, hanem az abból felnövekvő, minden veteménynél nagyobb fához, nem a kovászhoz, hanem az annak segítségével megkelt, nagy mennyiségű lisztből készült tésztahoz hasonló, más szóval a végső stádiumhoz.

⁴⁰³ Joachim Jeremias, Jézus példázatai, 1990. 105. old.

3.2.8.3.2. A példázat ószövetségi háttere

Számunkra annak nincs közvetlen jelentősége, hogy a szinoptikus szerzők evangéliumuk melyik szakaszához illesztik a fenti példázatokat. Fontos azonban említést tenni azokról az ószövetségi részletekről, amelyek képei a parabolákban megjelennek. Az Isten országát jelképező, a pogányoknak is „fészket adó” magas fa előképe a Dán 4,7-18 égiségű, mindenkinek táplálékot nyújtó fája. Hasonló ehhez Ez 17,23-24 ágakat növesztő, gyümölcsöt hozó, mindenféle szárnyasnak árnyékot adó cédrusa, és az Asszír birodalom, mint óriási fa (Ez 31,3-14). Mindhárom ószövetségi részletben kiéleződik a magasság és a mélység kontrasztja. A kettő közötti különbségtétel Isten cselekvésének tudható be, mely *viszonylagossá* teszi a nagyságot és a kicsinységet, a hatalmat, a gazdagságot és a nincstelenséget, a nyomorúságot. A felemelkedés, a nagyság feltétele nem más, mint Isten népek feletti hatalmának és uralmának az elismerése, a vétkes életmód elhagyása, valamint a tettekben megnyilvánuló szociális érzékenység, a szegényekkel való irgalmas bánásmód. A nagyság miatti elbizakodottság és a felfuvalkodottság, amikor az ember már-már istennek képzei magát, elkerülhetetlenül megszegyenüléshez és bukáshoz vezet. A földi, világi értelemben hatalmasnak meg kell tanulnia, hogy hatalmát nem önmagának, vagy más földi, evilági tényezőknek, hanem egyedül Istennek köszönheti. Ezékiel erre vonatkozó egyik mondatát a szóhasználat miatt érdemes idézni:

Ez 17,24

Akkor majd megtudja a mező minden fája, hogy én, az Úr, teszem alacsonnyá a magas fát, és magassá az alacsony fát.

καὶ γνώσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ πεδίου διότι ἐγὼ κύριος
ὁ ταπεινῶν ξύλον ὑψηλὸν καὶ ὑψῶν ξύλον ταπεινὸν

A LXX kifejezése az alacsonyságra nem más, mint a már ismert, a kicsinységre, az alázatra és a jelentéktelenségre is utaló ταπεινός szó! A „nagy” tehát könnyen válik kicsinnyé, ugyanakkor a kicsinynek is van *esélye* arra, hogy növekedjék és felemelkedjék. Mindkét folyamat, ill. történés az Istennel, az ő döntésével és cselekvésével függ össze. A bibliai, szűkebben az újszövetségi, az evangéliumi kicsinység tehát Istennel kapcsolatos állapot. Az Isten és az ember egymáshoz való viszonya nélkül elveszíti azt az értelmét, amely értelemben Jézus a

kifejezést használta, ill. ahogyan „ezekről a kicsinyekről” beszélt, akiket e megnevezéssel illetett.

3.2.8.3.3. A mustármag a rabbinikus hagyományban

A rabbinikus hagyományban a mustármag mindig a nagyon kicsi méretet jelentette. Fabiny Tamás ezt több idézettel alátámasztja dolgozatában, kiemelve egy olyan rabbinikus példázatot, amelynek tartalma összecseng a jézusi példázat megfelelő mondanivalójával. Az analógia miatt hadd szerepeljen itt is Rabbi Lévi mondása:

Egy dióval teli zsákba még igen sok szezámagot és mustármagot lehet tenni, s a diók megtartják őket mind. Ugyanígy igen sok prozelita jöhet Izráelbe és élhet együtt a zsidókkal, és meg van írva: Ki tudná Jákób homokját megszámlolni?⁴⁰⁴

A nagyobb diószemek mellett megférnek a kisebb magok, sőt a nagyobbak a kisebbeket megtartják. Van helye a diók mellett az egyéb magvaknak, ahogyan a toleráns Lévi szerint Izráel népe közösségében is van hely a máshonnan érkezők, a pogányok (prozeliták) számára. A választott népnek nem kell attól tartania, hogy az idegenek kiszorítják őket, hiszen „Ábrahám, Izsák és Jákób óta határozott ígéretük van Istentől a nép nagyságára és megmaradására vonatkozóan.”⁴⁰⁵ Majdhogynem ellene mond ez a rabbinikus bölcsesség a „férgecske Jákób” és a „maroknyi Izráel” (l. ott!) prófétai megjelölésnek. Izráel, bármily parányi is és bármilyen sokan legyenek is körülötte a más népek, soha nem lehet olyan kicsiny, hogy teljességgel asszimilálódjon és eltűnjön, elveszzen a népek tengerében. Szenvedjen bár el bármilyen csapást és vérvesztéséget, *Isten* számára mindenképpen megmarad. Ha Izráel elfogyna és eltűnne a történelemből, Isten önmagához, a saját maga ígéretéhez lenne hűtlen, ez pedig nem egyeztethető össze istenségével. A kicsinységben is megmarad tehát a remény, és nem hal ki az Istenhez-tartozás, az Istenre utaltság tudata.

⁴⁰⁴ A megfelelő források feltüntetésével in Fabiny Tamás, *A szinoptikus példázatok...*, 1995. 188. old.

⁴⁰⁵ Fabiny Tamás, *A szinoptikus példázatok...*, 1995. 188. old.

3.2.8.3.4. Csekély kezdet – bőséges végeredmény

Ezek után világosabb Jézus fenti példázatainak értelme is. Az ember és az asszony cselekvése⁴⁰⁶ Jézus működését ábrázolja, amelyben az Isten országának élete elkezdődik. A krisztológiai értelmezés szerint Isten országa a kicsiny, hatalom nélküli, keresztre kerülő Jézussal kezdődik. A Megfeszítettből „kicsírázó”, „kihajtó” vég azonban egy, az Isten szeretetében, hatalmában és szabadságában elrejtett világot jelent.⁴⁰⁷ A kezdet ugyan kicsiny, jelentéktelen, elhanyagolható, de a közmondásosan kicsiny mag (v.ö. Mt 17,20; Lk 17,6) nagy fává növekszik. A csekély kezdettel ellentétes a bőséges végeredmény. Isten a nyomorúságos kezdetből, emberi szem számára a semmiből teremti meg az ő királyi uralmát, mely kiterjed a világ minden népére. Jeremias ebből azt a következtetést vonja le, hogy a Jézus küldetésén való kételkedés kinyilvánítása volt az a helyzet, amelyben a fenti példázatok elhangzottak. Így fogalmaz:

„Milyen más volt a Jézus által hirdetett kegyelmi idő kezdete, mint az, amit elképzeltetek! Ez a szegényes sereg, melyhez oly sok rossz hírű alak tartozott, lenne Isten menyegzői üdvgyülekezete? Igen, mondja Jézus, ez az. Ugyanazzal a kényszerűbiztonsággal, mellyel az apró mustármagból a magas cserje, a kicsiny kovászból terjedő tészta keletkezik, fogja Isten csodája ezt a kicsiny sereget minden népet felölelő egyetemleges isteni néppé fejleszteni. Ti nem tudjátok, hogy Isten mire képes! Nem ismeritek az Isten hatalmát (Mk 12,25-27).”⁴⁰⁸

Jézus Isten országának megjelenését hirdette, a látható valóság azonban csalódást okozott tágabb környezetében. Jelentéktelennek látszó, kis tanítványi kört gyűjt maga mellé, tanít és gyógyít. Lesz ebből valami? Pedig a kezdet, bármily kicsinynek tűnik is, már magában hordja és képviseli azt, ami majd dicsőségesen meg fog jelenni.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Hasonló ez az elveszett juh és az elveszett drachma példázatához, ahol egy, a juhát elvesztő férfiről és az elgurult ezüstpénzét kereső asszonyról van szó.

⁴⁰⁷ Warnke, Reich Gottes und Paradies, 1990. 53. old.

⁴⁰⁸ Jeremias, Jézus példázatai, 1990. 107. old.

⁴⁰⁹ Pröhle, Lukács, 1991. 225-226. old.

3.2.8.3.5. A kicsiny és a nagy ellentéte

A márki szövegben a kicsiny és a nagy ellentéte, a kettő kontrasztja a hangsúlyos, nem pedig a növekedés folyamata (Konrastgelichnis). A Q-forrásból merítő Lukácsnál azonban magának a növekedésnek is külön jelentősége van (Wachstumsgleichnis).⁴¹⁰ Máté „középutas”, mindkét forrásból táplálkozik. A fenti két szempont ötvözetét találjuk a Tamás-evangélium megfelelő logionjában is⁴¹¹:

20. logion

A tanítványok megkérdezték Jézust: Mondd meg nekünk, mihez hasonlít a mennyek országa? Ő válaszolt nekik: A mennyek országa a mustármaghoz hasonlít. Ez kisebb minden más magnál. De ha olyan földbe esik, melyet megművelnek, nagy szarát hajt, és az ég madarainak védelmet nyújt.⁴¹²

A fent említett ellentétet fokozza, hogy mindkét esetben és viszonylatban *ugyanarról* van szó: A minden veteménynél nagyobb fa identikus a minden magnál kisebb mustármaggal. A három mércé⁴¹³ lisztből kelesztett tésztában elkülöníthetetlenül eggyé válik a liszt és a kovász.⁴¹⁴ Érdekes a korabeli vallásos közegben inkább negatív asszociációkat keltő kovásznak az Isten országával kapcsolatos említése és az is, hogy Tamásnál Isten országa nem a kovászhoz, hanem a tésztát készítő asszonyhoz hasonló, amit ő a kovász belevegyítésével változtat „nagy kenyérré”.⁴¹⁵ A kicsinység és a nagyság kontrasztja itt is feltűnő:

96. logion

Jézus (mondta): Az Atya királysága hasonló egy asszonyhoz. Ez kevés kovászt vesz, elvegyíti a tésztába, így nagy kenyérré változtatja azt. Akinek füle van, hallja meg.

⁴¹⁰ A kettő közötti különbséget Jeremias is hangsúlyozza, Jeremias, Jézus példázatai, 1990. 106-107. old. A határozott kontraszt az ókori ember felfogását tükrözi, aki isteni csodát látott abban, amit a modern természettudomány biológiai fejlődésnek nevez. Ezen túlmenően, a kontraszt Márknál a húsvét előtti és a húsvét utáni idő egymáshoz való viszonyát is kifejezi. Ehhez lásd bővebben Dóka, Márk, 1996. 92-93. old.

⁴¹¹ Lüdemann, Jesus nach 2000 Jahren, 2000. 51-52, 239, 447-448, 765. old.

⁴¹² Vanyó, Apokrifék, 1988. 300. old.

⁴¹³ Kb. 36 liter, egy átlagos magánháztartás számára felmérhetően nagy mennyiség.

⁴¹⁴ A liszt „átkovászosodik”, in Herbst, A valódi Jézus, 1995. 130. old.

⁴¹⁵ A példázat nyilván itt is úgy vonatkozik Isten országára, hogy arra nem a tésztát készítő asszony, hanem a nagy kenyér hasonlít (l. ott!).

A páska-ünnep elején ki kellett takarítani a kovászt a házakból, és halálos vétéknek számított, ha valaki ez alatt az idő alatt kovászosat evett (2Móz 12,15-20). Pál apostol ennek alapján, immár a keresztény hit és élet összefüggésében a régi kovásznak, a rosszaság és a gonoszság kovászának a kitakarítására buzdít. Ezzel szemben a tisztaság és az igazság *kovásztalanságát* említi, mint keresztény erényt (1Kor 5,7-8). Jézus szóhasználatában azonban a vallásos „tabu” fogalmát felváltja a kovász *hatásának* a kiemelése. Az ő szolgálata során a kevés megsokszorozódik, a jelentéktelen jelentős lesz, az elhanyagolható figyelemre méltóvá válik. Ezért nem kell félniük – vallásos értelemben sem, a vallás, a Tóra hivatalos képviselőitől, sőt magától a „vallástól”, a törvénytől sem – a kicsinyeknek, amennyiben Jézushoz tartoznak, v.ö. Lk 12,32-vel (l. ott!). A kört kitágítva, Isten országának ígérete nem csupán a választottaké, egy elkülönülő közösségé, de minden emberé, még a pogányoké is. Istennél fészekre lelnek az „égi madarak”. Oltalma, gondoskodása azoké, akik megtalálják őt és az árnyékába húzódnak. Akárha eschatológikus értelemben is, de közeleg a korszak, amikor Isten népe tagjai közé vétetik mindenki, és kiteljesedik az ő országa úgy, amint azt Pál apostol is vizionálta:

1Kor 15,28

Amikor pedig majd alávetetett neki minden, akkor maga a Fiú is aláveti magát annak, aki alávetett neki mindent, hogy Isten legyen minden mindenekben.

3.2.8.4. Az utolsó ítéletről

A kicsinyekre utaló μικρός kifejezés fokozott alakváltozatával találkozunk Máté evangéliumának végén, az utolsó ítélettel kapcsolatos szakaszban (Mt 25,31-46). A nagyobb egység két szimmetrikusan szerkesztett dialógusból épül fel (25,34-40; 25,41-45). A kicsinyekre történő utalás mindkét párbeszédészlet záró versében szerepel, a következőképpen:

Mt 25,40

A király így felel majd nekik: Bizony, mondom néktek, amikor megtettétek ezeket akár csak egygel is *a legkisebb atyámfiái* közül, velem tettétek meg.”

καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν,

ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν⁴¹⁶ μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε.

Mt 25,45

Akkor így felel nekik: Bizony, mondom néktek, amikor nem tettétek meg ezeket eggyel **a legkisebbek** közül (τούτων τῶν ἐλαχίστων), velem nem tettétek meg.

A szövegben szereplő szuperlatívuszt Lukács is alkalmazza a keresztény hit, élet és testvériség összefüggésében a kevés és a sok, a kicsinység és a nagyság ellentétének kifejezésére. A szempont nem mennyiségi, inkább minőségi, erkölcsi-etikai értelmű:

Lk 12,26

Ha tehát a legcsekélyebbre (ἐλάχιστον) sem vagytok képesek, miért aggódtok a többi miatt?

Lk 16,10

Aki hű a kevesen (ἐν ἐλαχίστῳ), a sokon (ἐν πολλῶ) is hű az, és aki a kevesen hamis, a sokon is hamis az.

Az utóbbi logion majdnem teljesen azonos a Mt 25,21-ben szereplővel, jóllehet ott a „kevés” eredetije az ὀλίγος melléknév.

3.2.8.4.1. Ószövetségi gyökerek

Visszatérve Mt 25,40.45-höz, a szövegben a kicsinyekre vonatkozó kifejezés komparatív, összehasonlító értelmű. Az összefüggés azt diktálja, hogy a „király”, azaz maga Jézus azonos szintre helyezkedik a legkisebbekkel. Amit akár csak eggyel is megtettek közülük, azt vele cselekedték, vö. a korábban vizsgált, hasonló szinoptikus részekkel: „Aki befogad egy ilyen kisgyermeket az én nevemben, az engem fogad be” (Mk 9,37; Mt 18,5; Lk 9,48). A kicsinyeket szociális értelemben segítő, a velük szolidaritást vállaló erkölcsiség gyökerei az Ószövetségig nyúlnak vissza:

⁴¹⁶ A görög szövegben: „A legkisebb testvéreim” (genitivus partitivus). Némely magyar (Biblia - Szent István Társulat, 1976.) és egyéb idegen nyelvű fordítások ezt ugyanígy adják vissza.

Ézs 58,7

Oszd meg kenyeredet az éhezővel, vidd be házádba a szegény bujdosókat, ha mezítelen látsz, ruházd fel, és ne zárkózz el testvéred elől!

Ez 18,5.7

Ha valaki igaz, ha törvény és igazság szerint él: ... senkivel sem kegyetlenkedik, visszaadja adósának a zálogot, nem rabol el semmit, kenyereből ad az éhezőknek, és a mezítelen felruházza...

Hasonló, az isteni cselekvésre alapuló szociális érzékenység jellemezte a rabbik tanítását is. Egy rabbinikus mondás szerint Isten egyszer így szólt:

„Gyermekeim, ha enni adtatok a szegényeknek, azt úgy tekintem, mintha velem tettétek volna”.⁴¹⁷

3.2.8.4.2. Jézus, embertárs, tanítvány

A szegények megsegítése tehát nem egyszerűen humán vagy karitatív kérdés, hanem az Istennel, az ő tiszteletével függ össze. Isten azonosítja magát a szegényekkel, más szóval a nekik tett szolgálattal őt szolgáljuk. A szöveget tovább értelmezve az összefüggésből arra is következtethetünk, hogy „ezek a legkisebbek” nem mások, mint az említett éhezők, a szomszédok, a betegek, a mezítelenek, a foglyok, a társadalom peremére szorultak. Jézus velük azonosítja magát, és őket nevezi testvéreinek. A nekik segítő, az őket szolgáló – véleményem szerint tudatosan, de öntudatlanul is – a Krisztusnak tesz szolgálatot. Ezt a gondolatot kommentárjában Karner Károly is kiemeli: „Jézus azt mondja, hogy akik az irgalmasság cselekedeteit végezték, azok rajta gyakoroltak irgalmasságot, s akik a nyomorultaktól megtagadták a felebaráti szeretet segítő kezét, azok tőle tagadták meg az irgalmasságot.”⁴¹⁸ Mintha Jézus egyszerűen a humanitást, a felebaráti, emberbaráti szeretet karitatív gyakorlását tenné az üdvösség feltételévé. Karner Johannes Weissre hivatkozik, aki szerint Jézus ugyan hajlandó a szeretet cselekedeteit úgy tekinteni, mintha azok érte történtek volna, ám azt egyáltalán nem várja, hogy azokat az ő nevében vagy őérte tegyék.⁴¹⁹ Ha ez az értelmezés helytálló, kérdés marad, hogy Jézus vajon miért hivatkozik mégis az irgalom őrajta véghezvitt

⁴¹⁷ Grundmann, Matthäus, ThHK, 1972. 528. old.

⁴¹⁸ Karner, Máté, 1935. 170. old.

⁴¹⁹ Karner, Máté, 1935. 171. old.

cselekedeteire. Nem lett volna elég csupán azt mondania, hogy az Atya áldottai azok, akik a rászorultságában a felebarátjuknak, vagyis az *embertársuknak* segítettek? Egyértelmű, hogy nem csupán erről van szó, hanem a Jézuson gyakorolt irgalomról. Ez azonban az ő szavai szerint csak úgy tehető meg, ha valaki segítő szeretettel fordul akár csak egy felé is az ő „legkisebb testvérei” közül. Ezek a kicsinyek pedig minden bizonnyal az ő tanítványai, a gyülekezet tagjai és az abban szolgálók, vagyis az igehirdetők (vö. Mt 10,42, 12,48-50; 18,6.10.14, 1. ott!). Jézus velük azonosítja magát (vö. még Mt 10,40). Egyértelműnek tűnik az azonosítás, hogy a „legkisebb testvérek”, azaz Jézus kicsinyei nem mások, mint az üldözésnek és bántalmazásnak kitett keresztények, ill. keresztény igehirdetők. Őket juttatja eszünkbe a μικρός Mt 5,19-ben használt szuperlatívusza és a minákról szóló példázatban a tanítványi sorsra utaló kifejezés is (Lk 19,17)⁴²⁰, jóllehet az ἐλαχίστος a tanítványokra vonatkozóan sehol máshol nem szerepel az Újszövetségben.⁴²¹

3.2.8.4.3. A legkisebb is nagyobb nála

Bár közvetlenül nem kapcsolódik a fejezet témájához, a „kicsiny” kifejezés komparatívuszának és szuperlatívuszának említésekor ki kell térnünk a Mt 11,11-ben előforduló, Keresztelő Jánossal kapcsolatos „legkisebb” kifejezésre. Mt 11,11 szerint János a legnagyobb volt, ugyanakkor a legkisebb a mennyek országában is nagyobb volt nála. Nagy volt János, mert egy elvilágiasodott közegben újra fontossá tudta tenni az Isten ügyét. Igehirdetésére megmozdult az egész nép, és felizzott a vágyakozás, valami Istentől származó újdonságnak az elérésére. Isten országának mértéke szerint azonban fergeteges igehirdetései ellenére sem volt nagy János. Az ő reménysége Isten elközelgett országáról egészen más volt, mint Istennek a Jézusban küldött ajándéka. Jézusban nem olyan ítélet valósult meg, amelyről János prédikált. Helyette minden eddiginél nagyobb kegyelem jött a világba, az emberek közé. A kicsinyek, a tanítványok, akik ezt az örömhírt hirdetik, nagyobbak nála, ahogyan Isten országa sem (csak) a hangos és feltűnő Keresztelő Jánosoké, hanem a Jézust igazán értő övéié, azaz Jézus kicsinyeié⁴²².

⁴²⁰ Nemcsak a mindenkori „egy mina” kevés, de tágabb értelemben „csekélység” (ἐλαχίστος) az, amivel a tanítványok a szolgálatukban rendelkeznek.

⁴²¹ Green, Matthew, NCB.NT, 1980. 206-207. old.

⁴²² Farkas, Több az élet, 1990. 19-20. old.

3.2.8.4.4. Az utolsó ítélet mértéke

Aki tehát egynek is ezek közül a kicsinyek, vagy „legkisebbek” közül segített, azt magával Jézussal tette, és ezért megkapja a maga jutalmát. Más szóval a Krisztust nem ismerő pogányok azon magatartásuk alapján kerülnek ítélet alá, ahogy a Jézust képviselő tanítványokhoz viszonyultak. Nem lehet-e azonban, hogy a kör ennél tágabb? Vajon a mindenkinek a cselekedetei szerint megfizető Emberfia (Mt 16,27) megfélemedezett volna a saját szavairól, amelyekkel nemcsak a keresztény testvér vagy a felebarát, de az ellenség, a gonoszok és a hamisak szeretetére biztatott (Mt 5,43-48)? A segítő szándék és a nyomában járó jótett között nem lehet különbség, akár egy bajbajutott keresztény (és ezáltal Jézus), akár pedig egy hasonló sorsra jutott nem-keresztény (ebben az esetben tehát nem Jézus) javát szolgálja. Keresztény exkluzivitáshoz, elkülönüléshez vezetne ez a felfogás, ami Jézusnak a saját személyét, vagy a tanítványait illetően nem állhatott szándékában. Nem feltétlenül a véletlen műve az a különbségtétel, hogy a legkisebbek eredeti görög szava (ἐλαχίστοι) itt (és csak itt!) más, mint a többi hasonló mátéi utalásban (μικροί, Mt 10,42; 18,6.10.14). Az utolsó ítélet mértékét tehát az irgalmas szeretetnek általában a rászorult embertársakkal szemben megnyilvánuló cselekedetei jelentik. Amiképpen Isten az ilyen emberekkel azonosítja magát (lásd alább a megfelelő ószövetségi utalásokat), hasonlóképpen teszi ezt a dicsősége trónjára ülő, a népeket egymástól elválasztó Emberfia is (Mt 25,31):

Péld 14,31

Aki elnyomja a nincstelent, gyalázza Alkotóját, aki pedig könyörül a szegényen, az dicsőíti.

Péld 17,5

Aki gúnyolja a szegényt, Alkotóját gyalázza, és aki a veszedelemnek örül, nem marad büntetlen.

Péld 19,17

Aki könyörül a nincstelenen, az Úrnak ad kölcsön, mert ő megtéríti jótéteményét.

Az Emberfia úgy ítélkezik az emberek felett, mint aki maga is emberként az emberek között élt, és minden ember testvére (40. v.) lett. Nem lehet kizárni tehát azt az alternatívát sem, hogy a legkisebbek megjelölés nem csupán a tanítványokra, a Jézust képviselő kicsinyekre vonatkozik, hanem általában a szenvedőkre és az ínségben levőkre. A „legkisebb testvérek”, akikkel Jézus szorosán szolidaritást vállalt, és akit az övéinek tekintett, ők is lehettek. Mintha az Isten- és a felebaráti szeretet kettős parancsa (Mt 22,34-40) ötvöződne a keresztény testvér, vagy általában az ember, de ezzel egyúttal az Isten felé történő irgalmas odafordulásban. A szöveg alapján feltehető a kérdés, hogy vajon nem éppen azok számára adatik-e egy lehetőség az Isten előtt, akik nem csatlakoztak még a gyülekezethez, tudatosan vállalva a keresztény hitet és életformát, de általános emberi (és jézusi) értelemben jót cselekedtek.

3.2.8.4.5. A példázat hatástörténeti szempontjai

Arra, hogy ezek a feltételezések mennyire alaposak, kiváló példa a római katolikus teológus, Sherman W. Gray hatalmas anyagot felölelő és aprólékosan kidolgozott doktori értekezése. Ebben Mt 25,31-46 értelmezéseit veszi sorra az apostoli atyáktól úgyszólván napjainkig, különös tekintettel a „legkisebb atyámfiak”, ill. a „legkisebbek” kifejezésre.⁴²³ A monumentális tanulmány, és főképpen a konklúzió ismertetése az első lépés lehet a jelen dolgozat tanulságainak összefoglalásához.⁴²⁴

Az exegéták évszázadokon át a fenti szakaszt tekintették a korlátokat nem ismerő, azaz a minden emberre kiterjedő karitatív szolgálat evangéliumi alapjának. Úgy értelmezték Jézus szavait, hogy azok nem csupán a keresztények, de a nem-keresztények felé is hangoztak. A felhívás az irgalmasság cselekedeteire biztatott, bármely rászoruló emberrel kapcsolatban. Mára azonban ez a viszonylag tág értelmezés leszűkült, és az is megkérdőjeleződött, vajon kik lehettek a szövegben említett „legkisebb atyámfiak”. Jézus szűkebb értelemben vett tanítványairól, vagy tágabban, minden keresztény testvérről, esetleg a korabeli környezetet jelentő

⁴²³ Gray, *The Least of My Brothers*, SBL Dissertation Series 114., 1989.

⁴²⁴ A következő részekhez lásd Gray i.m. 8-10; 178-180; 203-208; 241-272; 331-359. old.

népsoportról, vagyis a zsidóságról, vagy netán mégis a legszélesebb értelemben, minden szükeget szenvedő embertársról lehet vajon szó?⁴²⁵

3.2.8.4.5.1. Az egyházatyák kora

A Kr. u. II. század végéről származó utalások alapján a korabeli egyház a „legkisebb testvérek” alatt az apostolokat vagy a presbitereket⁴²⁶ értette. A Kr. u. III. században a keleti egyházatyák közül elsőként Alexandriai Kelemen azonosítja a „legkisebbeket” a Krisztust követőkkel. Hasonló felfogást képvisel Órigenész, és a nyugatiak közül Tertullianus is. A IV. század első harmadától az V. század első harmadáig (Kr. u. 325-431) terjedő időszakban, a nagy egyházatyák évszázadában válik kérdésessé, vajon ténylegesen kik lehettek a „legkisebbek”. A legtöbb szerző értelmezése restriktív, ugyanakkor az univerzális értelmezés tényleges kezdete is ekkorra tehető. A kétféle magyarázat dilemmájára először Jeromos egyházatya világított rá, aki maga is ingadozott a helyes értelmezést illetően. Számos szerző ebből a korból semleges marad, azaz a „legkisebbekről” csupán, mint szegényekről és szükeget szenvedőkről beszélnek. Nem tudjuk meg, vajon ezek a szegények szűkebben a keresztények voltak, vagy általában a többi szegény is közéjük tartozott. Aranyszájú Szent János és bizonyos fokig Jeromos is univerzalistának mondható, ezzel együtt azonban erre a korszakra nagyobb részt a restriktív értelmezés és felfogás a jellemző. A Jézus által említett legkisebbeket, akikkel maga Jézus azonosította magát, a saját keresztény testvéreiknek tekintették. Egy évszázaddal később, az efezusi és a második konstantinápolyi zsinat közötti időszakban (Kr. u. 431-553) az univerzális szemléletmód elterjedése figyelhető meg. Nem véletlen, hogy ez a nyitottság főképpen a nyugati keresztény szerzőkre volt jellemző. Európának ez a fele ekkor jobban ki volt téve a népvándorlásnak, mint a keleti rész. A különböző társadalmak és a kultúrák találkozása szélesebb látókört feltételezett teológiai és szociális szempontból egyaránt. Egyes szerzőknél keresztények és a nem-keresztények azonos szintre kerülnek, míg mások, noha egyetemes értelemben

⁴²⁵ Gray szavaival: „I shall from time to time describe an author as having a „restrictive”, „narrow”, or „particularist” viewpoint regarding the identity of „the least”. By this I mean that he considers the needy in the passage to be Christ’s apostles or members of the Christian community in general. The terms „expansive”, „all-encompassing”, or „universalist” indicate that an author sees the beneficiaries of vv 35-40,42-45 as all men and women.” Graytól átvéve, a továbbiakban mi is ezt a terminológiát követjük.

⁴²⁶ Gray, *The Least of My Brothers*, SBL, 114., 331. old. A szerző itt az „elders” szót használja.

magyarázzák a legkisebbek kifejezést, az egyenlők között mégis a keresztény „kicsinyeket” tekintik az elsőeknek. Az V-VIII. században a szegényeket megsegíteni igyekvő morális, valamint pásztori szándék volt a jellemző, bár az egyházatyák korának végéig (Kr. u. 750 körül), a legtöbb szerző semleges marad a „legkisebbekkel” kapcsolatban. Néhányan, köztük Beda Venerabilis restriktív értelmezést ad, Nagy Szent Gergely azonban, három másik szerzővel együtt univerzalista nézetet képvisel. Az egyházatyák korának végére Szent Ágoston hatása és a nyugati kereszténység körében népszerűvé váló monaszticizmus nyomta rá a bélyegét. Nem csoda, hogy összességében a semlegeseken túl jóval több a restriktív, mint az univerzális értelmezés.

3.2.8.4.5.2. Középkor

A középkori értelmezést nagyban befolyásolta az egyházatyák korábbi véleménye. A legnevesebb szerzők sem tettek esetenként mást, mint elődeiket visszahangozták. Főképpen nyugaton, a szakaszt magyarázók legtöbbször a „legkisebbek” körét szűken értelmezi. Szent Bonaventura⁴²⁷ azon a véleményen van, hogy a „legkisebbek” maguk az apostolok, ill. azok, akik az apostolokat követve mindenükről lemondanak, vagyis a szerzetesek és a hasonló eszmények szerint élő keresztény rendek tagjai. A skolasztikusok, élükön Aquinói Tamással, túllépnek azonban az egyházatyák tanításán, szűk értelmezését adva a „legkisebbeknek”. Aquinói Tamás szerint Jézus egyrészt azért nevezi az övéit így, mert ők a világ szemében a legkisebbek, másrészt a saját alázatosságuk miatt, harmadrészt pedig azokra akarja így felhívni a figyelmet, akik rá vannak utalva a szeretet és az irgalom cselekedeteire, jóllehet a szegénységükből adódóan képtelenek viszonzni azokat.

3.2.8.4.5.3. A reneszánsz és a reformáció kora

A reneszánsz és a reformáció évszázadaiban (XV-XVII. sz.) a „legkisebbek” alatt többnyire szintén a keresztény tanítványokat értették. Alig néhányan voltak azon a véleményen, hogy a kör tágabb, és a megfelelő versek alapján a kicsinyekről egyetemes értelemben lehet és kell beszélni. Luther, Szentírás-fordításában a Máté

⁴²⁷ Giovanni di Fidanza (kb. 1217-1274), Ferenc-rendi szerzetes.

25 elé írt bevezetőben kitér 25,31-46-ra is. Ebből az tűnik ki, hogy a szövegben említett „legkisebbeket” ő is restriktív módon értelmezte. Ugyanez a szűk felfogás jelenik meg a fenti szakaszcsoportról mondott, egyetlen fennmaradt igehirdetésében (1537. november 26., Szentháromság ünnepe után 23. vasárnap). Luther ebben azoknak a szegénységben élő, a reformáció tanítását követő papoknak, prédikátoroknak és tanítóknak az anyagi támogatását sürgette, akik a Rómával történt végleges szakítást követően elveszítették egyházi javadalmukat és világi állás vállalására kényszerültek. Azon túl, hogy Luther a prédikációjában általában a keresztény közösség tagjait vette alapul, a „legkisebbek” alatt olyan szegény sorsú papokat és igehirdetőket értett, akiknek elsősorban Krisztus és az ő igéje miatt kellett éhezést, szomjúságot, üldöztetést és hasonlókat elszenvedniük. Luther szerint ők elnyomott helyzetüket és anyagi leromlásukat a „kecskéknek”, azaz a pápáknak, a bíborosoknak, a püspököknek, az egyházi törvényeknek és a papoknak, ennek az egész gyülevés, ördögi népségnek köszönhetik. Amikor a lelkészek és más egyházi szolgálattevők világi ügyekbe bonyolódnak, hivatásukkal ellentétes módon cselekszenek, mondja Luther. Éppen ezért támogatni kell őket, hogy meglegyen a mindennapi betevőjük, és ne kelljen koldulniuk, amint arra Krisztus is rámutat. A „legkisebbek” alatt Kálvin is szűkebben a keresztény tanítványokat érti, a keresztény szeretetszolgálatot azonban a nem-keresztények felé is nyitottnak tekinti.

3.2.8.4.5.4. Az újabb és a legújabb kor

A megelőző tizenhét évszázadot követően az újabb korban (Kr. u. XVIII-XX. sz.) ugrásszerűen megnőtt a fenti perikópa magyarázóinak és magyarázatainak a száma. A korábbi 178 értelmezés után a három újkori évszázad végére 736 szerző több, mint 800 munkájából válogathatunk. Az értelmezés tendenciája az 1700-as években sem változott jelentősen: a „legkisebbek” a legtöbb biblíamagyarázó szerint a kereszténység képviselői voltak. A XIX. század az univerzalista értelmezés megerősödését hozta, és ez a jellemző a XX. századi értelmezésekre is. Különösen a két világháború és a II. Vatikáni Zsinat évtizedei nyitották ki ebben az értelemben a horizontot. Az 1930-1940-ig tartó évtizedben, valamint az 1970-es és az 1980-as években azonban ez a tendencia megfordult, és a restriktív értelmezés vált jellemzővé.

3.2.8.4.6. „Ezek a legkisebbek”

A hosszas vizsgálódás után a Mt 25,40.45 verseiben foglaltakkal kapcsolatosan Gray arra a következtetésre jut, hogy a „legkisebbek” sem a szövegben említett juhok, sem pedig a kecskék közé nem sorolhatók be. Ezt a distinkciót grammatikailag a *τούτων* mutató névmás is támogatja. Ugyanakkor a mindkét igeversben szereplő kicsinyek („a legkisebb testvérek” és „a legkisebbek”) nem alkotnak két külön csoportot, így nem is választhatók el egymástól. Mindkét versben azonos személyekről van szó. A konklúzió során Gray kitér egyrészt J. Winandy tanulmányára, aki a *μικρός* és az *ἐλάχιστος* kifejezéseket vizsgálta Máté evangéliumában (Mt 10,42; 11,11; 18,6.10.14, ill. Mt 5,19, lásd ott!). Ebben a szerző meggyőzően amellet érvel, hogy amikor Jézus az ő kicsinyeit vagy a legkisebbeket említi, kivétel nélkül a tanítványaira utal. Másrészt J.-C. Ingelaere munkáját említi, aki az *ἀδελφός* kifejezés előfordulásait tanulmányozta Máténál (Mt 5,47; 12,49; 18,15; 23,8; 28,10)⁴²⁸. A szerző itt is hasonló következtetésre jut: Máté a „testvér” főnévvel a tanítványi közösség tagjait nevezi meg. Ezek alapján a Mt 25,40.45-ben említett „legkisebbek” sem lehetnek mások, mint a keresztény gyülekezet tagjai, Krisztus tanítványai. Az nem világos teljes egészében, hogy ezek a kicsinyek minden keresztény testvért, vagy csak némelyeket reprezentálnak. Mindazoknak az exegetáknak igazuk lehet, akik szerint a „legkisebbek” alatt keresztény hittérítőket, kicsinyhitű, szerény anyagi körülmények között élő, vagy éppenséggel zsidó származású, ill. háttérű keresztényeket kell értenünk. Azt az értelmezést, hogy a legkisebbek csoportjába mindenki beleérthető lenne, a fenti tanulmányok nem támogatják. A konklúzió legvégén Gray annak a meggyőződésének ad hangot, hogy „a legkisebbek” általában a keresztények lehettek, nem pedig azoknak csupán egy szűkebb csoportja. Megemlíti ismét a kicsinyek bővítményeként álló *τούτων* névmás fontosságát, melynek az a funkciója, hogy elkülönítse a „legkisebbeket” a szintén a szövegben szereplő „minden néptől” (*πάντα τὰ ἔθνη*), nem pedig az, hogy a *τῶν ἐλαχίστων* kifejezést elválassa a *τῶν ἀδελφῶν*-tól.

⁴²⁸ Azokon a helyeken, ahol a kifejezés nem utal vérrokoni kapcsolatra.

3.2.8.5. Összefoglalás

A közel kétezer év exegetikai értelmezéseinek áttekintéséből, valamint Gray elemzéséből és értékeléséből kitűnik, hogy egyáltalán nem egyértelmű, vajon kiket érthetünk a legkisebbek, a kicsinyek, vagy Jézus kicsinyei alatt. Magam, némiképpen ellentmondva Gray következtetésének, azokkal értek egyet, akik a szöveg alapján nem csupán a tanítványokra vonatkoztatják a οἱ ἐλαχίστοι szuperlatívuszt, hanem általában, univerzális értelemben beszélnek a kicsinyekről. Ezek közé tartozik (csupán az ismertebb XX. századi németül és angolul publikáló tudósok nevét kiragadva) Johannes Weiss, Werner Kümmel, Rudolf Bultmann, Adolf Schlatter, Romano Guardini, Gustav Stählin, Günther Bornkamm, Walter Grundmann, Heinz Schürmann, Leonhard Goppelt, Eduard Schweizer, Hubert Frankemölle, Nils Alstrup Dahl, Neil R. Lightfoot és Paul Nagano. Mellettük még több francia, holland, olasz, spanyol, norvég és brazil exegéta is hasonló nézetet képvisel. A Jakab leveléről írott exegézisében Groó Gyula professzor, Mt 25,31kk-t idézve Jézus legkisebb testvéreit szintén univerzális értelemben, a legjelentéktelenebb emberekkel azonosítja.⁴²⁹

A „legkisebbek” tehát olyanoknak tekinthetők, akik egyetemesen, öntudatlanul is Istennel vannak kapcsolatban, és rá vannak utalva. Ez a ráutaltság pedig az élet minden területére vonatkozóan igaz. Különösen szükséghelyzetben, amikor az hatványozottan jelentkezik. Így a világi kiszolgáltatottság teológiai értelmet nyer: Amiképpen testi, fizikai, biológiai értelemben éhes, szomjas, szegény és kiszolgáltatott az ember, ugyanúgy éhezi és szomjúhozza az igazságot, és úgy szorul rá az Isten segítségére. A segítő ember pedig az Isten reprezentánsa a világban, mert az Isten sem tesz mást, mint segít az emberen: gondot visel róla, szeretetével veszi körül, mindent megtesz és megad érte. A nem szinoptikus János evangélista szavaival „Úgy szerette a világot, hogy egyszülött fiát adta, hogy aki hisz őbenne el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16). Nem véletlenül zárja Karner Károly is hasonló szellemben a szakasról írott magyarázatát:

„Jézus csak azt a kegyességet fogadja el igaznak, amely Istent és Krisztusát a felebarátján teljesített megsegítő szolgálattal szereti. E szolgálat

⁴²⁹ Groó, Jakab levele, 1963, 99. old.

nélkül minden Isten iránti szeretet üres szó. Ezt az evangéliumi alapigazságot fejezi ki Jézus képes beszéde is. Amikor a Krisztus eljön ítéletre, híveinek seregénél ezt a hitből fakadó, az Úr legkisebb testvéreinek ügyét tettekkel felkaroló, önmagát odaáldozó szeretetet keresi.”⁴³⁰

3.2.9. A társadalom számkivetettjei

Lukács, evangéliumának elején, Mária énekében⁴³¹ rávilágít arra, hogy kik Isten országának valódi várományosai: „Magasztalja lelkem az Urat..., mert rátekintett szolgálóleánya megalázott voltára... Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt fel. Éhezőket látott el javakkal, és bővelkedőket küldött el üres kézzel.” (Lk 1,46-56). A boldogmondásokban Isten országának ígérete olyanokhoz szól, akik a maguk egyszerűségében közelítenek Istenhez. Ilyenek a boldogmondások elején említett szegények:

Mt 5,3

Boldogok **a lelki szegények** (οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι), mert övék a mennyek országa.

Lk 6,20

Ő pedig tanítványaira nézett, és így szólt: „Boldogok vagytok, **szegények** (οἱ πτωχοί), mert tiétek az Isten országa.

3.2.9.1. Fizikai és lelki szegénység

Lehetséges, hogy ezekben a mondatokban önként vállalt szegénységről van szó, azaz olyanokról, akik a saját döntésük alapján választják a lemondást és a nincstelenséget⁴³². A kicsinyek (קטנים, μικροί) és a szegények (עניים, πτωχοί) közötti összefüggés a „kicsinyek” fogalmának tágabb értelmezését kívánja meg. Közéjük tartoztak a szegények, a képzetlenek, a nyomorultak és – jöllehet a kifejezés közvetlenül már nem utal rájuk – a gyermekek is. A szegénység alapvetően az anyagi helyzetre vonatkozott (a gyermek értelem-szerűen szegény, nincstelen), de ide érthetők a megvetettek, az elnyomottak (ταπεινοί), és a kegyes, vallásos szegény emberek is (πτωχός: Zsolt 9,19; 34,7; ταπεινός: Jak 1,9). A „szegény”, vagy a „szegények” (עניים) héber kifejezés a késő judaizmus idején „szent”, „kegyes”

⁴³⁰ Karner, Máté, 1935. 171. old.

⁴³¹ Ehhez bővebben lásd a dolgozatban a Magnificat magyarázatát, különös tekintettel Luther értelmezésére!

⁴³² A mátéi lélekben szegények kifejezés fellelhető a qumráni Háborús Szabályzat kifejezései között, és a qumráni közösségben uralkodó lelkületre utalhat, in Green, Matthew, NCB.NT, 1980. 76. old.

értelemben volt általános. A fizikai értelemben vett szegénység és a vallásos, lelki értelemben vett „nincstelenség” találkozott. Amiképpen a szegény ember rá van utalva arra, aki biztosítja számára a mindennapi megélhetést, úgy hagyatkozik a „lelki” szegény Istenre, akitől egész léte és egzisztenciája függ. E fogalom vallásos tónusát erősítette, hogy a „lelki” szegénység, az Istennek való kiszolgáltatottság tudata nem ritkán együtt járt a fizikai értelemben vehető szegénységgel. A nincstelen ember könnyen vált egyúttal „lelki” szegénnyé, olyanná, aki jól értette, mit jelent az Istenre utaltság állapota. Máté „szegényei” azok lehettek, akiknek egyéb társadalmi esélye, fellebbezési lehetősége nem volt, csak a megalázott voltokra felfigyelő és a velük törődő Istenhez fordulhattak. Lukácsnál, Mátéval ellentétben a szegénység szűkebb értelemben az érintettek vagyoni helyzetére vonatkozott, és nem kapott spirituális hangsúlyt. Ezzel a lukácsi megfogalmazással párhuzamos a Tamás evangéliumában megőrzött hasonló logion (54.) is: „Boldogok vagytok szegények, mert tietek a mennyek királysága.”⁴³³ A mátéi változat egyébiránt feltehetően Jézus eredeti szavainak egy, a Lukácsnál későbbi és kevésbé tiszta tolmácsolása. Máté szerint ugyanis, amint azt korábban láttuk, az áldás a *lélekben* szegényeké és az aláztosaké. Lukácsnál ellenben azoké, akik fizikailag, anyagi értelemben szegények, ill. a közösségi, vagy a társadalmi élet adott körülményei között hátrányos helyzetben vannak – a mások által megvetettek, a lenézettek, az elesettek, az éhezők vagy akár az éhen halók. Jézus hallgatói, követői kezdetben a hasonló szociális helyzetben levők közül kerültek ki. A társadalomnak e kicsinyeit és számkivetettjeit Jézus nem küldte el magától, hanem szóval és tettel vigasztalta és gyógyította őket, visszaadva emberi méltóságukat és hitüket. A jézusi „politika” minden egyes embert, bármilyen kicsi és haszontalannak tűnő legyen is az illető, fontosnak tart és segíteni igyekszik. Nem jézusi az a politika, amely a gazdagoknak, a vezető osztálynak, a kiváltságosoknak kedvez. Az a politika jézusi, amely a szegényekkel megtapasztaltatja, hogy ők is emberek, Isten által szeretett és létükben akart emberek. A társadalmi igazságosság előmozdítása, nemcsak a politikai, hanem a gazdasági „emberi jogok” minél szélesebb körű érvényesítése, a védtelenek (magzatok, betegek, öregek, fogyatékosok) védelme és felkarolása felel meg a szegények pártján álló Jézus politikájának. Jézus szolgálatának tehát nem egyszerűen társadalmi értelemben volt kiegyensúlyozó hatása, de annak nyomán *holisztikus*

⁴³³ Vanyó, Apokrifek, 1988. 304. old., Jézus rejtett szavai, 1990. 71. old.

értelemben, a teremtettség egyenlőtlenségei „simultak” ki, és a teremtményeknek a Teremtőhöz fűződő viszonya vált egyenletesebbé. Lukács szerint ezeknek a kicsinyeknek a sorsa fordul meg – a világ által félretoltak, az elnyomottak, szegények, az éhezők és a szomorkodók részesülnek Isten kitüntető kegyelmében.

3.2.9.2. Közösség a szegényekkel

Lukács úgy fogalmaz, hogy az olvasónak mindenképpen feltűnjön Jézus szegényekkel való közösségvállalása. Amikor Jézus a szegényekre tekintett és összehasonlította velük az anyagi jólétben élőket, látta, a szegénység olyan minőségi különbséget, „antagonisztikus ellentétet” okoz, amit csak Isten képes kiegyenlíteni. Jézus nem ítélte el a jólétet, de látta, amint a jólét érzéketlenné teszi az embereket a másik ember és a szellemi értékek iránt. Jézus a „szegény” fogalmát a korábbiakban megismert „עני” szóval fejezhette ki, ami ószövetségi értelemben annyit jelentett: valaki, akinek semmije sincs, csak Istene van. Senkitől sem függ, csak Istentől, ezért valójában független. Ebből a helyzetből csak felfelé lehet emelkedni. Erről a pontról elindulva bővül az élet, így növekszik a boldogság. Az egyetlen út fölfelé – lefelé kezdődik el. Egészen alacsonyan, a legmélyebben, ahol emberi szempontból vége mindennek. Amikor önmagának be tudom vallani: szegény vagyok, kicsiny, üres az életem, a lelkem, akár egy éhező koldus tenyere – de Isten az én gazdagságom és erős váram⁴³⁴.

3.2.9.3. Szegénység az Isten előtt

A fentiekből kitűnik, hogy a szegénység, mint szociális állapot, csak részben azonos a kicsinységgel. Ez a státusz *önmagában* nem indokolja az Isten országának vigasztaló ígérését. Karner Károly rámutat arra, hogy „Jézus nem egy meghatározott társadalmi réteg tagjainak, a szegényeknek vagy éppen a ’proletároknak’ kínálja az Isten királysága üdvét, azért, mert szegények, nincstelenek.”⁴³⁵ A szegénység akkor válik egyúttal „kicsinységgé”, ha abba az ószövetségi „szegénység” fogalmának a vallásos tartalmát is beleértjük. A kicsiny nem egyszerűen szociális értelemben, de – mostoha életkörülményeivel együtt – *Isten előtt* szegény. Máté az Istenre utalt

⁴³⁴ Gyökössy, A növekedés boldogsága, 1990. 19-20. old.

⁴³⁵ Karner, Máté, 1935. 27. old.

embernek erre a pozíciójára hívja fel a figyelmet a „lelki” szegény kifejezéssel. Nem elspiritualizálni akarja a szegénység tényét, hanem olyanokra utal, akik lelki-egzisztenciális életük tekintetében (is) koldusok, és kicsinységük tudatában szerényen, alázatosan járulnak Isten színe elé. Megvetett szegénységük nem földi hatalmasságokhoz, de közvetlenül Istenhez kiált kegyelemért. Jézus nekik hirdeti az evangéliumot:

Mt 11,5

„Szegényeknek hirdettetik az evangélium”.
πτωχοὶ εὐαγγελίζονται·

Ezt a szolgálatot Jézus egyenesen a küldetésének tekinti:

Lk 4,18

„Az Úr Lelke van énrajtam, mivel felkent engem, hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek;

Πνεῦμα κυρίου ἐπ’ ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέν με εὐαγγελίσασθαι
πτωχοῖς·

Mt 5,3 hatástörténetéhez tartozik Giovanni Papini megállapítása, melyet szépirodalmi értéke miatt szó szerint érdemes idézni:

„Lukács és nyomán mások, sokan, elhagyják a ’lelki’ szót és minden további nélkül a szegényeket értik; egynémely modern és rosszmájú pedig az együgyűeket, a hülyéket, az iszákosokat. Jézus abban a pillanatban nem gondolt sem az egyik, sem a másik fajtára. Jézus ... egész lelkéből megvetette a gazdagság mohóságát, a lélek valódi gazdagodásának legnagyobb akadályát; Jézus szerette a szegényeket és bátorította őket, mert nekik kevesebb a vigasztalásuk, és magához ölelte őket, mert nagyobb szükségük van arra, hogy felmelegedjenek, arra, hogy jóllakjanak a szeretet szavaival; de nem volt olyan esztelen, hogy azt gondolta volna: elegendő csak szegénynek lenni – anyagi, világi, társadalmi értelemben szegénynek – hogy minden további nélkül joga legyen valakinek az Ország örömeire. ... Lelki szegények azok, akik teljesen és fájdalmasan érzik lelki szegénységüket, a tulajdon lelkük tökéletlenségét, a jónak szükösségét, ami valamennyiünkben van. ... Azok tehát, akik szegénynek vallják magukat és szenvednek, hogy szert tegyenek arra a valódi gazdagságra, ami a tökéletesség, szentekké válnak, mint szent az Isten, és övék lesz a Mennyeknek Ország; azok ellenben, akik tetszelegve páváskodnak az önmagukkal-elégedetlenségben ... amelyet hiú dicsőségvágyukkal lepleznek, nem mennek be majd az Országba.”⁴³⁶

⁴³⁶ Papini, Krisztus története, [én.], 118-120. old.

3.2.9.4. Szegények, alázatosak, kicsinyek

E koldusszegények (πτωχοί) egyúttal az alázatosak (ταπεινοί), vagy más szóval a kicsinyek (μικροί), amint az a korábbi fejezetekből, az ószövetségi szakaszokon át Mária énekéig világossá vált. A közös vonás minden esetben az *Isten előtti szegénység*, alázat, ill. kicsinység. A hatalmasokkal és a „szívük szándékában felfuvalkodottakkal” szemben Jézus az ilyeneknek ígéri a mennyek királyságát. A vámszedő „kicsiny”, „lelki szegény”, mert bevallotta szüksége van Istenre. Ellentéte a farizeus, mert ő „lelki értelemben” nem Istenre hagyatkozik. A kicsiny, a szegény és az alázatos az, aki „mindig fogadni tudja, fogadni akarja, fogadni vágyik az Istent. Aki bármilyen nagy hittapasztalattal is rendelkezik, mégis tudja, hogy rászorul a kegyelemre. 'Bűnösök között én vagyok az első' – írta Pál apostol. 'Koldusok vagyunk mindannyian!' – mondta Luther halála előtt. Ha Istenen csüngünk, Őt szomjúhozzuk, ha lelkileg *nyitottak*, szegények vagyunk, akkor vagyunk boldogok. 'Csak ha koldusok vagyunk, akkor lehetünk királyfiak' – írta a közelmúltban elhunyt evangélikus költő és énekszerző, Scholz László.”⁴³⁷

Amikor Isten királyi uralma megvalósul, ezek a nincstelének öröklik a földet, vagyis helyreáll a teremtés optimális rendje, amit az emberek által manipulált társadalmi változások nagymértékben eltorzítottak. Jézus ennek a változásnak a hírnöke és a képviselője. Az ószövetségi ígéret, amely szerint „az alázatosak öröklik a földet, és teljes békességet élveznek” (Zsolt 37,11), vele teljesedik be. Az eschatológikus távlat jelen idejűvé válik: Jézus az előbbi zsoltárvers átformálásával a messiási üdvkorszak elérését jelzi.⁴³⁸

3.2.9.5. Isten országának titka

Eschatológiai vonatkozásban a „μικρός”-nak a „μέγας” felel meg: Aki most kicsiny, az majd „nagy” lesz az Isten országában. A „kicsiny” eschatológiai értelemben nagyobb lehet annál, mint aki most ténylegesen „nagyobb” nála. Mivel azonban az emberi megítélés szerint értelmetlen, hogy a kicsiny, éppen kicsinysége okán bármikor „nagyobb” lehetne a nagynak ismertnél, a megértéshez *dimenzióváltásra* van szükség. Ami földi, társadalmi viszonylatban, a tér és az idő

⁴³⁷ Fabiny Tibor, A szív egyszerűsége, Vigilia, 2005/12. 958. old.

⁴³⁸ Karner, Máté, 1935. 27. old.

korlátai közé szorított világban – az akkori ismeretek alapján – nem elképzelhető, teológiai értelemben, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, azaz a mennyek országában megvalósul. Jézus a törvény magyarázatában azt tanítja, hogy „ha valaki a legkisebb (ἐλάχιστος) parancsolatok közül akár csak egyet is eltöröl, és úgy tanítja az embereket, az a legkisebb (ἐλάχιστος) lesz a mennyek országában; ha pedig valaki ezeket megtartja és tanítja, nagy (μέγας) lesz az a mennyek országában” (Mt 5,19). E *jelen idejű eschatológia* megszólaltatásával és képviselésével Jézus nem az „eschatonba”, a be nem látható végtelenbe tolja ki a nyilvánvaló társadalmi igazságtalanságok, ill. az eltorzított teremtésbeli rend isteni orvoslását és helyreállítását. Amikor Jézus a kicsinységet említi, akkor általánosságban a „nagyság” idealizált emberi elgondolása ellen foglal állást. A kicsinység titok, rejtély, misztérium a nagyravágyással, mint nyilvánvaló emberi törekvéssel szemben. Hasonló a mustármaghoz, amely kisebb ugyan minden magnál, de amikor felnő, nagyobb lesz minden veteménynél. Isten országának a titka ebben a növekedésben, a kicsinyből naggyá változásban rejlik. Jézus szavaival: Aki a legkisebb mindnyájatok között, az a nagy (ὁ γὰρ □ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων οὗτος ἐστὶν μέγας, Lk 9,48).

3.2.9.6. Kicsinység és μετάνοια

Ebben a vonatkozásban is meg kell említeni a ταπεινώω igét, amely egyszerre fejezi az alázatosságot és a kicsinységet (Mt 18,4; 23,12; Lk 14,11). A Mt 18,4-ben szereplő „megalázza magát” (ταπεινώσει ἑαυτόν) kifejezés arra utal, aki magát az Isten előtt kicsinynek, jelentéktelennek tekinti. Az alázatosságnak ilyen típusú megnyilvánulása a megtérést, a μετάνοια-t feltételezi. Isten erőtlenségéről és a megtérésről elmélkedve a protestáns teológus, Vályi Nagy Ervin arra a következtetésre jut, hogy „Isten erőtlensége a megfeszített Krisztusban Isten erejét jelenti, azok üdvösségére, akik hisznek benne.”⁴³⁹ Ez a változás pedig nem más, mint a megtérés, a *metanoia* ereje, amely képessé tesz a kísértésben való helytállásra és kitartásra.⁴⁴⁰ A keresztény kitartás ugyanakkor nem jelent passzív beletörődést a „megváltoztathatatlanba”. Vályi Nagy Ervin szavaival „Isten erőtlenségének

⁴³⁹ Vályi Nagy Ervin, *Isten mindenhatósága és erőtlensége*, 1993. 80. old.

⁴⁴⁰ A szerző itt a krisztológiai gondviselési hittel kapcsolatban O. Webert idézi, aki szerint kereszténynek lenni azt jelenti, hogy el tudjuk viselni az események megmagyarázhatatlanságát, in Vályi Nagy, *Isten mindenhatósága és erőtlensége*, 1993. 80. old.

krisztológiai értelmezése nem jelenti az ember elvi beilleszkedését a valóságba, mint ahogyan az Isten világnézetileg értelmezett mindenhatóságából etikailag következett. A kitartás nem azonos az alvással és az engedelmisséggel –, sokkal inkább jelent éberséget ebben a világban és felelős készséget az embertelennel szembeni harcra. A hit – a világban erőtlén Krisztus ereje által – szabad. Nem fogad el semmi végleges rögzítést, még olyan világjelenségekre sem, amelyekben saját viszonyának jeleit véli felfedezni.⁴⁴¹

Kicsinység, alázat és megtérés tehát újszövetségi értelemben összefüggenek, együvé tartoznak. Az Isten előtti kicsinységet, ennek felismerését, megvallását és vállalását Jézus olyan útnak tekinti, amely a mennyek országát elérve az Isten előtti nagysághoz vezet. Az elkóborolt, elveszett bárány megkerül, a „tékozló” gyermek hazatér. A Teremtő és a teremtmény egymásra talál.

3.2.9.7. Az alázat, mint a szegénység lelke

Az eddigiekből következően, nézetem szerint a Jézus által képviselt *realis*, vagy *jelen idejű* eschatológia megkívánja a szegénység szociális és teológiai vonatkozásainak *komplementer* értelmezését. Dorothee Sölle nem jár tévúton, amikor a teológia materialista vonásait keresi, és az embernek, mint teremtménynek a „földközelségéről” beszél.⁴⁴² Francois Varillon ide illő mondatait pedig azok filozofikus tömörsége miatt érdemes szó szerint idézni:

„A szegénység fogalma eredetileg a birtoklás rendjéhez kapcsolódik. Innen viszik át a lét rendjébe, ahol aztán új jelentést kap. De megőrzi emlékét eredeti értelmének. Nem sikerül teljesen eltüntetni ezt a vonatkozást a birtokláshoz. Így a ’gögös szegénység’ szókapcsolat nem tűnik annyira különösnek, kivéve, ha a ’szegénység’-en már ’alázatot’ értünk. A szegénység önmagában még nem jelenti az önző önmagára hajolás hiányát, még akkor sem, ha a lelki életről szólva általában így értik. Az alázatosság, amely a lét rendjében született – tehát nincs vonatkozása a birtoklás rendjéhez – a szegénység lelke.⁴⁴³

Varillon a továbbiakban felhívja a figyelmet a Mt 5,3-ban szereplő „lelki” jelzőre, „mivel az Ószövetségben – és ezt az értelmét az Új is megőrizte – állandó

⁴⁴¹ Vályi Nagy, Isten mindenhatósága és erőtlensége, 1993. 80. old.

⁴⁴² Sölle, Der Mensch zwischen Geist und Materie, in Der Gott der Kleinen Leute, 1979. 15-36. old.

⁴⁴³ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 65. old.

kapcsolat van a szegénység gazdasági és lelki értelme között.”⁴⁴⁴ A kicsinység fogalma tehát nem emelhető ki a társadalmi összefüggésekből, és nem transzformálható át vallásos értelemben úgy, amint azt a qumráni közösség tagjai is tették. Ők szegényeknek nevezték magukat, és lemondtak vagyonukról a közösség javára. Önként vállalt szegénységük motivációja a prófétai ígéretekben és a zsoltárok reménységében gyökerezett, melyek szerint Isten az utolsó időkben megsegíti a „szegényeket” (Ézs 7,15; 61,1; 66,2; Zsolt 9,10; 69,30-39; 81,1-3⁴⁴⁵). Az eschatológikus várakozás találkozott a vallásos megfontolással: A qumrániak „remélték, hogy Isten rajtuk, mint kegyeseken, azaz szegényeken teljesíti ígérését az utolsó időkben: nekik adja országát, a világ uralmát.”⁴⁴⁶ Fizikai értelemben is szegények lettek, mert ezzel kiérdemelni vélték Isten kegyelmét és „szegénységük” jutalmát, a „nagyságot”, az Isten királyságát. Az evangéliumi szegénységgel kapcsolatban azonban nem lehet elhallgatni vagy átformálni, átalakítani, erőszakos módon vallásos síkra terelni a társadalmi vonatkozásokat. Ugyanakkor tudni kell, hogy Jézus nem a Dávid egykori birodalmát, a római iga lerázását és az igazak forradalmi úton megvalósuló uralmát, hanem *Isten* királyságát, a *mennyek* országát ígérte a szegényeknek és a kicsinyeknek.

Ez az ígélet a társadalmi igazságtalanságoktól szenvedők számára a vigasz *reális* lehetőségét jelentette, az Isten előtti egyenlőség teremtésbeli rendjének megvalósulását. A megtérés és a hit útján akár a jelenben, amidőn „elközelített az Isten országa” (Mt 3,2; 4,17; 10,7; Mk 1,15; Lk 10,9) akár pedig egykor, eschatológikus értelemben, amikor Isten lesz minden mindenkben (1Kor 15,28). Mária énekének ellentétei ugyanezt a távlatot fejezik ki, amiképpen kicsinységével, megalázott voltával ő is egyszerre képviseli a társadalmi státuszát és Isten előtti alázatát. Véleményem szerint az evangéliumi kicsinység értelmezése két irányból, vagy megközelítésből lehetséges: Egyrészt hangsúlyozhatjuk a társadalmi-szociális összefüggéseket, másrészt kiemelhetjük a vallásos vonatkozásokat. Nyilvánvaló azonban, hogy az optimális értelmezést e két megközelítés szintézise adja.

⁴⁴⁴ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 65. old.

⁴⁴⁵ Ezeket bővebben lásd a kicsinység ószövetségi előfordulásai részletező fejezetben.

⁴⁴⁶ Pröhle, Lukács, 1991. 113. old.

3.2.9.8. Ekkleziológiai és diakóniai tanulságok

Végezetül meg kell említenünk a fentiek ekkleziológiai és diakóniai tanulságait is. A jelenkori egyházi élet és szolgálat szempontjából megszívlelendő lehet az alábbi vallomás: „Nekünk jót tett a szegénység, mert azzal kell foglalkoznunk, amink van. S ezzel elérhetjük, és el is értük a mélységnek azt az igényét, ami egy gazdagabb világból hiányzik.”⁴⁴⁷ A jóléti társadalmakban élő keresztény egyházak szolgálatában, ill. annak nyomán a szegénység, a szerénység, és az alázat reneszánsza kell, hogy következzen. A szegények ugyanis, tudtukon kívül azokat az evangéliumi értékeket élik meg, amelyekről sokan már fel sem tételezik, hogy léteznek.⁴⁴⁸ Túlzás nélkül állítható, hogy a szegénység, a fokozott Istenre utaltság az egyház jövőjét jelenti. Újra meg kell tanulni közösségben élni, jó értelemben felfrissítve és felelevenítve a szegény és szolgáló egyház modelljét. Egy gyülekezet, vagy egyház csak akkor lehet naggyá, ha egyúttal kicsivé is válik.⁴⁴⁹ Ha „nagyban”, azaz az istentiszteletek látogatottságát tekintve növekedni akar, akkor „kicsiben” is, más szóval kis csoportjaiban is növekednie kell. Az olyan nagyszabású rendezvények révén, mint az istentiszteletek, a templomi ünnepek, a különböző egyházi és gyülekezeti konferenciák és evangelizációk, az egyház nagyobbá lesz. Kicsiben viszont a meghittséget sugárzó, családias bázisközösségek, bensőséges kis csoportok jelentik a gyarapodást – nem minden esetben számszerű értelemben, hanem lelki, ill. „minőségi” szempontból. A XX. század második felének gyülekezetépítési modelljeire szinte kivétel nélkül a kis közösségekben való gondolkodás és a népegyházi minták kritikai vizsgálata a jellemző. A gyülekezetben megtalálható legfontosabb tevékenység mindig is a közösség teremtése, ápolása és megőrzése volt.⁴⁵⁰ A múlt népegyházi kereteinek felbomlása a kis közösségekben szerveződő egyház megerősödését kell, hogy eredményezze. Ezekben a közösségekben úgy lehet beszélgetni Krisztus tanításáról, a hit és az egyház kérdéseiről, hogy a résztvevők, a gyülekezet tagjai is kérdezhetnek.⁴⁵¹ Ez a modell a

⁴⁴⁷ Szalay Lajos grafikus szavai, in *Képes* 7 1988/43. Idézi Enzsöl Ellák, in *Szeretet-hittan*, 1991. 185. old.

⁴⁴⁸ Pingault, *Együtt a szegényekkel*, 1997. 81. old.

⁴⁴⁹ Douglass, *Az új reformáció*, 2002. 207. old.

⁴⁵⁰ Szabó Lajos, *A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében*, 1992. 1992. 112-155. (136.) old.

⁴⁵¹ Interjú id. Fabiny Tibor nyugalmazott teológiai tanárral, in *Evangélikus Élet*, 2004. július 25. 6. old.

Krisztussal és az egymással folytatott *dialogusra* épül. Ez a forma más, mint amikor a közösség csendben marad, és csak hallgatója, de nem cselekvő részese egy-egy istentiszteletnek, gyülekezeti alkalomnak, vagy akár igehirdetésnek. Jézus maga azt kérdezte, hogy amikor eljön, vajon talál-e hitet a földön (Lk 18,8⁴⁵²). Nem azt mondta, hogy egyre többen lesznek, akik hűségesen kitartanak mellette, hanem azt, hogy egyre kevesebben. Ezért a jövő nem egy nagy és diadalmas egyház víziója lehet, hanem az őskeresztények kis közösségei. „Az új püspököknek, a fiataloknak ennek megfelelően kellene átrendezniük az egyházi életet. Vigyük az evangéliumot, az örömhírt a családoknak, a magányosoknak, az egyedülállóknak, a betegeknek! Nem a szószék magasából kell prédikálni. Albert Schweitzerhez, Sztéhló Gáborhoz, Pio atyához és Teréz anyához hasonlóan kell az emberekhez közelednünk. Menni kell a szegények, a nyomorultak, a hajléktalanok után. Erre az állam is fel fog figyelni, és azt fogja mondani: ez kell nekünk. Hiszek abban, hogy így fog tovább élni az egyház.”⁴⁵³

3.2.9.9. Isten kicsinysége az egyház szolgálatában

Isten lemondása és visszahúzódása nem csupán a teremtésre jellemző, de folytatódik az egyház szolgálatában, a diakóniában, a liturgiában és az igehirdetésben, a tanításban is. Mindezekben Isten kicsinysége válik szemlélhetővé, pontosabban, paradox módon a nagysága. Isten nagyságát éppen az jelenti, hogy képes, sőt *nem tud nem kicsiny lenni*. „Isten a szegények közt keres magának szállást”.⁴⁵⁴ A „szegények” alatt pedig nem csupán a betegeket, a nyomorgókat és a kirekesztetteket lehet és kell érteni. A mai társadalomban másfajta szegénység is létezik: Az elváltak, az egyedül vagy a fogyatékkal élők, a nyugdíjasok, az idős korúak, a menekültek, a kábítószerfüggők, a fogva-tartottak, a lányanyák, a veszélyeztetett sorsú gyermekek is szegények. Állítsuk a szegényeket és a szegénységet, az egyház középpontjába!⁴⁵⁵ Gondoljuk át és vitassuk meg, újfent a kereszténység társadalmi-diakóniai felelősségét, hiszen a kicsinyekben és a szegényekben maga Krisztus közeledik felénk, és hivatásunk sem másra szól, mint az

⁴⁵² „Amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e hitet a földön?”

⁴⁵³ Fabiny Tibor id., idézett interjú.

⁴⁵⁴ Pingault, Együtt a szegényekkel, 1997. 113. old.

⁴⁵⁵ Pingault, Együtt a szegényekkel, 1997. 111. old.

egyszerűsége és az evangéliumi szegénységre.⁴⁵⁶ A Jézus kicsinységét egész életével és szolgálatával felvállaló, az evangéliumot a legszegényebbekhez közel vivő Charles de Foucauld küldetéséről elmélkedve Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa megjegyzi, hogy de Foucauld a hallgató, a szegény és munkás Jézust akarta követni. Szó szerint akarta teljesíteni Jézus szavait: „Ha meghívnak, menj el, ülj le az utolsó helyre” (Lk 14,10). Tudta, hogy mielőtt a kereszten meztelenül és mindentől megfosztva meghal, Jézus már Názáretben az utolsó helyet választotta. „Názáretnek” ezért állandó üzenete van az egyház számára, amely ma különösképpen is megváltozott szemléletet kíván. Akkor, amikor „Názáret körül” a szentimentalizmus virágzik, Názáret valódi misztériuma új módon, legmélyebb tartalmában lesz nyilvánvalóvá. Az Újszövetség nem a Templomban, nem is a szent Hegyen kezdődik, hanem a názáreti szűz kis hajlékában, a munkás házában, a „pogányok Galileájának” egyik elfelejtett helyén, ahonnan senki sem várt semmi jót. Csak innen indulhat el újra és gyógyulhat meg az egyház, a kereszténység. Ha az egyházak szívében „Názáret” nem megélt valóság, sohasem adhatnak választ századunk (a XX. század) lázadására a gazdagság hatalma ellen.⁴⁵⁷

A fejezet zárszavaként, a kereszténységnek a szegények iránti szimpátiájával kapcsolatban végül érdemes megjegyezni, hogy „a szegénység önmagában nem cél. Lehet az ember szegény és fenségesen boldog éppúgy, mint szegény és boldogtalan. Az evangéliumi szegénység elvesz az embertől mindent, ami nem Isten, és megtanítja osztozkodni. Rajta keresztül apránként fölfedezi a szegényeket, a kivetetteket, az éhezőket, a hajléktalanokat, a könnyezőket, és megérti, hogy a szegény ember Isten legkedvesebb gyermeke, Isten „szíve csücske”.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ „In den 'Geringsten' begegnet uns Christus”, in Mybes, Die Werke der Barmherzigkeit, Dienst am Wort 81. 8-9. old., Roger testvér, Boldogok a lelki szegények! In Gyermek született Betlehemben, Vigilia 2001/12. 890. old.

⁴⁵⁷ „Názáret üzenete”, Joseph Ratzinger gondolatainak tolmácsolása a „Jézus Krisztus Istene” c. műből, 1976. In Szegletkő, X. évf. 6. szám.

⁴⁵⁸ Pingault, Együtt a szegényekkel, 1997. 18. old.

3.3. Jézus kicsinysége

„Az alázatnak nevezett erény gyökere az Istenség mélyén van”⁴⁵⁹

Az eddigi fejezetekben, a legjellemzőbb szövegrészek segítségével igyekeztünk megrajzolni az evangéliumi kicsinység alapvonalait. Hiányos maradna azonban a kép, ha nem tennénk említést magának Jézusnak a kicsinységéről úgy, mint amelyől az evangéliumi kicsinység is következik, ill. amelyre az őt követők kicsinysége alapján következtethetünk. Az elemzések tükrében az isteni kicsinységet olyan paradigmának tekinthetjük, amely az Ószövetség tanúságtételétől sem idegen, és amely érthetővé teszi Jézusnak a kicsinyekhez, pontosabban az „ő kicsinyeihez” fűződő viszonyát, ill. magatartását. Luther úgy látja, hogy az újszövetségi értelemben vett kicsinységnek, vagy alázatnak – ti. az alázat az Újszövetségben a kicsinység tudomásul vételét jelenti – az alapja az, hogy Isten az emberért Krisztusban kicsinnyé lett.⁴⁶⁰ „Isten olyan, hogy gazdagsága, szabadsága, hatalma – a szeretet gazdagsága, a szeretet szabadsága, a szeretet hatalma – nem fejezhetők ki, és nincsenek is kinyilatkoztatva másként, mint Jézus Krisztus szegénységében, függésében és alázatában. Isten végtelenül gazdag. De gazdag szeretetben, nem birtoklásban, sem a tulajdonként megtartott létben. A szeretetben való gazdagság és szegénység szinonim fogalmak. Isten végtelenül független, tehát szabad. De szabad arra, hogy szeressen és a szeretetben a végletekig elmenjen. A szeretet véglete az, hogy lemond a függetlenségéről. A határ a halál. Isten végtelenül nagy, hatalmas. De nagysága az, hogy mindent megtehet, amire a szeretet képes, egészen addig, hogy elmosódik a tekintet alázatában. Milyen hatalom kell ahhoz Istennek, hogy a szeretet benne ne legyen leereszkedés!⁴⁶¹ Ez a hatalom kifürkészhetetlen misztérium. Jézus kinyilatkoztatja ezt nekünk, amikor megmossa övéi lábát, tettetés vagy hamis alázatosság nélkül: tette igazán megmondja, hogyan szeret az Isten”.⁴⁶² Jézus kicsinységének a hangsúlyozása – a „mindenható” Istenre való hivatkozások mintegy ellenpontjaként –, a közelmúlt teológiai gondolkodásának is meghatározó eleme volt.

⁴⁵⁹ Idézet Eckhart mestertől, in Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 19. old.

⁴⁶⁰ Lásd a dolgozat mottójául választott idézetet Paul Tillich-től.

⁴⁶¹ A leereszkedés fogalma itt negatív értelmű és mást fejez ki, mint Szent Efrém, ill. Aranyászájú Szent János tanításában, ahol Isten „leereszkedése” pozitív értelmű (l. ott!).

⁴⁶² Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 69-70. old.

Dorothee Sölle „Isten erőtlensége a világban” c. tanulmányában megállapítja, hogy az ártatlanok szenvedése miatt a modern ember joggal vádolja az atyának, a királynak, a világ urának, a mindenhatónak tartott Istent. A legújabb kor erre vonatkozó ismertebb teológiai terminusai, úgymint az „istenfogyatkozás”, a „rejtőzködő Isten”, a „távollevő Isten”, vagy akár az „Isten halála” ennek a vádnak és tiltakozásnak kísérelnek meg hangot adni.⁴⁶³ A XX. századi protestáns teológus, Vályi Nagy Ervin hasonló témájú tanulmányából szó szerint idézve: „A világ jelenlegi alakjáért felelős ’Mindenható’ (akire még egy Hitler is szívesen hivatkozott saját gonosz céljai érdekében) elutasításával párhuzamos az a törekvés, hogy a megfeszített Jézust a szenvedő és lázadó ember oldalára állítsák. Jézus, aki ’a hatalom nélküli Isten szerepét tölti be’ ezen a világon (D. Sölle), ’mint a legemberibb ember, a vádló emberiség szószólójává lesz’.”⁴⁶⁴

3.3.1. A kicsinység, mint Isten jellemzője

A krisztológiai szemponton túlmenően a kicsinységgel, mint isteni paradigmával kapcsolatban érdemes a teljes kinyilatkoztatást alapul venni, amennyiben maga a teremtés Isten részéről nem az önkiáradás, vagy a gazdagabb önkifejezés, hanem a visszahúzódság, a lemondás cselekedete.⁴⁶⁵ „Amikor Isten teremt, tudja, hogy Életbősége sivataggá lesz, Villámlása éjszakává, Boldogsága keresztté. A keresztény lelkiesség lényege: megélni a jelen pillanat kötelességében ezt a Paradoxont.”⁴⁶⁶ Misztérium ez, melyet a véges emberi elme nem érhet fel. Kizárólag Isten leplezheti le önmaga elrejtettségét úgy, hogy kinyilatkoztatja magát a teremtménynek, de ismét misztériumban, azaz kegyelemből fakadó kinyilatkoztatással az általa kiválasztott kicsinyek, alázatosak és tiszta szívűek előtt, nem pedig a büszkéknél és öntudatosoknak.⁴⁶⁷ A mások nagysága előtt való meghajlás még nem alázatosság. Romano Guardinit idézve: „Ez csak lojalitás, becsületesség, igazság, a ’szellem udvariassága.’ Ha egy kisebb tisztelettel adózik a nagyobb előtt, ez még nem tanúskodik rendkívüli lelki nemességről. De ha a nagyobb hajol meg ’tisztelettel’ a kisebb előtt, ez a szeretetet jelenti szabadsága és

⁴⁶³ Vályi Nagy, Isten mindenhatósága és erőtlensége, 1993. 70. old. Az erő és erőtlenség témájához lásd még „Erő és erőtlenség” in Vigilia 2004/3. 161-194. old.

⁴⁶⁴ Vályi Nagy, Isten mindenhatósága és erőtlensége, 1993. 70. old.

⁴⁶⁵ Simone Weil, Ahol elrejtik az Isten, in Ami személyes és ami szent, 1983. 117. old.

⁴⁶⁶ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 211. old.

⁴⁶⁷ Sulyok Elemér, A misztérium teológiája, in Diakonia, 1991/2. 37. old.

hatalma teljében. Assisi Szent Ferenc nem alázatos, amikor letérdel a Pápa előtt, hanem amikor megalázkodik egy szegény előtt, akiről elismeri, hogy szegény mivoltában is fenségbe öltözött. Gesztusa nem 'leereszkedés'; tekintete semmit sem árul el 'felsőbbrendűségéből'. Semmi kényszer: a spontaneitás teljes, a szeretet fejezi ki, amint a lélegzés kifejezi az életet. Végtelenül nagynak kell lenni ahhoz, hogy valaki így lélegezzék. Istennek kell lenni. Szent Ferenc alázata részesedés Uráiban.”⁴⁶⁸

Isten jellemzője az, hogy túlterjed a legnagyobbban, mégis belesimul a legkisebbe.⁴⁶⁹ Ennek, ti. a legkisebbnek a vállalása és a kicsinnyel való azonosulás (belesimulás a legkisebbe) jelenti azt a nagyságot vagy végtelenséget, amelyet semmibe sem lehet beleszorítani. Más szavakkal: Isten Szellem (Lélek), és bennünkmaradó⁴⁷⁰ (immanens), ezért láthatatlan, rejtett vagy rejtőzködő, tűnékeny vagy eltűnő. „Ha ezt a bennünk maradáást 'lelki' szempontból tekintjük, ezt mondjuk (Ágostonnal): *interior intimo meo*, bensőségesebb, mint legbensőbb mivoltom.”⁴⁷¹ A „bensőséges” pedig már többet mond, mint az „immanens”. „Azt jelenti, hogy Isten átöleli a lelket szeretetben. Ő a Másik, de távolság nélkül. És rejtett. Alázatosan rejtett, mert ha az ember látná, nem maradhatna szabad. Isten láthatatlansága nem más, mint szabadságunkat tisztelő alázata”.⁴⁷² Az alázatos pedig nem aláz meg senkit, mert „lényének mélye”⁴⁷³ ezt megtiltja neki. Isten alázata maga a létmódja, ebből eredően pedig Jézusé is. Az önmagát így kinyilatkoztató, kicsinnyé alacsonyító Istenben alakul át lemondássá az ember nagyság utáni vágyakozása, a siker és az elismertség iránti sóvárgás pedig így válik Isten és az ő országa utáni szomjúsággá. Az emberek, a világ szemében – képletesen – az a nagy, aki másokat fel tud emelni. Isten országában azonban az, aki szeretné, hogy felemeljék. Ismét az ószövetségi példákra hivatkozunk, amelyek szemléletesen mutatják be ezt a paradox isteni mechanizmust: Isten azért aláz meg és alacsonyít le, hogy azután felemeljen. A kicsinyek felé is azért fordul különleges figyelemmel, mert felemelhetők, mert segítségre, nevelésre, szeretetre, gondoskodásra szorulnak. Jézus nem másokat, mint a kicsinyeket, az alázatosakat, a gyermekeket, az alacsony sorban élőket nevezi

⁴⁶⁸ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 64. old.

⁴⁶⁹ Egy XVII. századi flamand jezsuita mondása alapján: „Non coaceri maximo, contineri tamen a minimo, divinum est – Túlterjedni a legnagyobbban, és mégis belesimulni a legkisebbe, ez isteni dolog.” In Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 64-65. old.

⁴⁷⁰ Így, egybeírva, in Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 66. old.

⁴⁷¹ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 66. old.

⁴⁷² Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 66. old.

⁴⁷³ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 67. old.

övéinek, az Isten országa várományosainak. Radikálisan fogalmazva kimondhatjuk, hogy a kereszténység voltaképpen az elnyomottak vallása.⁴⁷⁴

3.3.2. Az isteni kicsinység értelmezése Fil 2,5-8 alapján

Ebben az összefüggésben az a további megállapítás sem tűnik túlzónak, hogy a kereszténység Isten kicsinnyé válásának misztériumából (kenózis⁴⁷⁵) táplálkozik, amint arra egy őskeresztény himnuszt idézve Pál apostol is hivatkozik (Fil 2,5-11). A praktikus, a korabeli gyülekezeti élet ellentmondásait orvosolni szándékozó apostoli útmutatás alkalmas arra, hogy segítségével kísérletet tegyünk az isteni kicsinység bemutatására és értelmezésére. Ennek nyomán kirajzolódik a számunkra az is, hogy az isteni kicsinység miként válhat a gyülekezet életében az emberi kapcsolatok katalizátorává:

Fil 2,5-8

τοῦτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὅς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγάγατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι ἐύρεθεις ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ

Az az indulat legyen bennetek, ami Krisztus Jézusban is megvolt: mert ő Isten formájában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem megüresítette önmagát, szolgáló formát vett fel, emberekhez hasonlóvá lett, és magatartásában is embernek bizonyult; megalázta magát, és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig.

3.3.3. A kenózis

Az idézett himnusz mondanivalója egy homorú gondolati ívet alkot. Jézus útja a mennyei hatalmasságból az emberi létforma kicsinységén át a kereszthalál mélységéig vezetett. Ez az út azonban nem ért véget a Golgotán; Isten az alázat és a lemondás útját azzal igazolta, hogy Jézust mindenk fölé emelte, Úrrá és Krisztussá tette őt. Amint azt Cserhádi Sándor kommentárjában megállapítja: A szolgálat útja

⁴⁷⁴ Weil, Ahol elrejlik az Isten, 1983. 191. old.

⁴⁷⁵ Üresség, a görög κενώω, kiüresíteni igéből. A Filippi levél előtt már valószínűleg létezett, a Pál apostol által a levélbe illesztett őskeresztény himnuszban az ἐκένωσεν ige alanya Krisztus.

mindig lefelé vezet és nem jelent földi dicsőséget.⁴⁷⁶ Pál apostol minden bizonnyal a himnusz első felében foglaltak, azaz a mélységekbe vezető krisztusi út megjelenítése miatt idézte azt a levelében. A leghatékonyabban ez józaníthatta ki az egymással versengő, a másikon uralkodni akaró keresztényeket, világos útmutatást adva a számukra: „Ha ők Krisztus lemondásából élnek, nem választhatják ők sem az uralkodást a szolgálat helyett.”⁴⁷⁷ Ha Krisztust követik, az alázat útján kell elindulniuk; és ha a himnuszban megénekelte magasság, ill. méltóság nem is lehet az övék, részesülhetnek Krisztus győzelmének a gyümölcseiből.⁴⁷⁸ Ez a szemlélet egyébiránt jellemző volt a kenózis korabeli keresztény értelmezésére. E szerint Krisztus kenózisában „nem az Ige örök aktusa⁴⁷⁹” jelent meg, hanem csupán a szegénységnek és az alázatosságnak az az állapota, amelyet Jézus választott földi életében. A kenózisban nem általában a megtestesülés tényéről, hanem inkább annak módjáról van szó, ti. Krisztus a kereszthalálával „üresítette ki” önmagát. A kenózis fogalmának jelentése ugyanakkor kiszélesíthető, amennyiben „a kenózist magába Istenbe helyezzük, és ebben keressük műve és léte titkát.”⁴⁸⁰ A gondolatot kibontva és azt tovább idézve: „Isten léte megfelel megjelenésének Krisztusban. Jézus nemcsak azt mondja nekünk, hogy az embernek hogyan kell szeretnie, hanem azt is, és elsősorban azt, hogyan szeret az Isten. Ha létezik Krisztus kenózisa, ez azt jelenti, hogy Isten, Atya, Fiú, Lélek örökösen kenózisban van, vagyis önmaguk áldozati kiszolgáltatottságának aktusában... Isten az, amivé Krisztusban válik. Nem lenne a megtestesült Ige kenózisa, ha a Háromság – nemcsak az Ige – nem lenne önmagában a kenózis Potenciája és Aktusa.”⁴⁸¹

3.3.4. Az alázatos Krisztus, mint őskép

Pál tehát az őskeresztény himnusz kicsinnyé lett Jézusát állítja példaként megszólítottjai elé. Jóllehet, amint arra az Emberfia (ti. Krisztus) isteni természetével kapcsolatban Lohmeyer rámutat, az alázatot vállaló Krisztus nem egyszerűen példakép, hanem előkép vagy őskép (Er ist Urbild, nicht Vorbild).⁴⁸² A cél nem

⁴⁷⁶ Cserháti Sándor, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 103. old.

⁴⁷⁷ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 103. old.

⁴⁷⁸ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 103. old.

⁴⁷⁹ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 111. old.

⁴⁸⁰ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 111. old.

⁴⁸¹ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 111-112. old.

⁴⁸² Gnülka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 122. old.

Jézus erényeinek bálványozása; Krisztus életútja nem különleges, elérhetetlen erkölcsi ideál, hanem általában a keresztény élet alapja. A himnusz kezdő sorai ennek az életnek az irányát példázzák, megmutatva egyúttal az isteni kinyilatkoztatás „irányát”, vagyis annak természetét is, ti. Isten az alázatosban elrejtőzve jelenti ki magát.⁴⁸³ Mindkettőben, tehát a Krisztust követő életben és Isten Krisztusban történt kijelentésében is hangsúlyos a lemondás mozzanata. Az isteni cselekvés felől szemlélve: „Jézus a mennyei lét biztonságát felcserélte a földi lét kiszolgáltatottságával.”⁴⁸⁴ Nem élt az isteni létforma előnyeivel, hanem alávetette magát az emberi létforma kötöttségeinek. Noha Isten hatalmával és dicsőségével rendelkezett, erről mégis lemondott, hogy a megváltás művét véghezvigye.⁴⁸⁵ A megváltáshoz tehát Istennek Jézusban kicsinnyé kellett lennie. Ennek megvalósulását, azaz az inkarnációt⁴⁸⁶ Pál a „megüresítette önmagát” kifejezéssel írja körül (ἐκένωσεν), egy másik helyen pedig így fogalmazza meg a hasonló gondolatot:

2Kor 8,9

γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
ὅτι δι’ ὑμᾶς ἐπτώχευσεν πλούσιος ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου
πτωχεία πλουτήσητε.

Mert ismeritek a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelmét; hogy gazdag létére szegénnyé lett értetek, hogy ti az ő szegénysége által meggazdagodjatok.

Ebben a mondatban a kicsinységet, az alázatot kifejező korábbi szavakkal a már szintén ismert πτώχευω, πτωχεία⁴⁸⁷ kifejezés állítható párhuzamba, mint a Jézus emberré lételére történő utalás. Rímél erre a himnusz „szolgai forma” megjelölése, mely általános értelemben az emberi helyzet, ill. állapot szinonimája. Ekként azonban nem Jézus „szolgálatára”, mint tevékenységre, vagy a szolgaságból fakadó alázatosságra,⁴⁸⁸ hanem az inkarnációra, az emberekkel való teljes azonosulására vonatkozik, mégpedig nem csupán „formai”, azaz a külső megjelenés,

⁴⁸³ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 85. old.

⁴⁸⁴ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 86. old.

⁴⁸⁵ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 86-87. old.

⁴⁸⁶ Ehhez lásd bővebben: Gnülka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 118-119. old.,

⁴⁸⁷ Koldusként, szegényen, ínségben él, nyomorog, szükölködik, hiányt szenved; szegénység, nyomorúság, ínség, szükség, hiány, gyámoltalanság, tehetetlenség; egenus, inopia; to become poor, poverty; arm werden, Armut; tulla köyhäksi, köyhyys.

⁴⁸⁸ Gnülka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 119. old.

de a benső azonosulás, a létforma értelmében.⁴⁸⁹ A „szolgaság” kifejezés azt is jelenti, hogy Jézus minden tette az emberével azonos feltételek között, az emberi megköötöttségek vállalásával ment végbe.⁴⁹⁰ Ezt fogadta el Jézus, amikor „megalázta magát” és „beállt a sorba” (Fil 2,7: ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, Pl!),⁴⁹¹ készségesen alávetve magát a világ rendjének.⁴⁹² Nem csupán lélekben hajolt mélyre, de mindhalálig vállalta az alacsony sorsot, a kicsinységet, a szolgálai, más szóval az emberi életformát. Krisztus kicsinysége gyakorlati kicsinység. Nem csupán elméletben létezik, mint egy eszme, nem is egy állandósult lelkiállapot, hanem a cselekvés és a történés, a tettek és az életgyakorlat konkrétuma.⁴⁹³ Jézus nem az ideák, hanem a praktikum talaján „alázta meg magát”. János evangéliumának a szerzője lapidáris tömörséggel ezt így foglalja össze: „Az ige testté lett, közöttünk lakott” (Jn 1,14). Jézus, nem tekintve zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, kilépett a történelmen kívüliségből, megalázta magát és szolgálai formát vett fel. Mindez a maga részéről „nem öncélú mutatvány”⁴⁹⁴ volt, hanem „Isten dicsőségének szolgálata”.⁴⁹⁵ Ez a dicsőség pedig szintén nem önmagáért való. Természeténél fogva akkor teljesebb ki a leginkább, ha az arra a legméltatlanabbak, a legkisebbek is részesülnek belőle. Az Isten dicsősége nem más, mint Isten szeretetének a legátfogóbb kiáradása teremtményeire. Nem véletlen tehát, hanem az isteni szeretet mély kútjából merítő teológiai meggyőződés, hogy Pál apostol Krisztus kicsinnyé lételet kegyelmi folyamatként, az Istent a teremtett világhoz és az emberhez fűző szeretet legerősebb láncszemeként ismeri fel és értelmezi. Számára Jézus szolgálata úgy lesz a gyülekezet elé állítandó példa⁴⁹⁶, hogy annak követéséhez az erőt Isten szeretetének az emberhez a legmélyebbre hajoló megnyilvánulásából, más szóval Jézus kicsinnyé lételetéből, klasszikus kifejezéssel váltságművéből merítheti.

⁴⁸⁹ „Die ganze Realität des Menschseins,” in Gnilka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 123. old.

⁴⁹⁰ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 87. old.

⁴⁹¹ Gnilka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 120. old.

⁴⁹² Gnilka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 123. old.

⁴⁹³ Gnilka ehhez Georgit idézi: „Nach Georgi meint ταπεινοῦν also ... die radikale beschränkung auf menschliches Dasein in Sinne des Konkreten..., konkretes geschichtliches Tun und Erleiden, tätige Anerkennung der Zufälligkeit und Begrenztheit des Menschenlebens in all seinem Ausgeliefert- und Bedingtsein, seiner Unabgeschlossenheit und Unvollkommenheit.” In Gnilka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 123. old.

⁴⁹⁴ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 93. old.

⁴⁹⁵ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 93. old.

⁴⁹⁵ Fil 2,5: τοῦτο φρονεῖτε ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, vagyis: Az az indulat legyen bennetek, arra törekedjete, az életetek iránya az legyen, ami Krisztus Jézusban (is) megvolt, vagy történt veletek. A hiányzó állítmány többféleképpen értelmezhető.

⁴⁹⁶ Cserháti, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 94. old

3.3.5. Isten szenvedő szolgája

Isten jelen van az emberi élet minden részletében, az emberi élet legmélyebb pontján, a szenvedésben is, sőt maga is hordozza, elszenvedti azt. A motívum már az Ószövetségben megjelenik:

Ézs 53,3-5

Megvetett volt, és emberektől elhagyatott, fájdalmas férfira, betegség ismerője. Eltakartuk arcunkat előle, megvetett volt, nem törődtünk vele. Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínozza. Pedig a mi vétkeink miatt kapott sebeket, bűneink miatt törték össze. Ő bűnhődött, hogy nekünk békességünk legyen, az ő sebei árán gyógyultunk meg.

A „fájdalmas férfira”, a „betegség ismerője” nem más, mint Isten szenvedő szolgája. A fogalom a korabeli (ókori) szóhasználatban nem egyszerűen a szolgát, hanem tágabban, Isten képviselőjét jelentette.⁴⁹⁷ Isten megengedi és hagyja, hogy az ő szolgája, vagyis az, aki őt az emberek között képviseli, szenvedjen és meghaljon. Így hordozza el Isten – éppen az ő szenvedő szolgája által – az emberi élet kicsinységét, töredezettségét, és az ebből következő szenvedést. A kereszténység a kezdetektől fogva ennek beteljesedését Jézus sorsában – életében, szenvedésében, halálában – látta. Jézus kereszthalálában Isten elhordozta a tőle való távolság és elidegenedtség terhét. A korabeli gyülekezet ebben nem csupán egy olyan áldozatot látott, amelyet azért kell bemutatni, hogy az ember bűne elégtételt nyerjen, és nem is azt a büntetést, amelyet Krisztus az emberiség helyett vállalt magára, hogy vezeklésével megszabadítsa attól. A kereszténység a kezdetektől fogva meglátta Jézus életében és halálában azt is, hogy Isten az emberrel együtt szenved el mindazt, amit az embernek el kell tőnie. Isten részt vállal az ember szükségében, mégpedig a legmesszebb menőkig. Az emberrel való azonosulás mélységét beszédesen mutatja meg Jézus szava a kereszten, amikor paradox módon úgy tűnik, az Isten „önmagától is távol kerül” az emberért:

⁴⁹⁷ Walter Klaiber, Isten maga a válasz, in Margot Kässmann (szerk.), Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, 2004. 169. old.

Zsolt 22,2

Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el? Távols van tőlem a segítség,
pedig jajgatva kiáltok!

Mt 27,46

„Éli, éli, lamá sabaktáni!” azaz: „Én Istenem, én Istenem, miért
hagytál el engemet?”

Szintén ide sorolható a Zsidókhoz írott levél bizonyágtétele Jézusról, mint főpapról,
aki az emberhez hasonlóan szenvedte el az erőtlenséget:

Zsid 4,15

Nem olyan főpapunk van, aki ne tudna megindulni erőtlenségeinken,
hanem olyan, aki hozzánk hasonlóan kísértést szenvedett mindenben, kivéve
a bűnt.

A fentiek kiegészíthetők még Róm 8,18-31-gyel, amelyben arról vall az apostol,
hogy a szenvedés „elszenvedése” és annak legyőzése szorosán egybefonódik és
összekapcsolódik. Eszerint az egész teremtett világ alá van vetve a szenvedésnek és a
mulandóságnak, és várja a magváltást. Maguk a keresztények is részesei ennek a
vágynak, „és Isten Lelke még ott is esedezik helyettünk és értünk, ahol mi már nem
leljük a szavakat. De éppen ebben a helyzetben az a bizonyosság vezet minket, hogy
Isten szeretete, amelyet kinyilvánított abban, hogy Fiát adta értünk, minden
szenvedést legyőz”.⁴⁹⁸ Pál is ebben a szellemben zárja a gondolatmenetet:

Róm 8,38-39

Meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem
fejedelmek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmak, sem magasság,
sem mélység, sem semmiféle más teremtmény nem választhat el minket az
Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.

3.3.6. A kereszt mélysége

A Krisztusban velünk találkozó Isten olyan Isten, aki úgy van velünk a
szenvedésben, hogy egyúttal le is győzi azt. Jézus életútja ezzel a szótériológiai

⁴⁹⁸ Klaiber, Isten maga a válasz, 2004. 170. old.

megalapozottsággal szabja meg az egyéni és a közösségi élet irányát, nemcsak a híveket és a gyülekezetet, de az egész teremtett világot, a halált is vállaló isteni szeretet hatósugarába állítva.⁴⁹⁹ A Filippi levél idézett szakaszához visszatérve, Jézus földi életének (szolgálatának) eseményein is túlhaladva, Pál apostol itt jut el a gondolati ív legmélyebb pontjához. A krisztusi alázat bemutatásához Jézus életének az eseményei is elégséges támpontot nyújtanak. A kenózis szempontjából sokatmondó a földi dimenzió is, amennyiben „Krisztus kenózisa anyja méhében kezdődik, és a keresztfáján teljesedik be. És mindaz, ami a kettő között van, kenózis”.⁵⁰⁰ Jézus édesanyja, Mária a lehető legkisebb és a legkiszolgáltatottabb (δούλη, rabszolganő Lk 1,48 l. ott!), Isten azonban még ennél is kisebb: Isten Mária kicsinyévé válik, azaz a kicsinynek, a legkisebbnek a kicsinye (a gyermeke) lesz. Az isteni alázatnak a mértékéről, másképpen a Jézusban szolgálai formát, azaz emberi testet öltött isteni szeretet tágasságáról azonban a legátfogóbban a preegzisztens lét és a kereszthalál közötti távolság alapján alkothatunk fogalmat.⁵⁰¹ Krisztus halála a bűnözők gyalázatos halála volt, az emberekben gúnyt és megvetést ébresztett.⁵⁰² Krisztus kenózisa teljes volt halálában. A kereszten a legnagyobb mélységet vállalta,⁵⁰³ hogy az alázatnak ebben a dimenziójában éppen az ember számára nyilvánvalóvá lehessen az Isten szeretetének felülmúlhatatlan nagysága. Be kell látnunk ugyanakkor, hogy Isten lemondásának mértékéről, azaz a szeretetének nagyságáról csak az ő kijelentése nyomán, az értelmünk és az asszociációs képességünk segítségével beszélhetünk. Teremtényi mivoltunkból eredően Isten létformáját mi nem ismerjük. Az ő kicsinységéhez és áldozatvállalásához csak elégtelenül hasonlítható az ember kicsinysége és alázatossága⁵⁰⁴. A kettőt összekötő kapocs a kicsinység, ill. a lemondás *motívuma* lehet, nem pedig annak mértéke vagy minősége. Közös az indulat, a vállalás, az irány; Az ember azonban képtelen „magatartásában Istennek bizonyulva”, „Isten formájában” alázatot gyakorolni. Ezzel

⁴⁹⁹ Cserhádi, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 94. old.

⁵⁰⁰ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 126. old.

⁵⁰¹ Cserhádi, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 97. old.

⁵⁰² Cserhádi, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 102-103. old.

⁵⁰³ „Die Übernahme des Todes bedeutet das letztwillige Ja zum vorgegebenen Weg, der damit zu seinem Schlußpunkt gekommen ist. Bezeichnend ist, daß unter dieser Perspektive der Tod dieses Einen an sich nicht als etwas Heilhaftes gesehen wird, vielmehr ist er der tiefste Punkt eines im Gehorsam beschrittenen menschlichen Weges.” In Gnllka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 124. old.

⁵⁰⁴ Bibliai összefüggésben ezért sem lehet egyértelműen kifejezni a kicsinység fogalmát, csak annak részleteire bontva, az erre vonatkozó nem egy kifejezést a különböző fordításokban olykor tartalmi szempontból színesítve.

ellentétben, Isten úgy vált kicsinnyé, hogy Jézusban testté, azaz valóságos emberré lett (János evangélista szerint: ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, Jn 1,14), szolgálai, vagyis ember-formát vett fel és magatartásában is embernek bizonyult. Nem csupán a halandóságot, de a legkínosabb halált, a kereszthalált is vállalta (Fil 2,7-8). Jézus az Istennel való egyenrangúságát „nem tekintette zsákmánynak”, más szóval nem ragaszkodott hozzá önző módon, bárminemű előnyt szerezve ennek révén a maga számára. Egyenlősége Istennel az Atya akaratának való teljes engedelmisségben és alávetettségben mutatkozott meg. Noha egy volt Istennel, lemondott arról, hogy neki szolgáljanak, sőt, ő lett szolgálva (emberré). Krisztus, megtestesülése által rabszolga lett, a rabszolga alakját (μορφήν δούλου) vette fel, nemcsak az emberek körében, hanem Istenhez viszonyítva is, jóllehet eredetileg Isten formájában (ἐν μορφῇ θεοῦ) volt. Az Atyjához való szeretetviszonyt a szolga urához való viszonya módján élte meg.⁵⁰⁵ Így töltötte be a szeretet küldetését az emberek között is a legkisebbként (lásd az evangéliumok passiótörténeteit!), üdvösséget szerezve mások számára: ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθεν διακονηθῆναι ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν (Mk 10,45 = Mt 20,28).⁵⁰⁶

3.3.7. A kicsinység újszövetségi paradigmája

Krisztust az emberré léétel, önmaga megüresítése nem távolította el Istentől. Sokkal inkább, az ember javát szolgáló isteni szándék megtestesítőjeként, éppen ez által maradt a legközelebb az Atyához. Ha az isteni (lét)forma megváltozott is és ideiglenesen szolgálai (emberi lét)formának adta is át a helyét, az isteni mivolt, az ontológiai jelleg megmaradt.⁵⁰⁷ A transzcendens úgy lett immanenssé, hogy az

⁵⁰⁵ Varillon idézi E. Pousset-t, majd így folytatja: „De Krisztus csak azért próbálta meg az úr-szolga viszonyt, hogy túlhaladjon rajta. A szolga-úr viszonyon keresztül visszaállítja a Fiú-Atya szeretetviszonyát, de úgy, hogy megéli azt. A feltámadás ennek a győzelemnek a jele: Az Atya kijelenti, nem szóban, hanem tettben, hogy a Fiú megismertette olyannak, amilyen valójában.” Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 214. old.

⁵⁰⁶ Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.

⁵⁰⁷ Lásd Gnilka elemzésében a Lohmeyertől származó, a dánieli Emberfia fogalomra alapozott, szó szerinti idézetet („Der Anthropos bleibt himmlisches Wesen...”), in Gnilka, Der Philipperbrief, HThK, 1968-2002. 122. old. Az Emberfia-teóriával kapcsolatban, a Márk evangéliumáról írott kommentárjában Dóka Zoltán is említést tesz az őskeresztény explicit krisztológiának arról a stádiumáról, „ahol az apokaliptikus Ember Fia-képzetet összekapcsolták a szenvedéshagyománnyal: az isteni hatalommal és dicsőséggel eljövendő Ember Fia-Jézus nem más, mint aki a keresztre ment.” In Dóka, Márk, 1996. 229. old.

immanens egy pillanatra sem veszítette el a transzcendens voltát.⁵⁰⁸ Ezért lehet hiteles a Jézus által képviselt és hirdetett, az emberre vonatkozó isteni intenció, mely a prófétai iratoktól az újszövetségi levelekig átszövi a Bibliát:

Ez 18,23

Nem kívánom én a bűnös ember halálát - így szól az Isten -, hanem azt, hogy megtérjen, és éljen.

2Pét 3,9

(Isten) nem azt akarja, hogy némelyek elvesszenek, hanem azt, hogy mindenki megtérjen.

A krisztológiai és szótériológiai szempontból nélkülözhetetlen ontológiai egységet nem számítva Jézus az isteni létforma előnyei nélkül, az emberrel teljesen egyenlő feltételek között élt. Azért, hogy megváltói szolgálata az embertől ne legyen idegen, vállalta a történelmi lét következményeit (lásd az evangéliumok vonatkozó részeit!). Cserhádi Sándor szavaival: „A preegzisztens Krisztus alacsonnyá tette magát, hogy beférhessen embervilágunk ajtaján.”⁵⁰⁹ Az Isten iránti engedelmisséget a más emberekéhez hasonló körülmények és feltételek között gyakorolta. Minderre úgy volt képes, hogy „megalázta magát.” Az emberlét útján, a kereszthalálig tartó engedelmisségben, sem hatalomra, sem pedig dicsőségre nem törekedett, hanem végképp „lemondott az isteni létforma mentelmi jogáról.”⁵¹⁰ Az evangéliumokban idézett, a nagyság és a kicsinység paradox következményes kapcsolatát megmutató szállóige⁵¹¹ teológiai alapja ebben az isteni indulatban húzódik. Nem véletlenül ütközik az írástudók magatartása Jézus szolgálatával, aki követőit a saját igájának felvételére ösztönözte.⁵¹²

Mt 11,29

Vegyétek magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok, és alázatos szívű, és megnyugvást találtok lelketeknek.

⁵⁰⁸ Lásd ehhez az egyházatyák tanítását elemző részt a fejezet végén!

⁵⁰⁹ Cserhádi, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 99. old.

⁵¹⁰ Cserhádi, Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele, 1976. 102. old.

⁵¹¹ „Wer der Größe nachläuft (d.h. nach Ehren strebt), vor dem flieht die Größe; u. wer vor der Größe flieht, dem läuft sie nach.” (Ha futsz a nagyság után, elszalad előled, ha menekülsz a nagyság elől, utolér téged.), in Bill. I. 921. old. „Aki felmagasztalja magát, megaláztatik, és aki megalázza magát, felmagasztaltatik” (Mt 23,12 Lk 14,11 Lk 18,14).

⁵¹² Spinetoli, Máté, 1998. 615. old.

ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι
πραῦς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν
ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν.

A fentiekből is világosan kitűnik, hogy az alázat, másképpen a kicsinység újszövetségi paradigmája nem más, mint Jézus személye és szolgálata, azaz Isten kicsinysége Krisztusban.⁵¹³ Isten azért lesz kicsiny, mert az akar lenni. Nem mintha szüksége lenne a kicsinységre: Isten önmagában Isten, és mint ilyen, teljesen elégséges minden változás nélkül önmagának. Mégis kicsinnyé lesz, mert nem akar „önmagában” Isten lenni. A Teremtő keresi teremtménye közelségét, jóllehet a fentiekhez hasonlóan nincs szüksége teremtményére: Isten elég önmagának, ő a teremtett világtól függetlenül Isten. Krisztus azonban éppen azt nyilatkoztatja ki, hogy Isten nem akar távol maradni a világtól, és nem akar meglenni az ember nélkül. Isten mindenható, de „szüksége van néha arra, hogy megvigasztaljuk. Az igazi szeretet ad és elfogad: kölcsönös. Cél és számítás nélkül adom magam ajándécul – és megajándékozom; ez nem üzlet, nem azért adok, hogy visszaadd. Alapja nem a do, ut des”.⁵¹⁴ Az isteni mindenhatóság klasszikus teológiai alapfogalmát⁵¹⁵ újragondolva, Dorothee Sölle megállapítja: „A jó hatalom olyan, amely másoknak is hatalmat ad, ’felhatalmaz’, ami képessé tesz bennünket a szeretetre. A jó hatalom olyan hatalom, amely magát felosztva másokat erősekké tesz. Megszabadítja az erőtlent a félelemtől és a hatalmasat a magánytól. Isten nem gombnyomásra működteti világát, szüksége van ránk, mindnyájunkra. A mindenhatóság és az erőtlenség egymást feltételező fogalmak”.⁵¹⁶ Ez a „szükség” viszi Istent arra, hogy vállalja a kicsinységet, hidat építve ezzel a transzcendenstől az immanensig, a Szellemtől az anyagig, a hatalomtól az erőtlenségig, azaz önmagától a viláig és az emberig.

⁵¹³ Davies–Allison, Matthew, 1997. 278. old.

⁵¹⁴ Dorothee Sölle, Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, in Kässmann (szerk.), Hit a terroron túl, 2004. 46-48. old.

⁵¹⁵ „Az omnipotencia a klasszikus teológia alapfogalma, amellyel nem tudtam együtt élni. Férfiak kényszerképzetének tartom. Elég csak a baráti körömben szétnézni, hogy megértsem, hogyan vetítik ki a férfiak vágyaikat Istenre. Ugy harminc évbe telt, amíg ezt világosan meg tudtam fogalmazni. A német történelem alaptémája világított rá erre: azt gondolom, Isten nagyon kicsi volt Auschwitzban, ahogy New York Babel-tornyaiban is”, in Sölle, Isten hatalmáról..., 2004. 46-47. old.

⁵¹⁶ Sölle, Isten hatalmáról..., 2004. 47-48. old.

3.3.8. Az isteni kicsinység Szent Efrém és Aranyszájú Szent János tanításában

A fentieket alátámasztja két egyházatya, a Kr. u. IV. századi szír teológia legjelesebb képviselőjének, Szent Efrémnek (Kr. u. 306-373), és az utána élt, görögül író Aranyszájú Szent Jánosnak (Kr. u. 347k-407) a tanítása. Efrém metafizikájának központi eleme az isteni lényeg megfoghatatlansága, valamint egyfajta „leereszkedés”. Az isteni lényeg Efrém szerint egészen elrejtett és megközelíthetetlen és minden, az Istennel kapcsolatos beszéd és állítás nem más, mint leereszkedés. Himnuszok a Paradicsomról c. művében (11,6), a Fil 2,5-7-hez hasonló fogalmakat használva, így ír:

„Ha valaki figyelmét pusztán csak a nevekre összpontosítja, amelyek az Isten fenségét írják le, akkor éppen azok által a nevek által becsmérli és hamisítja meg ezt a fenséget, amelyeket Isten magára öltött az ember javára. Az ilyen ember hálátlan az Isten kegyelme iránt, aki leereszkedett az ember gyermeki szintjére. Habár az Istenben nincs semmi, ami közös lenne az emberséggel, mégis az emberség hasonlóságába öltözött, hogy felemelje az emberséget önnön hasonlóságához.”⁵¹⁷

Isten „leereszkedésével” kapcsolatban egy, a korabeli szír keresztény bibliaértelmezésről és bibliamagyarázatról szóló tanulmányában a téma szakértője, Sebastian Brock értékes megállapításokat tesz. Mint megjegyzi, „Efrém gyakran beszél arról, hogy az Isten ’nevekbe öltözik’ az Ószövetségben, mielőtt ’emberi testbe öltöznék’ a Megtestesüléskor”.⁵¹⁸ Brock idéz még egy másik, a fentihez hasonló szövegrészt, melyet a Filippi levél megfelelő verseivel mutatott hasonlósága miatt érdemes itt is feltüntetni:

Himnuszok a hitről 31,1-3

„Adjunk hálát az Istennek, aki a test különféle részeit öltötte magára!
... Közel jött hozzánk annak segítségével, ami mihozzánk tartozik, a mi nyelvünkbe öltözött, hogy önnön életébe öltöztessen bennünket. Elkérte a mi hasonlatosságunkat (Fil 2,7!) és magára öltötte. Azután, mint egy apa a

⁵¹⁷ In Sebastian P. Brock: *The Bible in the Syriac Tradition* (SEERI Correspondence Course on Syrian Christian Heritage), Kottayam, India, 1989. 58. old. A szöveget az angol változat alapján fordította és idézi Perczel István, *Isten felfoghatatlansága és leereszkedése – Szent Ágoston és Aranyszájú Szent János metafizikája és misztikája*, 1999. 211. old.

⁵¹⁸ S. Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, 1989. 58. old., idézi Perczel, *Isten felfoghatatlansága...*, 1999. 211. old.

gyermekeivel, beszélgetett a mi gyermeki állapotunkkal. A mi szavainkat vette magára, de mégsem tette ezt meg valójában. Azután levetette őket, anélkül, hogy valójában megtette volna. Amikor hordta őket, ugyanakkor mezítelen volt tőlük. Felveszi őket, amikor úgy hasznos, és leveti őket, hogy másokra cserélje. Az, hogy leveszi és felölti a különféle neveket, arra tanít, hogy a név nem fejezi ki igazi lényegét. Mivelhogy az a lényeg el van rejtve, a látható dolgokkal ábrázolja azt.”⁵¹⁹

Hasonló ehhez Aranyszájú Szent János tanítása is, amely szerint még az isteni transzcendenciát leíró kifejezések is a „leereszkedéshez” (συγκαταβάσις) tartoznak, és így az isteni lényeg mindvégig elrejtett marad. A 8. zsoltár magyarázatát János a következő mondatokkal zárja:

„Bármit mondj is az Istenről, az messze alatta marad annak a lényegnek, és a leereszkedéshez tartozik. Mert mit kívánsz mondani? Nagy az Isten? De ez kicsi, ha az Istenről mondjuk. Mert a nagy, bármilyen nagy legyen is, még véges marad. Az Isten viszont végtelen. Csakhogy ez is kicsi, ha az Istenről mondjuk. Mert tudom azt, hogy az Istennek nincs határa. De azt már nem tudom, hogy micsoda, vagy hogy hol van. S ha bölcsnek mondod, vagy ha jónak mondod, sőt, végtelenül bölcsnek és jónak, semmi méltót nem mondtál arról a lényegről, hanem a szó kimondása mellé még Istenhez illő gondolatra is szükség van.”⁵²⁰

A leereszkedés az Isten egy tulajdonsága, aki ebben a világban és az eljövendőben is megajándékozza az arra méltó teremtményeit az ő közvetlen és személyes látásával. A leereszkedés Istennek ezt a kegyelmes, ajándékozó cselekvését jelenti, amelyben közvetlenül maga van jelen. János ennek kifejezésére esetenként nem is az elvont főnévi alakot, hanem a συγκαταβαίνων θεός, "leereszkedő" vagy "alászálló Isten" participiumos szerkezetet használja. Mivel a kicsiny a nagyhoz, a teremtmény a Teremtőhöz nem mérheti magát, a nagy méri, vagyis alacsonyítja magát a kicsinyhez. A folyamatot János így definiálja:

„Mit jelent az, hogy leereszkedés? Azt, hogy az Isten nem a maga valójában jelenik meg, hanem úgy mutatja meg magát, ahogyan az, aki képes az ő szemlélésére, alkalmas erre, mert a látó gyöngeségéhez méri a látvány megmutatását.”⁵²¹

⁵¹⁹ S. Brock, *The Bible in the Syriac Tradition*, 1989. 59. old., idézi Perczel, *Isten felfoghatatlansága...*, 1999. 212. old.

⁵²⁰ In PG, 55/120-121. old. Fordította és idézi Perczel, *Isten felfoghatatlansága...*, 1999. 196. old.

⁵²¹ Perczel, *Isten felfoghatatlansága...*, 1999. 204. old. A fordító ehhez kapcsolódóan megemlíti még, hogy János a közvetlen, személyes viszony kifejezésére, a látásra utaló frazeológia mellett a lélektől lélekig ható szó, a baráti beszélgetés (διαλέγεσθαι, ὁμιλεῖν) képét is használja.

A transzcendens, mindeneken túli Isten tehát közvetlenül megtapasztalhatóvá, immanenssé válik. Az élmény azonban túlmutat önmagán, mert az Isten több és hatalmasabb a tulajdon transzcendenciájánál is. „Amikor Krisztus esendő emberként mutatkozik meg, ez leereszkedés a részéről, de amikor Istenként mutatkozik meg, ez is leereszkedés, hiszen istenségét annyira mutatja meg az embereknek, amennyire azok képesek ezt felfogni és befogadni. De amiképpen ő emberségében és istenségében is ugyanaz az isteni ige, ugyanúgy a sokszínű isteni leereszkedés is mindig ugyanazt az egy Istent nyilatkoztatja ki, s benne az Isten mindig ugyanaz marad.”⁵²² Más szóval, Isten bármily kicsiny, bármennyire „ember”, Isten-voltát nem veszíti el. Visszatérve az előbbi kifejezésekhez, ez nem egyéb, mint az immanencia mindenkor megmaradó transzcendenciája. Mégis, ez az immanencia, ez a leereszkedés nyilatkoztatja ki mindazt, amit az ember az isteni természetről és annak sajátosságairól megismerhet, ti. az Isten végtelenségét, dicsőségét, bölcsességét, gondviselését és jóságát. Ennek felfogásához, a megismerhetetlen Isten megismeréséhez János szerint csak a bűnbánattal juthat el az ember. A bűn ugyanis a tiszta érzékelés elhomályosulását eredményezi, míg a bűnbánat az érzékek megtisztulásához vezet. Ez azonban még nem minden, mert a bűnbánat ugyan bátorrá⁵²³ tehet Isten előtt, de igazán közel hozzá csak az alázatosak, a kicsinyek kerülnek:

Ha tízezernyi bűn terhét viseled is lelkiismerettedben, de sikerül meggyőződnöd egyetlen dologról, nevezetesen arról, hogy mindenki közt a legutolsó vagy, rögtön nagy bátorságod lesz az Isten előtt. Ez ugyan még csak nem is alázat, ha a bűnös bűnösnek érzi magát. Mert az az alázat, ha valaki tudatában van önnön számos kiválóságának, de mégsem képzelt semmi nagyot önmagáról. Az az alázat, ha valaki, bár Pállal együtt elmondhatja: lelkiismeretem nem vádol semmivel, mégis hozzáteszi: de ettől még nem lettem igazzá⁵²⁴, és azután: Krisztus Jézus eljött, hogy üdvözítse a bűnösöket, akik között az első én vagyok.⁵²⁵ Ez az alázat, vagyis ha az, akit erényei felmagasztalnak, elméjében megalázza magát. Mégis, az Isten

⁵²² Perczel, Isten felfoghatatlansága..., 1999. 196-197. old.

⁵²³ János ennek kifejezésére a *παρρησία* fogalmát használja, az Istenhez való viszonyra vonatkoztatva azt: Az igaz ember személyesen meg meri szólítani az Istent, és nyugodt lélekkel kéri őt, mint Atyját, nem véve tudomást a teremtményt a Teremtőtől elválasztó szakadékról. Perczel, Isten felfoghatatlansága..., 1999. 207. old.

⁵²⁴ 1Kor 4,4: Mert semmi vádat nem tudok önmagamra mondani, de nem ez tesz igazzá, mert aki felettem ítélkezik, az Úr az.

⁵²⁵ 1Tim 1,15: Krisztus Jézus azért jött el a világba, hogy a bűnösöket üdvözítse, akik közül az első én vagyok.

kimondhatatlan emberszeretében nem csak az alázatosakat engedi és fogadja magához, hanem azokat is, akik tisztességgel elismerik a vétkeiket.⁵²⁶

Az ember legmélyebb, legőszintébb és legtisztább Isten-ismeretének feltétele tehát az alázat, a kicsinység. Az az állapot, amit Isten maga is vállal, hogy megismerhető legyen. Ahol a legkisebb az ember, és ahol az Isten is a legkisebb, ott a legnagyobb az esély az egymással való találkozásra. János a fenti szakaszban példát mond arra, az ember szempontjából mit jelent és milyen ez a magatartás.

4. Összegzés - Jézus kicsinyei

4.1. Általános szempontok

A dolgozatban szereplő elemzések tanulságait levonva megállapíthatjuk, hogy a bibliai, szűkebben az evangéliumi kicsinység komplex fogalom ugyan, de összetevőire bontható. Jelenti egyrészt a szegény embert és a szegénységet, annak több értelmében: Kicsiny a koldusszegény (πτωχός), a munkájából nehezen bár, de megélő zsellér (πένης), és a vallásos értelemben „szegény”, azaz a kegyes, istenfélő ember is (πραύς, πτωχός τῷ πνεύματι). Kicsiny másrészt az alázatos ember is, legyen szó akár alacsony származásáról, a társadalmi ranglétrán elfoglalt szerény helyéről, akár pedig vallásos beállítottságáról, kegyességéről, az Isten előtti alacsonyságának, „megalázottságának” tudatáról (ταπεινός, πραύς, ταπεινός τῆ καρδία). A harmadik komponens a szó szerint, vagy átvitt értelemben a méretre, vagy a minőségre vonatkozó kicsinység, amely esetenként rosszálló, lekicsinylő értelmet is hordoz (μικρός, és fokozott alakja, az ἐλάχιστος).

Tanulásképpen elmondható az is, hogy a szinoptikus evangéliumokban való előfordulásait illetően a „kicsinyek” általában nem a gyermekekre, hanem Jézus tanítványaira vonatkozik. Azokra a tanítványokra, akiket Jézus odaadóan szeret, s akiknek ez a szeretet jelenti a biztonságot és a védelmet. Az is valószínű, hogy Jézus a „kicsinyek” alatt nem a tanítványainak egy elszigetelt, elkülönült részét értette csupán – legyenek akár hitükben a legerőtlenebbek, vagy akár a másokénál erősebb hit gyümölcseként, alázatra képes követői. Amellett, hogy az ún. közösségi beszédben az „e kicsinyek” (οὗτοι οἱ μικροί, Mt 18,3-6) valószínűleg a tanítványi

⁵²⁶ Idézet Aranyszájú Szent Jánostól, in Perczel, Isten felfoghatatlansága..., 1999. 208. old.

kör, vagy tágabb értelemben a gyülekezet legerőtlenebb, legbizonytalanabb tagjait jelenti, túlzás nélkül állítható, hogy a „kicsinyek”, vagy az „ezek a kicsinyek” általában a Jézus tanítványaira vonatkozó megszólítás lehetett. A „tanítvány” (Mt 10,42), valamint a „Krisztuséi vagytok” (Mk 9,41) és az „e kicsinyek” (Mk 9,42) kifejezéseket nem lehet egymástól elválasztani, hiszen ugyanazon személyekre utalhattak, ugyanabban az értelemben. Jézus így fejezte ki irántuk való szeretetét és e megszólításban volt elrejtve az a távlat is, amely rájuk várt. Nem járunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk: Jézus egyszerűen azért nevezi tanítványait kicsinyeknek, mert ők az ő védő szeretetének alanyai. Irántuk, mint Isten országának jogos várományosai iránt érzett szeretetének nagysága és jelentősége szólal meg a kicsinyek megjelölésben. Azoknak a titulusoknak egyike ez, amelyekkel Jézus kifejezi, milyennek képzei el tanítványait, jellemüket, helyzetüket, az emberekkel szembeni alapállásukat, valamint, hogy ő hogyan viszonyul hozzájuk, milyen érzelemmel.

A fentiekből is világossá válik, hogy sokféleképpen lehet értelmezni a kicsinyek megszólítást. További két fontos összetevője a „kicsinyeknek” a messiási és – hangozzék bármilyen egyszerűen – az együtt érző, becéző, a tanítványokkal egy szintre helyezkedő, kedveskedő értelem. Amikor Jézus az őt követőkről, mint Isten országának örököseiről beszél, messiási megjelöléssel illeti őket. Az Ószövetség gondolatvilágánál maradva – mely Jézus sajátja is lehetett – talán ugyanúgy messiási megszólítása a tanítványoknak, amikor őket kicsiny nyájhoz hasonlítja. Ez pedig sugallja már a másik gondolatot, hogy Jézusnak a tanítványaira vonatkozó megnyilvánulásai, megnyilatkozásai nem nélkülözték az emberközelséget, a kedvességet, a baráti, testvéri figyelmességet. A tanítványok nem egyszerűen gyermekei (τέκνα, Mk 10,24; παιδία Jn 21,5⁵²⁷) voltak Jézusnak, hanem kicsi gyermekei, kicsinyei (τεκνία, Jn 13,33), nem csupán bárányai (ἀρνες, Lk 10,3), hanem báránykái (ἀρνία, Jn 21,15). A tanítványok Jézus által való „kicsinyítése” nem lekicsinylés, hanem kitüntetés. Minden hivataloskodás, távolságtartás, kimértség eltűnik, és nem marad más, csak a szeretetet kifejező diminutívum.

A kicsinyek Máté evangéliumában különleges szerepet töltenek be: Jézus követői és azután gyülekezete is a világ mértéke szerint olyanok, mint a gyermekek: kicsinyek (μικροί, Mt 10,42; 18,3.6.10.14), valamint szegények és „együgyűek”

⁵²⁷ A teljesség érdekében és az evangéliumok színgazdagsága miatt néhány illusztrációt János evangéliumából is kiemelünk.

(πτωχοὶ τῷ πνεύματι, Mt 5,3kk). Míg a rabbinikus értelmezésben a kicsinyek kifejezés leértékelő jellegű és az éretlenekre, a még nem felnőttekre, a nem „nagyokra” vonatkozik, míg a hellenizmusban a „nagy” szó fényben tündököl és a „kicsiny” annak csupán alárendeltje, út és eszköz a „nagyág”-hoz, addig – úgy látszik – Jézusnál a „kicsiny” kifejezés új értelmet nyer. Paradox módon egy titokra, egy rejtett, benső, vagy majd csak a jövőben elnyerhető méltóságra utal (messiási megjelölés, l. ott!). A kicsiny kifejezésben megjelenik egyrészt a jelentéktelenség, a lenézettség és a mellőzöttség, mint emberi (tanítványi) állapot, másrészt a megtérés igénye és indikációja, valamint a farizeusokra jellemző felfelé való törekvés ellenzése is. A megtérés ebben az értelemben nem a nagyratörés, hanem a visszahúzódás, a kicsinnyé válás eseménye. Itt találkozunk egymással a vallásos és a szociológiai momentum, amelyek egyébként is elválaszthatatlanok a kicsinyek kifejezéstől. Isten éppen a kicsinyeket, (a gyermeki lelkületűeket, νηπίοι), a szegényeket és az alázatosakat (πραεῖς, ταπεινοὶ τῆ καρδία) hívta el, nekik tárta fel országának titkait, melyeket a bölcsek és értelmesek előtt (σοφοί, συνέτοι, Mt 11,25.29), amint azt már egy emberöltővel az evangéliumok megírása előtt Pál apostol is világosan látta és figyelmeztette arra a korinthusiakat (1Kor 1,26-29, l. ott!). Akit Isten elhív, az kicsinnyé és szegénnyé lesz. Olyan kicsinnyé válik, vagy olyanná teszi őt az Isten, ill. úgy viszonyul a világhoz, amint egy gyermek. A vallásos és a szociológiai vonatkozások találkozása után itt megint felfedezhetünk egy kapcsolópontot, ti. a kicsinyekről szóló szavak, kifejezések rokonságban vannak azokkal a kifejezésekkel, amelyek a gyermekeket állítják példaképként a tanítványok elé. Éppen a megtéréseken keresztül válnak ezek a megjelölések mégis szinonimákká.

4.2. Kicsinység és alázat

A kicsinység és az alázat⁵²⁸ bibliai értelemben szinonimák, egyik nem választható el a másiktól. Árnyalatnyi eltérés lehet a kettő között, de ugyanakkor helyettesíthetők is egymással. A kicsiny mindig alázatos is, amennyiben tudatában van totális Istenre utaltságával. Az alázatos ember pedig Isten előtt, azaz Isten nagyságához viszonyítva felismeri kicsinységét, kiszolgáltatottságát és segítségre

⁵²⁸ „Isten épp akkor oszt ki ránk valódi nagy szerepet, amikor esendőségünket, kicsinységünket beláttuk. Erényeink mind végesek, egyedül az alázat teszi őket végtelenné.” In Pilinszky, Szög és olaj, Vigilia, 1982. 240-241. old.

szorultságát. A kicsiny tehát minden esetben alázatos, az alázatos pedig nem lehet más, mint kicsiny. Amennyiben az alázat, mint vallásos erény önteltté, különbbé, kiválóvá tesz és elkülönít a többi embertől, a szó eredeti értelmében nem alázat többé. A tudatosan vállalt és képviselt vallásos kiválóságot az alázat útján megvalósító ember erényes és kegyes lehet, de bibliai értelemben nem kicsiny és nem szegény. A vallásos alapon a másik fölébe kerekedni akaró ember nem lehet alázatos. Ha azonban őszintén az, eltűnik minden felsőbbrendűsége. Az alázatos ember, amennyiben ilyennek ismeri tudatosan önmagát, már nem alázatos. „Az alázatosság csak akkor tiszta, ha nem mint ilyet keresik és akarják”.⁵²⁹ Egyedül Isten teheti az embert alázatossá, mégpedig úgy, hogy megláttatja vele: magától képtelen az alázatra. Az alázatosság megvalósulása nem más, mint a saját csődjének elismerése. Francois Varillont idézve: „Bizalmatlannak kell lennünk az alázatosság eszteticizmusával szemben. Istenben semmi sincs abból a ’csalékony szerénységből’ amelytől André Gide néha ’megrészegett’, a saját bevallása szerint. Nem kell az élvezett incognito! Egyes emberek úgy tetszelegnek a gyöngeségben, mint mások az erőben. Van, aki a balsikert kultiválja. Amikor az ember Istenre gondol, el kell söpörni ezeket a rémképeket. Nincs gögös teljesség. Hogyan képzelhetnénk el egy olyan Istent, aki öntelt. Saját gazdagságával megelégedett Krózus lenne. Bálvány önmaga számára. Tehát bálvány teremtménye számára is, aki nem lenne más, mint a saját kiterjedése.”⁵³⁰

4.3. Krisztológiai szempont

A dolgozatban megállapítást nyert, hogy az evangéliumi kicsinység értelmezése csak Jézus Krisztus alázatának és kicsinységének ismeretében lehetséges. Krisztus életútja, magatartása, alázata és szolgálata nem egyszerűen erkölcsi mérce, amelynek minden őt követőnek meg kell felelnie, hanem általában a keresztény élet alapja. Jézus, jóllehet valóságos Isten, mégsem élt az isteni létforma előnyeivel, hanem alávetette magát az emberi létforma kötöttségeinek. Nem csupán lélekben, vagy szellemi módon hajolt mélyre, de testi, fizikai értelemben vállalta az alacsony sorsot, a kicsinységet, a szolgálai, azaz az emberi életformát. Krisztus kicsinysége nem elmélet, eszme, vagy tantétel, nem is egyfajta jellemző lelkiállapot,

⁵²⁹ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 130. old.

⁵³⁰ Varillon, Isten alázata és szenvedése, 2002. 66-67. old.

hanem a cselekvés és a történés, a tettek és az életgyakorlat konkrétuma. Jézus, nem tekintve zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, kilépett a történelmen kívüliségből, megalázta magát és szolgálai formát vett fel. Krisztus kicsinysége, pontosabban az ő kicsinnyé válása kegyelmi *folyamatként* vagy *eseményként*, az Istent a teremtett világhoz és az emberhez fűző szeretet legerősebb láncszemeként értelmezhető. Jézus szolgálata úgy lesz példa az őt követők számára, hogy annak követéséhez az erőt Isten szeretetének az emberhez a legmélyebbre hajoló megnyilvánulásából, más szóval Jézus kicsinnyé lételéből, klasszikus kifejezéssel váltságművéből merítheti. Isten az emberi élet minden részletében jelen van, a legnagyobb mélységben, a szenvedésben is, sőt maga is hordozza, elszenved, egyúttal azonban le is győzi azt. Jézus életútja, ezzel a szótériológiai megalapozottsággal szabja meg az egyéni és a közösségi élet irányát, nemcsak a híveket és a gyülekezetet, de az egész teremtett világot a halált is vállaló isteni szeretet hatósugarába állítva.

A krisztusi alázat bemutatásához Jézus életének az eseményei elégséges támpontot nyújtanak. Krisztus *kenózis*a anyja méhében kezdődik, és a keresztfán teljeseedik be. Jézus édesanyja, Mária a lehető legkisebb és a legkiszolgáltatottabb (δοῦλη, rabszolganő Lk 1,48), Isten azonban még ennél is kisebb: Isten Mária kicsinyévé válik, azaz a kicsinynek, a legkisebbnek a kicsinye (a gyermeke) lesz. Az isteni alázatnak a mértékéről, másképpen a Jézusban szolgálai formát, azaz emberi testet öltött isteni szeretet tágasságáról azonban a legátfogóbban a preegzisztens lét és a kereszthalál közötti távolság alapján alkothatunk fogalmat. Krisztus kenózis, azaz kicsinysége a halálában volt a legteljesebb. A kereszten a legnagyobb mélységbe szállt alá⁵³¹, hogy az alázatnak ebben a dimenziójában éppen az ember számára nyilvánvalóvá lehessen az Isten szeretetének felülmúlhatatlan nagysága. Isten úgy vált kicsinnyé, hogy Jézusban testté, azaz valóságos emberré lett, szolgálai, vagyis ember-formát vett fel és magatartásában is embernek bizonyult. Az Atyjához való szeretetviszonyt a szolgának urához való viszonya módján élte meg.

A krisztológiai és szótériológiai szempontból nélkülözhetetlen ontológiai egységet nem számítva Jézus az isteni létforma előnyei nélkül, az emberrel teljesen egyenlő feltételek között élt. Azért, hogy megváltói szolgálata az embertől ne legyen idegen, Jézus vállalta a történelmi lét minden következményét. Az Isten iránti engedelmisséget a más emberekéhez hasonló körülmények és feltételek között

⁵³¹ A apostoli hitvallás „alászállt a poklokra” tétele írja körül a legplasztikusabban Krisztus halálának a legmélyebb dimenzióját.

gyakorolta. Egész küldetésére és szolgálatára az volt a jellemző, hogy „megalázta magát.” Az emberlét útján, a kereszthalálig tartó engedelmisségben, sem hatalomra, sem pedig dicsőségre nem törekedett, hanem végképp lemondott az isteni beavatkozás lehetőségéről.

Az inkarnációnak, ill. Jézus küldetésének a tükrében megállapítható, hogy az alázat, másképpen a kicsinység újszövetségi paradigmája nem más, mint Jézus személye és szolgálata, azaz Isten kicsinysége Krisztusban.

4.4. Ekkleziológiai és liturgikai szempont

A kicsinységnek, mint paradigmának fontos szerepe van erkölcsi-etikai, a mindennapi keresztény életvezetés, a keresztény magatartás, felelősségvállalás és szolidaritás szempontjából. A fogalom a gyülekezeti intelmek sorában, nevelő céllal, a tanítványok, ill. az egész gyülekezet szolgálatának összefüggésében is feltűnik. Hogyan viselkedjenek egymással, hogyan viszonyuljanak egymáshoz a gyülekezet tagjai? Mit jelent a keresztény, a Krisztust követő testvériség? Minőségi szempontból újdonságként hatott ez a viszonyulás. Egy, a gyülekezet, a keresztény hívek csoportját, ill. tágabban, az ember és az embertárs viszonyát illető, megváltozott erkölcsiséget feltételezett. Az első keresztény közösségekben, a változó etikai kihívásokkal szembesülve, szükség volt az eligazításra és az útmutatásra. Az ebből a megfontolásból született, majd írásban is rögzített kátéknak a részét alkotja a „kicsinyek” kifejezés, a helyes gyülekezeti sorrendre és miheztartásra irányítva a figyelmet. Hogyan és miként viszonyuljon testvéréhez, felebarátjához, embertársához a keresztény ember? Ki a fontosabb? Ki álljon az első helyen? Kire figyeljen fokozottan a Krisztust követő? Ezt a miheztartást illusztrálja Jézus a „kicsiny” kifejezéssel, akár konkrét értelemben mutatva rájuk és nevezve meg a kicsinyeket, az ő kicsinyeit, akár pedig tágabb, elvont értelemben fogalmazva.

A kicsinység fogalma, valamint azok az evangéliumi részletek és a kontextus, amelyben e kifejezés helyet kap, ráirányítják a figyelmet az ősegyház személyi összetételére is. A gyülekezet tagjai, ill. vezetői nem híres és nagy hatalommal rendelkező emberek, hanem alázatos, gyenge és segítségre szoruló, társadalmi és politikai értelemben kiszolgáltatott hívek voltak. Azoknak, akik Isten országa ígérését bírják, legfőbb jellemzője nem a nagyság vagy a hatalom, hanem az alázat. A

gyülekezetben, az egyházban, de az egész társadalomban ebben a magatartásban rejlik a közösségi kapcsolatok titka. A természet törvényei szerint általában az erősebb, a nagyobb és hatalmasabb, a domináns egyed győz és uralkodik a nálánál gyengébbeken és kisebbeken. A teremtés részét alkotja ugyanakkor az, a fentiek alapján paradox opció, hogy a nem domináns, a gyenge, a kicsiny is lehet győztes, mert ő az Isten szerint „nagy” és erős. Az elsőből utolsók lesznek, az utolsókból pedig elsők, a hatalmasok lezuhannak trónjukról, és a megalázottak felemelkednek, a bővelkedők üres kézzel távoznak, az éhezők azonban megelégtettek. A földi idősíkra összpontosító emberi logika számára ez az isteni lehetőség úgyszólván követhetetlen, a *keresztény logikának* azonban tudnia kell e szerint szemlélni és a világot, a szűkebb és tágabb környezet jelenségeit, az emberi és a társadalmi, közösségi kapcsolatokat.

A saru és bot nélkül közlekedő, szerényen és alázatosan érkező misszionáriusok (Mt 10,42) a „kicsinyek” megnevezésre is érdemessé válnak. Ők Krisztus igazi tanítványai és a közösségnek nem csupán szervezői és szószólói, de valódi tagjai is, amennyiben nem állítanak akadályt az Isten országának befogadása és építése elé. Máté a hegyi beszédben a szegények (עניים) egyházát helyezi előtérbe, a közösségi beszédben (Mt 18) pedig a kicsinyek (μικροί, ὑπηροί) gyülekezetét mutatja be, amely az előbbi folytatása és kibővítése. A kicsinyek az egyház reprezentánsai, tipológiai szempontból pedig annak típusát, az egyházon belül pedig a világi hívők modelljét képviselik. Más oldalról, az egyház egyik karakterisztikuma, fő jellemzője az evangéliumi értelmű kicsinység, annak minden ismérével és az ahhoz fűződő ígéretekkel.

Az egyház magatartása annak a szolgának az alázatos magatartásához hasonló, aki ismeri méltatlan voltát, és ennek tükrében látja, hogy Isten mit cselekszik vele és érte. A ma gyülekezetéhez, egyházához vagy egyházaihoz tartozók is azok végtelen sorába tagozódnak, akik kezdettől fogva hittek, rábízták magukat Isten ígéreteire és megtapasztalták az ő irgalmát.

A kicsinység az egyház istentiszteleti gyakorlatában is hangsúlyosan helyet kap. Úgyszólván minden liturgikus cselekmény magában hordozza a krisztológiai, vagy az evangéliumi kicsinység jegyét. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek alázatosan van jelen a Szentháromságra, vagy annak egyes személyeire utaló templomi és istentiszteleti jelképekben, szimbólumokban, az egyházi zene hangjaiban, a Szentírás, a lekción, az imádságok, az egyéb liturgikus szövegek, és nem utolsó

sorban az igehirdetés szavaiban, mondataiban. Krisztus kicsinysége demonstratív módon megjelenik az úrvacsorában, a kenyér és a bor színében. Az egyház szolgálata egy kicsiny, alázatos Krisztust közvetít. Más szerepre ebben az összefüggésben jellegénél fogva alkalmatlan is volna. Az alázatos Krisztusnak, a kereszt Krisztusának képviselője tipikusan nem hatalmas, gazdag és uralkodó, hanem szerény, lelki értelemben mindenképpen kicsiny, szolgáló egyházat feltételez. Az egyháznak nem csupán a benső, istentiszteleti-spirituális megnyilvánulásai, de a közéletben, a társadalomban betöltött szerepe, erkölcsi-etikai véleményalkotása, a közügyekre való hivatalos reflexiói, a diakóniai szerepvállalása és tevékenysége is az evangéliumi kicsinységet kell, hogy tükrözze.

4.5. Szociális és diakóniai szempont

A kicsinység szociális és diakóniai szempontjai az egyes keresztényeknek a gyülekezetben elfoglalt, másokhoz viszonyított helyzetéből adódnak. A kicsinységnek a lemondás, a hatalom nélkülség, a szolgálat, a nagyságnak a hatalom, az uralkodás felel meg. A kicsiny abban nagy, hogy akar és tud kicsiny lenni, és így válik elsővé a szolgálatban. A nagy, minden hatalmával és dicsőségével kicsiny marad, azaz olyan, akit Jézus nem tekint „elsőnek”. Minél magasabb pozíciót tölt be valaki a gyülekezetben, annál inkább kell önmagát a háttérbe állítania. Első, kiemelkedő, „kiváló” csak az lehet, „aki a legkisebbnél is kisebbé tud lenni”.⁵³² Ha valóban „nagy”, azaz igazi vezető akar lenni, akkor úgy kell a rendelkezésére állnia és szolgálnia az alárendelteknek, mint azt a felszolgáló (διδάκονος) teszi az asztalnál.

Mindez az egyházak szociális, közéleti szerepvállalására vonatkoztatva is igaz. Amennyiben spirituális és erkölcsi útmutatással kívánnak szolgálni a társadalomban, azt csak kicsinyként, a társadalom mindenkori kicsinyeivel azonosulva tehetik. A fogyasztói környezetben, jó értelemben véve fel kell eleveníteni a szegény és a szolgáló, a szociális diakóniát gyakorló egyház modelljét. A jövő semmiképpen sem egy nagy és diadalmas egyház víziója felé, hanem az őskeresztények kis közösségeinek irányába mutat. Ezekben az összetartó csoportokban természetes volt a szolidaritás, az eszmei és a gyakorlati azonosságtudat, a kölcsönös kötelesség- és segítségvállalás, a közös teherviselés. A

⁵³² Dóka, Márk, 1996. 228. old.

múlt népegyházi keretinek felbomlása nem a mennyiségi értelemben nagyobb egyháztestek eltűnését, hanem azok átalakulását, és a kisebb közösségekben szerveződő egyház megerősödését kell, hogy magával hozza. Ez a régi-új keresztény közösségi, vagy egyházmodell a *közvetlenségre* és a *személyességre* épül, amely tulajdonságok nyitottá és vonzóvá tehetik a társadalom szélesebb rétegei, még a perifériára szorultak előtt is. A kereszténység társadalmi-diakóniai felelősségének átgondolása a XXI. század feladványa. A válaszok keresése közben nem feledhetjük, hogy a kicsinyekben és a szegényekben maga Krisztus közeledik felénk, és a hivatásunk nem másra, mint az egyszerűsége és az evangéliumi szegénységre szól.

4.6. Eschatológiai szempont

A tanulságok számba vétele során nem felejtkezhetünk meg az evangéliumi kicsinység eschatológiai összefüggéseiről sem. E vonatkozásban a „μικρός”-nak a „μέγας” felel meg: Aki most, ebben a világkorszakban „kicsiny”, az majd a következő aióban, evangéliumi kifejezéssel az Isten országában „nagy” lesz. Eschatológiai vonatkozásban a „kicsiny” nagyobb lehet annál, mint aki most ténylegesen „nagyobb” nála. Mivel azonban az emberi megítélés és logika szerint értelmetlen, hogy az, aki „kicsiny”, éppen kicsinysége okán bármikor „nagyobb” lehetne a nagynak ismertnél, a paradoxon feloldásához *dimenzióváltásra* van szükség. Az, ami földi, társadalmi viszonylatban, a tér és az idő korlátai közé szorított világban – az akkori ismeretek alapján – nem elképzelhető, teológiai értelemben válik reálissá. Amikor Jézus a kicsinységet említi, akkor általánosságban a „nagyág” idealizált emberi elgondolása ellen foglal állást. A kicsinység titok, rejtély, misztérium a nagyravágyással, mint nyilvánvaló emberi törekvéssel szemben. Hasonló a mustármaghoz, amely kisebb ugyan minden magnál, de amikor felnő, nagyobb lesz minden veteménynél. Isten országának a titka ebben a növekedésben, a kicsinyből nagygyá változásban rejlik, a kicsinység pedig ennek a jövőbeli, az eschatonban realizálódó nagyságnak a *jelen idejű*, a jelenre vonatkozó lehetőségét feltételezi.

4.7. A kicsinység, mint metafora

Láthatjuk tehát, hogy a jelentését tekintve a „kicsiny”, a „kicsinyek”, az „ezek a kicsinyek”, vagy a Jézus kicsinyei kifejezés meglehetősen tág értelmezési teret kíván magának. Kicsinyeknek számítottak a minimális, vagy akár semmilyen magántulajdonnal nem rendelkező első keresztény misszionáriusok. Kicsinyek voltak a keresztény közösség leggyengébb, legelesettebb, „legutolsó” tagjai, és kicsinyeknek számítottak általában a keresztény hívők is.⁵³³ Kicsinyeknek tekinthetők a gyülekezethez, vagy a Jézus tágabb környezetéhez tartozó gyermekek, de a felnőttekből álló, legszűkebb tanítványi kör is. A társadalom számkivetettjei, a mindenkori szegények, nyomorultak, a hitük miatt üldözöttek, vagy a lelki értelemben szegények, azaz a teljes Istenre utaltságuk tudatában élők is lehetnek kicsinyek.

Ez az utóbbi mondat akár a zárszó is lehetne, amennyiben ez visz a legközelebb a kicsinység jézusi értelméhez. Az evangéliumi kicsinységet végső soron nem a gyermekség, nem is a tanítványság, sem pedig a szociológiai szempontok, hanem az ember Isten előtti állapota, Istenre utaltsága jelenti. Az előbbieket csupán metaforikusan utalnak arra a helyzetre, amely az ember szemszögéből jellemző az Isten-ember kapcsolatra. A különböző bibliai alakok, úgymint Dávid vagy Mária, metaforái annak, hogy mit jelent a kicsinység bibliai értelemben. Jézus így tekintette kicsinyeinek, övéinek az általa megnevezetteket. Lehetek ők a tanítványai, a környezetében lévő gyermekek, vagy tágabb értelemben a föld népe, a szegény sorsú követői, ugyanakkor ők együttesen sem merítik ki azoknak a körét, akiket Jézus kicsinyeinek nevezhetünk. Az evangéliumi kicsinység szempontjából nem az *ő kicsiny voltuk* a döntő. A legfontosabb az, hogy Jézus kicsinyeknek nevezi őket. Közéjük tartozott és tartozik ma is mindenki, aki a teljes Istenre utaltság állapotában él. A bibliai kicsinység a legtágabb értelemben tehát nem más, mint maga is metafora, az ember Istenre utaltságának metaforája.

⁵³³ Da Spinetoli, Máté, 1998. 327. old.

Összefoglalás

A dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy kik lehettek azok, akiket Jézus a szinoptikus evangéliumok tanúsága szerint kicsinyeknek nevezett, és mit jelenthet általában a kicsinység evangéliumi értelme.

A kérdés megválaszolásának kiindulási alapját a Bibliában a kicsinységre vonatkozó héber és görög kifejezések és azok szómezeje adja. A dolgozat első részében ezeket vizsgáljuk. Az ószövetségi iratok kanonikus sorrendben történő áttekintése során megállapítjuk, hogy a többek között ott szereplő קטן, זעיר, קטן, קטן, קטן és קטן fogalmak és azok görög megfelelői, a μικρός, a ταπεινός, a πτωχός, a πένης és a πραύς a kicsinységre mind átvitt, mind pedig közvetlen értelemben is utalhatnak. A munkához az alapos fogalmi tisztázás, valamint a szómezők minél szélesebb körű elemzése érdekében, az Ószövetség héber és görög szövege, valamint annak magyar szövegváltozatai mellett, számos modern nyelvű fordítást is segítségül hívunk.

A következő fő fejezet azzal az újszövetségi szempontból szintén el nem hanyagolható rabbinikus hagyománnyal foglalkozik, amelyben a kicsinyeknek, ill. a kicsinységnek említésre érdemes szerepe van.

Az értekezés gerincét a harmadik fő fejezet alkotja. Ebben, a szinoptikus evangéliumokban szereplő, a kicsinyekre, ill. a kicsinységre vonatkozó szövegegységek vizsgálata és azok kontextusa szerepel. A szövegelmélet és a szövegmagyarázat segítségével azt kutajuk, az evangéliumi kicsinységnek mely aspektusai lehetségesek. Mit jelent a kicsinység, mint fizikai vagy lelki-spirituális állapot, mint vele született adottság, vagy tulajdonság. Az exegetikai vizsgálat közben, bizonyos esetekben érintjük az evangéliumi kicsinység hatástörténetét is, tekintettel egyebek mellett a komolyzene és a szépművészet területeire, valamint a sajátos lutheri és kálvini értelmezésre.

A harmadik fejezeten belül a kicsinység vizsgálata egyes szinoptikus példázatokban külön egységet képez. Az utolsó ítélettel kapcsolatos szakaszban szintén említjük a hatástörténi vonatkozásokat, kronológiai sorrendben kitérve az egyházatyák korára, a középkorra, a reneszánsz és a reformáció korára valamint az újabb és a legújabb korra.

A dolgozatban az elemzések tanulságainak aktualizálását szolgálják azok az alfejezetek, amelyekben a mai egyházi és társadalmi életre való tekintettel érintjük az

evangéliumi kicsinység eschatológiai, ekkleziológiai, liturgikai, valamint szociális és diakóniai vonatkozásait. Megállapítjuk, hogy a társadalmi értelemben vett kicsinység az újszövetségben a vallásos értelmű kicsinység mintájául is szolgál, más szóval az evangéliumi kicsinységre a szegénység és az alázat együttesen jellemzőek.

Az újszövetségi szakaszok exegetikai vizsgálatának végén arra a következtetésre jutunk, hogy az evangéliumi kicsinység alapja nem más, mint Istennek a Krisztusban való kicsinysége. Az újszövetségi részt ezért a kicsinység krisztológiai összefüggéseinek áttekintésével zárjuk Fil 2,5-8 alapján, különös tekintettel a kenózis fogalmára. Az isteni kicsinység értelmezése kapcsán megemlíjtük Szent Efrém és Aranyszájú Szent János erre vonatkozó tétéleit. Megállapítjuk, hogy a kicsinység újszövetségi paradigmája Jézus személye és szolgálata, azaz Isten kicsinysége a Krisztusban.

Az értekezés negyedik, záró fejezetében felállítjuk a Jézus kicsinyeire, valamint az evangéliumi kicsinységre vonatkozó téziseket. Ebben, az általános szempontokon túl újra hangsúlyozzuk a kicsinység és az alázat szoros kapcsolatát, továbbá az evangéliumi kicsinység krisztológiai, ekkleziológiai, liturgikai, szociális, diakóniai és eschatológiai szempontjait.

A dolgozathoz a német és angol nyelvű összefoglalón túl, a jobb áttekinthetőség érdekében csatoljuk a munka során használt kézikönyvek, szótárak, lexikonok, kommentárok, tanulmányok, folyóiratok, bibliafordítások listáját, valamint a rövidítések és az idézett bibliai helyek mutatóját.

Zusammenfassung – Német nyelvű összefoglalás

Die vorliegende Arbeit sucht die Antwort auf die Frage, wer diejenigen sind, die Jesus nach dem Zeugnis der Synoptiker „Kleine“ nennt, und was die „Kleinheit“ allgemein im Verständnis der Evangelien meint.

Als Ausgangspunkt dienen die entsprechenden hebräischen und griechischen biblischen Begriffe und ihr Wortfeld. Diese werden im ersten Teil der Arbeit untersucht. Der Überblick der Begriffe in der in der kanonischen Reihenfolge der alttestamentlichen Schriften ergibt, dass die dort u. a. vorkommenden Begriffe קָטָן, זָעִיר, נָעִיר, קָטַט, עָנִי und עָנָן, und ihre griechischen Entsprechungen μικρός, ταπεινός, πτωχός, πένιης und πρᾶυς sowohl im übertragenen Sinne als auch ganz konkret von der Kleinheit sprechen. Im Interesse einer gründlichen Begriffsklärung sowie einer breiteren Analyse des Wortfeldes werden neben dem hebräischen und griechischen alttestamentlichen Text und seiner ungarischen Entsprechungen auch zahlreiche moderne Übersetzungen herangezogen.

Das folgende Kapitel befasst sich mit derjenigen – aus neutestamentlichem Gesichtspunkt ebenfalls nicht zu vernachlässigender – rabbinischen Tradition, in der lohnende Hinweise auf die Kleinen bzw. die Kleinheit zu finden sind.

Das Hauptstück der Arbeit bildet das dritte Kapitel. Darin finden sich die Untersuchungen der der sich mit den Kleinen bzw. der Kleinheit befassenden synoptischen Texteinheiten bzw. von deren Kontexten. Mit Hilfe der Textanalyse und –interpretation werden die möglichen Aspekte der Rede von der Kleinheit in den Evangelien untersucht. Was umfasst die Kleinheit, sowohl im materialen oder seelisch-geistigen Sinn, als angeborene Gegebenheit oder Eigenschaft. Während der exegetischen Untersuchung wird bei gewissen Gelegenheiten auch die Wirkungsgeschichte der Rede von der Kleinheit in den Evangelien berührt, u. a. mit Blick auf die ernste Musik und die bildende Kunst und das besondere Verständnis bei Luther und Calvin.

Im Rahmen des dritten Kapitels bekommen einige synoptische Gleichnisse einen besonderen Platz. Im Abschnitt über das „Letzte Gericht“ wird ebenfalls die Wirkungsgeschichte berücksichtigt, in chronologischer Reihenfolge von den Kirchenvätern über das Mittelalter, die Renaissance und die Reformation bis hin zur Neuzeit und Moderne.

Der Aktualisierung der Untersuchungsergebnisse dienen die Unterkapitel, in denen unter Berücksichtigung des heutigen kirchlichen und gesellschaftlichen Lebens die eschatologischen, ekklesiologischen, liturgischen sowie sozialen und diakonischen Bezüge angesprochen werden. Es kann festgestellt werden, dass die Rede von der Kleinheit im gesellschaftlichen Sinne als Muster für das neutestamentliche Reden von der religiös verstandenen Kleinheit hat. Mit anderen Worten sind für die Rede von der Kleinheit in den Evangelien das Armsein und die Demut bedeutsam.

Am Ende der exegetischen Untersuchung der neutestamentlichen Textabschnitte kommen wir zu der Schlussfolgerung, dass der Grund für die Rede von der Kleinheit in den Evangelien nichts anders ist als Gottes Kleinheit in Christus. Deshalb schließen wir den neutestamentlichen Teil ab mit Phil 2,5-8 unter besonderer Berücksichtigung des Begriffes der Kenosis. Im Zusammenhang mit der Kleinheit Gottes werden Efreem der Syrer und Johannes Chrysostomos verhandelt. Es kann festgestellt werden, dass das neutestamentliche Paradigma der Kleinheit nichts anderes ist, als die Person und das Werk Jesu, als Gottes Kleinheit in Christus.

Das vierte Kapitel der Arbeit, also das Abschlusskapitel, werden Thesen zur Kleinheit Jesu bzw. zur Rede von der Kleinheit in den Evangelien aufgestellt. Über die allgemeinen Gesichtspunkte hinaus wird der enge Zusammenhang von Kleinheit und Demut erneut betont, ebenso die christologischen, ekklesiologischen, liturgischen, sozialen, diakonischen und eschatologischen Gesichtspunkte.

Abgeschlossen wird die Arbeit über die deutsche und englische Zusammenfassung hinaus um des besseren Überblicks wegen mit der Auflistung der benutzten Handbücher, Wörterbücher, Lexika, Kommentare, Einzelstudien, Zeitschriften und Bibelübersetzungen sowie der verwendeten Abkürzungen und mit einem Bibelstellenregister.

Summary – Angol nyelvű összefoglalás

The present work intends to answer the question, who could be those, called as little ones by Jesus according to the synoptical Gospels, and what the general meaning of littleness (being little) could be in them.

As basis for answering the above mentioned question the description of littleness in the Old Testament could be considered. In the introductory section of the first chapter of the dissertation the related idea is investigated and cleared through the explanation of the corresponding hebrew expressions קָטָן, זָעִיר, זָעִיט, עָנִי, עָנָו and the like, and their greek equivalents μικρός, ταπεινός, πτωχός, πένης and πρᾶύς. Besides the Hebrew and Greek texts of the Old Testament and their Hungarian versions, many modern translations were used as well.

The next chapter, based on the results of the previous chapter and at the same time extending it, deals with the rabbinic tradition, in which the little ones or the littleness itself play a remarkable role, as this can not be neglected even from the point of view of the New Testament.

The greatest emphasis is given to the third chapter. In this chapter, the idea of littleness is investigated with its contexts, as it was written in the synoptical Gospels. It is investigated here by means of text analysis and interpretation how could be explained the littleness of e.g. Maria the mother of Jesus or of a wider circle, e.g. the children, or the followers of Jesus, or in a very wide sense the christian community. The analysis elaborates the related sections of the Gospels, emphasizing the comparison of ideas, the sinoptic points of view and the problems of exegesis related to the idea of littleness (being little).

In the analysis we do not restrict us to the littleness and its criteria of certain biblical persons or groups only, but starting from this we intend to determine further attributes of littleness in the Gospels. To do this, we investigate those text units of the sinoptic Gospels, in which the littleness is mentioned, as a status (position), as a quality or as a talent, either in a concrete way or in a figurative sense, but anyhow remarkable from our point of view. In the overview of the littleness of Maria from the impact view-point the liturgy, the music, the beau art aspects are considered, as well as the interpretations of Luther and Calvin.

In the third chapter the investigation of littleness in different synoptical parables form different units. In the section about the day of reckoning the impact is

also mentioned, in a chronological way, for the age of church fathers, for middle age, for the renaissance, for the time of reformation, for new age and for newest age.

To update the lessons learned from the analyses sub-chapters are given, in which the eschatological, ecclesiological, liturgical, social and diaconical aspects of the littleness in the Gospels are described with respect to the ecclesiastical and social life of today. A statement is given, that social littleness is a sample for the spiritual littleness, with other words the littleness in the Gospel is characterized by poverty and humility.

The exegetic investigation of the sections from the New Testament are finished by the survey of christological aspects of littleness, based on Phil 2,5-8, especially emphasizing the idea of kenosis. When interpreting the divine littleness we have to mention the related theories of Saint Ephrem and Saint John Chrysostom. A statement is made, that the paradigm of littleness in the New Testament is the person and service of Jesus, i.e. the littleness of God in Christ.

In the fourth, last chapter being in possession of the gained knowledge and experience the final statement is made, and the theorems on the little ones of Jesus and on the littleness in the Gospel are settled. Here, besides the general points of view, the tight connection between littleness and humility is emphasized, further the christological, ecclesiological, liturgical, social, diaconical and eschatological view-points of the evangelical littleness are mentioned.

The work is supplemented by summaries in German and in English, as well as by the list of used reference books, dictionaries, lexica, glossaries, studies, periodicals, bible translations for the better overview. The list of abbreviations and biblical references is given too.

Felhasznált irodalom

- A Dictionary of Christ and the Gospels**, (ed. James Hastings.) T. and T. Clark, Edinburgh/Edinburgh, 1933. Volume II.
- Ady Endre**: Az izgága Jézusok, in A Sion-hegy alatt – Ady Endre Istenes versei. Összeállította Szabó Lőrinc. Az Athenaeum kiadása, Budapest. [én.] 86. old.
- Az Újszövetség könyvei**, Károlyi Gáspár revid. ford., ref. próbakiadás, 1954.
- Balázs Károly**: Újszövetségi szómutató szótár, Logos Kiadó, Budapest, 1998.
- Bauer, Walter**: Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur. IV-te Auflage, Alfred Topelmann Verlag, Berlin, 1952.
- Bauer, Walter (ed.)**: Wörterbuch zum Neuen Testament, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1971
- Bánfi Béla**: Lk 1,46-55, Lelkipásztor (Lp), 61. évf. 1986/11.
- Benkő István**: (Stephen Benko): The Magnificat – A History of the Controversy, in Journal of biblical literature, 86/1967. (JBL) Magyarul: A Magnificat – A vita története, ford.: Karasszon Dezső.
- Benyik György (szerk.)**: Gyermekségtörténet és mariológia, Szegedi Biblikus Konferencia 1996. JATEPress, Szeged, 1997.
- Biblia – Az Élet könyve**: Máté evangéliuma (tanulmány), Tyndale House Publishers, Inc., Wheaton, Ill. 60189 USA. Ford. Sárközy Róbertné, Budapest, 1997.
- Biblia 5.0**, kilenc bibliafordítás teljes szövegű Folio Views adatbázisa. Arcanum DataBases Kft. (mint kiadó), 1113 Budapest, Badacsonyi u. 14/B.
- Biblia – Kecskeméthy István fordítása**, CE Koinónia Kiadó, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 2002.
- Biblia – Magyarázó jegyzetekkel**, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1997.
- Biblia – magyar nyelvre ford. Károlyi Gáspár**, Printed and bound in Great Britain by Anchor Brendon Ltd. Tiptree, Essex, Great Britain.
- Biblia – Magyar Bibliatanács**, Ref. Sajtóosztály, 1983. (1975. ford.), 1990 (revid.).
- Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem**, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 3. Auflage, 1983.

- Biblia – Szent István Társulat**, Budapest, 1976.
- Biblia – Tranoscius**, Liptovský Mikuláš, a Slovenská biblická spoločnosť Banská Bystrica, 1999.
- Bolyki János**: Igaz tanúvallomás – Kommentár János evangéliumához, Osiris Kiadó Budapest, 2001.
- Bovon, Francois**: Das Evangelium nach Lukas, Band III/1., Lk 1,1-9,50, in Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament (EKK), Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, 1989.
- Brock, Sebastian P.**: The Bible in the Syriac Tradition (SEERI Correspondence Course on Syrian Christian Heritage), Kottayam, India 1989.
- Brown-Driver-Briggs**: A Hebrew-English Lexicon of the Old Testament, Oxford University Press, 1955.
- Brown, Raymond Edward**: The Birth of the Messiah – A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke, ABRL, Doubleday.
- Bühlmann, Walter**: Hogyan élt Jézus?, Corvinus Kiadó, 1997.
- Coenen-Beyreuther-Bietenhard**: Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament (TBLNT), R. Brockhaus Verlag, 5. Auflage der Studien Ausgabe, Band 1-2.
- Cserhádi Sándor**: Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele. A MEE Sajtóosztálya, Budapest, 1976.
- Das Neue Testament, Übersetzt und kommentiert von Ulrich Wilckens**, Furche Verlag, Hamburg, 2. Auflage, 1971.
- Davies, W. D. – Allison, Dale C.**: A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew, T&T Clark, Edinburgh, 1997.
- Dickens, Charles**: Copperfield Dávid (I-IV., Gutenberg Könyvkiadó Vállalat, Budapest. Ford.: Balla Mihály). [én.]
- Die beste Nachricht aller Zeiten**, IBS Deutschland, 1. Auflage, 1996.
- Die Bibel – Die Gute Nachricht in heutigem Deutsch**, Deutsche Bibelgesellschaft, 2. Auflage, 1985.
- Die Bibel – Einheitsübersetzung**, Herder, 1980.
- Die Bibel in Bildern – Schatzkammer der Malerei**, Naumann & Göbel, Köln, 1987.

- Die Bibel in Bildern**, 240 Darstellungen von Julius Schnorr von Carolsfeld, Verlag Lothar Borowsky, München, [én.]
- Die Bibel – Nach der Deutschen Übersetzung Martin Luthers**, Österreichische Bibelgesellschaft, Wien, 1972.
- Douglass, Klaus:** Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről, ford.: Szabó Csaba, Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.
- Dóka Zoltán:** Márk evangéliuma, Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest, 1996.
- Enzsöl Ellák:** Szeretet-hittan, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged-Budapest, 1991.
- Ernst, Josef:** Das Evangelium nach Lukas, in Regensburger Neues Testament (RNT), Friedrich Pustet Verlag, Regensburg, 1977.
- Fabiny Tamás:** A szinoptikus példázatok értelmezése, különös tekintettel azok rabbinikus párhuzamosaira. Doktori értekezés, Budapest, 1995.
- Fabiny Tibor:** A Magnificat narratív-kritikai és hatástörténeti megközelítése, in Benyik György (szerk.): Gyermekségtörténet és mariológia, Szegedi Biblikus Konferencia 1996. JATEPress, Szeged, 1997.
- Fabiny Tibor:** A szív egyszerűsége, in A szív tiszta egyszerűsége – Jeles magyar személyiségek válaszai a Vigilia karácsonyi körkérdésére, Vigilia 2005/12.
- Fabiny Tibor:** Erőtlen egyház, Misszió, 2003/1.
- Fabiny Tibor, id.:** Interjú, in Evangélikus Élet, 69. évf. 30. szám, 2004. július 25.
- Farkas József:** Több az élet, Református Sajtóosztály, Budapest, 1990.
- Farris, Stephen:** The Hymns of Luke's Infancy Narratives, Their Origin, Meaning and Significance, in Journal for the Study of the New Testament (JSNT), Supplement Series 9., Sheffield, 1985.
- Fenyő D. György:** A Biblia az irodalomban, Korona Nova Kiadó, Budapest, 1998.
- Fitzmeyer, Joseph A., S.J.:** The Gospel According to Luke (X-XXIV), in The Anchor Bible (AncB), Doubleday & Company, Garden City, New York, 1986.
- Forestell, James T.:** Old Testament Background of the Magnificat, in Marian Studies (MarSt), Vol. XII. 1961., The Mariological Society of America, Paterson, N.J.
- Frankemölle, Hubert:** Matthäus – Kommentar 2, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1997.

- Fuller, Reginald H.:** Matthew, in Harper's Bible Commentary, Harper and Row Publishers, San Francisco, USA, 1988.
- Gaál Endre:** A Magnificat, in Benyik György (szerk.): Gyermekségtörténet és mariológia, Szegedi Biblikus Konferencia 1996. JATEPress, Szeged, 1997.
- Gesenius, Wilhelm:** Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alten Testament, Springer Verlag, 1954.
- Gnilka, Joachim:** Der Philipperbrief, Verlag Herder Freiburg im Breisgau, 1968, in Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament (HThK), Apostelgeschichte und Briefe, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2002.
- Gnilka, Joachim:** Márk, ford.: Turay Alfréd, Agapé, Szeged, 2000.
- Goldenhuys, Norval:** Commentary on the Gospel of Luke, Eerdmans, 1951. 1975.
- Gooding, David:** According to Luke – A new exposition of the Third Gospel, InterVarsity Press, Leicester, England/William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan, 1987.
- Good News Bible,** The Bible Societies, Collins/Fontana, 1976-1984.
- Gray, Sherman W.:** The Least of My Brothers, Matthew 25,31-46 – A history of Interpretation, The Society of Biblical Literature (SBL) Dissertation Series 114., Scholars Press, Atlanta, Georgia 1989.
- Groó Gyula:** Jakab levele, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1963.
- Green, Benedict H.:** The Gospel According to Matthew, in The New Clarendon Bible - New Testament, (NCB.NT), Oxford University Press, 1980.
- Grundmann, Walter:** Das Evangelium nach Matthäus, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1972., in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament – 1. (ThHK).
- Grundmann, Walter:** Das Evangelium nach Markus, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, [én.], in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament – 2. (ThHK).
- Grundmann, Walter:** Das Evangelium nach Lukas, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, [én.], in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament – 3. (ThHK).
- Gundry, Robert H.:** Matthew – A Commentary on His Literary and Theological Art, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1982.
- Gute Nachricht erklärt** – das Neue Testament in heutigem Deutsch, Bibelanstalt Stuttgart, 1973.

- Györkösy-Kapitánffy-Tegyey:** Ógörög-Magyar Szótár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Győr Sándor:** Lelkipásztor (Lp), 61. évf. 1986/11. 698. old.
- Haag, Herbert:** Bibliai Lexikon, Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- Hafenscher Károly:** Lk 1,46-55 – Magnificat, in Lelkipásztor (Lp), 53. évf. 1978/11.
- Hagner, Donald A.:** Matthew 14-28, Word Biblical Commentary, Volume 33B, Word Books, Dallas, TX, 1995.
- Hand-Commentar zum Neuen Testament (HC) – Die Synoptiker,** Bearbeitet von H.J Holtzmann, Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen und Leipzig, 1901.
- Harper Study Bible,** Zondervan Bible Publishers, 1971.
- Herbst, Karl:** A valódi Jézus, ford. Gromon András, Elpídia Kiadó, Budapest 1995.
- Jakubinyi György:** Máté evangéliuma, Szent István Társulat, Budapest, 1991.
- Jánossy Lajos:** Az egyházi év útmutatása, Sopron, 1944. A szerző kiadása.
- Jeremias, Joachim:** Die Sprache des Lukasevangeliums, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1980.
- Jeremias, Joachim:** Jézus példázatai, ismeretlen fordító, lektorálta Ablonczy László és Szathmáry Sándor, Református Sajtóosztály, Budapest, 1990.
- Jeromos Bibliakommentár I. – Az Ószövetség könyveinek magyarázata.** Szent Jeromos katolikus bibliatársulat, Budapest, 2002.
- Hubai Péter, Pröhle Károly, Rugási Gyula (ford.):** Jézus rejtett szavai, Vízöntő Könyvek, 1990.
- Jones, Douglas:** The Background and Character of the Lukan Psalms, in Journal of theological studies (JThS), N.S., Vol. XIX, Pt. I, April 1968.
- Jubileumi Kommentár – A Szentírás magyarázata,** Református Sajtóosztály, Debrecen-Budapest, 1981.
- Karner Károly:** Máté evangéliuma, A „Keresztyén Igazság” kiadása, Sopron, 1935. (Reprint kiadás)
- Karner Károly:** A testté lett ige – János evangéliumának magyarázata, a Magyar Luther-Társaság kiadása, Budapest, 1950.
- Kiss Jenő:** Görög-Magyar Újszövetségi Szótár. Református Sajtóosztály, Budapest. 3., változatlan kiadás.

- Kittel, Gerhard-Friedrich:** Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament (ThWNT), Band I-X., Verlag von W. Kohlhammer, 1933-1978.
- Klaiber, Walter:** Isten maga a válasz, in Margot Kässmann (szerk.): Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- Klostermann, Erich:** Das Lukasevangelium, in Handbuch zum Neuen Testament (HNT), Dritte Auflage, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1975.
- Kodell, Jerome O.S.B.:** Evangélium Szent Lukács szerint, Korda Könyvkiadó-Bencés Kiadó, Kecskemét-Pannonhalma, 1993.
- Koontz, John V. Grier:** Mary's Magnificat, Bibliotheca Sacra (BS), 116, October, 1959.
- Koren Emil:** Lk 1,46-55, in Lelkipásztor (Lp), 38. évf.,1963/10. sz.
- Koehler, Ludwig – Baumgartner, Walter:** Lexicon in Veteris Testamenti Libros (KBL), E. J. Brill, Leiden, 1958.
- Korányi András:** Assisi Szent Klára halálának 750. évfordulója, in Evangélikus Naptár - 2003, Luther Kiadó, Budapest, 2002.
- Kowalski, Jan Wierusz:** Szerzetesek, egyházak, társadalom, ford. Dr. Pfeifer Dániel, Kossuth Könyvkiadó, 1975.
- Kässmann, Margot (szerk.):** Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, ford. Ódor Balázs, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- Leivestad, Ragnar:** ταπεινός - ταπεινόφρων, in Novum Testamentum (NT) – An international quarterly for New Testament and related studies based on international cooperation, E. J. Brill, Leiden, 1966. Vol. VIII. Fasc. I.
- Liddell & Scott:** An Intermediate Greek-English Lexicon, founded upon the seventh edition of Liddell and Scott's Greek-English Lexicon, Oxford, at the Clarendon Press, impression of 2002. First edition 1889.
- Liddell-Scott:** A Greek-English Lexicon, Volume II. Clarendon Press, Oxford, 1951.
- Lippold, Ernst:** Die Revision der Lutherbibel von 1984, dargestellt am Beispiel des Magnifikat Lk 1,46-55. (tanulmány, fénymásolat).
- Luther, Martin:** Magnificat (Mária éneke), ford. Takács János, a fordító kiadása, 1989.
- Luz, Ulrich:** Evangélium és hatástörténet. A Máté-evangélium értelmezése a történelemben. Hermeneutikai Füzetek 8. Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1996.

- Luz, Ulrich:** Das Evangelium nach Matthäus, 3. Teilband, Mt 18-25, in Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament (EKK), Benziger Verlag-Neukirchener Verlag, 1997.
- Lüdemann, Gerd:** Jesus nach 2000 Jahren – Was er wirklich sagte und tat, zu Klampen Verlag, Lüneburg, 2000.
- Magyar Értelmező Kéziszótár,** Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Marshall, Howard:** The Interpretation of the Magnificat, in Der Treue Gottes trauen: Beiträge zum Werk des Lukas; für Gerhard Schneider / hrsg. Von Claus Bussmann und Walter Radl. Herder, 1991.
- Márkus Mihály:** Jézus, Református Sajtóosztály, Budapest.
- Masznyik Endre:** Új Testamentum, a fordító kiadása, Budapest, 1925.
- Metzger, Bruce M.:** A Textual Commentary on the Greek New Testament, United Bible Societies, Corrected Edition, 1975.
- Migne, J. P.:** Patrologia Graeco-latina (PG), Párizs, 55., 61.
- Mozart, Wolfgang Amadeus:** Vesperae solennes de Confessore k339 (1780), in The New Grove Dictionary of Music and Musicians.
- Muntag Andor:** Ámós próféta könyve – fordítás és magyarázat, a MEE Sajtóosztálya, Budapest, 1978.
- Muntag Andor:** Jób könyve, A MEE Sajtóosztálya, Budapest, 2003.
- Mybes, Fritz (Hg.):** Die Werke der Barmherzigkeit, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1998. (Dienst am Wort; 81)
- Nestle-Aland:** Novum Testamentum Graece, 27. Auflage, Deutsche Bibelgesellschaft, 3. druck, 1995.
- Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgata alapján** – Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2004.
- Papini, Giovanni:** Krisztus története, ford.: Révay József, Athenaeum, Budapest, [én.].
- P. Békés Gellért – P. Dalos Patrik:** Újszövetségi Szentírás, Hetedik kiadás, Róma, 1972.
- Papp István:** Finn-Magyar Szótár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. Harmadik kiadás.

- Perczel István:** Isten felfoghatatlansága és leereszkedése – Szent Ágoston és Aranyaszájú Szent János metafizikája és misztikája, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1999.
- Pesch, W.:** Zur Formgeschichte und Exegese von Lk 12,32 in *Biblica – Commentarii ad Rem Biblicam Scientifice Investigandam (Bib.)*, Vol. 41. 1960.
- Petersen, Norman R.:** Introduction to the Gospels and Acts – The Synoptic Problem, in *Harper's Bible Commentary*, Harper & Row, Publishers, San Francisco, USA 1988.
- Pingault, Pascal:** Együtt a szegényekkel, ford. Tarnai Dániel és Vassányi Miklós, Nyolc Boldogság Katolikus Közösség – Élet Kenyere Közösség, 1997.
- Plummer, Alfred:** The Gospel According to Saint Luke, in *International Critical Commentary (ICC)*, T&T Clark, Edinburgh, 1922. (5. kiadás, 1969.).
- Pollák Kaim:** Héber-Magyar Teljes Szótár, Budapest, 1881. Változatlan utánnomás a Ráday Kollégium kiadványaként, Budapest, 1983.
- Próhle Károly:** Lukács evangéliuma, Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1991., (II., reprint kiadás).
- Puskely Mária:** Szerzetesek, 2., bővített kiadás, a Zrínyi Nyomda Kiadója, 1990.
- Pyhä Raamattu,** Suomen Kirkon Sisälähetysseura, 1980.
- Raamattu,** Kirjapaja, Suomen Kirkon Sisälähetysseura, 1992.
- Radl, Walter:** Das Lukas-Evangelium, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1988.
- Raffay Sándor:** Újtestamentum, a Luther-társaság kiadása, Budapest, 1929.
- Rábold Gusztáv (ford.):** Kálvin János magyarázata Máté, Márk, Lukács összhangba hozott evangéliumához, Kolozsvár, 1939.
- Remmert, Sönke:** Bibeltexte in der Musik - Ein Verzeichnis ihrer Vertonungen. Vandenhoeck und Ruprecht, 1996.
- Roger testvér:** Boldogok a lelki szegények! In: *Gyermek született Betlehemben*, Vigilia 2001/12. 890. old.
- Rózsa Huba:** Az Ószövetség keletkezése II., Szent István Társulat, Budapest.
- Schlatter, Adolf:** Erläuterungen zum Neuen Testament, Band 1. Das Evangelium nach Matthäus. Calwer Verlag, Stuttgart, 1987.
- Schneider, Gerhard:** Das Evangelium nach Lukas, Kapitel 11-24, Gütersloher Verlagshaus, Gerd Mohn, Echter Verlag, 1977.

- Schweizer, Eduard:** The Good News According to Luke, translated by David E. Green, John Knox Press, Atlanta, GA, 1984.
- Sölle, Dorothee:** Der Mensch zwischen Geist und Materie – Warum und in welchem Sinne muss die Theologie materialistisch sein? In Schottroff, Willy (Hg.) – Stegemann, Wolfgang (Hg.): Der Gott der kleinen Leute – Socialgeschichtliche Auslegungen, Neues Testament, Chr. Kaiser – Burckhardthaus-Laetare, 1979.
- Sölle, Dorothee:** Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, in Margot Kässmann (szerk.): Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- Spinetoli, Ortensio da:** Lukács – A szegények evangéliuma, ford.: Turay Alfréd. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó, Szeged, 1996.
- Spinetoli, Ortensio da:** Máté – Az egyház evangéliuma, ford.: Turay Alfréd. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó, Szeged, 1998.
- Strack-Billerbeck:** Das Evangelium nach Matthäus, in Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch (Bill.), C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, MCMLXI, Dritte Auflage.
- Sulyok Elemér:** A misztérium teológiája, in: Diakonia, XIII. évf. 1991/2. 37. old.
- Szabó Attila:** Jézus Krisztus élete a művészetekben, 3. átdolgozott kiadás, 1997.
- Szabó Lajos:** A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében – Teológiai doktori értekezés, Budapest, 1992.
- Szabó Mária:** Bevezetés az Újszövetség görög nyelvébe, Agapé Kiadó, Szeged, 1997.
- Szegletkő** – A Budapest-Farkasrét Mindenszentek Plébánia közösségének lapja, X. évf. 6. szám.
- Tannehill, Robert C.:** The Magnificat as Poem, in Journal of Biblical Literature (JBL), 93/1974.
- Tannehill, Robert C.:** The Narrative Unity of Luke-Acts – A literary interpretation, Volume 1. The Gospel According to Luke, Fortress Press, Philadelphia, 1986.
- Teilhard de Chardenne, Pierre:** Benne élünk (Az isteni Milió). Tanulmány a belső életről, ford.: P Rezek Román OSB. Ahogy lehet, Párizs-Bécs, 1965.
- The Holy Bible – King James Version,** 1611. American Bible Society, New York.

- The Interpreter's Bible**, (IntB) Abingdon, Nashville, Tenn. USA., 1980. Volume II., V., VI.
- The Jerusalem Bible**, Darton, Longman & Todd, London, 1968.
- The New Grove Dictionary of Music and Musicians**, Macmillan Publishers Ltd., 2002.
- The NIV Study Bible**, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 1985.
- The Simple English Bible – New Testament**, International Bible Publishing Co., New York, 1984.
- Tillich, Paul**: Der Mensch zwischen Bedrohung und Geborgenheit (Ein Tillich-Brevier). Összeállította és kiadta Erhard Seeberger és Gotthold Lasson, Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart. Válogatta és fordította Dr. Jánossy Imre, in Szöveggyűjtemény Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer és Paul Tillich műveiből. Filozófia-oktatók Továbbképző és Információs Központja debreceni munkabizottságának füzetei 1-3. 2. kiadás, (kézirat), 1985.
- Traduction Oecuménique de la Bible – Nouveau Testament** (Édition Intégrale), Les Editions du Cerf – Les Bergers et les Mages, Paris, 1972.
- Uusi Testamentti ja Psalmit Nykysuomeksi**, Suomen Kirkon Sisälähetysseura, Helsinki, ja Suomen Piipliaseura, Turku, Helsinki, 1972. Kymmenes painos, 1985.
- Vanyó László (szerk.)**: Apokrifek, Szent István Társulat, Budapest, 1988.
- Varga Zsigmond J.**: Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz, Református Sajtóosztály, Budapest, 1992.
- Varillon, Francois**: Isten alázata és szenvedése, Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- Vályi Nagy Ervin**: Isten mindenhatósága és erőtlensége, in Minden idők peremén – Válogatott írások, szerk. Vályi Nagy Ágnes, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása, Basel/Budapest, 1993.
- Várnagy Antal**: Liturgika, Lämpás Kiadó, Abaliget, 1999.
- Warnke, Christof**: Reich Gottes und Paradies, in Die Bibel ist nicht vom Himmel gefallen – 55 Theologische Informationen, steinkopf – Stuttgart, Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik, Abt. Verlag, Frankfurt a.M. 1990.
- Weil, Simone**: Ahol elrejlük az Isten, in: Ami személyes és ami szent – Válogatott írások, ford.: Reisinger János, Vigilia, Budapest, 1983.

Wiefel, Wolfgang: Das Evangelium nach Matthäus, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 1998., in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament (ThHK).

Wiefel, Wolfgang: Das Evangelium nach Lukas, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1988., in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament (ThHK).

Zürcher Bibel, Verlag der Zwingli Bibel, Zürich, 1966.

Zürcher Evangelien Synopse, Oncken Verlag, Wuppertal, 13. Auflage, 1974.

Bibliák

Békés-Dalos, 1972.

P. Békés Gellért – P. Dalos Patrik: Újszövetségi Szentírás, Hetedik kiadás, Róma, 1972.

Biblia 5.0

Biblia 5.0, kilenc bibliafordítás teljes szövegű Folio Views adatbázisa. Arcanum DataBases Kft. (mint kiadó), 1113 Budapest, Badacsonyi u. 14/B.

Biblia Hebraica, 1973.

Biblia Hebraica (ed. R. Kittel). Stuttgart, 1973.

Biblia – Magyarázó jegyzetekkel, 1997.

Biblia – Magyarázó jegyzetekkel, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1997.

Biblia – Magyar Bibliatanács, 1990.

Biblia – Magyar Bibliatanács, Ref. Sajtóosztály, 1983. (1975. ford.), 1990 (revid.).

Biblia – Szent István Társulat, 1976.

Biblia – Szent István Társulat, Budapest, 1976.

Biblia – Tranoscius, 1999.

Biblia – Tranoscius Liptovský Mikuláš, a Slovenská biblická spoločnosť Banská Bystrica, 1999.

Das Neue Testament, von Wilckens, 1971.

Das Neue Testament, Übersetzt und kommentiert von Ulrich Wilckens, Furche Verlag, Hamburg, 2. Auflage, 1971.

Die beste Nachricht aller Zeiten, 1996.

Die beste Nachricht aller Zeiten, IBS Deutschland, 1. Auflage, 1996.

Die Bibel – Die Gute Nachricht in heutigem Deutsch, 1985.

Die Bibel – Die Gute Nachricht in heutigem Deutsch, Deutsche Bibelgesellschaft, 2. Auflage, 1985.

Die Bibel – Einheitsübersetzung, 1980.

Die Bibel – Einheitsübersetzung, Herder, 1980.

Die Bibel – nach Martin Luther, 1972.

Die Bibel – Nach der Deutschen Übersetzung Martin Luthers, Österreichische Bibelgesellschaft, Wien, 1972.

Good News Bible, 1976-1984.

Good News Bible, The Bible Societies, Collins/Fontana, 1976-1984.

Gute Nachricht erklärt, 1973.

Gute Nachricht erklärt – das Neue Testament in heutigem Deutsch, Bibelanstalt Stuttgart, 1973.

Harper Study Bible, 1971.

Harper Study Bible, Zondervan Bible Publishers, 1971.

Károli [én.]

Biblia – magyar nyelvre ford. Károli Gáspár, Printed and bound in Great Britain by Anchor Brendon Ltd. Tiptree, Essex, Great Britain.

Károlyi, 1954.

Az Újszövetség könyvei, Károlyi Gáspár revid. ford., ref. próbakiadás, 1954.

Kecskeméthy, 2002.

Biblia – Kecskeméthy István fordítása, CE Koinónia Kiadó, Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 2002.

Masznyik, 1925.

Masznyik Endre: Új Testamentum, a fordító kiadása, Budapest, 1925.

Nestle-Aland, 1995.

Nestle-Aland: Novum Testamentum Graece, 27. Auflage, Deutsche Bibelgesellschaft, 3. druck, 1995.

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgata alapján, 2004.

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgata alapján – Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2004.

Pyhä Raamattu, 1980.

Pyhä Raamattu, Suomen Pipliaseura, 1980.

Raamattu, 1992.

Raamattu, Kirjapaja, Suomen Kirkon Sisälähetysseura, 1992.

Raffay, 1929.

Raffay Sándor: Újtestamentum, a Luther-társaság kiadása, Budapest, 1929.

Septuaginta, 1979.

Septuaginta, (ed. A. Rahlsf). Stuttgart, 1979.

The Holy Bible – King James Version, [én.]

The Holy Bible – King James Version, 1611. American Bible Society, New York.

The Jerusalem Bible, 1968.

The Jerusalem Bible, Darton, Longman & Todd, London, 1968.

The NIV Study Bible, 1985.

The NIV Study Bible, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 1985.

The Simple English Bible, 1984.

The Simple English Bible – New Testament, International Bible Publishing Co., New York, 1984.

Bible – Nouveau Testament, 1972.

Traduction Oecuménique de la Bible – Nouveau Testament (Édition Intégrale), Les Editions du Cerf – Les Bergers et les Mages, Paris, 1972.

Uusi Testamentti ja Psalmit Nykysuomeksi, 1985.

Uusi Testamentti ja Psalmit Nykysuomeksi, Suomen Kirkon Sisälähetysseura, Helsinki, ja Suomen Piipiaseura, Turku, Helsinki, 1972. Kymmenes painos, 1985.

Vanyó, 1988.

Vanyó László (szerk.): Apokrifek, Szent István Társulat, Budapest, 1988.

Vulgata, 1983.

Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 3. Auflage, 1983

Zürcher Bibel, 1966.

Zürcher Bibel, Verlag der Zwingli Bibel, Zürich, 1966.

Zürcher Evangelien Synopse, 1974.

Zürcher Evangelien Synopse, Onchen Verlag, Wuppertal, 13. Auflage, 1974.

Szótárak, lexikonok

A Dictionary of Christ and the Gospels,

(ed. Hastings, James) T. and T. Clark, Edinborough/Edinburgh, 1933. Volume II.

A Hebrew-English Lexicon of the Old Testament,

(ed. Brown-Driver-Briggs) Oxford University Press, 1955.

A Greek-English Lexicon,

(ed. Liddell-Scott) Volume II. Clarendon Press, Oxford, 1951.

- An Intermediate Greek-English Lexicon*,
founded upon the seventh edition of Liddell and Scott's Greek-English
Lexicon, Oxford, at the Clarendon Press, impression of 2002. First edition
1889.
- Bibliai Lexikon*,
(szerk. Haag, Herbert) Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- Die Bibel in Bildern – Schatzkammer der Malerei*,
Naumann & Göbel, Köln, 1987.
- Die Bibel in Bildern*,
240 Darstellungen von Julius Schnorr von Carolsfeld, Verlag Lothar
Borowsky, München, [én.]
- Finn-Magyar Szótár*,
(szerk. Papp István), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. Harmadik kiadás.
- Görög-magyar szótár az Újszövetség irataihoz*,
(szerk. Varga Zsigmond J.) Református Sajtóosztály, Budapest, 1992
- Görög-Magyar Újszövetségi Szótár*,
(szerk. Kiss Jenő) Református Sajtóosztály, Budapest. 3., változatlan kiadás.
- Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der
übrigen urchristlichen Literatur*,
(ed. Bauer, Walter) IV-te Auflage, Alfred Topelmann Verlag, Berlin, 1952.
- Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alten Testament*,
(ed. Gesenius, Wilhelm) Springer Verlag, 1954.
- Héber-Magyar Teljes Szótár*,
(szerk. Pollák Kaim), Budapest, 1881. Változatlan utánnnyomás a Ráday
Kollégium kiadványaként, Budapest, 1983.
- Lexicon in Veteris Testamenti Libros (KBL)*,
(ed. Koehler, Ludwig–Baumgartner, Walter) E. J. Brill, Leiden, 1958.
- Magyar Értelmező Kéziszótár*,
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Ógörög-Magyar Szótár*,
(szerk. Györkösy-Kapitánffy-Tegyey) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- Patrologia Graeco-latina (PG)*,
(ed. Migne, J. P.), Párizs, [én.], 55., 61.
- The New Grove Dictionary of Music and Musicians*,
Macmillan Publishers Ltd., 2002.

Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament (TBLNT),
(ed. Coenen-Beyreuther-Bietenhard) R. Brockhaus Verlag, 5. Auflage der
Studien Ausgabe, Band 1-2.

Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament (ThWNT),
(ed. Kittel, Gerhard-Friedrich), Band I-X., Verlag von W. Kohlhammer,
1933-1978.

Újszövetségi szótár,
(szerk. Balázs Károly) Logos Kiadó, Budapest, 1998.

Wörterbuch zum Neuen Testament,
(ed. Bauer, Walter) Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1971.

Kommentárok

Bovon, Francois: Das Evangelium nach Lukas, Band III/1., Lk 1,1-9,50, in
Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament (EKK),
Benziger Verlag – Neukirchener Verlag, 1989.

Bolyki János: Igaz tanúvallomás – Kommentár János evangéliumához, Osiris Kiadó
Budapest, 2001.

Brown, Raymond Edward: The Birth of the Messiah – A Commentary on the
Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke, ABRL, Doubleday.

Cserhádi Sándor: Pál apostolnak a filippibeliekhez írt levele. A MEE Sajtóosztálya,
Budapest, 1976.

Davies, W. D. – Allison, Dale C.: A Critical and Exegetical Commentary on the
Gospel According to Saint Matthew, T&T Clark, Edinburgh, 1997.

Dóka Zoltán: Márk evangéliuma, Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest, 1996.

Ernst, Josef: Das Evangelium nach Lukas, in Regensburger Neues Testament
(RNT), Friedrich Pustet Verlag, Regensburg, 1977.

Fitzmeyer, Joseph A., S.J.: The Gospel According to Luke (X-XXIV), in The
Anchor Bible (AncB), Doubleday & Company, Garden City, New York,
1986.

Frankemölle, Hubert: Matthäus – Kommentar 2, Patmos Verlag, Düsseldorf, 1997.

Fuller, Reginald H.: Matthew, in Harper's Bible Commentary, Harper and Row
Publishers, San Francisco, USA, 1988.

- Gnilka, Joachim:** Der Philipperbrief, Verlag Herder Freiburg im Breisgau, 1968, in Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament (HThK), Apostelgeschichte und Briefe, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 2002.
- Gnilka, Joachim:** Márk, ford.: Turay Alfréd, Agapé, Szeged, 2000.
- Goldenhuys, Norval:** Commentary on the Gospel of Luke, Eerdmans, 1951. 1975.
- Gooding, David:** According to Luke – A new exposition of the Third Gospel, Inter-Varsity Press, Leicester, England/William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan, 1987.
- Groó Gyula:** Jakab levele, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1963.
- Green, Benedict H.:** The Gospel According to Matthew, in The New Clarendon Bible - New Testament, (NCB.NT), Oxford University Press, 1980.
- Grundmann, Walter:** Das Evangelium nach Matthäus, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1972., in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament – 1. (ThHK).
- Grundmann, Walter:** Das Evangelium nach Markus, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, [én.], in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament – 2. (ThHK).
- Grundmann, Walter:** Das Evangelium nach Lukas, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, [én.], in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament – 3. (ThHK).
- Gundry, Robert H.:** Matthew – A Commentary on His Literary and Theological Art, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1982.
- Hagner, Donald A.:** Matthew 14-28, Word Biblical Commentary, Volume 33B, Word Books, Dallas, TX, 1995.
- Hand-Kommentar zum Neuen Testament (HC) – Die Synoptiker,** Bearbeitet von H.J Holtzmann, Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen und Leipzig, 1901.
- Jakubinyi György:** Máté evangéliuma, Szent István Társulat, Budapest, 1991.
- Jeromos Bibliakommentár I. – Az Ószövetség könyveinek magyarázata.** Szent Jeromos katolikus bibliatársulat, Budapest, 2002.
- Jubileumi Kommentár – A Szentírás magyarázata,** Református Sajtóosztály, Debrecen-Budapest, 1981.
- Karner Károly:** Máté evangéliuma, A „Keresztyén Igazság” kiadása, Sopron, 1935. (Reprint kiadás)

- Karner Károly:** A testté lett ige – János evangéliumának magyarázata, a Magyar Luther-Társaság kiadása, Budapest, 1950.
- Klostermann, Erich:** Das Lukasevangelium, in Handbuch zum Neuen Testament (HNT), Dritte Auflage, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1975.
- Kodell, Jerome O.S.B.:** Evangélium Szent Lukács szerint, Korda Könyvkiadó-Bencés Kiadó, Kecskemét-Pannonhalma, 1993.
- Luther, Martin:** Magnificat (Mária éneke), ford. Takács János, a fordító kiadása, 1989.
- Luz, Ulrich:** Das Evangelium nach Matthäus, 3. Teilband, Mt 18-25, in Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament (EKK), Benziger Verlag-Neukirchener Verlag, 1997.
- Lüdemann, Gerd:** Jesus nach 2000 Jahren – Was er wirklich sagte und tat, zu Klampen Verlag, Lüneburg, 2000.
- Marshall, Howard:** The Interpretation of the Magnificat, in Der Treue Gottes trauen: Beiträge zum Werk des Lukas; für Gerhard Schneider / hrsg. Von Claus Bussmann und Walter Radl. Herder, 1991.
- Metzger, Bruce M.:** A Textual Commentary on the Greek New Testament, United Bible Societies, Corrected Edition, 1975.
- Muntag Andor:** Ámós próféta könyve – fordítás és magyarázat, a MEE Sajtóosztálya, Budapest, 1978.
- Muntag Andor:** Jób könyve, A MEE Sajtóosztálya, Budapest, 2003.
- Petersen, Norman R.:** Introduction to the Gospels and Acts – The Synoptic Problem, in Harper's Bible Commentary, Harper & Row, Publishers, San Francisco, USA 1988.
- Plummer, Alfred:** The Gospel According to Saint Luke, in International Critical Commentary (ICC), T&T Clark, Edinburgh, 1922. (5. kiadás, 1969.).
- Pröhle Károly:** Lukács evangéliuma, Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1991., (II., reprint kiadás).
- Radl, Walter:** Das Lukas-Evangelium, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1988.
- Rábold Gusztáv (ford.):** Kálvin János magyarázata Máté, Márk, Lukács összhangba hozott evangéliumához, Kolozsvár, 1939.
- Rózsa Huba:** Az Ószövetség keletkezése II., Szent István Társulat, Budapest.

- Schlatter, Adolf:** Erläuterungen zum Neuen Testament, Band 1. Das Evangelium nach Matthäus. Calwer Verlag, Stuttgart, 1987.
- Schneider, Gerhard:** Das Evangelium nach Lukas, Kapitel 11-24, Gütersloher Verlagshaus, Gerd Mohn, Echter Verlag, 1977.
- Schweizer, Eduard:** The Good News According to Luke, translated by David E. Green, John Knox Press, Atlanta, GA, 1984.
- Spinetoli, Ortensio da:** Lukács – A szegények evangéliuma, ford.: Turay Alfréd. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó, Szeged, 1996.
- Spinetoli, Ortensio da:** Máté – Az egyház evangéliuma, ford.: Turay Alfréd. Agapé Ferences Nyomda és Könyvkiadó, Szeged, 1998.
- Wiefel, Wolfgang:** Das Evangelium nach Matthäus, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 1998., in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament (ThHK).
- Wiefel, Wolfgang:** Das Evangelium nach Lukas, Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1988., in Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament (ThHK).

Folyóiratok, cikkek, tanulmányok

- Bánfi Béla:** Lk 1,46-55, *Lelkipásztor* (Lp), 61. évf. 1986/11.
- Benkő István:** (Stephen Benko): The Magnificat – A History of the Controversy, in *Journal of biblical literature* (JBL), 86/1967. Magyarul: A Magnificat – A vita története, ford.: Karasszon Dezső.
- Benyik György (szerk.):** Gyermekségtörténet és mariológia, Szegedi Biblikus Konferencia 1996. JATEPress, Szeged, 1997.
- Brock, Sebastian P.:** The Bible in the Syriac Tradition (SEERI Correspondence Course on Syrian Christian Heritage), Kottayam, India 1989.
- Fabiny Tamás:** A szinoptikus példázatok értelmezése, különös tekintettel azok rabbinikus párhuzamosaira. Doktori értekezés, Budapest, 1995.
- Fabiny Tibor:** A Magnificat narratív-kritikai és hatástörténeti megközelítése, in Benyik György (szerk.): Gyermekségtörténet és mariológia, Szegedi Biblikus Konferencia 1996. JATEPress, Szeged, 1997.
- Fabiny Tibor:** A szív egyszerűsége, in A szív tiszta egyszerűsége – Jeles magyar személyiségek válasza a Vigilia karácsonyi körkérdésére, *Vigilia* 2005/12.

- Fabiny Tibor:** Erőtlen egyház, *Misszió* 2003/1.
- Fabiny Tibor, id.:** Interjú, in *Evangélikus Élet*, 69. évf. 30. szám, 2004. július 25.
- Farris, Stephen:** The Hymns of Luke's Infancy Narratives, Their Origin, Meaning and Significance, in *Journal for the Study of the New Testament (JSNT)*, Supplement Series 9., Sheffield, 1985.
- Forestell, James T.:** Old Testament Background of the Magnificat, in *Marian Studies (MarSt)*, Vol. XII. 1961., The Mariological Society of America, Paterson, N.J.
- Gaál Endre:** A Magnificat, in Benyik György (szerk.): *Gyermekségtörténet és mariológia*, Szegedi Biblikus Konferencia 1996. JATEPress, Szeged, 1997.
- Gray, Sherman W.:** The Least of My Brothers, Matthew 25,31-46 – A history of Interpretation, *The Society of Biblical Literature (SBL) Dissertation Series* 114., Scholars Press, Atlanta, Georgia 1989.
- Győr Sándor:** *Lelkipásztor* (Lp), 61. évf. 1986/11. 698. old.
- Hafenscher Károly:** Lk 1,46-55 – Magnificat, in *Lelkipásztor* (Lp), 53. évf. 1978/11.
- Jeremias, Joachim:** *Die Sprache des Lukasevangeliums*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1980.
- Jeremias, Joachim:** Jézus példázatai, ismeretlen fordító, lektorálta Ablonczy László és Szathmáry Sándor, Református Sajtóosztály, Budapest, 1990.
- Jones, Douglas:** The Background and Character of the Lukan Psalms, in *Journal of theological studies (JThS)*, N.S., Vol. XIX, Pt. I, April 1968.
- Koren Emil:** Lk 1,46-55, in *Lelkipásztor* (Lp), 38. évf., 1963/10. sz.
- Leivestad, Ragnar:** ταπεινός - ταπεινώφρων, in *Novum Testamentum (NT)* – An international quarterly for New Testament and related studies based on international cooperation, E. J. Brill, Leiden, 1966. Vol. VIII. Fasc. I.
- Lippold, Ernst:** Die Revision der Lutherbibel von 1984, dargestellt am Beispiel des Magnifikat Lk 1,46-55. (tanulmány, fénymásolat) [én.].
- Luz, Ulrich:** *Evangélium és hatástörténet. A Máté-evangélium értelmezése a történelemben. Hermeneutikai Füzetek 8.* Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1996.
- Michel, O.:** „Diese Kleinen”, eine Jüngerbezeichnung Jesu, *Theologische Studien und Kritiken (ThStKr)*, 108, (1937/38, 401-415.)

Perczel István: Isten felfoghatatlansága és leereszkedése – Szent Ágoston és Aranyszájú Szent János metafizikája és misztikája, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1999.

Pesch, W.: Zur Formgeschichte und Exegese von Lk 12,32 in *Biblica – Commentarii ad Rem Biblicam Scientifice Investigandam* (Bib.), Vol. 41. 1960.

Roger testvér: Boldogok a lelki szegények! In: Gyermek született Betlehemben, *Vigilia* 2001/12. 890. old.

Sulyok Elemér: A misztérium teológiája, in: *Diakonia*, XIII. évf. 1991/2. 37. old.

Szabó Lajos: A tanítás szolgálata a gyülekezetépítés tükrében – Teológiai doktori értekezés, Budapest, 1992.

Szegletkő – A Budapest-Farkasrét Mindenszentek Plébánia közösségének lapja, X. évf. 6. szám.

Tannehill, Robert C.: The Magnificat as Poem, in *Journal of Biblical Literature* (JBL), 93/1974.

Vályi Nagy Ervin: Isten mindenhatósága és erőtlensége, in Minden idők peremén – Válogatott írások, szerk. Vályi Nagy Ágnes, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása, Basel/Budapest, 1993.

Egyéb irodalom

Ady Endre: Az izgága Jézusok, in A Sion-hegy alatt – Ady Endre Istenes versei. Összeállította Szabó Lőrinc. Az Athenaeum kiadása, Budapest. [én.] 86. old.

Bühlmann, Walter: Hogyan élt Jézus?, Corvinus Kiadó, 1997.

Dickens, Charles: Copperfield Dávid (I-IV., Gutenberg Könyvkiadó Vállalat, Budapest. Ford.: Balla Mihály). [én.]

Douglass, Klaus: Az új reformáció – 96 tétel az egyház jövőjéről, ford.: Szabó Csaba, Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

Enzsöl Ellák: Szeretet-hittan, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged-Budapest, 1991.

Farkas József: Több az élet, Református Sajtóosztály, Budapest, 1990.

Fenyő D. György: A Biblia az irodalomban, Korona Nova Kiadó, Budapest, 1998.

Herbst, Karl: A valódi Jézus, ford. Gromon András, Elpidia Kiadó, Budapest 1995.

- Hubai Péter, Prőhle Károly, Rugási Gyula (ford.):** Jézus rejtett szavai, Vízöntő Könyvek, 1990.
- Jánossy Lajos:** Az egyházi év útmutatása, Sopron, 1944. A szerző kiadása.
- Klaiber, Walter:** Isten maga a válasz, in Margot Kässmann (szerk.): Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- Korányi András:** Assisi Szent Klára halálának 750. évfordulója, in Evangélikus Naptár - 2003, Luther Kiadó, Budapest, 2002.
- Kowalski, Jan Wierusz:** Szerzetesek, egyházak, társadalom, ford. Dr. Pfeifer Dániel, Kossuth Könyvkiadó, 1975.
- Kässmann, Margot (szerk.):** Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, ford. Ódor Balázs, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- Márkus Mihály:** Jézus, Református Sajtóosztály, Budapest.
- Mozart, Wolfgang Amadeus:** Vesperae solemnes de Confessore k339 (1780), in The New Grove Dictionary of Music and Musicians.
- Mybes, Fritz (Hg.):** Die Werke der Barmherzigkeit, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1998. (Dienst am Wort; 81)
- Papini, Giovanni:** Krisztus története, ford.: Révay József, Athenaeum, Budapest, [én.].
- Pingault, Pascal:** Együtt a szegényekkel, ford. Tarnai Dániel és Vassányi Miklós, Nyolc Boldogság Katolikus Közösség – Élet Kenyere Közösség, 1997.
- Puskely Mária:** Szerzetesek, 2., bővített kiadás, a Zrínyi Nyomda Kiadója, 1990.
- Remmert, Sönke:** Bibeltexte in der Musik - Ein Verzeichnis ihrer Vertonungen. Vandenhoeck und Ruprecht, 1996.
- Sölle, Dorothee:** Der Mensch zwischen Geist und Materie – Warum und in welchem Sinne muss die Theologie materialistisch sein? In Schottroff, Willy (Hg.) – Stegemann, Wolfgang (Hg.): Der Gott der kleinen Leute – Socialgeschichtliche Auslegungen, Neues Testament, Chr. Kaiser – Burckhardthaus-Laetare, 1979.
- Sölle, Dorothee:** Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, in Margot Kässmann (szerk.): Hit a terroron túl – Isten hatalmáról, mindenhatóságáról és erőtlenségéről, Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.
- Szabó Attila:** Jézus Krisztus élete a művészetekben, 3. átdolgozott kiadás, 1997.

Szabó Mária: Bevezetés az Újszövetség görög nyelvébe, Agapé Kiadó, Szeged, 1997.

Teilhard de Chardenne, Pierre: Benne élünk (Az isteni Milió). Tanulmány a belső életről, ford.: P Rezek Román OSB. Ahogy lehet, Párizs-Bécs, 1965.

Tillich, Paul: Der Mensch zwischen Bedrohung und Geborgenheit (Ein Tillich-Brevier). Összeállította és kiadta Erhard Seeberger és Gotthold Lasson, Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart. Válogatta és fordította Dr. Jánossy Imre, in Szöveggyűjtemény Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer és Paul Tillich műveiből. Filozófia-oktatók Továbbképző és Információs Központja debreceni munkabizottságának füzetei 1-3. 2. kiadás, (kézirat), 1985.

Vanyó László (szerk.): Apokrifek, Szent István Társulat, Budapest, 1988.

Varillon, Francois: Isten alázata és szenvedése, Szent István Társulat, Budapest, 2002.

Várnagy Antal: Liturgika, Lämpás Kiadó, Abaliget, 1999.

Warnke, Christof: Reich Gottes und Paradies, in Die Bibel ist nicht vom Himmel gefallen – 55 Theologische Informationen, steinkopf – Stuttgart, Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik, Abt. Verlag, Frankfurt a.M. 1990.

Weil, Simone: Ahol elrejlik az Isten, in: Ami személyes és ami szent – Válogatott írások, ford.: Reisinger János, Vigilia, Budapest, 1983.

Index – Bibliai helyek mutatója

Ószövetség			15,17	28, 28
			15,22	29
1 Móz	9,24	15	16,6	29
	11	74	16,7	29, 46
	15,1	110	17	29
	19,11	54	17,12	43
	21,17	110	30,2	54
	30,13	60, 66	30,19	54
	34,29	49, 49	2 Sám 9,1-	29
	34,30	23, 23	12	29
	43,8	50	19,1-9	29
	46,5	50	22,51	62
2 Móz	12,15-20	149	1 Kir 3,5-15	31
	22,24	19	3,7	26, 30, 30
4 Móz	12,3	22	20,26-30	31
	27,17	137	20,27	31
5 Móz	4,27	23, 23	22,17	137
	7,7	46	2 Kir 23,2	54
	7,7-8	24, 24	25,26	54
	8,17-18	46	1 Krón 2,51	43
	10,21	60	4,4	43
	22,23-24	75	25,8	49
	24,14-15	19, 20	2 Krón 18,16	137
	25,13	15, 15	34,30	54
	26,5	24, 24	Neh 4,8	111
	28,62	24, 24	Jób 3,19	31, 32
Józs	6,5-20	31	5,11	61
	6,20	31	7,17	33
Bír	1,28	16	12,19	61
	6,15	26, 26	22,29	90, 104
	9,5	27	24,4	18
	9,52-54	27	25,6	39
Ruth	1,2	43	36,2	48
	3,11	110	36,15	20
1 Sám	1,11	27, 27, 60	Zsolt 8	184
	2,1	59	9,10	34, 166
	2,1-10 (2,10)	62, 68, 73	9,13-14	34
	2,2-8	64, 73	9,19	34, 160
	2,4	64	10,8-10	34
	2,5	64	10,12	34
	2,7	61	10,14	34
	2,7-8	64	10,17-18	34
	3	27	18,28	90
	5,9	54	22,2	179
	7,18-29	29	22,7	35, 39
	9,2	29	25,9	20
	9,21	26, 28, 28	34	38
	10,23	29	34,3	20

	34,7	160		7,15	166
	34,19	38, 38		10,2	19
	37,11	21, 21, 164		11,4	22
	37,14	17		22,5	54
	51,19	91		22,24	54
	69	35		23,7	17
	69,30-39	166		26,6	20, 20
	71	35		28,10.13	48
	81,1-3	166		29,19	20
	86,1	35, 35		36,9	16, 16
	86,4	35		40,11	112
	88,2	36		41,8	61
	89,11	57		41,8-10	111
	98,2-3	61		41,13-14	111
	103	36		41,14	39, 39
	103,17	60		41,15kk	113
	107,9	61		43,1-7	111
	111,9	60		44,1-3	111
	113,7	91		53,3-5	178
	113,7-8	37		53,6	137
	115,13	36, 36		57,15	37, 91
	116	36		58,7	151
	119,134	37		60,22	40, 40, 43
	119,141	37, 37		61,1	22, 91, 166
	130,2	17		66,2	36, 91, 166
	130,5-6	36		66,13	141
	131	37	Jer	1,6-8	26
	138,6	37, 91		6,13	16, 54
	144,39	33		9,23	46
	147,6	20		23,1	137
	149,4	20		31,34	54, 54
Péld	3,34	38, 91		49,1	54
	11,2	38, 38		49,8	54
	14,21	19		49,14-16	42
	14,31	153		49,15	42, 42
	15,33	91		51,12	54
	17,5	153	Ez	17,6	15, 15
	18,12	91		17,23-24	145
	19,17	153		17,24	104, 145
	22,22	19		18,5.7	151
	25,7	90		18,23	182
	29,23	17, 38, 38, 104		21,26	104
	31,9	19		21,31	90, 91
	31,20	19		31,3-14	145
Préd	6,8	22		34	115
Ézs	2,11-12.17	90		34,5	137
	3,14	19		34,11-16	112

	34,23kk	113	6,25-33	107, 108
	43,14	15, 15	6,33	118
Dán	4,7-18	145	6,34	109
	10,12.19	111	9,11-13	137
Ám	2,7	19	9,36	137
	7,1-6	41	10,7	167
	7,2 (7,5)	41, 41	10,9-10	123
	8,1-3	41	10,26	120
	8,4	19	10,29-31	114
	9,1-4	41	10,39	104
Abd	1,1-16 (1,2)	42, 42	10,40	131, 152
	1,1-4	42	10,40-42	122
	1,21	42	10,42	54, 128, 129, 152, 153, 157, 188, 193
Jón	3,5	54	11,5	120, 162
Mik	2,12	113	11,11	152, 157
	5,1	43, 43	11,25	124, 124
	7,20	61	11,25-27	117
Zof	3,12	21, 21	11,25.29	189
	3,13	112	11,28	120
Hagg	2,5	113	11,29	53, 131, 182
Zak	4,10	16, 16	12,48-50	151
	7,10	19	12,49	157
	8,13.15	113	13,31-32	143
	9,9	22, 23	13,33	120, 144
	10,2	44, 137	15,8-9	128
	13,7	43, 43	16,25	104
			16,26	118
Újszövetség			16,27	152
			17,7	114
Mt	1,19	75	17,20	147
	3,2	167	18	124, 193
	4,17	167	18,1-5	91, 124
	5,3	39, 160, 163, 166	18,1-6	132
	5,3kk	189	18,1-10	124
	5,4	120	18,3-4	126
	5,5	120	18,3-6	187
	5,19	152, 157, 164	18,3.6.10.14	188
	5,29-30	128	18,4	91, 120, 165,
	5,43-48	152	18,5	127, 131, 150
	5,47	157	18,5-7	129
	6,4.18	120	18,6	126, 128, 129
	6,19-21	107	18,6.10.14	54, 123, 151, 153, 157
	6,25	109	18,6-9	126

	18,10	126, 129, 130		6,7-11	122
	18,10-14	126		6,34	115, 137
	18,11	137		6,50	114
	18,12-14	134		8,31	100
	18,15	158		8,35	104
	19,1	124		8,36	118
	19,28	101		9,33-37	124, 127
	20,20-28	100		9,34-37	132
	20,26-27	96, 97		9,35	100
	20,26-28	87, 102, 126		9,37	127, 150
	20,28	102, 181		9,41	122, 129, 188
	21,16	33		9,42	54, 124, 126, 129, 131, 188
	22,34-40	153		9,42-48	124, 126
	23,1-12	100		10,15	126
	23,3-12	87		10,24	188
	23,8	158		10,31	120
	23,8-12	87		10,35-43	100
	23,11	96, 97		10,43-44	97
	23,12	96, 97, 101, 120, 165		10,43-45	102
	25,14-30	101		10,45	102, 181
	25,21	150		12,25-27	147
	25,31	153		12,38-40	87
	25,31kk	158		13,20-27	115
	25,31.45	115		14,27-28	115
	25,31-46	149, 154, 156,		14,35	54
	25,34-40	149		14,70	54
	25,40	149		16,6	114
	25,40.45	54, 150, 157, 158		16,20	102
	25,41-45	149	Lk	1 vv.	63
	25,45	150		1,13.30	114
	26,31	44		1,25	63
	26,39	54		1,26-38	69
	27,46	179		1,32	69
	28,5.10	114		1,38	67
	28,10	158		1,39-56	86
	28,20	102		1,42	72
Mk	1,15	167		1,45.48.52	88
	2,16-17	137		1,46	56, 63
	4,8.26	120		1,46-47	59
	4,31	120		1,46-55	32, 55, 56, 64, 68, 73, 85
	4,31-32	143		1,46-56	159
	5,36	114		1,48	32, 37, 63,

	70, 179, 180, 191	9,46-47	100
1,48.52	53	9,46-48	124
1,48-49.52.54	64	9,48	126, 133, 150, 165
1,49	32, 60	9-19	107
1,50	60, 70, 71	10,3	188
1,51	60, 64	10,9	167
1,51-53	119	10,21	119, 121
1,52	54, 70	10,21-22	117
1,52-53	71, 74	10,38-42	63
1,53	64, 70	11,27	63
1,54	71	11,37-52	87
1,55	71	12,4a	115
1,67-79	55, 63	12,4kk	107
2,7	22	12,6kk	107
2,8	133	12,6-7.32	114
2,10	114	12,22	119
2,10-11	66	12,22-31	107, 108
2,14	119	12,24	118
4,16-18	71	12,26	149
4,18	120, 162	12,27	118
5,10	114	12,31	118
5,29-32	138	12,32	31, 40, 107, 109, 142, 148, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 120, 121, 142, 149
6,13-16	122	12,33-34	107
6,20(kk)	68, 120, 133, 160	13,18-19	143
6,20-23	64	13,20-21	144
6,20.22-23	64	14,1.3.7	88
6,20-49	107	14,10	169
6,21	120	14,7-11	87
6,21.25	64	14,11	88, 101, 120, 165
7,34.36-50	138	14,12-14	89
7,36-50	63	15,1-2	138
7,37-38	133	15,3-7	126, 134
7,50	63	15,3-32	134
8,2-3	63	15,8-10	140
8,48	63	15,24	143
9,1-5	122	16,10	150
9,23	119	16,16	65
9,24	104	16,19-31	118

	17,1-2(2)	54, 124, 126, 129		27,23kk	114
	17,5.19	63		27,24	114
	17,6	147	Róm	8,18-31	179
	17,33	104		8,38-39	179
	18,1-14	134	1Kor	1,26-29	189
	18,8	63, 168		1,26-31	46, 84
	18,9	88		1,29-31	121
	18,9-14	87, 88		4,4	186
	18,14	88, 101, 120		5,7-8	149
	19,1-10	63, 137		9,19	102
	19,10	137		13,1-2	103
	19,11-27	101		13,11	132
	19,17	101, 152		15,28	149, 167
	19,28-38(37- 38)	69	2Kor	8,9	176
	20,45-47	87		11,7	104
	21,2	19	Ef	4,2	81
	22,25	101		4,11	43, 115
	22,26-27	87, 100	Fil	2,5	177
	22,27	102		2,5-7	184
	22,28-30	115		2,5-8	174, 198, 200, 202
	22,29-30	101		2,5-11	174
	22,32	63		2,6-11	88
	22,39-23,48	102		2,7	177, 184
	22,69	65		2,7-8	181
	23,39-43	63		2,7-11	103
Jn	1,14	177, 181		2,8-9	104
	3,16	159		2,8-11	34
	3,30	80		2,9	101
	12,25	104		2,9-11	102, 102
	13,3-17	102	Kol	3,1	118
	13,33	188	1Tim	1,15	186
	21,5	188	Zsid	4,15	179
	21,15	188		8,11	54, 54
	21,15-17	115		13,20	43
ApCsel	2,44-45	76	Jak	1,9	160
	6,1	119		2,1-13	118
	9,19	119		4,6	38
	11,26.29	119		4,6.10	91
	13,52	119		4,10	104
	14,22	119	1Pét	2,25	43, 137
	15,10	119		3,8	17
	16,14-50	63		5,2	115
	18,9	114		5,5	38, 91
	18,26	63	2Pét	3,9	182
	20,28	115, 119	Jel	1,17	114

2,10	114
3,21	101
6,11	54
11,18	54
20,3	54